DE ACELAŞI AUTOR:

Galeria oamenilor politici, *Ed. „Cugetarea"*
Eroii revoluţiei ruse, *Ed. „Cugetarea"*

STERIE DIAMANDI

GALERIA DICTATORILOR

PILSUDSKI
ATATÜRK
MUSSOLINI
SALAZAR
HITLER

BIBLIOTECA
ACADEMIEI
ROMÂNĂ

EDITURA „CUGETAREA"
P. C. GEORGESCU-DELAFRAS
BUCUREŞTI IV — Strada Popa Nan, 21

BIBLIOTECA
ACADEMIEI
ROMÂNE

PILSUDSKI

Se cunosc împrejurările în care Polonia, țara mândră și cu trecut glorios, și-a pierdut independența. A avut nenorocul să se învecineze cu trei Puteri mari și hrăpărețe: Rusia, Austria și Prusia. Intrigile și convulsiunile interne, anemiind până la istovire statul polonez, au înlesnit, într'o largă măsură, opera de desmembrare, întreprinsă de vecini cu iscusință și cinism. Lupta îndârjită dusă de Kosciusko, în fruntea gloatelor de cosași, cu toată furia pe care ți-l dă curajul disperării, nu izbutește să salveze Polonia dela naufragiu. Dat fiind această situație, se spune că eroul național, Kosciusko, pierzând orice nădejde, ar fi exclamat: finis Poloniae!

Deși Kosciusko a tăgăduit rostirea unor astfel de cuvinte, socotindu-le drept un blestem, totuși expresia a rămas să caracterizeze în chipul cel mai plastic cu putință soarta Poloniei.

Și cu cât trecea timpul, cuvintele atribuite lui Kosciusko apăreau ca o sentință a destinului.

Speranțele trezite cu prilejul expediției lui Napoleon, s'au spulberat la prima adiere.

Incercările revoluționare din 1830 și 1863, când poporul polonez a căutat pe calea insurecției să-și dobândească libertatea, au dovedit zădărnicia unor asemenea năzuințe. După înnăbușirea lor în sânge, se

înteţeşte prigoana şi opera de desnaţionalizare a Poloniei. Jugul apasă cu mai multă tărie pe grumajii nefericitei ţări. Sfârtecată în trei părţi şi sub trei regimuri deosebite, orice acţiune de emancipare, prin lipsa ei de unitate, concentrare şi coordonare a forţelor, e dinainte sortită să n'aibă sorţi de izbândă.

Din ce în ce, în sufletul patrioţilor polonezi se înrădăcinează credinţa că nu-i nicio nădejde de scăpare.

Reînvierea Poloniei apare drept o himeră.

Intr'adevăr, era nevoie de prăbuşirea a trei mari imperii ca să se poată înfăptui visul de aur al Polonezilor. Care minte sănătoasă putea să conceapă o asemenea ipoteză? Ea trecea dincolo de sfera fenomenelor naturale. Era un miracol în care nu îndrăsneau să creadă nici cei mai îndrăsneţi vizionari.

Şi totuşi, în ciuda înţelepţilor zilei, a aparenţelor înşelătoare, a realităţilor brutale şi dezolante, a bunului simţ şi a calculelor savante, o mână de oameni se îndărătniceşte să nădăjduiască şi să lucreze la reînvierea Poloniei. Icoana patriei desrobite le dă puteri să birue îndoielile şi toate greutăţile.

In fruntea acestei legiuni de eroi stă Iosif Pilsudski.

De numele lui se leagă lupta de desrobire a Poloniei. Tot de numele lui se leagă şi opera de întemeiere şi consolidare a noului stat. Iosif Pilsudski e ctitorul Poloniei de azi.

Nu se poate scrie istoria contemporană a acestei ţări, fără să nu se pomenească la fiecare pas numele lui.

* * *

Sub vraja gândului cel mare de desrobire a patriei, poporul polonez a încercat, în 1863, să cucerească cu sabia neatârnarea. Rău înarmaţi, lipsiţi de organizare şi de conducere unitară, era firesc ca răs-

coala să nu izbutească. Superiori prin număr şi tehnică, Ruşii strivesc pe legionarii poloni, cu tot eroismul de care ei au dat dovadă pe câmpul de luptă.

După potolirea răscoalei, urmează represiunea şi prigoana cea mai straşnică. Niciun pic de milă sau îndurare.

Ştreangul şi Siberia îi aşteaptă pe toţi cei care au îndrăsnit să ridice capul. Guvernul nu se mulţumeşte numai cu pedepsirea vinovaţilor şi stârpirea din rădăcină a oricărei noui încercări de răzmiriţă, ci el urmăreşte cu înverşunare rusificarea Poloniei.

In acest scop, o mulţime de biserici sunt închise sau transformate în biserici ortodoxe, pământurile proprietarilor sunt confiscate şi împărţite la ofiţerii şi slujbaşii ruşi, limba alungată din şcoli şi din tribunale. Pentru Polonezi nu există lege şi dreptate ; sunt supuşi unui regim de prigoană şi samavolnicie. Le este oprit să vorbească limba maternă. Pentru o nimica toată, sunt arestaţi, bătuţi sau exilaţi. Citirea unei cărţi sau ziar scris în limba poloneză, trece drept un delict care atrage după sine pedeapsa cu închisoarea.

Generalul Muraviev, guvernatorul Lituaniei, om energic şi neînduplecat, conştient de rolul pe care-l îndeplineşte, urmăreşte metodic şi fără nicio şovăire sau scrupul, rusificarea Poloniei.

In faţa acestor persecuţii şi terori sistematice, cea mai mare parte din Polonezi îşi pierduseră curajul. Cei mai înflăcăraţi patrioţi, cu ochii înlăcrămaţi de jale, priveau viitorul fără nicio urmă de nădejde. Orice nouă încercare de emancipare sau de îndreptare a situaţiei, apărea mai mult decât inutilă, de-adreptul păgubitoare. Prevedeau urmări mai neplăcute decât cele întâmplate după 1863. Şi nimeni nu era dispus să repete experienţele dureroase ale trecutului.

Un val de resemnare se abătuse asupra poporului polonez.

Nici pomeneală de un gest eroic sau acţiune îndrăsneaţă. Aşa ceva aparţinea trecutului romantic. Mulţi chiar doreau să dea uitării trecutul acesta plin de jale şi de amărăciune. Amintirea lui le turbura tihna clipei de faţă. Erau dornici, sărmanii oameni, de linişte şi pace. După cum observă foarte bine Stanislas Wispianski: *„Ei nu mai vroiau să voiască"*.

In asemenea condiţii, nici pomeneală de o luptă pentru scuturarea jugului. Gândul eliberării Poloniei apărea ca o himeră. Singura nădejde pe care o nutreau era o autonomie de ordin cultural.

Socotind desrobirea Poloniei drept o imposibilitate, din ce în ce îşi face drum în opinia publică un curent care mai târziu se cristalizează într'un partid, al cărui program este înţelegerea cu Ruşii. O mână de publicişti se căsnea să dovedească că nu este cu putinţă înfăptuirea unei Polonii libere, că nu trebue provocată Rusia prin acţiuni nechibzuite, ci, dimpotrivă, este preferabil o conlucrare cu această mare Putere, de neam slav. Ei osândesc încercările din trecut şi ironizează orice gând de emancipare a Patriei. Aceeaşi înrâurire nefastă o exercită şi şcoala istorică din Cracovia.

Scriitori de talent, ca Szujski Kalinka şi Bobszinski, cercetând trecutul Poloniei, au ajuns la încheierea că pieirea patriei lor se datora unor anumitor scăderi de care suferea poporul polonez.

Şcoala istoricilor din Cracovia nu se mărgineşte numai la explicarea trecutului, ci se crede îndreptăţită să emită părerea asupra viitorului; socoteşte restaurarea Poloniei ca o imposibilitate, din aceleaşi pricini care au dus la desmembrarea ei

La Varşovia, profesorul Alexandru Swietoşowski pune bazele curentului pozitivist. El susţine părerea că trebue să se renunţe la lupta înarmată pentru cucerirea Independenţei, ca în schimb să se urmărească pe toate căile dobândirea de bogăţii. El ţintea să

creeze în Polonia o industrie puternică, capabilă să cucerească pieţele din Orient. Era de părere că odată Polonia bogată şi cultă, ea va putea rezista cu mai mult succes la primejdia asimilării.

Cea mai mare parte din pătura burgheză, dornică de îmbogăţire, uită cu desăvârşire orice altă preocupare de ordin patriotic sau naţional. Trecutul romantic cu avânturi generoase şi lupte disperate pentru desrobirea Poloniei, e prilej de ironie şi bârfeală. Idealismul aparţine vremurilor apuse. Aproape pentru toată lumea, Polonia părea moartă pentru vecie.

In acest moment critic din vieaţa poporului polonez, apare Pilsudski.

In ciuda defetiştilor şi a spiritului oportunist care se încuibase în sufletul mulţimii, Pilsudski înnoadă firul tradiţiei glorioase, reluând lupta pentru desrobirea patriei.

In jurul lui se strâng toţi acei Polonezi care, în dragostea lor fanatică faţă de patria subjugată, în pofida aparenţelor şi a profeţiilor cobitoare, se îndărătnicesc să creadă în reînvierea Poloniei. Pilsudski e căpetenia lor. El întruchipează spiritul renaşterii naţionale. Cu înfrigurarea halucinantă de vizionar şi cu luciditatea omului de ştiinţă, el pregăteşte metodic, ca un tehnician, zi cu zi şi clipă cu clipă, poporul polonez pentru ziua cea mare.

Nu lasă pe seama hazardului decât numai sorţii de izbândă.

* * *

Era încă proaspătă amintirea revoluţiei din 1863, acel eveniment aşa de însemnat din vieaţa poporului polonez, când se naşte Iosif Pilsudski. Tatăl său, tot Iosif Pilsudski, vlăstar dintr'o veche familie boierească, cu tradiţie patriotică îndelungată, a fost comisar al Guvernului Naţional Polon din timpul Revoluţiei anti-ruseşti (1863). Iosif Pilsudski nu face

decât să continue şi să desăvârşească această tradiţie glorioasă, transmisă ca o sacră moştenire din tată în fiu.

După înnăbuşirea revoluţiei, agronomul Pilsudski, boier cu o frumoasă avere personală moştenită dela părinţi şi administrată de dânsul cu pricepere şi hărnicie, din cauza persecuţiilor autorităţilor ruseşti e silit să părăsească ţinutul Kovnului, locul unde se găseau moşiile sale, stabilindu-se la Zulov, unde soţia lui avea o proprietate.

In această localitate care se găseşte în preajma oraşului Wilna, s'a născut Iosif Pilsudski, în ziua de 5 Decembrie 1867. Aci creşte şi se desvoltă viitorul conducător al Poloniei. Din toate oraşele din Polonia, niciunul nu este mai caracteristic ca Wilna. Mai mult decât Varşovia sau Cracovia, Wilna reprezintă specificul sufletului polonez. Wilna e cetatea sfântă care se identifică cu istoria Poloniei. Ruinele vorbesc de gloria trecutului. Din întăriturile de altădată au mai rămas o ascunzătoare şi un fragment de clopotniţă; mustrare pentru cei care uită şi imbold pentru cei care nădăjduesc.

In localul vestitei Universităţi polone de pe vremuri, întemeiată de regele Ştefan Báthory, se instalase acum Liceul rusesc. In încăperile unde altădată răsunase glasul lui Mickiewicz, Slowacki şi al altor bărbaţi mari din trecutul Poloniei, se rosteau acum cuvinte de ocară la adresa poporului polon şi a istoriei sale. Nici nu se putea un contrast mai izbitor pentru caracterizarea situaţiei.

Intr'un asemenea mediu îşi petrece copilăria şi adolescenţa Iosif Pilsudski. In sufletul lui găsesc un puternic ecou, trecutul glorios al Poloniei, suferinţele prezentului şi năzuinţele viitorului.

Maică-sa, în deosebi, are grijă să cultive într'însul dragostea fanatică de neam, devotamentul pentru cauza Poloniei şi credinţa în viitorul patriei sale.

Maria Billewicz, vlăstar de viţă boierească ai cărui

strămoşi figurează printre eroii lui Sienkiewicz, era o femeie superioară din toate punctele de vedere.

Soţie model şi mamă devotată, ea îşi crescu cei zece copii cu cea mai mare băgare de seamă.

In deosebi, se îngriji de educaţia lui Iosif, mezinul, micuţul Ziuk, cum îi spuneau în familie, care era slăbiciunea mamei.

Ea îl învăţă să scrie şi să citească, şi mai presus de toate îi insuflă dragostea de ţară şi de neam. Lui şi celorlalţi copii, le povesteşte, în accente înflăcărate, episoade din istoria Poloniei şi le citeşte din cărţile scriitorilor romantici Mickiewcz, Slowacki şi Krasinski.

Maria Pilsudski nu se împăca deloc cu atitudinea învingătorilor. In ruptul capului, această femeie n'admitea ca familia sa să cadă în păcatul atâtor Polonezi care se resemnau să îndure jugul străin. Mintea ei nu concepe o colaborare cu asupritorii. Ea continuă să propovăduiască necesitatea luptei împotriva duşmanilor patriei. Tot ea, însă, îl învaţă să fie răbdător şi cu băgare de seamă.

Când elevul Pilsudski, revoltat de cele ce vede la şcoală, se plânge mamei sale, cerându-i sfaturi şi ajutorul ca să se răzbune, aceasta-i spune : „Linişteşte-te, ziua răzbunării va sosi odată. Până atunci, aşteaptă, învaţă şi instrueşte-te. Să nu dai niciun prilej de nemulţumire, căci, dacă te dau afară din liceu, nu vei mai fi primit în nicio şcoală din ţară".

Mama sa exercită asupra lui Pilsudski o înrâurire covârşitoare.

Imaginea luminoasă a acestei femei superioare îl va urmări toată viaţa. Ea îi călăuzeşte paşii în momentele cele mai grele ale existenţei sale.

„Când mă simt nehotărît în mine însumi, — mărturiseşte dânsul, — când toţi sunt împotriva mea, când orizontul meu se ridică furtuna indignării şi a mustrărilor, când până şi împrejurările par a mi se împotrivi, atunci mă întreb pe mine însumi, cum m'ar

îndemna mama să procedez în acest caz, şi fac ceea ce presupun că ar fi părerea sau voinţa ei, fără a mai sta pe gânduri."

De aşa mare autoritate morală se bucura în ochii lui Pilsudski, mama sa. In dragostea sa nemărginită pentru mama lui, Mareşalul a dispus ca inima sa să fie depusă spre veşnică odihnă în acelaşi mormânt în care urmau să fie aduse rămăşiţele pământeşti ale mamei sale, în cimitirul Rossa din Wilno.

Nici nu se poate o dovadă mai elocventă pentru cultul pe care Pilsudski îl nutrea faţă de mama lui. Incă un exemplu în plus pentru cei care susţin că la plămădirea unui erou, intră întotdeauna sufletul unei mame mari.

*

Copil de oameni înstăriţi, multă vreme Pilsudski nu cunoaşte lipsurile şi asprimea vieţii. Deşi, prin 1874, un incendiu a nimicit în câteva ore întreaga gospodărie dimpreună cu fabrica şi moara, totuşi familia Pilsudski a fost scutită de nevoi şi strâmtorare. După propria lui mărturisire, copilăria s'a desfăşurat într'un cadru idilic, la ţară, în mijlocul naturii, într'o atmosferă de voie bună şi voioşie, cu joacă şi sburdălnicie. Erau fraţi mulţi, zece la număr, iar părinţii se purtau cu dânşii prietenește şi cu blândeţe. Un singur lucru învenina traiul acestei familii cu vieaţă patriarhală; era amintirea dureroasă a înfrângerii naţionale din anul 1863; „ea înnoura fruntea tatălui" lor şi „storcea lacrimi din ochii mamei".

Iosif Pilsudski a învăţat astfel, din cea mai fragedă copilărie, să simtă toată durerea patriei subjugate. Părinţii nu le cumpărau decât numai cărţi poloneze. De foarte timpuriu, Pilsudski a făcut cunoştinţă cu operele marilor poeţi-vizionari ai neamului şi în special cu cele interzise. Ii plăcea în deosebi Slowacki.

Acest scriitor i-a fost primul îndrumător în prin-

cipiile democratice. Prin discuţiile pe care le angaja cu mama lui, el căuta să-şi limpezească noţiunile, să-şi clarifice ideile. Inafară de cărţile care aveau drept subiect Polonia, el citea cărţi din domeniile cele mai felurite, cu un cuvânt „tot ce-i cădea în mână". Dar cea mai puternică impresie o produc asupra lui cărţile care tratează vieaţa neamurilor clasice, a Grecilor şi Romanilor.

„Aceasta probabil, — scrie el, — pentrucă erau pline de amănunte, de luptele lor pentru patrie şi de fapte eroice". Eroul favorit care-i subjugă sufletul lui de adolescent, e Napoleon.

„Tot ce se referea la acest erou al meu mă înfiora şi-mi stârnea fantezia", mărturiseşte dânsul.

Revoluţia franceză găseşte în Pilsudski un mare admirator.

Citea cu lăcomie nespusă tot ce-i cădea în mână şi care se referea la acest eveniment epocal din istoria omenirii.

Deşi vârsta nu-i îngăduia să poată „înţelege substratul social al acestei mişcări", totuşi era „încântat de elanul şi avântul revoluţionarilor şi de acţiunea marilor mase populare".

Vrăjit de măreţia revoluţiei franceze, regreta profund că ţara lui n'a fost capabilă de o astfel de energie revoluţionară. Mândria lui naţională sângerează de durere, când, la întrebarea lui : de ce Polonia n'a fost în stare să deslănţue o astfel de revoluţie ? i se răspunde : „Noi am fost şi suntem inferiori Francezilor".

Trecerea lui pe la şcoala de stat din Wilno sporeşte într'însul spiritul de revoltă, lăsând urme adânci în sufletul său.

Liceul rusesc funcţiona în localul fostei Universităţi polone, Alma Mater a lui Mickiewcz şi Slowacki.

Contrastul acesta izbitor răscoleşte sentimentele naţionale ale Polonezilor, biciuindu-le mândria şi făcându-i să simtă la fiecare clipă povara jugului.

Prin şcoală, Guvernul dela Petersburg urmărea rusificarea Poloniei.

In acest scop, învăţământul se făcea în întregime în limba rusă. Era oprit, sub ameninţarea celor mai aspre pedepse, să se vorbească limba maternă. Manualele special întocmite ponegreau trecutul Poloniei. Profesorii spionau fiecare vorbă şi fiecare gest al elevilor lor. Nu se sfiau ca, de pe catedră, să batjocorească memoria eroilor naţionali poloni. Elevul Iosif Pilsudski, patriot înflăcărat, clocoteşte de ciudă şi revoltă.

„In astfel de împrejurări, — mărturiseşte dânsul, — ura mea împotriva regimului ţarist, în contra asupririi moscovite, creştea din an în an. Furia neputincioasă mă sugruma de multe ori şi ruşinea de a nu putea face niciun rău duşmanilor, de a fi silit să suport în tăcere înjosirea demnităţii mele şi să ascult vorbe mincinoase despre Polonia, Polonezi şi istoria lor, îmi ardeau obrajii. Sentimentul robului care în fiecare clipă poate fi strivit ca un vierme, îmi apăsa inima ca o piatră de moară. Anii petrecuţi în liceu îi socotesc întotdeauna printre cei mai neplăcuţi din viaţa mea".

Copil isteţ şi sârguitor, trece cu uşurinţă dintr'o clasă într'alta.

Il apasă însă până la asfixiere atmosfera înnăbuşitoare care domnea în şcoală.

„Mă revolta — spune el — nedreptatea şi politica pedagogilor, mă plictisea şi obosea modul de a preda disciplinele. Imi este peste putinţă să descriu nenumăratele ieşiri înjositoare din partea profesorilor şi încercările lor de a necinsti tot ce mi-a fost mai scump şi drag. Cât de puternică a fost impresia acestui sistem pedagogic asupra mentalităţii mele, aceasta se poate judeca după faptul că chiar acum, după ce am trecut prin temniţe şi Siberia, şi am avut de a face cu tot felul de slujbaşi ruşi (cinovnici), în fiecare coşmar mi se iveşte vreunul din dragii mei

pedagogi dela Wilna, jucând câte un rol oarecare".

In miopia şi îngâmfarea lor, profesorii dela Wilna nu-şi dădeau seamă că, prin sistemul lor de educaţie, asvârle în sufletul tineretului sămânţa urii şi a revoltei. Aveau naivitatea să creadă în chip serios că lucrează temeinic la întărirea regimului şi menţinerea statului. Nici prin gând nu le trecea bieţilor dascăli că, prin activitatea lor pedagogică, subminau statul şi regimul. Mintea lor opacă, învăluită de ceaţa prejudecăţilor, era incapabilă să poată bănui urmările nefaste ale operei lor educative. Aveau conştiinţa împăcată că-şi îndeplinesc datoria către ţară, Biserică şi sfânta Rusie.

In starea sufletească în care se găsea Pilsudski, era firesc ca dânsul să îmbrăţişeze socialismul. Această doctrină potolea sentimentul lui de revoltă, ura împotriva ţarismului şi elanurile lui revoluţionare. Avea 17 ani când deveni socialist, vârstă prielnică pentru mişcările revoluţionare. Pe vremea aceea, socialismul bântuia ca o epidemie în rândurile tineretului din Rusia. Niciunul din colegii lui Pilsudski, din cei care se distingeau prin inteligenţă şi energie, care să nu fi trecut prin faza socialistă.

„Unii au ajuns deja socialişti, — relatează el, — alţii au trecut în alte tabere, alţii iarăşi au renunţat la orice aspiraţii sociale, însă fiecare dintre ei a fost un timp mai scurt sau mai îndelungat, socialist". Imbrăţişând socialismul, Pilsudski n'a înţeles să-şi renege patria şi neamul; la aşa ceva se împotrivea întreaga lui fire.

„Dacă aş fi luat — mărturiseşte dânsul — contact cu socialismul varşovian, care tăgăduia pur şi simplu cauza naţională şi combătea tradiţia revoluţionară, aş fi devenit atât de refractar influenţei lui, încât, odată cu aceste scăderi aş fi respins şi însăşi ideea socialistă".

De aceea, Pilsudski socoate ca o binefacere faptul că Wilna se găsea sub influenţa socialismului din

Petersburg şi nicidecum a celui din Varşovia ; ori socialismul rusesc nu-i cerea sacrificarea ideii naţionale. Lui îi plăcea să vadă în socialism un instrument de înălţare a neamului şi nicidecum unul de nimicire.

Impreună cu fratele său mai mare Bronislaw şi cu alţi colegi, înfiinţează la Wilna cercul de studii Spojnia (Trăsătura de unire) cu un pronunţat caracter patriotic. Aci, tinerii studenţi se ocupau cu cunoaşterea literaturii şi a istoriei poloneze, pregătindu-se pentru lupta de mâine. Din cauza regimului asupritor şi a spionajului care pândea cea mai mică mişcare şi urmărea cea mai inofensivă acţiune, cercul Spojnia era o organizaţie secretă.

Cu înjghebarea acestui cerc clandestin îşi începe Pilsudski activitatea lui de conspirator.

*

Când Pilsudski era în ultima clasă de liceu, a avut nenorocirea să piardă pe mult iubita lui mamă. Ea moare la vârsta de 40 de ani, după o grea şi lungă suferinţă. A fost pentru el cea mai mare lovitură pe care a primit-o în vieaţă. Cu moartea mamei, dispare pentru dânsul fiinţa cea mai scumpă de pe lume, aceea care l-a iubit cu dragoste fierbinte, l-a înţeles mai bine decât toţi, i-a deschis mintea, i-a cultivat inima, i-a îndrumat primii paşi, l-a ocrotit cu nespusă grijă şi pricepere. Pilsudski nu-i de faţă nici la ultimele ei clipe şi nici la înmormântare ; e sdrobit de durere. Toată vieaţa îi va simţi lipsa. Va avea pentru mama lui un adevărat cult.

Lipsit de sprijinul mamei, Pilsudski îşi dă repede seama că de acum înainte va trebui singur să se descurce în vieaţă. De aceea îşi încordează voinţa, muncind cu râvnă îndoită. După obţinerea cu succes a bacalaureatului, se înscrie la Facultatea de Medicină din Kharkow. Doreşte să termine cât mai de grabă studiile ca astfel să-şi facă o carieră şi să se

poată consacra în întregime cauzei revoluționare. N'a parvenit însă să-și atingă ținta. Abia păşise în Universitate, când fu eliminat pe motiv că ar fi un element turbulent şi primejdios. Când era pe punctul de a pleca în străinătate să-şi continue studiile, e arestat şi surghiunit pentru cinci ani în Siberia. Atât el cât şi fratele său Bronislaw au fost implicați în complotul ce se urzise de către niște studenți revoluționari ruşi împotriva țarului Alexandru al III-lea.

Ce ironie dureroasă a soartei ! Tocmai Pilsudski, care se ținea întotdeauna departe de revoluționarii ruşi, neputând împăca firea şi țelurile revoluționarilor ruşi cu cele ale Polonilor, tocmai el care, în cazul de față, pledase chiar în contra atentatului, a trebuit să cadă victimă cinovnicilor.

Pilsudski nu vedea în asasinarea țarului niciun folos pentru cauza Poloniei. El susținea că pe dânsul îl preocupă cu mult mai mult mizeria şi ignoranța lucrătorilor şi a țăranilor polonezi, decât schimbarea formei de guvernământ din Rusia. Şi totuşi, Iosif Pilsudski a fost osândit la 5 ani de exil în Siberia, iar fratele său Bronislaw la 15 ani muncă silnică.

Cu acest preț aşa de scump au plătit frații Pilsudski cavalerismul ce l-au avut de a adăposti în casa lor pe unul dintre complotişti şi crima de a nu fi călcat legea ospitalității.

*

Iosif Pilsudski abia împlinise 20 de ani, când e exilat în Siberia. La această vârstă, când clocotește dorul de viață şi omul e capabil de cea mai intensă şi fecundă muncă, dânsul e nevoit să lâncezească în împărăția omătului, departe de patria lui dragă, de ai săi şi de lume, în luptă cu asprimea climei, cu urîtul şi desgustul. Cinci din cei mai frumoşi ani ai vieții trebue să-i petreacă în pustiurile Siberiei. Pentru cei mai mulți, surghiunul în acest ținut ble-

stemat înseamnă prăpădul. Cei cu sănătatea şubredă îşi găsesc mormântul în noianul de zăpadă. Mulţi din cei care scapă cu vieaţă, se aleg cu beteşuguri şi nervii sdruncinaţi. Alţii cad în patima alcoolului. Unii dintre ei, torturaţi de plictiseală şi desnădejde, îşi luau lumea în cap ca să-şi găsească sfârşitul prin munţii şi câmpiile Siberiei. Erau doborîţi chiar şi cei cu fizic foarte robust. Rezistau numai acei care erau capabili de o disciplină sufletească.

Pilsudski, datorită acestei discipline şi a constituţiei sale robuste, a înfruntat cu bine primejdiile exilului. Siberia, pentru dânsul, departe de a fi un loc de pierzanie, a fost o adevărată cură morală şi intelectuală. Surghiunul în această regiune blestemată îl sileşte să-şi desăvârşească disciplina cu care se deprinsese încă din copilărie, să-l oţelească în faţa nevoilor.

Singurătatea şi splendoarea peisajului favorizează meditaţia şi munca cea mai intensă.

„Abia aici, — spune dânsul, — având putinţa de a reflecta pe'ndelete asupra tuturor păţaniilor mele, am devenit ceea ce sunt.

Mai întâi m'am vindecat cu totul de rămăşiţele înrâuririlor ruseşti de atunci şi, făcând cunoştinţă cu o mulţime de reprezentanţi ai mişcării ruseşti, cât şi cu literatura şi publicistica rusă, am încetat să preţuesc prea mult importanţa şi forţa revoluţiei ruseşti. Astfel, am deschis — ca să zic aşa — calea înrâuririlor vest-europene. Apoi, în Siberia unde, lipsind orice cultură, factorii sociali se prezintă în toată goliciunea lor, am putut observa mai în de aproape mecanismul ţarismului şi influenţa lui asupra vieţii omeneşti în însăşi Rusia şi am prins o ură şi mai puternică împotriva acestui monstru asiatic, spoit cu lustru european.

In sfârşit, reflecţiunile şi cărţile (aici, plictisit fiind de Spencer, am citit încă odată pe Marx) m'au întărit în socialism. Am înţeles atunci că el nu e

numai ideea unor oameni nobili, care visează fericirea omenirii, ci că el devine o necesitate reală a maselor imense ale muncitorimii, din clipa când aceasta, grație desvoltării culturale și sociale, începe a înțelege rostul și principiile acestei doctrine."

Printre Polonezii pe care-i cunoaște în Siberia, o impresie deosebită îi produce Szwarce, un veteran al revoluției dela 1863. Szwarce a făcut parte din comitetul central al revoluției. Inainte de a fi trimis la Tunka, Szwarce a stat închis șeapte ani de zile în cea mai grozavă din închisorile rusești, în faimoasa temniță Schlusselburg. In nopțile friguroase de iarnă fără sfârșit, acesta îi povestește la gura sobei, cu glasul înfiorat de emoții, fragmente din epopeea revoluției dela 1863. In preajma lui, Pilsudski trăiește cu intensitate toată măreția dureroasă a acelor zile. Ceea ce îl impresionează în chip penibil e lipsa unui conducător care să fie la înălțimea momentului.

„N'a existat o armată, — constată el cu ciudă și amărăciune adâncă, — ci numai niște voluntari răudisciplinați. N'a existat un șef. Slavă, unde se găsește numele tău? N'au existat oameni mari, n'a existat o voință la înălțimea acțiunii revoluționare. Eroi, martiri, da, câți vrei, dar niciun șef. Slăvire, unde se găsește numele tău? Mistuit de friguri, am căutat pretutindeni. N'am găsit nimic nici în luptele, nici în istoria acestui război. In graiul lor vorbesc mormintele pe care cresc flori fragede. Fie ca măreția acelor zile să rămână pentru noi o pildă și o învățătură. A fost o epocă mare care n'a dat oameni mari".

Sub influența lui Szwarce, Pilsudski își dă seamă de zădărnicia unei concepții politice care vede totul prin prisma internaționalismului. Odată cu vârsta și maturitatea gândirii, se eliberează definitiv de socialismul internațional, ajungând la concluzia că „Socialismul în Polonia trebue să năzuiască spre neatârnarea țării, iar neatârnarea țării este condiția esențială pentru victoria socialismului în Polonia".

In acest chip a înţeles să împace ideologia sa politică cu năzuinţele sufletului său de patriot înflăcărat.

„Când mă gândeam, — scrie el, — la neamul de care mă lega tot ce-i bucurie şi tot ce e durere, tot ce e în mine cuget şi simţire, mă convingeam că visurile şi năzuinţele mele din copilărie se împletesc şi se contopesc cu ideologia mea de adolescent".

In Siberia află dânsul mai de aproape de primii paşi ai socialismului din Polonia. Acolo face el cunoştinţă cu tovarăşul Lande şi alţi câţiva membri ai „Proletariatului".

Işi pusese în gând ca de îndată ce va termina osânda, să se întoarcă în ţara sa ca să încerce reformarea socialismului polonez, în sensul vederilor sale. Dorea să dea „Proletariatului", o bază naţionalistă.

Cei cinci ani petrecuţi în exil contribue foarte mult la formarea personalităţii sale. Siberia îl maturizează. In împărăţia omătului îşi completează cultura, îşi conturează ideile, îşi limpezeşte gândurile, îşi oţeleşte voinţa.

Vieaţa în aer liber, vânatul şi munca îndârjită îi priesc.

Deşi e lipsit de mijloace, refuză totuşi să primească dela stat alocaţia lunară, la care avea drept în calitatea sa de deţinut politic. Nevoind să facă apel la ajutorul bănesc al celor de acasă, trăieşte din vânat şi din banii pe care-i câştigă dând lecţii de limba franceză celor patru copii ai unui doctor rus din partea locului. Ii plăcea să iasă singur din încurcături şi să trăiască pe propria lui socoteală.

Din Siberia, Iosif Pilsudski se întoarce un om deplin format.

*

După ispăşirea celor cinci ani de surghiun, pe la sfârşitul lui 1892, Pilsudski se întoarce acasă, maturit

prin vârstă, experienţă şi meditaţie. Are 25 de ani; bărbat în toată puterea cuvântului, viguros, încercat, plin de avânt. Venise cu hotărîrea fermă de a lupta pentru reformarea socialismului polonez, în sensul unui socialism pe baze naţionale.

Era încredinţat că „Socialismul polonez trebue să năzuiască spre neatârnarea ţării, iar neatârnarea este condiţia esenţială a victoriei socialismului polon".

Aceasta fiindu-i lozinca, ardea de nerăbdare să se asvârle în luptă. Cu mare bucurie constată la sosirea lui în Polonia că iniţiativa sa e de prisos. In lipsa lui din ţară, sub presiunea evenimentelor, în sânul partidului socialist polonez se săvârşise evoluţia în sensul vederilor lui Pilsudski. Cele trei grupări socialiste din Polonia, care lucrau fiecare separat, la un moment dat au simţit nevoia unei acţiuni unitare şi a unei reforme programatice.

In timp ce Pilsudski se găsea încă în Siberia, la Paris, congresul socialiştilor polonezi stabilea ca punct principal al programului, întemeierea unei Polonii libere, sub forma unei republici democrate. Acela însă care dă vieaţă partidului socialist polonez este Iosif Pilsudski. Fără prezenţa lui, partidul socialist din Polonia era condamnat să lâncezească. Datorită lui, acest partid a jucat un rol hotărîtor la emanciparea Poloniei.

La sosirea lui Pilsudski, partidul avea mai mult o existenţă formală. Lipsit de organizaţie şi conducere, fără coheziune şi unitate, partidul vegeta.

Sub impulsul lui Pilsudski însă, partidul se întăreşte, activează, e în ascensiune.

Dela început, Pilsudski îşi dă seama că Polonia nu-şi poate cuceri independenţa fără concursul maselor. De aceea socoate de neapărată trebuinţă câştigarea lucrătorilor şi a ţăranilor pentru cauza cea mare. Se căsneşte să le demonstreze că nu poate fi vorba de o îmbunătăţire a soartei lor, înainte de realizarea Poloniei libere. El caută să le arate că lupta

pentru ridicarea proletariatului se confundă cu lupta pentru cucerirea independenţei. Pentru răspândirea ideilor sale, el înfiinţează ziarul „Robotnic" (Muncitorul) care va face epocă în istoria socialismului polon.

Dată fiind situaţia sub regimul ţarist şi caracterul publicaţiei, ziarul nu putea fi decât clandestin. Editarea însă a unei foi clandestine, în Rusia absolutistă, era legată de multe greutăţi şi de mari riscuri. Totuşi, Pilsudski a izbutit să învingă toate piedecile şi, timp de mai mulţi ani de zile, ziarul „Robotnic" apărea şi era împrăştiat în toată Polonia, în ciuda autorităţilor care nu puteau să-i dea de urmă. Intr'un capitol întitulat „Bibula", Pilsudski ne arată cu humor, toate peripeţiile prin care trecea tipărirea şi răspândirea ziarului precum şi însemnătatea pe care a prezentat-o pentru mişcarea revoluţionară polonă, publicaţia „Robotnic" şi în general a literaturii clandestine. „Bibula" se chema în jargonul revoluţionar orice imprimat ilegal care nu purta formula sacramentală „admis de cenzură".

Pilsudski e totodată redactorul, administratorul, tipograful şi colportorul gazetei. Tipărirea unui număr în 12 pagini ţinea de obiceiu 15—16 zile de lucru. Muncea între 9—11 ore pe zi. N'avea decât un singur ajutor, pe tovarăşul Roznovski, un fost student al Universităţii din Moscova. Răspândirea gazetei cerea multă îndemânare, curaj şi o atenţie deosebită. Pilsudski s'a priceput să organizeze un admirabil serviciu de colportaj, astfel încât ziarul izbutea să ajungă la destinaţie, asigurându-i o largă răspândire. Cu tot caracterul clandestin al gazetei şi lupta îndârjită pe care o duce poliţia cu o armată întreagă de spioni şi de copoi, ziarul „Robotnic" continuă să apară regulat şi să fie foarte răspândit. Pilsudski are satisfacţia să constate că foaia editată de dânsul, e ziarul cel mai citit de către pătura muncitorească.

Poliţia face sforţări disperate ca să identifice pe

misteriosul personaj care se ascunde sub pseudonimul Viator.

Peste tot se simte prezenţa lui. Aleargă dela un capăt la celălalt al ţării ca să strângă legăturile dintre prieteni, să înfiinţeze noui filiale ale partidului, să îmbărbăteze pe cele existente, să îmboldească pe cei care lâncezesc, să învioreze pe cei care lucrează, să întreţie vie credinţa în izbânda de mâine.

După şase ani de zile de intensă şi fecundă activitate, în noaptea de 12 Februarie, pe când Pilsudski era ocupat cu tipărirea gazetei, jandarmii dau năvală în apartamentul său.

„Maşinuţa — fiindcă maşina care servea la tipărirea publicaţiilor, nu era decât o maşină mititică, întrebuinţată în străinătate la tipărirea cărţilor de vizită — aceea care înainte de arestare a dat la iveală sute de mii de publicaţii felurite, după a cărei urmă, timp mai îndelungat, a umblat o ceată enormă de spioni şi de jandarmi, a cărei existenţă îndelungată a fost o bătaie de joc la adresa regimului ţarist, această maşinuţă era aşezată în văzul tuturor pe postamentul ei obişnuit, când au dat năvală jandarmii", în locuinţa lui Pilsudski.

„Jandarmii au examinat-o cu un fel de admiraţie şi respect; pipăiau cu curiozitate fierul, minunându-se că un asemenea fleac putea să aibă o însemnătate aşa de mare. Au copiat pe hârtie pagina care s'a aflat încadrată. Locotenent-colonelul Snoinski a citit cu jumătate de glas, dictând procesul-verbal de descindere: Numărul treizeci şi şase al lui „Robotnic", ziua 25, luna Februarie. Articolul de fond „Triumful cuvântului liber". Când locotenent-colonelul Snoinski punea sigiliile pe coşul în care jandarmii împachetaseră maşina, lui Pilsudski i se sfâşie inima de durere de „parcă s'ar fi închis capacul sicriului cu corpul unui bun prieten, al unei persoane dragi. Atâtea nădejdi, atâta dragoste, atâta jertfă erau legate de

această bucată de fier, osândită acum la tăcere şi inactivitate".

El pleacă la închisoare, având în minte vorbele poetului:

„Deşi astăzi mi te-ai împotrivit, viitorul e al meu
Şi a mea va fi izbânda chiar dincolo de mormânt."

Era încredinţat că partidul, organizat de dânsul, va şti să-şi continue lupta chiar în lipsa lui.

Când, în timpul descinderii, căpitanul de jandarmi îi spune: „Nu va fi uşor să mai puteţi face o astfel de sforţare, să mai organizaţi din nou un lucru ca acesta", Pilsudski îi răspunde zâmbind: „Da, domnule căpitan, sunt convins că poate chiar în clipa de faţă se tipăreşte deja numărul următor al lui „Robotnic". Credeţi-mă, pentru P. P. S. aceasta nu e cine ştie ce lucru greu".

Intr'adevăr, după câteva zile dela această convorbire, în timp ce Pilsudski zăcea în închisoarea din Varşovia, a apărut numărul 36 al lui „Robotnic". La repezeală, partidul înfiinţase o nouă tipografie.

*

Imediat după arestarea sa, pentru o mai temeinică pază, Pilsudski a fost mutat dela Lodz la Varşovia, fiind întemniţat în faimosul Pavilion al X-lea, acolo unde au fost închişi pe vremuri revoluţionarii din 1863. Pavilionul al X-lea din Varşovia era închisoarea unde erau încarceraţi deţinuţii politici de mâna întâi.

Autorităţile ruseşti au găsit de cuviinţă să-i facă lui Pilsudski această cinste.

Fiind imposibilă o evadare din această fortăreaţă, vestită prin străşnicia ei, soarta lui Pilsudski pare pecetluită. Il aşteptă o lungă prevenţie, un proces răsunător, opt ani de muncă silnică şi surghiunul în Siberia.

Perspectiva e cât se poate de sumbră atât pentru

prizonier cât şi pentru partidul socialist polonez; mai ales acesta din urmă îi simte la fiecare pas lipsa. Cu toţii socot eliberarea lui ca o neapărată trebuinţă. Din capul locului însă, partidul îşi dă seamă că nu poate fi vorba de o evadare atâta timp cât Pilsudski va rămâne în fortăreaţa din Varşovia. Se impunea mutarea la o altă închisoare. In acest scop, Pilsudski e sfătuit să simuleze nebunia, prefăcându-se că suferă de mania persecuţiei. Devenea furios oridecâteori intra în celula sa vreunul din oamenii de serviciu ai închisorii; sub motiv că se teme să nu fie otrăvit, refuză toate mâncările ce i se servesc. Se hrăneşte numai cu ouă fierte şi pachete de şocolată. Această sforţare de a simula nebunia, îl costa foarte mult pe Pilsudski. „Era un joc penibil, — mărturiseşte dânsul. Foamea mă înghiontea cu atât mai mult, cu cât temnicierii îmi serveau mâncări din cele mai gustoase pe care eu eram silit să le refuz. Dar lucrul cel mai anevoios era simularea nebuniei, să fiu mereu cu băgare de seamă la fiecare din mişcările mele, la expresia feţei şi la nevoia de a bate, din când în când, câmpii. Toate acestea mă oboseau peste măsură şi câteodată îmi venea să râd, văzând mutra speriată a jandarmilor care mă credeau nebun de-a-binelea. După câteva săptămâni eram aşa de istovit, încât mă hotărîi să încetez. Simţeam că mă părăsesc puterile; abia mergeam. Câteodată mi se părea că mă găsesc în pragul unei prăpăstii, aşteptând să mă rostogolesc din clipă în clipă."

Doctorul Şabacnikov, psihiatrul vestit şi director al spitalului de nebuni din Varşovia, chemat să-şi dea avizul, fără multă greutate şi-a dat seamă că se găseşte în faţa unui simulacru de nebunie.

Intre patru ochi, Pilsudski nu se sfieşte să mărturisească adevărul.

Doctorul Şabacnikov, înduioşat de soarta deţinutului, îi eliberează un certificat în care spune că bolnavul are nevoie de un tratament special ce nu se

poate face în închisoare sau la spitalul fortăreței.

Pe temeiul acestui certificat și datorită relațiilor pe care le avea P. P. S., Pilsudski e strămutat la Petersburg și internat într'un ospiciu de alienați.

De aci, cu ajutorul și în tovărășia tânărului medic Vladislaw Mazurkievicz și a altor prieteni, Pilsudski evadează.

A fost o lovitură ca în lumea filmelor polițiste.

Partidul a lucrat cu mult zel, îndemânare și îndrăsneală.

*

Odată liber, Pilsudski se refugiază în Galiția. De aci, pleacă în apus. E dornic să cunoască Occidentul, să se instruiască. La Londra, centrul tuturor organizațiilor revoluționare rusești, face un scurt popas; aici cunoaște și se împrietenește cu inginerul Moscicki, mai târziu profesor și acum președinte al Republicii.

Personal avea motive să fie mulțumit. Trăiește pentru prima dată într'un mediu civilizat, liber și nesupărat de nimeni. Nu era nevoit să-și schimbe locuința, să poarte nume fals, să umble travestit, să-și supravegheze fiecare vorbă și mișcare. Nu era hărțuit de poliție și nu se aștepta să fie arestat din clipă în clipă. Dormea fără grijă, mânca în tihnă, se plimba fără teamă. Era cel mai îndreptățit să prețuiască valoarea unui astfel de vieți, lipsită de sbucium și pericol. Și nu era deloc greu pentru dânsul să-și facă un rost în străinătate, urmând să se bucure de un traiu liniștit, scutit de frământări, griji, nevoi și primejdii. N'a căutat nici măcar să-și prelungească șederea în Occidentul luminat și atât de râvnit.

Socotea ca o dezertare dela datorie faptul de a rămâne departe de hotarele țării. Găsea că singura lui menire pe lume e să fie pe câmpul de luptă, în primele linii. Il atrăgea în chip irezistibil vâltoarea bătăliei. Ii pria numai primejdia și aerul scump al pa-

triei. De aceea se grăbeşte să se întoarcă în Polonia. Se stabileşte la Cracovia, oraşul care poartă la fiecare pas mărturia unui trecut glorios. Fosta reşedinţă a regilor Poloniei, aci se află mormintele lor. La Muzeul Naţional din Cracovia se găseşte celebrul tablou al marelui pictor Matejko, care a imortalizat pe pânză scena când Albert de Hohenzollern, într'o atitudine smerită, prezintă tradiţionalul omagiu în faţa suveranului său, Albert I, regele Poloniei.

In faţa Teatrului Popular din Cracovia a trecut în revistă Kosciusko gloatele de cosaşi care veneau din toate părţile să apere neatârnarea ţării. Acest oraş a adăpostit una din cele mai vechi şi renumite Universităţi din Europa, o şcoală de belle-arte vestită şi multe alte instituţii şi monumente. Aci se înalţă castelul Wavel şi nenumărate biserici şi mânăstiri.

In această cetate, simbol al sufletului polonez, fiecare piatră şi colină vorbeşte de măreţia trecutului. Nici nu se poate închipui un curs de istorie mai impresionant.

Pelerinul se simte cutremurat până în adâncuri, străbătând fosta reşedinţă a regilor Poloniei. Duhul unui neam care se îndărătniceşte să năzuiască, pluteşte în atmosfera acestui oraş. Pilsudski socoteşte că aici e locul cel mai nimerit să-şi stabilească cartierul general. In contact cu ţarina care cuprinde în sânul ei toată slava strămoşească, simte că se înteţeşte într'însul dorul de luptă şi se menţine neştirbită forţa de atac şi împotrivire.

Pe de altă parte, Cracovia, prin aşezarea ei la hotarele Rusiei, îi oferea o minunată bază de operaţie. La câţiva paşi de frontieră, putea să supravegheze mai de aproape întreaga mişcare din Rusia. Deseori trecea graniţa în chip fraudulos, conducând în persoană mişcarea revoluţionară din Polonia rusească.

Din apus, Pilsudski se întoarce cu hotărîrea fermă de a continua din răsputeri lupta pentru desrobirea patriei.

Nu stă să se întrebe dacă o astfel de acțiune are sau nu sorți de izbândă ; îi e deajuns glasul conștiinței care-i spune că aceasta-i datoria vieții sale. Nu stă la cumpănă, ci se lasă în voia îndemnului de patriot înflăcărat. De aceea, pentru dânsul, e limpede ca lumina zilei : întâi revoluție națională ; și mai pe urmă, evoluția socială. Pe această temă are chiar un conflict cu aripa stângă a partidului socialist. Era încredințat că izbânda cauzei poloneze nu poate fi câștigată de către o singură clasă socială, ci de întreaga națiune. In acest sens, el se străduește ca proletariatul polonez, pentru moment, să-și unească puterile cu celelalte pături ale poporului, pentru cucerirea independenței.

Pentru realizarea acestui scop, nu se va da în lături să rupă partidul socialist în două.

Incetul cu încetul a ajuns la convingerea că prin imprimate, conspirații și simplă propagandă, națiunea poloneză nu-și va putea realiza idealul : independența țării. Și-a dat seama că un popor își cucerește libertatea pe câmpul de luptă, prin botezul sângelui. De aceea, Pilsudski începe să propage ideea luptei deschise în contra Rusiei. Nu numai partidul socialist nu împărtășește punctul de vedere al lui Pilsudski, dar și celelalte grupări politice sunt prea puțin dispuse de a risca lupta înarmată. Dânsul însă nu se lasă descurajat de indiferența și scepticismul cu care este întâmpinat.

Cu calcul și sânge rece își urmărește scopul.

Prin vraja persoanei sale reușește să strângă în jurul lui un mănunchiu de oameni hotărîți și devotați. Incetul cu încetul, devine idolul tineretului polonez.

In sânul partidului socialist polon, el formează „organizația de luptă", compusă din elementele cele mai curajoase și mai hotărîte. Această organizație e sâmburele viitoarelor legiuni care vor contribui la desrobirea Poloniei.

Ca unul care a studiat în chip amănunțit revoluția

1863, şi-a dat foarte bine seama de zădărnicia lupte dusă împotriva unui duşman puternic, are la îndemână o armată numeroasă şi aliaţi rnici, în timp ce Polonezii luptau orbeşte, singuri ră armată. Pilsudski nu era de loc dispus să re- experienţa dureroasă dela 1863. De aceea e e poate de prevăzător ; niciun gest pripit. Pregă- -se temeinic în vederea insurecţiei armate, are să pândească momentul prielnic.

Între timp, izbucneşte războiul ruso-japonez. Pilsudski crede c'a sosit, în sfârşit, momentul scuture jugul. Avea intuiţia că Ruşii vor fi bătuţi. rmata japoneză îi inspira încredere. De data acea- , Polonezii nu urmau să lupte neghiobeşte, ca în 863. Avea să aibă ca aliat un popor tânăr, viguros, zboinic şi bine înarmat.

Pentru Pilsudski nu încape nicio şovăială. ainie şi o ruşine totdeodată, — răcneşte el, ge să ne vărsăm sângele nostru la mama pentru interesele ruseşti, de a îngădui să ne ca pe nişte viţe la abatorul din Manciuria, ată vreme acest sânge vărsat în lupta împotriva supritorului, pentru apărarea onoarei naţionale, -ar putea aduce foloase de nepreţuit."

Era o socoteală cât se poate de sănătoasă. Compa- oţii lui însă, nu vor să înţeleagă acest fel de jude- tă. Rămân surzi la chemarea lui Pilsudski. In locul voluţiei, ei preferă să piară în câmpiile Manciuriei, ceraţi de gloanţele Japonezilor, de frig, foamete sau oli. Moartea eroică pentru desrobirea patriei i-a in- midat, ca să accepte în schimb pe cealaltă : vulgară stupidă.

Conducătorii poporului polonez combat cu înver- nare planul lui Pilsudski. După dânşii, Pilsudski a „să târîe Polonia într'o nouă aventură tragică menea celei din 1863".

Ei socoteau Petersburgul destul de tare ca să înnă- şe revoluţia şi să înnece ţara în sânge.

Ca să-şi poată pune planul în aplicare, Pilsudski pleacă în Japonia, străbătând cele două oceane. Intenţia lui este de a obţine dela guvernul japonez mijloacele băneşti şi armamentul necesar pentru a stârni revoluţia naţională în Polonia rusească.

Intâmpină însă opoziţia dârză a celorlalţi delegaţi polonezi care se aflau la Tokio. Aceştia, având în fruntea lor pe cunoscutul om politic Dmowski, caută să convingă guvernul japonez că programul revoluţionar al lui Pilsudski nu prezintă nicio seriozitate, că Polonia nu se va lăsa târîtă într'o nouă aventură.

Amintirea dela 1863 le paraliza orice iniţiativă şi avânt.

In asemenea condiţii, era firesc ca guvernul japonez să respingă propunerile lui Pilsudski.

Desavuat de proprii lui compatrioţi, el se întoarce la Cracovia, cu inima întristată. Plin de amărăciune, se destăinueşte prietenului său Sieroszewski.

„Ce-au devenit Polonezii din cântecele vitejeşti ale lui Niemcewicz şi din poemele lui Mickiewicz şi Krasinski? Unde sunt eroii şi cavalerii de care-mi pomenea mama, acei oameni cu inima înflăcărată, gata să pună mâna pe armă la cea dintâi chemare a luptei pentru libertate?"

Dar Pilsudski nu este omul care să se lase doborît de o înfrângere, oricât ar fi ea de dureroasă. Era în firea lui să nu-şi piardă răbdarea, să nu desnădăjduiască. Avea obiceiul să spună: „Ei bine, dacă nu e de data aceasta, va fi ea mâine".

Până atunci, se mulţumeşte cu o acţiune mai redusă.

In locul războiului pe faţă şi în toată regula, el întreprinde o luptă de guerilă. Vrea cu tot dinadinsul să exploateze momentul favorabil. Işi dă seamă că Rusia trece printr'o mare criză. Intrezăreşte înfrângerea şi simptomele revoluţiei, socoate ca o datorie imperioasă să contribue într'o măsură cât mai largă la prăbuşirea colosului.

În ziua de 13 Martie 1904, Pilsudski, ajutat de [illegible]latek şi Slavek, organizează în Varşovia o manifestaţie armată împotriva mobilizării compatrioţilor [illegible]. O mulţime de câteva mii de oameni, formată în [illegible] mai mare parte din lucrători şi studenţi, manifestează cu sgomot pe piaţa Grzgbowski.

Pe placarde stă scris : „Partidul Socialist Polonez. [illegible]i refuzăm să ne batem pentru ţar".

Poliţia şarjează mulţimea. Manifestanţii răspund [illegible] focuri de revolver. Din ambele părţi cad morţi şi [illegible]niţi.

Organizaţia de luptă a lui Pilsudski a primit botezul sângelui.

Această faptă a fost urmată de o serie lungă de [illegible]anifestaţii şi atentate pe tot cuprinsul Poloniei ru[illegible]şti.

[illegible] această acţiune, Pilsudski urmăreşte mai [illegible]ulte scopuri : pe de o parte, de a slăbi forţa armatei [illegible] ocupată în războiu cu Japonia, iar pe de alta [illegible] formia cadrele viitoarei armate polone, de a le [illegible]mânuriza cu jertfa, primejdiile şi metodele acţiunii [illegible]riotice, de a deştepta în masele poporului polon [illegible]teresul şi nădejdea pentru lupta independenţei şi, în [illegible]fârşit, de a reaminti opiniei publice europene chestiunea independenţei Poloniei.

Nu se poate spune că Pilsudski nu şi-a atins o mare [illegible]arte din ţelurile urmărite. Prin acţiunea sa, el a [illegible]ontribuit la slăbirea Rusiei, la formarea cadrelor [illegible]evoluţionare şi la trezirea interesului pentru cauza [illegible]oloniei.

Organizaţi în bande răzleţite, aproape în toată [illegible]ara, oamenii lui Pilsudski atacă instituţiile statului, [illegible]u foc depozitelor de rachiu, eliberează pe prizo[illegible]eri, prădă transporturile de bani.

Pilsudski în persoană conduce atacul dela Bezdany. [illegible] fruntea unui mănunchiu de oameni hotărîţi, înar[illegible]aţi cu granate şi revolvere, reuşeşte să pună mâna [illegible] cele 2.800.000 de ruble care se aflau în casă.

Toată poliția din Rusia se pune în mișcare, fără să poată însă să-i dea de urmă.

De asemenea a rămas celebră lovitura care a dat-o Pilsudski cu eliberarea din închisoare a unui grup de zece prieteni condamnați la moarte. E un adevărat roman polițist.

Din sumele enorme care-i trec prin mână, nu-și însușește nicio lețcaie pentru nevoile sale personale. Toți banii îi întrebuințează în folosul cauzei naționale.

Isprăvile săvârșite de Pilsudski îl fac vestit în toată Polonia. Devine un nume legendar. E idolul tineretului.

În sânul partidului socialist însă, acțiunea lui Pilsudski provoacă mari disensiuni. Se produce o profundă divergență de opinii. Aripa stângă a partidului, în frunte cu Horovitz Halecki, e de părere că proletariatul polonez nu trebue să lupte decât pentru interesele sale de ordin social și pentru îmbunătățirea situației economice. Elementele de stânga găsesc că Pilsudski a trădat interesele muncitorimii, punând idealul național în locul principiilor sacrosancte ale socialismului.

Socotesc de domeniul himerei posibilitatea unei Polonii independente. Acțiunea lui Pilsudski, — susțin dânșii, — nu face decât să dăuneze disciplina de partid, să îndepărteze P. S. S. de Internaționala Socialistă, să atragă după sine represalii inutile.

Pilsudski rămâne neînduplecat. Susține cu îndărătnicie și hotărîre : „Mai întâi revoluția națională și apoi evoluția socială".

E convins că nu-i deloc în contrazicere cu gândirea marxistă. Se sprijină pe însești spusele lui Karl Marx: „Intemeierea unei Polonii democrate este condiția esențială a unei Germanii democrate, dar nicidecum un simulacru de Stat, ci o Polonie aptă de a trăi, așezată pe temelii trainice".

Această divergență de opinii e alimentată în bună

parte de banii ruseşti. Petersburgul avea tot interesul să slăbească unitatea partidului socialist. Raporturile dintre cele două tabere se înveninează din ce în ce mai mult. In congresul care are loc la 1906, se produce ruptura între grosul partidului şi Pilsudski. Este nevoie de diferenţiere spre a se putea înfăptui mai târziu adevărata unitate care să ducă la izbândă.

La început nu-l urmează pe Pilsudski decât un număr restrâns de partizani. In toată Polonia, gruparea de sub conducerea lui Pilsudski are 5500 de membri. In schimb, sunt cu toţii oameni hotărîţi şi îndrăsneţi, patrioţi înflăcăraţi şi însufleţiţi de acelaşi gând.

Pilsudski dispune cum vrea de dânşii ; îl urmează orbeşte, idolatrizându-l, Pilsudski însă nu-i un tiran setos de putere, ci şeful care ştie ce vrea. El nu dispune de soarta oamenilor săi, pentru satisfacerea unor capricii, ci pentru atingerea unui ideal.

E cel dintâiu care se supune celei mai aspre discipline, îşi expune viaţa şi dă mereu dovadă de jertfă şi de desinteresare.

*

Deşi format la şcoala marxistă, Pilsudski ajunge de timpuriu la concluzia că înainte de toate, un popor e dator să-şi câştige independenţa politică. Nu înţelege deloc să pună interesele de clasă deasupra interesului naţional. Ii place să creadă că nu există un antagonism ireductibil între naţionalism şi concepţia socialistă. Mintea lui nu poate concepe o revoluţie socială, care să fie o piedecă în calea realizării idealului naţional. La un asemenea gând se opune întreaga lui fiinţă de patriot înflăcărat. Lupta pentru satisfacerea revendicărilor sociale o vede numai în cadrul unităţii naţionale.

Pe această temă, după cum am văzut, nu se dă nădejduri să vină în conflict cu masa cea mare a par-

tidului ; merge chiar până la ruptură. Preferă să rămână singur decât să cedeze sau să facă transacţie.

Are convingerea că dreptatea e de partea sa.

Inainte de a fi socialist, vrea să fie Polonez.

Nu concepe fericirea omenirii, prin sacrificarea patriei sale.

Luptând pentru emanciparea ţării sale, are credinţa că serveşte cauza umanităţii.

Dar nici cu grupările patriotice Pilsudski nu se potriveşte în idei.

Contrar majorităţii fruntaşilor politici, el crede că un popor nu-şi poate câştiga independenţa decât pe calea armelor. Jertfa de sânge este aceea care scutură lanţurile robiei.

„Pentru scopurile noastre, atât politice cât şi cele sociale, — spune el, — trebue să luptăm cu arma în mână. Noi trebue să opunem forţei organizate a asupritorilor care se sprijină pe baionetele soldaţilor, forţa înarmată a maselor poporului polonez. Revoluţia pentru care ne pregătim va fi o luptă a oastei poporului polonez, cu oastea ţarului, acea oaste care apără la noi atotputernicia sa. De aceea, pentru ca această revoluţie să izbutească, noi trebue să ne pregătim pe toate căile, trăgând învăţătură din tristele experienţe ale trecutului."

In deosebi, are mereu în minte pilda revoluţiei din 1863. In niciun chip nu vrea să se mai repete această experienţă dureroasă. Ar fi o crimă de neiertat. E încredinţat că ceasul istoric se apropie.

In ruptul capului, Pilsudski n'admite ca un asemenea prilej să treacă, fără ca Polonezii să fie pregătiţi să tragă maximum de foloase.

„Nimic nu-i mai dureros, — spune el, — decât faptul de a nu şti să te foloseşti de toate posibilităţile prielnice care se ivesc ; şi ele se apropie ; sunt chiar aproape de tot."

Are viziunea clară a viitorului. Nu se lasă amăgit de iluzia pacifismului internaţional. Prevede războiul

dintre Austria şi Rusia. Incă din 1808, când Austria anexează Bosnia şi Herzegovina, Pilsudski' îşi dă seamă că războiul dintre cele două mari Puteri bate la uşă. Războiul Balcanic din 1912—1913 îi întăreşte această convingere. Pilsudski vede în această încăierare, o împrejurare favorabilă pentru izbânda cauzei poloneze. Spre a se putea folosi însă cu succes de o astfel de situaţie, Pilsudski îşi dă numaidecât seama că este de neapărată nevoie ca poporul să se pregătească din punct de vedere militar.

E adânc încredinţat că „numai sabia este aceea care cântăreşte în balanţele soartei popoarelor".

„Dacă noi nu vom lua parte într'un fel oarecare, — spune el prietenilor săi, — în viitorul război al Austriei împotriva Rusiei, şi dacă noi nu vom forma o armată naţională, va veni ziua când noi vom fi raşi pentru totdeauna din rândul popoarelor vii."

Infruntând criticile cele mai aspre, neîncrederea şi zâmbetele ironice, el s'apucă serios de treabă. In 1908 înfiinţează în Galiţia „Asociaţia de luptă activă", luând în persoană comanda şi având ca şef de statmajor pe Loznkowski.

In 1909 el creează „Visteria militară", cu scopul de a strânge fonduri pentru formarea şi înzestrarea armatei viitoare.

Pentru oamenii chibzuiţi şi serioşi, acţiunea lui Pilsudski pare pe de-a'ntregul ridicolă, o încercare donquijotească. Pilsudski însă îşi vede liniştit de treabă. Munceşte cu râvnă, cu pricepere şi metodic la pregătirea militară a compatrioţilor săi.

Cu toată opoziţia înverşunată a slavofililor, a lui R. Dmowski, şeful naţionaliştilor-democraţi, un om politic capabil şi cu multă trecere, şi în harţă conînuă cu scepticismul şi spiritul oportunist al maselor, Pilsudski reuşeşte cu timpul să înfiinţeze cinci coli pentru ofiţeri, una pentru subofiţeri şi o duzină pentru instrucţia soldaţilor.

Autoritățile austriace au îngăduit ofițerilor de origine poloneză să facă instrucția militară a legionarilor lui Pilsudski.

In acest chip, tinerii legionari învață să mânuiască arma, să cunoască metodele de luptă ale armatei regulate, precum și arta de a comanda. Cu un cuvânt, învață întreaga artă militară: fac marșuri, execută atacuri și manevre, tot feluri de lupte, ofensivă și defensivă, retragere și învăluiri. Pilsudski e neobosit.

Își ia în serios rolul de comandant; nu se mulțumește să fie numai inspiratorul și organizatorul armatei poloneze.

Studiază cu râvnă tactica și strategia, aprofundând în deosebi luptele marilor căpitani ai războiului precum și războiul ruso-japonez.

Contele Szeptycki, care asistase la lupta dela Mukden, în calitatea sa de ataşat militar austriac, rămâne înmărmurit când, în cursul unei conversații, constată că Pilsudski cunoștea această luptă mai bine decât dânsul, care fusese de față.

In ciuda piedecilor de tot felul și a propagandei vrăjmașe făcute de către partizanii înțelegerii cu Rusia, acțiunea lui Pilsudski prinde rădăcini și are ecou în rândurile tineretului polonez.

In jurul lui se strâng nu numai tovarășii lui de tinerețe, ca Ridz Smigly, Soznkowski, Berbeski, Wieniawa Dlugoszowski și alții, studenți, lucrători, intelectuali, ci întreaga elită a Galiției, doctori și avocați, scriitori ca Kaden Bandowski, Zulawski și Sierosszevski, elevi de liceu, funcționari și chiar Evrei.

Evenimentele care se precipită pledează în favoarea tezei lui Pilsudski.

In cursul anului 1912, el izbutește să strângă într'o confederație diferitele partide din Galiția și Polonia rusească.

Comisia interimară a partidelor confederate, alcătuite din partidul socialist-polonez, al țăranilor, al

intelectualilor progresişti şi al Uniunii Muncitoare Naţionale, au ca punct de program comun „Lupta înarmată pentru cucerirea independenţei". Această grupare de forţe numeşte pe Pilsudski generalisimul forţelor armatei pentru lupta împotriva Rusiei.

E omul care ştie să câştige sufletele.

„De îndată ce l-am auzit vorbind pe Iosif Pilsudski, la Paris, la Societatea de geografie, — povesteşte Dlugoszowski, unul din cei mai distinşi ofiţeri ai armatei poloneze, — mi-am dat seamă că trebue să devin legionar. In acest discurs adresat studenţilor, el ne-a spus că în loc de a merge la cafenea, am face mai bine de a studia ştiinţa războiului. Tot ce se poate ca Polonia să se aleagă cu ceva din această îndeletnicire."

Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor va arăta cu prisosinţă de ce mare însemnătate a fost pentru Polonia, organizarea açestor legiuni. La timpul potrivit, ele vor afirma pe calea armelor dreptul la vieaţă al patriei lor. Aceste legiuni vor reprezenta, în ochii Polonezilor şi ai opiniei publice, simbolul Poloniei independente. Ele constitue sâmburele armatei polone. Din rândurile lor se vor recruta viitorii conducători ai acestei armate. Astfel Ridz Smigly, principalul colaborator al lui Pilsudski din timpul marelui război, este astăzi inspectorul general al armatei şi conduce destinele republicii. Soznkowski a fost primul inspector general al armatei poloneze. Stuchivicz a devenit şeful serviciului istoric al armatei. Berbescki e astăzi inspector al armatei. Wieniava Dlugozowski e unul din cei mai străluciţi ofiţeri ai cavaleriei poloneze. Kasprzycki subsecretar de Stat la Ministerul de Război. Narbut Luczinski, Litwinovicz şi Burchardt-Bucacki, astăzi sunt generali comandanţi de corp de armată. Dr. Slawoj Skladkowski, fost ministru de Interne, astăzi e şeful administrativ al armatei.

Cu toţii au fost legionari din primul ceas. Dacă n'ar

fi la mijloc decât pregătirea acestor cadre, şi opera legiunilor înfiinţate de Pilsudski ar fi nespus de însemnată. Dar legiunile lui Pilsudski au jucat un rol de seamă la desrobirea Poloniei.

Şi când te gândeşti că la început, acţiunea întreprinsă de Pilsudski a fost întâmpinată cu neîncredere, zeflemea şi duşmănie. Incercarea lui de a crea un început de armată poloneză era privită drept un gest donquijotesc. Oamenii serioşi erau încredinţaţi că Pilsudski va sfârşi în ridicol. S'a uitat însă că dela ridicol până la sublim nu-i câteodată decât un pas, pe care izbutesc să-l facă cei aleşi, mânaţi de avântul unei cauze mari.

A fost cazul cu Pilsudski.

*

In primăvara anului 1914, Pilsudski ţine la Paris, în sala Societăţii de geografie, o conferinţă în care caută să-şi expună punctul lui de vedere.

„Mişcarea noastră militară — spune el — tinde a crea în sânul societăţii noastre un instrument de forţă, dar numai împrejurările vor fi acelea care vor hotărî atât de felul cum vor fi întrebuinţate aceste forţe, cât şi de chipul cum ele vor intra în joc.

O obiecţie împotriva acestei mişcări se ridică din partea acelora care se tem ca nu care cumva trezirea însuşirilor războinice ale naţiunii să dea naştere la izbucniri nechibzuite care să aducă după sine urmări din cele mai neplăcute. Nimic nu-i mai puţin îndreptăţit decât aceste temeri ; iar netemeinicia lor nu mai e nevoie de dovedit. Dimpotrivă, acţiunea mereu crescândă a pregătirii militare a dat deja, în chip neîndoios, roade pozitive. Această pregătire din punct de vedere militar a făcut ca ţara noastră să prezinte un oarecare preţ pe piaţa europeană, de unde chestiunea poloneză era cu desăvârşire exclusă de când cu eşecul revoluţiei din 1863. Se pierduse cu totul obiceiul de a ne lua în seamă în calculele şi combina-

ţiile internaţionale. Ori, acţiunea noastră de pregătire militară a readus problema poloneză pe planul european.

Insemnătatea sa apare cu atât mai mare, cu cât dela 1904 asistăm la o serie întreagă de răsturnări şi conflicte, în care rolul hotărîtor îi revine forţei înarmate. Sabia singură apasă astăzi în balanţa soartei popoarelor. Un popor care ar vrea să închidă ochii în faţa acestei evidenţe, îşi compromite în chip iremediabil viitorul său. Noi nu vrem să fim un asemenea popor. Iniţiatorii mişcării militare au arătat ţării calea de urmat. Rezultatul final însă atârnă de intensitatea efortului colectiv, de cooperarea stăruitoare şi activă a întregii naţiuni."

Tot cu această ocazie, Pilsudski spune: „Problema independenţei Poloniei va fi definitiv deslegată numai în cazul când Rusia va fi bătută de Germania, iar Germania de către Franţa. E de datoria noastră de a contribui cu forţele noastre la această operă; altminteri, avem de dus o luptă de lungă durată şi foarte aprigă, aproape disperată".

Oamenii serioşi şi cumpătaţi socoteau ideile lui Pilsudski drept nişte năzbâtii. Ei nu credeau într'un războiu mondial aşa de apropiat, şi mai cu seamă nu credeau în posibilitatea înfiinţării unei armate poloneze. Aşa ceva le părea cu totul năstruşnic.

Râdeau pe socoteala „sportsmenilor care-şi închipue că vor putea birui trei mari puteri cu ajutorul a trei puşti".

Şi totuşi, dela data când Pilsudski ţinuse conferinţa dela Paris şi până la izbucnirea războiului mondial, n'au trecut decât câteva luni, iar până la câştigarea independenţei Poloniei nu se împlinesc nici cinci ani de zile

Niciodată scepticii şi zeflemiştii n'au făcut istoria; e apanajul firilor entuziaste şi generoase.

* * *

Iulie 1914; câteva luni numai dela conferința pe care o ținuse la Paris, în sala Societății de geografie. Pilsudski se găsea la Tiniec, locul unde anul acesta s'a ținut cursul de pregătire militară. Pe lângă mânuirea armelor și meșteșugul războiului, căpitanul se străduise să desvolte în sufletul legionarilor săi spiritul ostășesc. Prin persoana sa și întreaga lui activitate reușise să cucerească inimile, să le inspire cea mai desăvârșită încredere. Dacă, în ceea ce privește pregătirea materială, această mică armată lasă mult de dorit, în schimb moralul ei era excelent.

Pilsudski putea să privească cu mândrie șirurile de legionari care defilau prin fața lui.

Luându-și rămas bun dela dânșii, era îndreptățit să privească cu mai multă încredere viitorul. Era bucuros că războiul pe care-l prevedea că va veni într'o zi, nu-l va găsi nepregătit. Nu bănuia însă, că este chiar așa de aproape. Își făcea socoteala că până la izbucnirea lui, va avea destul timp să-și desăvârșească pregătirea.

Iată însă că numai după o săptămână dela închiderea cursului și concedierea legionarilor, în vederea vacanței, izbucnește conflictul între Serbia și Austro-Ungaria. Pilsudski sesizează dela început, în toată amploarea ei, gravitatea situației.

Își dă seama că acest conflict înseamnă încăierare generală, că Polonezii, împărțiți în trei state, vor fi nevoiți să se războiască între dânșii, iar Polonia va deveni în chip fatal teatrul de război.

Odată războiul declarat, Polonezii se împart în mai multe tabere. Cei din Austria, impresionați de puterea militară a Puterilor Centrale, își puneau toate speranțele în victoria armatelor austro-germane. Le plăcea să nădjduiască că, în urma biruinței, Viena va face din Galiția și Polonia rusească o unitate teritorială și etnică, constituind astfel un pas hotărîtor spre transformarea imperiului dintr'un stat austro-ungar, într'un stat trialist: Austria, Ungaria, Polonia.

Planul părea foarte firesc şi avea o mare putere de seducţie.

Viena a căutat să cultive această iluzie, având tot interesul să câştige de partea ei simpatiile Polonezilor.

Cei din Rusia însă erau de altă părere. Ei susţineau, în frunte cu Roman Dmowski, că pe viitor, adevărata primejdie pentru existenţa neamului polonez nu o reprezenta Rusia, ci Germania. Totdeodată, ei puneau temeiu pe proclamaţia marelui duce Nicolae şi nădăjduiau să tragă foloase de pe urma alianţei franco-ruse. Polonezii din Germania, care n'aveau nimic de aşteptat din partea Berlinului, doreau victoria aliaţilor.

Cu toţii însă se lasă în voia soartei. Aşteaptă din desfăşurarea evenimentelor deslegarea chestiunii poloneze.

Numai Pilsudski gândeşte altfel.

„Războiul — spune el — ne va oferi multe posibilităţi. Va trebui să le exploatăm, căutând să tragem toate foloasele. Intr'un război, numai interesele celor războinici au întâietate. Niciun Neamţ, niciun Rus sau Austriac nu va ţine seamă de Polonezi, atâta timp cât aceştia din urmă nu vor fi dovedit valoarea şi forţa lor militară. In ziua în care vom avea această forţă, toată lumea, prieteni şi duşmani, se va gândi la interesele vitale ale ţării noastre."

In ordinul de zi adresat soldaţilor săi, Pilsudski le spune : „In curând, toată lumea se va asvârli în vâltoarea războiului ; nu vrem ca în clipa când se vor croi cu sabia nouile hotare pe spatele viu al patriei noastre, numai Polonezii să lipsească dela apel. Nu voiu admite niciodată ca pe talerele soartei care atârnă deasupra capetelor noastre, pe aceste talere unde se svârlă sabia, să lipsească numai sabia poloneză".

Determinat de aceste considerente expuse mai sus şi încredinţat c'a sosit momentul unic pentru lupta

în contra Rusiei, el se hotărăşte să intre în vâltoarea războiului.

După ce disolvă comisiunea provizorie a partidelor federalizate în vederea independenţei, el lansează în numele guvernului secret, o proclamaţie vibrantă către poporul polonez.

„Polonezi,

„Un guvern naţional s'a constituit la Varşovia. Datoria tuturor Polonezilor e de a strânge rândurile sub ordinile şi autoritatea sa. Cetăţeanul Iosif Pilsudski a fost numit comandantul forţelor militare poloneze ; toţi trebue să i se supună."

Guvernul secret în numele căruia vorbeşte Pilsudski, se reduce de fapt la persoana comandantului şef. Atât partidele politice cât şi opinia publică se feresc să adere la acţiunea lui Pilsudski. O găsesc inoportună, inutilă şi plină numai de riscuri. O armată poloneză, care să lupte pe cont propriu într'un război de asemenea proporţii ca cel mondial, părea un gest pur donquijotesc. Cine putea să ia în serios pe un astfel de om şi o astfel de acţiune ? Şi totuşi, Pilsudski se avântă cu hotărîre şi elan, încredinţat că serveşte cauza patriei sale.

La 30 Iulie 1914, Pilsudski emite primul său ordin de mobilizare. La 6 August 1914, în zori de zi, porneşte prima companie a viitoarei primei brigăzi a legiunii din Cracovia, spre frontiera rusească, în direcţia oraşului Kielce.

Toată oastea cu care Pilsudski pleacă la luptă în ziua de 6 August, împotriva duşmanului secular, se compune din 152 vânători şi 6 lăncieri pedeştri. Ei descarcă primele focuri pe frontul austro-rus.

„Era nevoie — precizează Pilsudski — ca cei mai îndrăsneţi şi cei mai energici să ia răspunderea şi iniţiativa de a asvârli scânteia în praful de puşcă. Voi, avant-garda, aţi asvârlit aceasta, dând astfel exemplu poporului polonez, în lupta pentru neatârnarea patriei."

Şi mai departe: „Suntem totdeodată avant-garda morală care înţelege să rişte totul, când riscul e de neapărată trebuinţă".

Prin acest gest de îndrăsneală nebunească, începe epopeea desrobirii poporului polonez.

Eroul care va deveni personaj de legendă, are 47 de ani ; din revoluţionar şi conspirator se transformă în comandant de oştire.

Opinia publică, obişnuită să preţuiască numai pe militarii de meserie, vede cu uimire cum un nespecialist în arta războiului se dovedeşte pe câmpul de luptă un mare conducător de armată.

*

In clipa când legionarii, fascinaţi de imaginea patriei desrobite, treceau graniţa, Pilsudski le adresează următorul mesaj :

„Ostaşi ! Voi aveţi nespusa cinste de a intra cei dintâi în Regat şi de a trece graniţa provinciilor anexate de Rusia, fiind capul coloanelor trupelor poloneze care merg la războiu pentru desrobirea patriei. Cu toţi sunteţi ostaşi. Nu confer grade ; poruncesc numai celor cu mai multă experienţă dintre voi, de a exercita funcţiile de şef. Galoanele le veţi câştiga pe câmpul de luptă. Fiecare dintre voi poate să devină ofiţer. Vă socotesc drept cadrele de unde va ieşi viitoarea armată poloneză şi salut în voi cea dintâi companie a cadrelor."

Cuvinte profetice, dar care atunci păreau simple aiureli.

Pilsudski se simte cutremurat de o emoţie profundă la vâjâitul primelor gloanţe.

„Primele lupte, — mărturiseşte dânsul mai târziu, — cele dintâi clipe ale războiului ! Nu ştiu dacă a fost la fel pentru alţii ; pentru mine însă ele se seamănă cu poezia plină de duioşie a primei dragoste din tinereţe şi a primelor sărutări."

Cum să nu fie copleşit de emoţie, când îi este dat să vadă ziua cea atât de mult râvnită, când legionarii, sub comanda lui, pornesc la luptă pentru desrobirea patriei ?

In faptul zilei de 7 August nu vrea să vadă decât zorile renaşterii poloneze. Cu faţa transfigurată de emoţie, priveşte cum cei 160 de legionari trec graniţa şi schimbă primele focuri de armă. Cu câteva ceasuri înainte de declararea războiului austriac, el are cinstea să înceapă ostilităţile cu Rusia.

Pe zi ce merge însă, se îngrămădesc tot felul de greutăţi ; la fiecare pas se ivesc noui piedeci, situaţia se complică şi din ce în ce sporeşte pe umerii săi povara răspunderii. Se aştepta ca la primul semnal, voluntarii să dea năvală. Compatrioţii lui Pilsudski însă nu prea s'au grăbit să răspundă la chemarea sa. In Polonia rusească, mobilizarea se efectuează în cea mai desăvârşită ordine. Numai un număr restrâns de tineri entuziaşti se încumetă să se înroleze în rândurile legionarilor. Pe de altă parte, armata lui duce lipsă de toate ; e rău înarmată, prost îmbrăcată şi mizerabil hrănită. Inima lui i se sfâşie de durere, când vede pe legionari, goi în miezul iernii, flămânzi şi decimaţi de boală.

„Starea morală a trupei mele este excelentă, — spune Pilsudski în raportul pe care-l face către comandantul legiunii I-a ; starea fizică însă este deplorabilă din pricina mizeriei echipamentului, pe care Excelenţa Voastră o cunoaşte. Dela vizita voastră, Domnule General, niciun transport n'a mai sosit din Cracovia şi starea de lucruri s'a înrăutăţit deoarece, întemeiaţi pe făgăduielile D-voastră, noi am întrerupt lucrul în atelierele noastre improvizate, care, de bine de rău, făceau faţă într'o măsură oarecare lipsei totale de încălţăminte şi de îmbrăcăminte de care suferă detaşamentul de vânători. E de datoria mea de a duce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că, dacă această stare de lucruri dăinueşte, detaşamen-

tul din Kielce va fi nimicit nu atât de baionetele duşmanului, cât de mizerie şi boli. In clipa de faţă, ordinul de zi al serviciului sanitar menţionează în mijlociu 200 de cazuri de bronşită şi de boală de plămâni, pricinuite din lipsa de îmbrăcăminte şi de frigul nopţii."

Aceeaşi lipsă în ceea ce priveşte armamentul. Primele batalioane au fost înarmate cu puşti vechi, sistem Werndl, model 1879, grele, anevoie de mânuit, deloc practice, cu 105 cartuşe cu gloanţe de plumb, de fiecare soldat. La acestea se adaugă continuele fricţiuni cu autorităţile austriace. La fiecare pas, mândria legionarilor era pusă la grea încercare. Conflictele se ţineau lanţ. In asemenea condiţii, sarcina lui Pilsudski era din cele mai anevoioase.

In lucrarea întitulată „Primele mele lupte", Pilsudski descrie prima fază a acţiunii sale militare din toamna anului 1914. Aceste pagini sunt foarte instructive pentru cine vrea să pătrundă în sufletul acestuia, frământat de atâtea dificultăţi politice şi materiale şi mai cu seamă de şovăieli grele, văzându-se neînţeles de o mare parte a naţiunii sale şi hărţuit de aliaţii săi (Austriaci). Deoarece era slab de inimă şi de nervi, la izbucnirea războiului a stat la îndoială dacă trebue sau nu să ia comanda.

„Dacă mi-ar fi spus atunci cineva, — mărturiseşte mai târziu Pilsudski, — că nu voiu dormi trei nopţi de-a-rândul, că voiu suporta un marş de 30 km. peste câmpuri şi râpi, fără a mai vorbi de suferinţele morale, n'aş fi crezut niciodată."

Totuşi, Pilsudski, prin forţa lui morală şi geniul său militar, izbuteşte să fie la înălţime, smulgând admiraţia duşmanului şi acoperind cu glorie steagul legionarilor poloni. Incontinuu, doi ani şi jumătate petrece Pilsudski în lupte grele cu Ruşii, comandând Brigada I-a a legionarilor pe pământul Poloniei ruseşti. A doua brigadă a legiunilor se bate tot atât de vitejeşte cu Ruşii în Carpaţii Galiţiei şi Bu-

covinei. Succesele răsunătoare pe care le obţine brigada lui Pilsudski se datoresc moralului trupei şi încrederii oarbe pe care o aveau legionarii în comandantul lor.

„Cu o trupă rea — scrie Pilsudski — n'aş fi reuşit niciodată să-mi realizeze planul. Nu vorbesc de latura tehnică şi de munca fizică a trupei, deşi acestea au jucat un rol însemnat. Mă gândesc în primul rând la moralul trupei. In tot timpul, n'a fost nicio clipă de şovăială a moralului ostăşesc, nicio lipsă de disciplină, niciun simptom de depresiune. In linişte, ba chiar — potrivit firii poporului nostru şi a stilului nostru militar — soldaţii şi-au făcut slujba poruncită, fără semne de nemulţumire sau de murmur."

Increzător în steaua sa, în viitorul ţării şi patriotismul legionarilor, el se încumetă să le spună: „Cer dela voi două lucruri: un calm absolut şi încredere în mine. O încredere oarbă în ordinele mele. Vă voiu duce la neatârnare. In toate momentele grele, în toate încercările anevoioase care ne aşteaptă în cursul acestui război, voi trebue să fiţi ostaşi stăpâni pe voi, soldaţi plini de calm. Pe curajul nostru, pe tăria noastră de neclintit, încrederea voastră în mine, eu îmi întemeiez acţiunea mea de şef". Legionarii îi răspund cu o încredere oarbă. Deseori, Pilsudski a avut ocazie să audă din partea soldaţilor săi spunând: „Ne ducem cu comandantul oriunde".

„Moşul ştie ce face", spun legionarii, când află de ordinul lui Pilsudski, prin care-i îndeamnă să nu se opună la desarmare, deşi nu înţelegeau rostul unor astfel de dispoziţii.

In decursul războiului, Pilsudski are prilejul să vadă roadele educaţiei făcute de dânsul.

In cursul ţinut la Cracovia pentru pregătirea cadrelor, le-a dat elevilor ca pildă de bună organizare şi disciplină a Japonezilor, întâmplarea Mareşalului Nodzu.

Vrând să treacă în capul coloanei ca să-şi dea seama de situaţie, colonelul Smigli apucă frâul.

— Domnule Comandant ! Asta nu se poate ! Eu conduc avangarda şi aceasta este obligaţia mea. Aşteptaţi.

Se repeta exact scena cu Mareşalul Nodzu, când subalternul său, comandantul de divizie, a cerut mareşalului să se retragă spunându-i : „De când are comandantul armatei îndatorirea să se afle în linia de foc ?"

Pilsudski e încântat de gestul elevului său Smigly. Cu asemenea elemente, creştea într'însul sentimentul siguranţei, factor însemnat în câştigarea biruinţei.

Erau însă şi întâmplări care-i sfâşiau inima de durere, îi arătau în toată profunzimea tragedia unui popor ai cărui fii erau siliţi să se măcelărească între dânşii. Intr'una din zile, Pilsudski dă pe câmpul de luptă peste un ostaş inamic, grav rănit.

„Mă apropiai — povesteşte dânsul — de rănit. In car se afla culcat un tânăr şi frumos flăcău cu trăsături fine şi distinse. Durerea îi crispa uşor faţa ; respira cu greutate, ţinând privirea fixă asupra mea cu o expresie de întrebare mută.

— Poţi să vorbeşti ? îl întrebai eu.

— Da, răspunse dânsul ; pot să pun o întrebare ?

— Despre ce e vorba ?

— Soldaţii mi-au spus că şi voi de asemenea sunteţi din Lituania, e adevărat ?

— Da, eu sunt din Lituania, din împrejurimile oraşului Wilna.

— Eu sunt de lângă Grodno, numele meu e Stet Kiewicz ; pot să ştiu cum vă chiamă pe d-voastră, domnule ?

— Pilsudski. La liceul din Wilna am avut camarazi cu numele de Stet Kiewicz.

— Rude, răspunse dânsul foarte încet. Ochii lui se umpleau de lacrimi şi, cu mişcare bruscă, îşi acoperi

faţa cu mantaua. N'am mai vrut să continui conversaţia. Eram şi eu tot aşa de abătut ; îmi venea şi mie să plâng. Mă'ntorsei către doctor, întrebându-l de rănile bolnavului. Era grav rănit. Poruncii să fie dus într'un spital din dosul frontului. Chipul tânăr al compatriotului meu rănit de către soldaţii mei, stărue încă în clipa de faţă înaintea ochilor mei, ca' o mărturie vie a poverii morale care a căzut în timpul războiului asupra Poloniei şi a Polonezilor. Urmări blestemate de-ale robiei."

* * *

In repetate rânduri, datorită eroismului dovedit cu prisosinţă pe câmpul de luptă, brigada lui Pilsudski şi-a atras din partea Comandamentelor supreme german şi austriac, aprecieri şi cuvinte din cele mai elogioase. Brigada comandată de Pilsudski ocupă poziţiile cele mai expuse, respinge atacurile cele mai furioase ale Ruşilor, suferă cele mai grele pierderi. Cu prilejul ofensivei lui Brusilov, legionarii polonezi sunt aceia care acoperă retragerea în condiţii favorabile a armatei austro-ungare.

Pilsudski însă nu-i omul care vrea războiul de dragul războiului. Elogiile pe care i le aduc Germanii şi Austriacji pe dânsul îl lasă rece. Pe câmpul de luptă el nu caută gloria, ci câştigarea independenţei patriei sale. Pilsudski declară întruna că nu se bate decât pentru eliberarea Poloniei. Nu înţelege să verse o picătură de sânge pentru apărarea tronului lui Wilhelm şi Frantz Iosif.

Când primeşte ordinul de retragere pe toată linia, el spune : „Alţii să apere Praga, Viena, Breslau şi Berlinul, noi, vânători polonezi, n'o facem. „Vom căuta să murim cu cinste, dar vom muri pe pământul nostru".

El nu înţelege să fie un instrument în mâinile

Austriacilor, ci dimpotrivă, vrea să se servească de dânşii pentru scopurile sale.

De aceea, când Pilsudski îşi dă seama că Puterile Centrale nu se gândesc serios la realizarea ţelului pentru care a pornit în războiu alături de Austriaci şi Germani, el dă dispoziţii exprese ca să nu se mai facă deloc noui recrutări. El nu vrea să mai dea sprijin Vienei şi Berlinului. Işi dă seamă că războiul se transformase într'un războiu de uzură şi nu'nţelege ca Polonezii să oprească uzura Germaniei.

Dar socotind că nu sosise încă momentul desorganizării colosului rusesc, el rămâne alături de Puterile Centrale. Simţul prevederii însă îl împiedecă să contribue la biruinţa duşmanului de mâine.

Niciun recrut nou, dar nici retragere de pe front. Se fereşte să mizeze totul pe o singură carte.

Dacă Pilsudski s'a împotrivit la noui recrutări, în schimb a intensificat acţiunea în rândurile organizaţiei militare poloneze, cunoscută sub iniţialele P.O.V.

Incă din toamna anului 1914, Pilsudski formase, cu ajutorul ofiţerilor şi emisarilor săi, în Polonia rusească, în dosul frontului, o organizaţie puternică militară, care făcea Ruşilor mult rău.

Ea avea ca scop de a asigura legiunilor, în chip permanent, un serviciu de informaţii şi recunoaştere şi mai cu seamă de a răspândi, în masele mari ale poporului, idealul independenţei Poloniei. Totdeodată, ea urmărea pregătirea unui corp de armată care să fie la îndemâna şefului, la momentul potrivit.

Când Pilsudski se convinge că legionarul polonez n'are sorţi ca'n timp de pace să devie cetăţean polonez, îşi dă demisia.

Ţine cu tot dinadinsul să arate motivele acestei demisii, dată la 29 Iulie 1916.

Din punct de vedere al intereselor naţionale, spune el, serviciul legiunilor devine inutil „deoarece ele încetează de a fi o organizaţie formată în vederea eliberării Poloniei şi a noului stat, ca să devină în

schimb o armată în slujba împăratului şi a regelui".

Aşa ceva el nu poate s'admită.

Declară că este gata oricând să facă orice treabă, când i-ar fi cerută de o autoritate care să reprezinte guvernul polonez. N'ar sta un moment la îndoială să se înroleze în rândurile armatei senegaleze, să meargă chiar în Patagonia, dacă guvernul ţării sale i-ar ordona acest lucru.

„Dimpotrivă, în lipsa unui guvern care să fie al nostru, nu mă pot opri să declar că, dacă am intrat în războiu, am intrat cu gândul ca patria mea să-şi aibă guvernul ei propriu. Această atitudine principială cu privire la problema politică ce constitue lucrul esenţial în vieaţa unui soldat, a rămas aceeaşi până azi, şi, când voiu afla de alcătuirea unei autorităţi oarecare, care să reprezinte guvernul polonez, mă voiu adresa ei, oferindu-i serviciile mele."

A ţinut s'arate că el nu este un mercenar, ci soldat devotat al patriei sale.

Demisia lui Pilsudski nu rămâne fără urmări.

Austria şi Germania sfârşiră prin a-şi da seama că pentru câştigarea Polonezilor, e nevoie să facă ceva, măcar de formă.

Astfel, la 5 Noembrie 1916, Puterile Centrale proclamă un regat polon ca stat independent, în limitele Poloniei ruseşti, având în frunte un Consiliu de Stat, format din 25 de membri.

Pilsudski e invitat să ia conducerea departamentului militar, ca membru în Sfatul Statului. El acceptă şi, dela Ianuarie 1917 până la Iulie 1917, se sbate în această funcţiune pentru a îndupleca pe ocupanţi să-i acorde dreptul de a forma o armată poloneză sub conducerea exclusivă a guvernului polon. Germanii cer lui Pilsudski mobilizarea Poloniei ruseşti, fără însă a înţelege să lase din mână comandamentul şi controlul trupelor polone. La fel procedează şi Austriacii pe teritoriul ocupat de dânşii.

Pilsudski, după cum am pomenit în altă parte, for-

mase cu ajutorul oamenilor săi, în Polonia rusească, încă din toamna anului 1914, în dosul frontului, o puternică organizaţie clandestină care a făcut mult rău Ruşilor. După înfrângerea Ruşilor şi ocuparea Poloniei de către Puterile Centrale, această organizaţie, până la acel moment secretă, iese la lumina zilei. Germania ar vrea să folosească aceste rezerve militare, pentru a putea concentra toate trupele lor pe frontul de Vest. Pilsudski însă se împotriveşte cu hotărîre.

„Armata poloneză, — răspunde dânsul, — ne este tot aşa de necesară nouă, ca şi Nemţilor. Nouă chiar ne este de neapărată trebuinţă şi abia ne ajunge."

„Stupidul proiect", — expresia este a generalilor Ludendorff şi Hoffman, — al unei Polonii independente, era susţinut de Nemţi în speranţa de a putea crea o armată poloneză, destinată fie să înlocuiască trupele lor de pe frontul oriental, spre a putea transporta tot efectivul pe frontul occidental, fie chiar de a asvârli armata poloneză împotriva aliaţilor.

După câştigarea războiului, proiectul utopic urma să fie înmormântat. La rigoare, ar fi creat un stat tampon format din teritoriile smulse dela ruşi, sub sfera de influenţă a Germaniei.

Pilsudski a înţeles numaidecât acest lucru.

Totodată, după intrarea victorioasă a oastei lui Wilhelm în Varşovia, după prăbuşirea ţarismului şi deruta armatei ruseşti, Pilsudski şi-a dat seama că de-acum înainte adevărata piedecă în calea independenţei Poloniei nu mai este Petersburgul, ci Germania.

Cu prăbuşirea colosului cu picioare de lut, dispărând primejdia rusească, rămânea ca de-acum înainte să se îngrijească numai de primejdia unei Germanii puternice şi puternice. Iată de ce încă din 1915, spune răspicat: „Niciun nou recrut".

Nu se lasă impresionat ca alţii, de succesele Nemţilor. E încredinţat că Germania va pierde războiul,

deşi Hindenburg câştigă în şir bătăliile. Intervenţia Americii şi declaraţiile preşedintelui Wilson îi întăresc convingerea că este nimerită şi necesară o schimbare de front. E lovitura de maestru pe care o dă Pilsudski.

Prevede că se apropie momentul unic pentru realizarea integrală a năzuinţelor neamului polonez.

Cu puţin înainte de arestarea sa, el spune prietenilor săi: „...Vedeţi voi, în curând, războiul se va isprăvi. Germanii şi Austriaci nu vor birui; trebue dar să aşteptăm şi s'avem răbdare. Trebue să păstrăm toate forţele militare pentru P.O.V. (Organizaţia Militară Poloneză). Nu trebue să folosim acum legiunile; trebue să le păstrăm ca să le avem la îndemână pe la sfârşitul războiului, iar când războiul va fi terminat, atunci veţi ieşi din ascunzătoare, legionari şi P.O.V., şi vă veţi asvârli asupra lor".

Determinat de aceste considerente, el se opune din răsputeri la crearea unei armate poloneze, care să fie pusă la dispoziţia Puterilor Centrale, îşi dă demisia din demnitatea de preşedinte al comisiei militare, în Iulie 1917, şi refuză să depună jurământul de credinţă cerut de autorităţile Puterilor Centrale şi consiliul naţional dela Varşovia. Cinci mii de legionari imită gestul şefului.

„Ştie tătucul ce face", îşi spun dânşii, urmându-i orbeşte ordinele.

Scena când legionarii refuză jurământul de credinţă e cât se poate de impresionantă şi patetică.

Inaintea regimentului de legionari, comandat de colonelul Smigly (actualul inspector general al armatei poloneze) se înfăţişează consilierul de stat Grendysynski, însoţit de colonelul J. In numele Consiliului Naţional al Statului polonez, ei cer jurământul de credinţă. Intreg regimentul refuză să depună jurământul. Apoi toţi ofiţerii, rând pe rând, îşi descind săbiile, asvârlindu-le cu sgomot în faţa reprezentanţilor Consiliului Naţional, înlemniţi de sur-

priză. Când ultimul ofiţer îşi scoase sabia, un strigăt uriaş izbucneşte din pieptul soldaţilor: „Trăiască ofiţerii noştri ! Ruşine !"

Cu excepţia brigăzii comandată de generalul Haller, restul legionarilor făcură la fel. In faţa măsurilor luate de generalul Beseler pentru internarea lor ca rebeli, legionarii ar fi vrut să se împotrivească cu arma în mână. Pilsudski, dorind să-şi păstreze trupele neştirbite pentru evenimentele importante pe care le prevedea la sfârşitul războiului, i-a oprit, prin autoritatea sa, dela această vârsare de sânge zadarnică, care n'ar fi fost decât un simplu act de disperare.

„Nu este încă timpul, — răspunde dânsul delegaţiei de legionari care venise să-l consulte. N'a venit încă momentul. Poporul, obosit de rechiziţii, flămând, îngrozit de represiuni şi prigoană, nu se va revolta, nu vă va susţine. Ici, colo poate, se va răzvrăti un sat care a fost în chip deosebit năpăstuit, un târg în chip deosebit umilit, dar masa cea mare a poporului s'a obişnuit deja cu nouii stăpâni şi cu noua robie. P.O.V. va intra în luptă, dar şi dânsa şi voi veţi fi striviţi. Din clipa în care au câştigat războiul cu Ruşii, ei nu mai au nevoie de noi, ci vor să se descotorosească. Vor să se descotorosească nu numai de legiuni, ci de întreaga problemă poloneză. Revolta voastră va fi un pretext pentru distrugerea ţării. Se vor purta cu noi ca şi cu Belgia. Va fi încă şi mai rău, căci în Belgia femei şi copii au pus mâna pe puşcă, în timp ce la noi nimeni nu se va apăra. Nu pot să vă dau consimţământul meu, dimpotrivă, stărui să nu vă apăraţi. Sunt ostaş, vă înţeleg şi mi-e greu să vă dau acest ordin, dar fiindcă aţi ştiut să mergeţi pe câmpul de luptă, să muriţi pentru patrie, acum să ştiţi să mergeţi în închisoare pentru dânsa."

Aceste cuvinte arată cu prisosinţă cât de mult s'au înşelat acei care au vrut să vadă în Pilsudski un aventurier, amator de gesturi donquijoteşti. Dimpotrivă, este un spirit reflexiv şi un îndemânatic cal-

culator. Are deosebita grijă însă, ca să ţie seamă în calculele sale de partea ce li se cuvine elanului şi imaginaţiei. Işi dă seama că fără contribuţia lor, clădeşte în vânt.

E îndrăsneţ în cele bine chibzuite. Prin gestul său, Pilsudski a spulberat speranţa Germanilor. Inrolarea armatei poloneze n'a putut avea loc ; în schimb se îngroşau rândurile trupelor clandestine.

Pentru această atitudine, Pilsudski e arestat de Nemţi, în ziua de 20 Iulie 1917, două săptămâni dela demisia şi refuzul jurământului.

Guvernatorul general al Varşoviei, generalul Beseler, a simţit nevoia să dea explicaţii Consiliului Naţional şi opiniei publice. Pilsudski se făcuse vinovat, în ochii lor, de conspiraţie criminală împotriva securităţii Statului polon şi armatelor poloneze. Ce se întâmplase ? In ziua de 7 Iunie 1917, se întrunesc la Petrograd, în sala de orchestră a Curţii, 466 de delegaţi a celor 500.000 de soldaţi polonezi care luptă în rândurile armatei ruseşti. In unanimitate şi'n aplauzele entuziaste ale sălii, Pilsudski e proclamat, în absenţă, preşedintele de onoare al Congresului. Pilsudski devenise un simbol.

Işi dădeau seama că el este omul care întruchipează năzuinţele neamului polonez.

In momentele hotărîtoare din vieaţa unui popor, instinctul mulţimii nu se înşeală în alegerea oamenilor.

*

Prezenţa lui Pilsudski în Polonia prezentând neajunsuri pentru Puterile Centrale, în cea mai mare grabă e transportat în cetatea Magdeburg, în centrul Germaniei. Aci e instalat într'o închisoare model, în aceeaşi încăpere în care a locuit la începutul războiului generalul belgian, apărătorul Liège-ului. Regimul e cât se poate de bun. Are la îndemână trei odăi şi-i liber să se plimbe în grădină toată ziua. Numai

prezența santinelelor și izolarea de lumea înconjurătoare îi arătau că este întemnițat.

Singur Pilsudski recunoaște modul civilizat cum s'au purtat Nemții.

„Seara numai, la ceasurile 10, lumina trebuia să fie stinsă. Eram tratat ca un general. Niciodată în Rusia n'am avut parte de un asemenea tratament", — spune el.

Regimul de închisoare, cu neajunsurile și restricțiile lui, n'are asupra lui Pilsudski o înrâurire păgubitoare.

„Eram parcă născut — scrie dânsul — pentru vieața de închisoare. Suport singurătatea foarte ușor, fără a-i simți toată povara și știu să ușurez prin muncă intelectuală, latura cea mai grea a vieții de închisoare, nostalgia. Pentru cine a fost așa de mult izolat de lume cum am fost eu la Magdeburg, vieața devine o povară insuportabilă. Pentru mine, această situație a fost și mai grea, deoarece am fost smuls dintr'o vieață plină de evenimente, bogată în impresii schimbătoare. Trăisem o vieață de război, unde nervii sunt deprinși cu mișcarea continuă, cu schimbul zilnic al ocupațiilor, cu necesitatea de a-și schimba în fiecare zi firea.

Liniștea închisorii neobișnuită, specific germană, monotonia zilelor au nutrit nostalgia, dorul de vieață războinică, plină de vicisitudini. Izolarea completă nu-mi permitea să aflu ceva de soarta colegilor și prietenilor cu care m'am înfrățit în munca războinică, atât de grea și anevoioasă, însă tot atât de frumoasă și frățească, vieața pe care am petrecut-o în iubita mea brigadă a legiunilor. De multe ori, când mă plimbam prin grădină, îmi răsăreau ca niște flori vii amintirea întâmplărilor din trecutul nu prea îndepărtat. Ele mi se îngrămădeau și îmi stârneau iluzii ca Fata Morgana, când îmi aduceam înaintea ochilor figurile dragi ale prietenilor, când mi se pă-

rea că, odată cu bubuitul tunurilor şi ţăcănitul mitralierelor, aud râsul prietenilor mei.

Pentru a mistui nostalgia care mă rodea, mă forţam să-mi analizeze atitudinea de comandant, făceam critica, ba a persoanei mele, ba a subalternilor mei, pentru ca ochii să nu mai vadă, urechile să nu mai audă, ca inima să înceteze a-mi bate prea repede, ca să înlocuesc aceste vedenii aproape palpabile cu cugetări analitice. Multă vreme m'am căsnit cu gândul. Atunci am început a simţi ca şi în trecut în închisorile mele, că încep a trăi o vieaţă ireală, muncind numai cu capul, astfel că încetul se stingeau funcţiunile normale ale organismului. M'am hotărît să mă desbăr de aceste coşmare şi, după ce făcusem o încercare de gimnastică a voinţei prin a mă lăsa de fumat timp de două săptămâni, am ajuns la convingerea că cea mai simplă metodă de a scăpa de povara nostalgiei va fi încercarea de a-mi aşterne amintirile pe hârtie."

Din această nevoie a izvorît lucrarea intitulată „Primele mele lupte", în care autorul descrie luptele dela Ulina Mala şi Marcinkowice, două din cele mai grele momente din întâmplările brigăzii I-a. Lucrarea, care era pe sfârşite, a suferit o întrerupere din cauza sosirii generalului Sosnokovski în cetatea din Magdeburg. De atunci, nostalgia n'a mai slăbit, dar pana a lepădat-o în schimbul convorbirilor şi jocurilor de şah nesfârşite cu bunul lui prieten şi şef al statului său major.

In liniştea şi singurătatea închisorii dela Magdeburg, având destul răgaz şi tihna trebuitoare ca să mediteze în voie, neturburat de nicio altă ocupaţie, el adânceşte problema personalităţii comandantului.

In deslegarea acestei probleme care l-a muncit timp de zece ani de zile, acum aduce, ca element nou, experienţa lui de conducător de oaste care a văzut şi a trăit războiul.

„Şi atunci mi-au răsărit în memorie — scrie dân-

sul — studiile mele de odinioară asupra fenomenului războiului, studii care m'au preocupat timp de zece ani. Zece ani mă străduiam ca să pătrund în tainele muncii de comandant, în elementul — cum zice Clausewitz — pericolului şi nesiguranţei, în elementul — după mine antinomiilor veşnice care nu se pot desnoda decât ca nodul gordian, cu sabia comandei. Imi aduc aminte că, plecând în războiu în August 1914, mi-am propus să observ atent fenomenele războiului, să mă analizeze cu luare aminte pe mine însumi ca să-mi lămuresc o mulţime de nedumeriri, să-mi răspund la o mulţime de întrebări, care mi-au rămas în suflet şi în cap din vremea studiilor mele teoretice. Acum, în Magdeburg, m'am hotărît să încerc, dacă voiu izbuti a-mi împlini un vis vechiu, de a ilustra cu mine însumi asupra *naturii comandantului*, care e copleşit de povara primejdiilor, nesiguranţei şi antinomiilor. Cu ele se luptă fiecare soldat, căci ele formează elementul războiului. Comandantul mai are, afară de aceasta, şi răspunderea pentru subalternii săi, iar pe obrazul său trebue să simtă ruşinea umilirii, că nu reuşeşte în problema comandamentului şi că neizbânda lui trebue s'o plătească alţii cu sângele lor. Visurile ridicule de altădată — îmi ziceam — le poţi realiza acum în închisoare, dacă vei învinge lenea scrisului."

Analizând rolul conducătorului, Pilsudski se pregăteşte pentru viitor. In măsura în care se adânceşte în studiu, îşi limpezeşte gândurile, îşi măsoară puterile. E încredinţat că evenimetele se desfăşoară în favoarea Poloniei.

„Istoria lucrează pentru noi", obişnuia să spună Pilsudski prietenilor săi.

Intr'adevăr, istoria lucra cu mult zel în favoarea Poloniei.

Ca prin minune, cele trei mari Puteri care stăteau în calea independenţei Poloniei, ies înfrânte din războiu ; una din ele, Imperiul habsburgic, dispare cu totul.

Drumul spre neatârnare e deschis; e nevoie de puţină opinteală ca să nu se împotmolească viitorul Statului polonez.

In acest moment hotărîtor, intervine Pilsudski.

Se afla la Magdeburg, în tovărăşia prietenului Sosnokovski, când se produce prăbuşirea frontului apusean şi izbucneşte revoluţia în Germania.

Intr'o bună zi, la începutul lui Noembrie 1918, s'au prezentat la locuinţa lui Pilsudski doi ofiţeri germani, îmbrăcaţi în haine civile.

— Domnilor, — se adresează contele Kessler, unul din cei doi comisari, cu vocea întretăiată de emoţie. Sunteţi liberi. Din ordinul Cancelarului trebue să vă conduc la Berlin, de unde, la orele 6, un tren special vă va duce la Varşovia. Dar, vă rog, grăbiţi-vă, nu-i timp de pierdut. In Magdeburg a izbucnit revoluţia Vom pleca cu automobilul, nu ca ofiţeri, ci ca oameni de rând.

Au fost rugaţi să nu ia nimic din efectele lor, ca să nu atragă atenţia manifestanţilor care umblau pe străzi.

A doua zi, la 10 Noembrie 1918, Iosif Pilsudski soseşte în Varşovia.

„In timp de câteva zile, fără ca acest om să fi depus vreo stăruinţă, fără vreo sforţare din parte-i, fără nicio mituire, fără nicio concesie, fără vreo măsură — ca să zicem aşa, legală, — s'a întâmplat un fapt cu totul extraordinar. Acest om a devenit dictator... Acest om emitea edicte care găseau ascultare generală; acest om dădea ordine care se executau — de voie sau de nevoie — dar se executau; acest om numea funcţionari militari şi civili...

Toate atârnau atunci de bunul lui plac, de deciziunea lui, de calculul lui, prost sau bun. Pasiv sau activ, de voie sau de nevoie, milioane îi erau supuşi, milioane l-au ridicat în slavă, milioane de oameni au săvârşit un act straniu şi de neînţeles la o simplă

analiză, de au dat acestui om o astfel de putere fără ca dânsul să se fi insinuat sau să fi făcut cea mai mică sforţare“ [1]). Explicaţia acestui fenomen o dă însuşi Pilsudski.

„Pentru un simplu lucru, — spune el, — acest om a fost întâmpinat astfel, pentru un singur lucru dânsul a putut pretinde ca persoana lui să fie privită ca ceva extraordinar ; dintr'o singură pricină dânsul a putut avea dreptul moral de a ocupa această situaţie, şi aceasta, Domnilor, fiindcă a purtat această uniformă, fiindcă a fost comandantul brigăzii I-a.

Singura valoare pe care oamenii o posedau atunci, singura putere morală care silea oamenii să fie ascultători, care-i punea în mână soarta a milioane de fiinţe omeneşti, a fost faptul că dânsul a fost comandantul brigăzii I-a şi se întorcea din Magdeburg.“

„Şi indiferent dacă acest om a formăt guverne bune sau rele, că ordinele lui prin care numea ofiţeri şi funcţionari, prin care trimitea oameni la moarte, au fost înţelepte sau nu, fapt este că dânsul a fost stăpânul absolut al Statului polon, de curând înfiripat.

De asemenea este sigur că datorită acestui fenomen, care s'a înfăptuit fără nicio silă, fără revoluţii, numele acestui om a fost înălţat sus de tot. Polonia şi-a croit — pe drept sau pe nedrept — dela primul ei pas, simbolul său în forma omului îmbrăcat în uniforma cenuşie, destul de sdrenţăroasă, pătată încă din închisoarea Magdeburgului“ [2]).

Reflectând asupra acestui fapt ca fenomen moral, Pilsudski ajunge la următoarea explicaţie, pe care o destăinueşte în cuvântarea rostită la Hotel Bristol :

„Cunoscând istoria dictaturilor de tot felul, şi cea de operetă sau neoperetă, şi cea din drama sau tra-

---

[1]). Pilsudski : Cuvântarea la banchetul dela Hotel Bristol.
[2]) *Ibidem.*

gedia omenirii întregi, m'am întrebat cum se nasc dictaturile. Sunt două căi obișnuite : una, e cea a impunerii cu forța, și aceasta se întâmplă destul de des în istoria popoarelor ; a doua, e calea alegerii libere din partea oamenilor care, în momente de restriște, când e nevoie de o voință individuală, când spiritele sunt înspăimântate, caută pe un singur om căruia să-i încredințez soarta lor. Aici n'a fost nici primul și nici al doilea caz. Aici n'a fost vorba nici de alegere și nici de forță. Aici s'a întâmplat un fapt cu totul deosebit, o sforțare morală din partea unei națiuni care — ce-i drept — s'a aflat într'o situație excepțională. Domnilor, acest fapt de sforțare morală pe care a săvârșit-o atunci națiunea, nu este istoria mea, ci aceea a tuturor acestor milioane de oameni care au ascultat atunci de acest dictator și care i se supuneau chiar cu fața bosumflată. Acesta a fost adevărul.

Această muncă săvârșită atunci de o națiune de multe milioane este o întâmplare extraordinară. Ea a fost oarecum tăgăduirea acelei tradiții și faime triste pe care națiunea noastră a avut-o în trecut.

Polonia durează prin anarhie — așa vorbeau înșiși Polonezii. Polonia e sinonimul intereselor individuale, sinonimul voinței rele, sinonimul anarhiei. Și dacă, după prăbușirea Statului, noi, Polonezii, am avut simpatii, niciodată n'am avut parte de respect. Noi nu insuflăm încredere, ci nesiguranță, și de aci tendința de a ne impune epitropi de seminar pentru națiunea anarhiei, neputinței, samavolniciei, care și-a pregătit mormântul, prin individualismul său, ce nu suferea nicio autoritate. Și în această națiune s'a întâmplat un fapt atât de neobișnuit și atât de original pentru ea".

Intr'adevăr, îndată după sosirea lui în Varșovia, regența, instituită de Nemți, se grăbește să-i încredințeze conducerea armatei. După trei zile, la 14 Noembrie 1918, de bunăvoie și nesilită de nimeni, regența

trece toată autoritatea şi puterea în mâinile lui Pilsudski.

Işi dădea seamă că este incapabilă să facă faţă situaţiei.

Incă din ziua de 11 Noembrie, ocupanţii germani se adresau lui Pilsudski, cerându-i garantarea repatrierii lor, deşi dânsul în clipa aceea n'avea nicio calitate oficială.

Simplu particular, totuşi e singura persoană care se bucură de autoritate şi inspiră încredere. Nemţii nici nu vor să trateze cu regenţa ; îşi dădeau seamă că suferă de paralizie.

La 14 Noembrie, când Pilsudski ia frânele puterii, Polonia nu era încă nici liberă, nici unificată ; ţara e împânzită dela un capăt la altul de soldaţi nemţi care se retrag în desordine. Numai la Varşovia se găsesc peste 30.000 de soldaţi germani.

Pe de altă parte, bolşevicii şi prizonierii de războiu care se revarsă ca nişte puhoaie la hotarele ţării, constitue o primejdie din cele mai serioase pentru existenţa plăpândului Stat polon. Abia în Februarie 1919, generalul Rydz-Smigly izbuteşte să ocupe Kowel şi generalul Sistowski, Brest-Litowsk.

Ţara e cumplit pustiită de cei patru ani de războiu crâncen.

A trebuit să îndure rechiziţii, invazii, jafuri, ocupaţii, foamete, prigoană.

In jurul lui Pilsudski nu există nimic ; nici guvern, nici aparat administrativ, nici personal, nici bani, nici armată. El trebue să facă faţă tuturor acestor nevoi şi lipsuri.

Obţine evacuarea Varşoviei de către Nemţi, făcându-i să creadă că are la îndemână o armată puternică. Fără să piardă o clipă, ia în primire administraţia şi căile ferate, care se găseau încă sub controlul Nemţilor.

Din capul locului, se înhamă la munca titanică de organizare a noului stat.

E singurul om care ştie ce vrea şi merge cu paşi siguri către ţintă. In drumul lui nu se'ncurcă de cioturi şi formalism birocratic. Lucrează aşa cum îi dictează conştiinţa şi crede că-i bine.

Primind pe miniştri, le ţine următorul limbaj: „Vă voiu încredinţa guvernul, dar vă previu. Voi sunteţi nisipul. Dacă veţi izbuti să vă organizaţi, puterea va rămâne în mâna voastră. Eu nu vă voiu scoate din noroiu trăgându-vă de urechi. Trăim într'o epocă intensă de prefaceri şi de construcţie economică şi socială. E nevoie să fim la înălţimea împrejurărilor şi a răspunderii pe care ne-am luat.

Să ne uităm ce face Occidentul şi s'adoptăm metodele sale, potrivindu-le după mentalitatea noastră.

Noi suntem ruinaţi de războiu. Agricultura noastră e grav atinsă. Fabricile noastre au fost demontate de Nemţi ca să extragă din ele arama. Din punct de vedere tehnic, noi mergem în patru labe. Cu neputinţă, deci, de a încerca noui experienţe, mai ales în ceea ce priveşte partea financiară.

E vorba de muncă şi mai cu seamă de a întări elementele de stabilitate, astfel că industria noastră să se poate recreea şi să putem da de lucru lucrătorilor. In ceea ce priveşte experienţa rusească, noi am văzut-o prea de aproape, ca să nu ne dăm seamă de rezultatele ei nefaste. Cu niciun preţ, noi nu vrem bolşevism".

Rar şef de stat care să vorbească pe un asemenea ton miniştrilor săi.

Această şedinţă va rămâne unică în analele istoriei parlamentare poloneze.

*

Condiţiile în care e pus să lucreze Pilsudski sunt cât se poate de grele. Trebue să creeze din nimic un stat nou, compus din provincii care au stat vreme îndelungată sub trei stăpâniri deosebite; graniţele

ţării nu sunt încă fixate. La fiecare clipă pândeşte primejdia unei invazii. Pilsudski e silit să rotunjească hotarele ţării cu arma'n mână. Opera de organizare şi unificare a Poloniei întâmpină la fiecare pas piedeci şi greutăţi de tot felul. Ţara e pustiită de cei patru ani de război, poporul e obosit, haosul domneşte.

Pilsudski trebue să facă singur faţă tuturor acestor nevoi.

In aceste momente, hotărîtoare pentru soarta Statului polonez, dânsul nu cunoaşte ce-i odihna. Se împrăştie în toate părţile, muncind cu râvnă şi pricepere. Sub conducerea lui energică şi chibzuită, încetul cu încetul noul stat se organizează.

Dar înafară de piedecile de ordin inferior pe care le întâmpină Pilsudski, el mai are de luptat cu neîncrederea şi ostilitatea aliaţilor. Antanta îl suspectează. N'a fost Pilsudski comandantul legionarilor care au luptat în rândurile armatei Puterilor Centrale? Refuzul jurământului ca şi închisoarea dela Magdeburg n'au fost de natură să şteargă amintirea unui trecut, nu aşa de îndepărtat, când Pilsudski era aliatul Nemţilor. Totodată, plana asupra lui bănuiala cum că dânsul ar fi omul bolşevicilor. Erau persoane din cele mai sus puse, care luau în serios o asemenea aserţiune.

In cercurile Antantei, Pilsudski era un mare semn de întrebare. Lipsit de creditul aliaţilor, Pilsudski îşi dă seama că soarta Poloniei este serios primejduită.

In aceste momente critice, dânsul are norocul să găsească un sprijin preţios în persoana lui Paderewski şi Roman Dmowski. Ambii se bucură de toată încrederea aliaţilor. Paderewski, datorită faimei sale mondiale şi a farmecului personal, izbutise să-şi creeze numeroase relaţii de prietenie cu o bună parte din conducătorii Europei şi ai Americii. La momentul potrivit, el pune în serviciul patriei sale toată trece-

rea şi influenţa de care se bucură. Roman Dmowski era sufletul comitetului naţional polonez care funcţiona la Paris. Datorită stăruinţelor şi energiei sale s'a putut organiza o legiune de voluntari polonezi care au luptat în rândurile armatei aliate.

Între guvernul dela Varşovia şi comitetul polonez dela Paris erau fricţiuni şi neînţelegeri. La un moment dat, ameninţa primejdia ca Polonia să fie reprezentată la conferinţa păcii, prin două delegaţii deosebite. Pilsudski, conştient de gravitatea faptului, depune toate sforţările ca să'nlăture un asemenea neajuns.

Trecând peste toate deosebirile de vederi şi de resentimente personale care erau între dânşii, Pilsudski face un apel călduros la patriotismul celor doi oameni influenţi.

In deosebi, ştie să câştige de partea lui pe Paderewski, încredinţându-i preşedinţia consiliului şi sarcina de a reprezenta Polonia la conferinţa păcii. Nici nu se putea o numire mai fericită. Prin relaţiile sale personale, prin felul lui de a fi şi faima de care se bucura, Paderewski a adus patriei sale servicii de nepreţuit. Lui i-a revenit sarcina ingrată de a îndulci duritatea lui Dmowski, care, prin pretenţiile lui exagerate, sfârşise prin a indispune pe toată lumea.

In timpul cât a durat această perioadă critică, de înjghebare şi consolidare a Statului polon, Pilsudski a ştiut să-şi păstreze cumpătul.

In faţa situaţiei turburi, numeroşi prieteni l-au îndemnat în chip stăruitor să proclame dictatura. Pilsudski ar fi putut-o face cu cea mai mare uşurinţă. Era cu mult mai lesne decât a ridica o pană. Nimeni nu i se punea în cale. Ţara, slăbită de războiu, frământare şi anarhie, era dornică de linişte şi de o guvernare autoritară.

Pilsudski însă refuză s'asculte aceste sfaturi. Făgăduise solemn că va convoca Dieta. Cu niciun preţ nu înţelegea să-şi calce cuvântul. Dar înafară de re-

spectul cuvântul dat, în refuzul lui Pilsudski, de a înscăuna dictatura, a cântărit în chip hotărîtor simţul lui de prevedere politică.

N'a vrut să deschidă în istoria Poloniei o eră în care să predomine neprevăzutul şi aventura. A înţeles că ţara lui avea nevoie de o vieaţă politică normală. De aceea se grăbeşte să convoace Adunarea Naţională. Ieşită din alegeri libere şi pe baza votului universal, fără niciun fel de restricţie, prima Dietă a Poloniei reînviate se întruneşte în ziua de 20 Februarie 1919.

După ce face o dare de seamă asupra felului cum a înţeles să-şi împlinească funcţia supremă de şef al Statului, Pilsudski îşi depune mandatul în mâna reprezentanţilor naţiunii.

In unanimitate, Dieta îi respinge demisia, încredinţându-i din nou, în aplauzele generale şi entuziaste ale adunării, funcţia supremă de şef al Statului polonez.

El deţine această demnitate până la 9 Decembrie 1922.

In acest timp, luptând cu mari greutăţi, a izbutit să organizeze statul de curând creat, să-l salveze dela pieire, prin izbânda strălucită obţinută asupra bolşevicilor.

In Noembrie 1922, expirând mandatul, refuză să-şi mai pună candidatura. Demnitatea de preşedinte îl oboseşte şi'l înnăbuşă.

Nu poate suporta corsetul restricţiilor constituţionale.

Crezând că şi-a împlinit misiunea, punând pe picioare Statul polon, se retrage în vieaţa privată.

Vrea să guste, în sânul familiei, fărâmitura de odihnă, la care are dreptul orice om care s'a frământat în vieaţă.

Din vizuina lui dela Miluşin însă, Pilsudski veghează asupra soartei patriei sale.

*

Când Pilsudski a luat în primire conducerea statului, dânsul avea la dispoziţie o rezervă de forţe mai mult sau mai puţin organizate, susceptibile de a deveni cadrele unei armate regulate: 24 batalioane de infanterie, 3 escadroane de cavalerie, 25 baterii de artilerie, trupe excelente compuse din legionari, ofiţeri şi oameni de trupă, precum şi de membrii organizaţiei militare poloneze.

Din capul locului şi-a dat seama că va trebui să croiască şi să menţie hotarele ţării, cu ajutorul săbiei.

Era convins că fără sprijinul unei armate organizate, existenţa plăpândului stat polon e serios ameninţată. Vedea lămurit cum vine primejdia din partea bolşevicilor.

Ca să preîntâmpine răul, şi-a pus în gând să creeze o armată.

Dela început, Pilsudski şi-a dat seamă că nu poate fi vorba de o mobilizare generală sau parţială. Totul se opunea unei asemenea încercări. Ţara era sleită atât din punct de vedere moral, cât şi din punct de vedere fizic, de cei patru ani de războiu. Polonezii care luptaseră în rândurile armatelor ruseşti, germane şi austriace ardeau de nerăbdare să se reîntoarcă la căminuri.

In asemenea condiţii, Pilsudski a înţeles că trebue să lase poporului polonez repaosul trebuitor ca să se lecuiască de depresiunea morală în care se cufundase. De aceea dânsul se hotărî să angajeze numai voluntari, elemente vrednice să asigure armatei o forţă reală şi vie. La apelul său, din toate părţile tineretul răspunde în mare număr. In decurs de două luni de zile, efectivul trupelor se ridică aproape la 150.000 oameni. Numărul batalioanelor de infanterie trece de 110; acel al bateriilor ajunge la 85; acel al escadroanelor de cavalerie la 70. De asemenea, dispune de vreo două sau trei escadrile de aviaţie şi de câteva unităţi tehnice.

Cu un cuvânt, într'un timp cât se poate de scurt

şi fără să stingherească mersul vieţii normale a poporului polonez, a reuşit să înjghebeze o armată capabilă să facă faţă situaţiei.

Nimeni nu va putea să tăgăduiască vreodată lui Pilsudski acest merit.

Din primele zile, armata intră în funcţiune. Prezenţa ei îi face pe Germani să evacueze Polonia. Cu ajutorul forţei armate a putut Pilsudski să smulgă din ghiarele bolşevicilor, palmă cu palmă, pământul scump al patriei, prin lupte grele şi îndelungate.

Fără acest sprijin, foarte probabil că Polonia ar fi împărtăşit soarta Ucrainei. Astăzi, s'ar fi vorbit de dânsa ca de o amintire istorică. Dar meritul lui Pilsudski nu-i numai acela de organizator al armatei; la acest merit foarte preţios se adaogă acela de comandant biruitor.

Fără dânsul, cu greu ne putem închipui victoria armatei poloneze.

Numai dânsul a fost vrednic să smulgă biruinţa din mâinile lui Tukacewski, statornicind astfel independenţa Poloniei, pusă în primejdie de armata roşie.

Intr'adevăr, abia înfiripată, Polonia devine ţinta atacurilor bolşevice. Din capul locului, Moscova şi-a dat seama că noul Stat constitue primul cordon sanitar pe care Occidentul îl opune în calea invaziei bolşevice. De aceea conducătorii sovietelor îşi pun în gând să sfarme acest stăvilar, înainte ca noul Stat să fi avut răgazul să se poată consolida.

Războiul cu Polonia urma „să fie lanţul care ar fi legat revoluţia din Octombrie 1917, cu revoluţia din întreaga Europă Occidentală".

Folosindu-se de o înaintare imprudentă a Polonezilor în interiorul Rusiei, bolşevicii iau ofensiva.

In faţa iureşului impetuos al armatei roşii, Polonezii bat în retragere. Cavaleria generalului Budienny înaintează victorioasă în inima Poloniei. Incurajat de succesele obţinute şi încrezător în izbândă, Tu-

kacewski adresează faimosul ordin de zi: „Direcția Wilna-Minsk, înainte ! Inainte spre Varșovia !"

Impresia pe care o face înaintarea armatei dușmane e covârșitoare.

„Intr'adevăr, — mărturisește Pilsudski, în lucrarea sa intitulată „Anul 1920", — această mișcare a unui inamic numeros, întreruptă din când în când prin salturi, această mișcare care durează de mai multe săptămâni face impresia a ceva inevitabil, a ceva care înaintează, asemenea unui nor monstruos, cu neputință de stăvilit. Aceasta aducea cu sine un element de desnădejde care sfarmă în individ și în mulțime orice valoare de ordin sufletesc. Sub impresia acestui nor încărcat de grindină, moralul scăzuse, caracterele își pierduseră tăria iar inima soldaților se moleșise."

Polonia trece prin clipe grele; e pe punctul să piardă independența, câștigată după atâta amar de vreme, prin trudă, lacrămi și valuri de sânge.

Desnădăjduit, consiliul Apărării Naționale adresează un apel patetic Antantei, care tocmai atunci se întrunise în Conferința dela Spa.

„Polonia e gata să încheie pace, bazându-se pe principiile independenței popoarelor care trăiesc între Polonia și Rusia. Armata poloneză ocrotește Europa împotriva valului bolșevic. Dacă digul este rupt, primejdia poate să fie iminentă pentru Europa. Dacă Polonia va fi silită să continue lupta, ea are nevoie de ajutor."

La acest strigăt disperat, aliații, în ziua de 10 Iulie 1920, drept răspuns și ajutor, cer Polonezilor să se retragă până la linia Curzon, să părăsească Wilna și să lase pe seama consiliului interaliat regularea a o seamă de chestiuni în litigiu.

In schimbul acestor concesii, aliații se angajează să intervie în cazul când Sovietele refuză să semneze armistițiul și, bineînțeles, în limita îngăduită de împrejurări și posibilități.

După cum se vede, era un ajutor iluzoriu. In nă-

dejdea lui, Polonia, putea să-şi pregătească mormântul.

Numai Francezii s'au grăbit să trimeată muniţiuni şi o misiune militară în frunte cu generalul Weygand.

Ruşii nici nu vor s'audă de armistiţiu. Au credinţa că vor dicta pacea, în calitate de biruitori. Nu se îndoiesc de izbândă. Armata lui Tukacewski se găseşte la porţile Varşoviei. Orice nădejde pare pierdută. Se aşteaptă din zi în zi ocuparea Capitalei.

Iată însă că se produce minunea. Armata roşie care se aştepta din clipă în clipă să intre învingătoare în Varşovia e nimicită în lupta de pe Vistula. Aproape 150.000 de soldaţi ruşi cad morţi şi prizonieri în această memorabilă bătălie. De asemenea pierd sute de tunuri, mii de mitraliere şi o grămadă de muniţiuni.

Cine e făuritorul neaşteptatei şi strălucitei victorii? Cine a avut inspiraţia şi iniţiativa?

Francezii susţin că meritul revine misiunii lor şi în special valorosului general Weygand, care a dat planul.

Pentru Polonezi însă nici nu există controversă.

Eroul biruinţei este Pilsudski.

In lucrarea sa intitulată „Anul 1920", operă provocată de cărţulia lui Tukacewski, Pilsudski lasă să se vadă clar acest lucru.

Misiunea franceză, în frunte cu Weygand, a sosit în Polonia în ajunul bătăliei dela Varşovia.

La un moment dat, din cauza situaţiei extrem de critice, Pilsudski s'a hotărît să ofere generalului francez împărţirea răspunderii, propunându-i colaborarea în conducerea armatei. Weygand însă refuză.

„El declară, pe drept cuvânt, — scrie Pilsudski, — şi cu mult bun simţ, că comanda unor trupe ca acelea ale noastre, înjghebate la repezeală, necunoscând valoarea lor şi aceea a şefilor şi ca atare neputând şti ce să ceară soldaţilor, îi apare foarte anevoioasă, ba

chiar imposibilă". Se mulţumeşte cu rolul de consilier tehnic.

Aceasta fiind situaţia, Pilsudski e nevoit să-şi asume întreaga răspundere.

In noaptea din spre 6 August, retras într'o cameră singuratică dela palatul Belvedere şi după o noapte întreagă de deliberare cu sine însuşi, simţind tot sbuciumul „unei femei care naşte", Pilsudski ia suprema hotărîre : angajează bătălia dela Varşovia.

Planul pe care-l concepe apare colaboratorilor săi afară din cale de îndrăsneţ.

„Cu nişte ostaşi rău echipaţi şi demoralizaţi, îi spune Roswadowski, vrei să încerci operaţii aşa de vaste ? Vrei să joci, în acest contra-atac, soarta Poloniei ? Nu-ţi dai seamă că dacă manevra dă greş, gestul este cu neputinţă de îndreptat ? Dacă ţii aşa de mult, fă această manevră, dar nu te atinge de forţele pe care prudenţa te îndeamnă să le laşi la stânga noastră."

Pilsudski însă nu-i omul care să se dea înlături dela o hotărîre luată. *Alea jacta est.*

In ciuda zâmbetelor ironice, Pilsudski câştigă bătălia. Armata lui Tukacewski e înfrântă cu desăvârşire. Polonia e salvată.

Drept recunoştinţă, armata îi înmânează bastonul de mareşal.

Pilsudski poartă cu vrednicie titlu de „Naczelnik", denumire dată de naţiunea poloneză într'un moment de entuziasm delirant.

De aşa cinste nu se învrednicise decât numai Kosciusko.

* * *

Decembrie 1922. Alegeri prezidenţiale. Nimeni nu-şi poate închipui că locul de preşedinte al Republicii polone poate fi ocupat de altă persoană înafară de mareşalul Pilsudski.

Spre surprinderea generală însă, dânsul refuză să-şi pună candidatura, deşi alegerea sa e aproape sigură.

Il striveşte corsetul restricţiilor constituţionale.

Obişnuit să comande şi să guverneze, funcţiunea de preşedinte al unei republici democrate, demnitate prin excelenţă decorativă, nu se potriveşte cu firea sa autoritară.

Ingrădirile impuse prin dispoziţiile Constituţiei din Martie 1921, îl fac să se simtă în reşedinţa prezidenţială ca un leu într'o cuşcă.

De ce să accepte un astfel de rol pe care l-ar putea îndeplini cu acelaşi succes orice altă persoană în locul lui?

Nu-i place să joace decât roluri unice.

Pe dânsul nu-l atrag decorul puterii şi vanitatea rangurilor înalte. Ii e deajuns dragostea legionarilor şi admiraţia unui popor întreg, care vede într'însul un idol. De aceea respinge, în chip brutal aproape, oferta ce i se face de a-şi pune candidatura.

„Constituţia — declară el în faţa adunării — n'acordă preşedintelui decât puteri neîndestulătoare şi cu totul nelămurite. Cu toate că şeful Statului este acela care alcătueşte guvernele, totuşi miniştrii sunt aceia care guvernează. Cum este iresponsabil, tot ceea ce face trebue să fie contrasemnat de dânşii. Ca atare, e mereu pus sub tutela miniştrilor. Nu este nicio exagerare, dar chiar actele mele private erau supraveghiate şi contrasemnate de dânşii, când eram preşedinte. Mereu aveam încurcături cu guvernanţii care aveau pretenţia să mă influenţeze. Urmarea a fost că eu din partea mea am renunţat de a exercita vreo influenţă oarecare. Spuneam tuturor guvernanţilor care se prezentau înaintea mea : „Domnilor, voi sunteţi răspunzători chiar de actele mele, guvernaţi deci, eu nu sunt nimic". In ceea ce priveşte armata, am vorbit în mai multe rânduri. Voiu spune numai că niciodată n'am putut deslega contradicţia care este

între existenţa de fapt a unui comandant suprem şi completa ignorare a lui de Constituţie. Capul Statului este şeful armatei. Totuşi, este cu desăvârşire interzis de a lua parte la desbaterile acelora care se găsesc sub ordinele lui, în vreme de grea cumpănă pentru armată, adică în timp de război.

Domnilor ! Deoarece după acest discurs e cu putinţă să staţi la îndoială, ţin să vă mulţumesc cu căldură pentru candidatura pe care mi-aţi oferit-o în funcţia de preşedinte al Republicii, dar nu pot să mă pun în contradicţie cu apelul cuprins în proclamaţia mea către Dietă *The right man in the right place.* Nu mă cred omul potrivit pentru funcţiile impuse şefului statului de către Constituţie. Iată de ce refuz în chip categoric candidatura pe care binevoiţi să mi-o oferiţi."

Acest gest denotă un suflet mare, înzestrat cu o pronunţată sensibilitate morală. Din scrupule de conştiinţă şi dintr'un înalt sentiment de răspundere, a refuzat să ocupe cea mai înaltă treaptă din ierarhia Statului polon.

N'a înţeles să facă nicio concesie.

In locul său a fost ales un prieten al lui Pilsudski, anume Gabriel Narutowicz, un distins inginer şi fost ministru de externe.

După trei zile, noul preşedinte moare asasinat.

Această întâmplare îndurerează profund pe Pilsudski. Vede cum se întinde anarhia şi desmăţul.

Scârbit de spectacolul dezolant pe care-l oferă viaţa politică, de cancanurile cluburilor, de atacurile lăturalnice şi perfide a căror ţintă este în ultimul timp persoana mareşalului, de valul de calomnie care caută să-l împroaşte cu noroiu, Pilsudski îşi dă demisia, în Iunie 1923, din toate demnităţile militare pe care le ocupă, retrăgându-se în viaţa particulară, în vila sa dela Miluşin, un dar oferit din partea armatei.

In cuvântarea rostită în ziua de 3 Iulie 1923, la

banchetul dela Hotel Bristol, face cunoscut prietenilor săi, cauzele demisiei.

După ce arată împrejurările istorice în care a luat naştere Statul polonez şi rolul jucat de dânsul, Pilsudski continuă : „Am fost înălţat aşa de sus, cum n'a fost nimeni înaintea mea, astfel că aruncam fatal umbră în jurul meu, fiind aşezat numai eu în plină lumină.

A fost o umbră care mă însoţea, alergând când înaintea mea, când în urma mea. Astfel de umbre erau multe ; ele mă înconjurau mereu, nedespărţite, mă urmăreau la tot pasul, dându-mi mereu cu tifla.

Fie pe câmpul de bătaie, fie la munca liniştită dela Belvedere, fie când îmi desmierdam copilul, această umbră se ţinea de mine scaiu. Un pitic pocit, cu picioarele crăcănate, care vărsa mereu noroiul din sufletul lui murdar, care mă scuipa din toate părţile fără a cruţa ceea ce trebue respectat, familie, relaţiile cu persoanele scumpe, care la fiece pas mă spiona, făcând strâmbături de maimuţă, întorcând fiecare gând pe dos ; acest pitic monstruos se târa după mine ca un tovarăş nedespărţit, înveşmântat în steaguri de felurite chipuri şi colori, când ale unui stat străin, când ale statului propriu. El născocea nişte poveşti ne mai auzite. Să nu credeţi, domnilor, că aveţi aici de a face cu o simplă metaforă. N'am decât să citez numai câteva fapte, atât de monstruoase şi ciudate, încât e greu de înţeles cu ce murdării trebue să-ţi infectezi fantezia ca să poţi născoci astfel de lucruri."

Şi mai departe : „Imi respect trecutul, mi-l respect pentru mine, îl respect pentru copiii mei. Il respect pentru viitorii istorici care mi-ar scuipa în obraz, dacă aş lucra împreună cu piticii monstruoşi care au căutat să mă înjosească".

Plin de amărăciune încheie : „Aiurea, comandantul suprem care a învins, e cinstit, copleşit cu onoruri, căci el a salvat statul, el a scăpat pe toţi de ne-

norocire. La noi e altfel ; comandantul e băgat în noroiu şi abia când se va fi îmbătat cu noroiu, va fi demn de Polonia".

Inima mareşalului sângerează de durere ; se simte adânc jignit şi din cale afară de nedreptăţit.

Pilsudski însă poate fi năpăstuit, dar nicidecum umilit.

Cu un dispreţ suveran părăseşte vieaţa politică, retrăgându-se în liniştea dela Sulejöwek, la Miluşin, mica vilă dăruită de dragii lui soldaţi.

Pentru prima dată în vieaţa lui, Pilsudski are parte de un traiu tihnit. Stă departe de vâltoarea luptei, despovărat de grija răspunderilor, într'o Polonie liberă. Nu mai este un consipirator mereu în harţă cu poliţia. Nici comandant de oaste nu mai este, ca să înfrunte primejdia la fiecare pas. Pe umerii lui nu simte apăsând sarcina grea a unui conducător de stat. E un sinplu cetăţean care are răgazul trebuitor să-şi desmierde copiii, cel două fetiţe, venite târziu să însenineze bătrâneţele unui om care a cunoscut în vieaţă numai lupte şi furtuni. Cu prima lui soţie nu s'a văzut decât rar şi întâmplător. Aşa erau împrejurările. Vieaţa de conspirator şi revoluţionar se opunea la înjghebarea unei familii temeinice. Abia acum, în pragul bătrâneţelor, alături de a doua lui soţie, are prilejul să guste farmecul căminului.

Dispunând de timp liber, el publică acum o serie de lucrări cu caracter istoric. In aceste cărţi tratează revoluţia dela 1863, epopeea legionarilor, războiul cu bolşevicii.

Autorul dovedeşte reale însuşiri de scriitor : are stil, humor şi ştie să povestească cu talent. Dar mai presus de toate, aceste scrieri au o valoare documentară ; ele constitue un material foarte preţios pentru istoria contemporană a Poloniei.

In restul timpului care rămâne disponibil, Pilsudski primeşte mosafiri, joacă şah, lucrează în gră-

dină. Cu un cuvânt, duce o vieaţă cât se poate de simplă şi modestă ; vieaţa unui cetăţean paşnic, a unui burghez cumsecade.

Sunt destule motive care ne fac să credem că Pilsudski, sătul de lupte, sbucium şi hărţuieli, acum, la bătrâneţe, e dornic de linişte şi pace. E nevoit însă să iasă din rezervă. Polonia e sfâşiată de lupte intestine. Vieaţa politică e un adevărat infern.

O puzderie de partide, grupări şi grupuleţe, nu fac decât să îngreuieze mersul treburilor publice şi să complice în chip inutil situaţia politică. In trecut, Polonia a cunoscut pacostea opoziţiei unui singur deputat prin instituţia lui „Liberum veto". Acum, un grup de 5—10 deputaţi pot să oprească şi să zădărnicească lucrările parlamentului. Guvernul e la discreţia unui parlament nedisciplinat şi lipsit de educaţie politică, iar capul statului e prizonierul partidelor. Polonia merge cu paşi repezi spre prăpastie. Tezaurul e gol. Balanţa comercială deficitară iar zlotul în continuă scădere.

La îndemnurile prietenilor săi ca să intervie, Pilsudski răspunde: „E nevoie ca naţiunea să sufere şi să se maturizeze".

Răul însă se agravează. Politicianismul vrea să pătrundă şi în armată. Aşa ceva, Pilsudski nu poate să îngăduie ; vrea ca nimeni să nu se atingă de dânsa. Pretinde, pe drept cuvânt, să nu se facă nicio numire de general, fără avizul lui.

Guvernul, gelos de drepturile sale, crede că poate trece peste capul lui Pilsudski. Mareşalul atrage atenţia preşedintelui asupra „primejdiei care ameninţă armata, dacă nu ţine seamă de interesele ei morale".

O delegaţie de 20 de generali şi 400 ofiţeri se prezintă la Sulojowek, în vizită omagială.

Generalul Orlicz Dreszer îşi încheie discursul cu următoarele cuvinte: „Vrem ca să ştiţi, Domnule Mareşal, că noi nu vă prezentăm complimente banale de circumstanţă, dar vă oferim nu numai inimile noa-

stre recunoscătoare, dar şi săbii sigure şi călite în focul luptelor biruitoare".

Parlamentul şi politicianii îşi închipue că pot înfrunta voinţa lui Pilsudski. Ei încep să înlăture din rândurile armatei, partizanii mareşalului. Se svoneşte chiar de o dictatură pe care o proiectează adversarii lui Pilsudski. De asemenea, circulă cu insistenţă svonul cum că guvernul e hotărît să aresteze pe mareşal.

Pilsudski îşi dă seama că nu mai e timp de pierdut, că trebue să deslănţue atacul.

In ziua de 12 Mai 1926, în fruntea trupelor sale, mareşalul, în ţinută de campanie, porneşte asupra Varşoviei. La ceasurile 4, armata lui Pilsudski ajunge la porţile capitalei.

Cele două tabere vrăjmaşe stau faţă în faţă.

Inainte de începerea ostilităţilor, are loc o întâlnire între mareşal şi preşedintele Wojciekowski, prieten vechiu de pe vremuri. Intrevederea e dramatică.

Preşedintele, conştient de gravitatea clipei, dar hotărît să-şi facă datoria până la capăt, îi spune :

— Mareşale, Republica, nu va abdica niciodată în faţa rebelilor. Retrageţi imediat trupele.

— Dragul meu Preşedinte, răspunde Pilsudski : Nimic nu-i mai uşor. N'are decât să demisioneze guvernul Witos şi eu mă retrag.

— Cu neputinţă ! Guvernul Witos a fost ales în chip legal. Vă rog să vă retrageţi.

In faţa acestui ton răspicat al preşedintelui, Pilsudski răspunde :

— Foarte bine. Dacă este aşa, ştiu ce-mi rămâne de făcut. Voiu cuceri Varşovia şi voiu sili guvernul să demisioneze.

Tremurând de emoţie, preşedintele Wojciekowski murmură :

— Ne vom împotrivi din toate puterile. Vă vom sili să vă supuneţi. Eu preşedintele Republicii ţi-o spun.

Drept răspuns, Pilsudski se adresează primului sol-

dat care-i iese în cale : „Vei trage tu asupra primului mareşal al Poloniei ?" Buimăcit, soldatul lasă privirile în jos.

De acum vorbeşte tunul. Lupta durează trei zile. Rând pe rând, regimentele trec de partea lui Pilsudski. Socialiştii declară greva generală. Muncitorii dela căile ferate nu transportă decât trupele care sunt credincioase mareşalului. Insuşi comuniştii oferă sprijinul lor lui Pilsudski.

Lovitura de stat a mareşalului este în asentimentul întregii ţări.

In ziua de 14 Mai, după o împotrivire îndârjită, capitulează ultimul punct de reazim al rezistenţei guvernamentale : şcoala de ofiţeri.

Pilsudski s'a ţinut de cuvânt. A ocupat Varşovia şi a silit guvernul Witos să demisioneze. De asemenea, şi-a înaintat demisia şi preşedintele Wojciekowski.

Mulţi se aşteptau ca, cel puţin de data aceasta, mareşalul să institue dictatura militară. Dispunea cum vrea de soarta ţării sale. Nimeni şi nimic nu-i sta în cale. Atârna de el şi numai de el ca să se proclame dictator al Poloniei. Contrar tuturor aşteptărilor, el refuză să primească puterea, mărginindu-se să numească un nou guvern. In noua formaţie ministerială, el se mulţumeşte să ocupe postul de ministru de războiu.

Toanele unui capricios, vor înclina să creadă unii. Ce eroare ! Pilsudski nu este un aventurier şi un zănatec, ci un autentic bărbat de stat. Dânsul şi-a dat seama că înscăunarea unei dictaturi făţişe, prezintă pentru Polonia mari neajunsuri. Se creea pentru viitor un precedent periculos. Prin gestul lui, a ajuns să taie pofta amatorilor de dictatură.

Totodată a înţeles nevoia menţinerii parlamentului, care, cu toate imperfecţiunile lui, rămâne totuşi o instituţie necesară pentru buna funcţionare a meca-

nismului vieţii de stat. El serveşte ca paratrăsnet şi ca supapă de siguranţă.

Pilsudski nu înţelege să primească nici demnitatea de şef al statului.

Intr'adevăr, două săptămâni după lovitura de stat, Adunarea Naţională, în ziua de 31 Mai 1926, îl alege preşedinte al Republicii, cu 290 voturi pentru, 190 contra.

Mareşalul însă refuză să primească această înaltă funcţiune.

„Mă văd din nou silit, — declară el cu această ocazie, — să constat că nu pot trăi fără muncă directă, iar Constituţia actuală tocmai o astfel de muncă nu-i îngădue preşedintelui. Aici se cere un alt caracter."

Mereu respectuos faţă de legile ţării, mereu cu scrupule de recunoştinţă şi supus voinţii norodului.

E mulţumit că pentru a doua oară lucrările şi faptele sale de importanţă istorică, capătă, prin votul Adunării Naţionale, cuvenita formă legală.

Preşedinte al Republicii este ales profesorul Moscicki, vechiu prieten şi tovarăş de luptă al lui Pilsudski.

*

Deşi menţine parlamentul, totuşi Pilsudski nu duce casă bună cu dânsul. Infăţişându-se înaintea Sejmului, imediat după lovitura de stat şi numai cu două zile înainte de alegerea preşedintelui, mareşalul rosteşte un discurs unic în analele parlamentare.

„Imprejurările mi-ar îngădui — spune el — să vă trimit la plimbare, să nu v'admit în sala Adunării Naţionale ; aş putea să-mi bat joc de voi toţi, dar vreau să mai fac încă o încercare, să văd dacă în Polonia se mai poate guverna fără biciu. Nu vreau să exercit nicio presiune, dar vă previn că Sejmul şi Senatul sunt instituţiile cele mai odioase în ochii norodului. Mai fac o încercare. Nicio presiune ; nimic care să stingherească alegerea preşedintelui. Am

garantat libertatea alegerii președintelui și mă voiu ține de cuvânt, dar vă previn să nu faceți cu candidatul la președinție nicio transacție de partid. Candidatul la președinție trebue să fie nepărtinitor, pe deasupra tuturor partidelor ; el trebue să reprezinte întreaga națiune. Să știți că, în cazul contrar, nu voiu apăra Sejmul și Senatul, când puterea va încăpea pe mâna plebei. Nu se poate ca în Polonia să guverneze cineva care se află sub teroarea lichelelor ; la aceasta eu mă opun.

Am declarat războiu canaliilor, lichelelor, ucigașilor și hoților. Și'n această luptă nu voiu sucomba. Sejmul și Senatul au prea multe privilegii și ar trebui ca acei ce sunt chemați să guverneze să se bucure de mai multe drepturi. Parlamentul are nevoie de odihnă. Dați guvernanților putința să răspundă de ceea ce săvârșesc. Lăsați pe președinte să formeze guvernul, dar fără presiuni din partea partidelor. Acesta e dreptul lui."

Fiecare cuvânt e un sfârc de biciu la adresa parlamentului și a politicianilor.

Două zile după această lecție usturătoare, Adunarea Națională cu 292 voturi și 193 contra, votează alegerea lui Pilsudski ca președinte al Republicii.

Îi ocărește, îi batjocorește, dar ei nu se pot lipsi de dânsul.

De asemenea, va rămâne de pomină ședința parlamentului, când Pilsudski, în calitate de președinte de consiliu, apare la tribună în ținută de campanie, zăngănind sabia pe parchetul Camerei.

Intâmpinat cu huiduieli și strigăte de „jos tiranul !" care durează aproape un sfert de oră, mareșalul se încruntă, bate din pinteni și arată cu degetul ușa. Opoziția continuă să vocifereze. Imediat intervin jandarmii. Din loja diplomatică, reprezentanții țărilor străine urmăresc scena, cu priviri lacome de curiozitate. După o învălmășeală de zece minute, sala

e evacuată de turbulenți. Ședința, o clipă întreruptă, continuă.

Dieta se aștepta ca mareșalul să citească decretul de disolvare a adunării și proclamarea dictaturii. Și de rândul acesta, ca și altădată, nu s'a întâmplat nimic. Pilsudski s'a mărginit să-și citească discursul. Cei excluși au revenit în incintă. Procedându-se la vot, mareșalul e pus în minoritate.

Parlamentul a ținut să se răzbune de ofensele primite.

Pilsudski însă nu s'a sinchisit. Cu pas alene părăsi Camera, îndreptându-se spre palatul Belvedere.

Cu toate fricțiunile, neajunsurile și nemulțumirile pe care le-a avut din partea parlamentului, s'a ferit totuși să-l desființeze. S'a mulțumit numai cu amenințările, batjocura și violențele de limbaj. S'a ferit să treacă la fapte. I-a lipsit curajul, cum înclină să creadă unii, de pildă Henri Beraud? Nicidecum. Pilsudski a dovedit de nenumărate ori că-i capabil de cele mai îndrăsnețe gesturi. N'a fost la mijloc șovăială și nehotărîre, cum e dispus să susție Henri Beraud, ci numai prudență politică. Inainte de toate, Pilsudski e om politic și în al doilea rând, militar.

Și este militar în măsura în care această îndeletnicire ajută un om de stat ca să-și poată aduce la îndeplinire scopurile sale.

S'a înșelat amarnic ziaristul francez, când l-a asemuit pe mareșal cu toți ceilalți militari de profesie care s'au amestecat în politică. A uitat d. Henri Beraud că Pilsudski nu este un ostaș de meserie. A devenit militar, din nevoie. Necesitățile politice l-au silit să îmbrățișeze cariera armelor. Pentru dânsul, armata nu este un scop în sine, ci un mijloc în serviciul unei idei și a unei cauze. De aceea întotdeauna primează la dânsul punctul de vedere politic.

Privind situația prin această prismă, Pilsudski n'a vrut ca, pentru considerații de moment, printr'un gest pripit să facă pârtie în calea neprevăzutului și a

aventurii. Şi-a dat seama că Polonia, stat nou şi'n faza de consolidare, cu vecini puternici şi hrăpăreţi, nu-şi poate îngădui un asemenea joc primejdios.

In aceste cauze stă explicaţia „dictaturii ratate" şi nu în aceea pe care i le atribue d. Henri Beraud.

Pilsudski e mult mai calculat, mai prevăzător şi mai prudent decât îşi închipue lumea.

Găseşte că-i mai preferabil şi mai sănătos pentru Polonia, ca să exercite o dictatură de ordin moral.

Pilsudski nu este un „dictator anacronic", cum îi place contelui Sforza să-l numească, ci un om de stat, în toată puterea cuvântului.

Fostul ministru de externe al Italiei s'a lăsat impresionat de unele apucături şi contradicţii din firea şi activitatea politică a mareşalului.

Omul politic nu trebue judecat după unele aparenţe şi cotituri inerente drumului pe care l-a străbătut, ci după linia generală de conduită pe care a avut-o în vieaţă.

*

Libertatea este asemenea vinului tare şi vechiu. Popoarele care se găsesc în faţa adolescenţei politice, nu pot suporta o astfel de băutură. E nevoie ca vinul să fie amestecat cu apă; altminteri, ele repede îşi pierd capul şi fac o mulţime de posne.

Cu atât mai mult, cu cât e vorba de Polonia, stat nou creat, neconsolidat încă, înconjurat de vecini hrăpăreţi şi în împrejurări cu totul speciale.

Popor de seminţie slavă, cu virusul anarhiei în sânge, trufaş şi cu toane, care a cunoscut în trecut ciudata instituţie a tiraniei lui „liberum veto", după o robie de un veac şi jumătate, se vede dintr'odată, fără nicio fază de transiţie şi pregătire politică, să se conducă după normele democraţiei integrale, tocmai în vremuri turburi şi de adânci prefaceri sociale.

In asemenea condiţii, nici nu se putea ca să nu scârţâie carul statului din toate încheieturile lui.

Pilsudski, în calitatea de conducător al statului, şi-a dat seama de toate imperfecţiunile mecanismului guvernării.

Ingrijorat de viitorul statului polonez, înfiripat de curând cu multă trudă şi nenumărate jertfe, mareşalul se gândeşte s'aducă regimului parlamentar unele corectări impuse de nevoia unei bune funcţionări a maşinii guvernamentale.

„Trebue, — spune el, — ca puterile statului să fie astfel repartizate încât cele trei motoare ale centralei politice să nu se mai împiedece unele de altele. Trebue ca fiecare motor să se poată mişca nestingherit în sectorul său.

Daţi Parlamentului ceea ce-i aparţine, rolul pur legislativ şi puneţi-l în neputinţă de a încălca funcţiile puterii executive. Dieta şi Senatul au prea multe privilegii şi ar trebui ca acei care sunt chemaţi să guverneze să aibe mai multe drepturi.

Parlamentul trebue să se mulţumească cu rolul său legislativ.

Daţi guvernanţilor putinţa de a putea răspunde de opera lor.

Ori, cu moravurile noastre de astăzi, însăşi formarea guvernului depinde actualmente nu de preşedinte, ci, după cum am avut de curând ocazia să vedem, ea atârnă de lungi şi nesfârşite tratative, care au loc între cluburi şi tot felul de clici.

Şi e lucru de netăgăduit că miniştrii, pe lângă însuşirea de a putea conduce departamentul lor, trebue neapărat să posede: 1. Un talent oratoric parlamentar; 2. Un dar particular pentru intrigi de culise; 3. Un dar particular de a împăca între ele cerinţele diferitelor cercuri şi grupuri şi chiar ale fiecărui deputat în parte. Această muncă care n'are nimic comun cu treburile departamentului pe care-l conduce, îi absoarbe aproape tot timpul şi toată energia, încât, după toate socotelile făcute în cunoştinţă de cauză, nu-i rămâne ministrului decât o jumătate de

ceas pe zi să se ocupe de treburile departamentului de care este mereu răspunzător. Numai în cazul fericit când Dieta şi Senatul sunt în vacanţă, un ministru poate să consacre mai mult timp. Numai în aceste împrejurări miniştrii pot cu adevărat să ia cunoştinţă de treburile departamentelor lor şi să spună că sunt cu adevărat răspunzători.

E nevoie, prin urmare, de o reformă care să elibereze guvernul de aceste piedeci şi îndatoriri.

In ceea ce priveşte rolul şefului statului, am ajuns la convingerea că atribuţia lui de căpetenie este aceea de a regula munca supremă a statului ; cu alte cuvinte, preşedintele, ca cel mai înalt magistrat din stat, trebue să se străduiască de a menţine echilibrul şi armonia ansamblului, în ciuda fricţiunilor şi a luptelor intestine dintre partide.

E nevoie ca Constituţia să-i acorde drepturi directe asupra fiecărui ministru în parte, precum şi asupra Dietei şi Senatului. Cu alte cuvinte, preşedintele să poată nu numai să disolve parlamentul, dar să aibă puterea să constitue un guvern, înafară de orice presiune. Să nu impunem noi felul cum trebue dânsul să privească situaţia şi nici alegerea mijloacelor, atunci când el e pus să ia o hotărîre sau să rezolve o criză. Să sustragem, aşa dar, formarea guvernului de sub influenţa parlamentului. De sigur, e foarte cu putinţă ca preşedintele să greşească în alegerea făcută de dânsul, dar această greşală e mai lesne de îndreptat decât dacă guvernul, abia format, se vede legat de numeroase obligaţii contractate faţă de cluburi şi partide."

Vrea un regim autoritar, organizat metodic şi pentru binele tuturora. In acest sens preconiza mareşalul reforma Constituţiei poloneze. Pilsudski însă, deşi partizan al unui regim de mână forte, se fereşte totuşi să-şi impună cu sila punctul lui de vedere.

Aşteaptă ca ideile să-şi facă drum în opinia publică, să întrunească adesiunea poporului. Ţine cu

tot dinadinsul ca opera lui de guvernământ să aibă consimțământul mulțimii.

Când a pornit, în Mai 1926, asupra Varșoviei, avea ca punct de program restabilirea echilibrului dintre puterea legiuitoare și cea executivă.

După cucerirea puterii, putea să facă tot ce vroia ; putea să institue chiar dictatura, fără să întâmpine nicio împotrivire sau măcar un murmur. Țara era la picioarele lui. Insuși parlamentul era dispus să voteze deplinele puteri.

Cu toate acestea. Pilsudski n'a venit nici măcar cu un proiect de modificare a Constituției. A socotit că nu-i momentul potrivit pentru asemenea operă. Plutea încă în atmosferă mirosul prafului de pușcă. Pilsudski, pe drept cuvânt, e preocupat să restabilească viața normală cât mai curând posibil, nu să sporească motivele de nemulțumire și agitație.

De aceea mai întâi se înhamă la munca grea de gospodărie a statului, căutând să stârpească abuzurile, să întroneze cinstea, să introducă un suflu nou în administrație și viața politică. Dar mai cu seamă se ocupă cu organizarea temeinică a armatei, socotind-o, pe drept cuvânt, pavăza cea mai puternică pentru siguranța statului polon.

Deși Camera și Senatul îngreuiază realizarea planurilor mareșalului, în politica internă, totuși Pilsudski până la 1930 nu încearcă nicio modificare a regimului parlamentar. Il lasă să funcționeze neschimbat. Abia în 1930 vine cu o lege care întărește poziția președintelui Republicii, în urma succesului obținut în alegeri de către blocul prezidat de dânsul.

Văzând că dispune în noul parlament de cele 2/3 necesare pentru modificarea Constituției, Pilsudski prezintă proiectul de reformă, atât de mult râvnit de dânsul. Proiectul devine lege în cursul anului 1934.

Văzând respectul lui Pilsudski pentru formele legale, Henri Beraud a spus că avem de a face cu superstiția unui militar care se pleacă în fața legii.

Nu ! E înţelepciunea unui om politic cu simţul datoriei şi darul prevederii.

Proiectul devine lege în cursul anului 1934. Inainte de a închide ochii, Pilsudski a ţinut să dea Poloniei noua Constituţie, întocmită după vederile sale. E ultimul act de stat semnat de mareşal. A ţinut ca şi dincolo de mormânt să călăuzească paşii ţării sale. După votarea nouii Constituţii, socotind că şi-a împlinit misiunea, s'a dat la o parte, fără însă a lăsa din mâna firele politicii poloneze. Intervine cu autoritate oridecâteori o cer interesele superioare ale ţării. Nimic de seamă nu se întâmplă în Polonia, fără ştirea şi avizul lui.

Cu respectul formelor legale, datorită prestigiului şi a încrederii de care se bucură, exercită o adevărată dictatură de ordin moral.

Deşi a dispus de puteri dictatoriale şi a avut duşmani înverşunaţi, totuşi mâna lui n'a iscălit nicio sentinţă de moarte şi n'a exilat pe nimeni. A avut de asemenea grija să se ferească de a investi puterea sa personală într'o formă legală şi permanentă. Puţini oameni politici au putut să reziste unei asemenea ispite.

E un titlu de mare merit pentru dânsul.

Adânc impresionat de personalitatea mareşalului, scriitorul rus Dimitrie Merejkowski crede că are de a face cu „un ales al lui Dumnezeu".

*

Părăsind lumea pământească, Pilsudski trăieşte intens în conştiinţa Polonezilor. In urma lui a rămas o legendă, izvor de energie şi îndreptar în viaţa poporului său. El reprezintă un simbol şi o tradiţie. De dincolo de graniţele morţii, prin puternica şi strălucita lui personalitate, Pilsudski luminează ca un far paşii ţării sale.

E îngerul păzitor al Poloniei.

ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL

Cel mai mare cărturar dintre toţi domnitorii ţării, adânc cunoscător al istoriei Imperiului otoman, după cercetări îndelungate prin arhive şi la faţa locului, ajunsese la concluzia că puterea semilunii, după veacuri de strălucire şi ascensiune, intrase în faza decadenţei.

Domnitorul Moldovei se aştepta ca în curând să se producă desmembrarea falnicului Imperiu. Credea că, în faţa colosului rusesc, Turcia va fi învinsă. Era convins că Petru cel Mare, împăratul Muscalilor, va fi liberatorul creştinătăţii şi va cuceri Constantinopolul.

Dar bătălia dela Stănileşti îi arătă lui Dimitrie Cantemir că s'a înşelat în calculele sale. Imperiul otoman va mai dura încă două veacuri. Abia în secolul al XIX-lea începe declinul Turciei. In decursul acestui veac, rând pe rând îşi vor cuceri independenţa Grecia, Serbia, România, Bulgaria. Tot în acest răstimp, Turcia pierde aproape toate provinciile din Africa. Pe la începutul secolului al XX-lea, din vastul teritoriu pe care-l stăpânea în acest continent, nu rămâne decât cu Tripolitania. Până la urmă, va pierde şi această provincie. Totodată Imperiul este mereu frământat de convulsiuni interne. Statul turc era compus dintr'un mozaic de

naţionalităţi, foarte pestriţ. Diferitele popoare care alcătuiau acest conglomerat, duceau o luptă disperată pentru afirmarea individualităţii lor etnice. Lupta naţională va atinge culmea, odată cu începutul secolului al XX-lea. Bandele de andarţi şi comitagii vor transforma Pindul şi Macedonia în teatru de război. Stăpânirea este incapabilă să menţină liniştea şi ordinea. Răscoala este o stare endemică în organismul Imperiului otoman.

Pe de altă parte, statul turcesc suferă de o mulţime de alte neajunsuri. Administraţia e cât se poate de detestabilă. Domneşte desmăţul, corupţia şi bacşişul. Finanţele statului se găsesc într'un hal fără de hal. In schimbul banilor împrumutaţi, Turcia e nevoită să primească controlul străinătăţii. Străinii supraveghează operaţiile bancare şi administrează veniturile provenite din impozite şi dela vamă. Datorită „Capitulaţiunilor", Europenii se bucurau de o situaţie privilegiată, constituind un fel de stat în stat. Sub diferite pretexte, Marile Puteri se amestecau mereu în treburile lăuntrice ale Turciei.

Pentru menţinerea unităţii Imperiului care trosnea din toate încheieturile, sultanul Abdul-Hamid a fost nevoit să recurgă la un centralism excesiv.

După expresia pitorească a unui ambasador străin „nicio piatră n'ar fi îndrăsnit să se clintească din loc, fără iradeaua imperială". Aceasta nu împiedeca pe diferiţi guvernatori şi şefi de autorităţi să conducă treburile publice după bunul lor plac.

Domnea arbitrarul şi abuzul. Acest centralism excesiv degenerase în despotism violent şi tiranie odioasă. Inafară de străini, care se bucurau de un privilegiu special, având un serviciu poştal anumit, poşta era foarte supravegheată. Nu exista secretul corespondenţei. La Constantinopol, telefonul era interzis. Presa era supusă unei censuri din cele mai aspre.

Ţinând cu tot dinadinsul să fie în curent cu tot

ceea ce se petrece în capitală şi imperiu. Abdul-Hamid organizase un vast serviciu de informaţie şi spionaj. Peste tot roiau agenţii şi spionii. Ei se ascundeau sub înfăţişarea unui cerşetor care cere de pomană la colţul străzii, a unui pescar care stă cu undiţa pe malul mării sau a unui servitor tocmit la o casă mare. Nu erai sigur nici de cel mai bun prieten. Sultanul cheltuia sume enorme pentru întreţinerea acestui aparat numeros şi costisitor. Cel dintâiu care îşi dădea seama că este jumulit, era însuşi Abdul-Hamid.

„Să mă fure, spunea dânsul, dar să mă servească".

De teamă de a nu împărtăşi soarta predecesorilor săi, Abdul-Hamid trăia la Yldiz-Kioşc ca într'o fortăreaţă, foarte păzit şi cu multe măsuri de precauţiune. Astfel, nu dormea două nopţi de-a-rândul în aceeaşi cameră, iar mâncarea era adusă în vase pecetluite şi acoperite ; nu punea nimic în gură până ce mai întâi nu gustau cei din jurul lui. Trăia cu frica în sân. Când s'a urcat pe tronul glorios al sultanilor, Abdul-Hamid a fost salutat ca „reformator al Imperiului otoman".

Sub presiunea vrednicului vizir Midhat Paşa, noul sultan a fost nevoit să restabilească Constituţia din 1876. Prin instituirea unui regim constituţional, marele vizir urmărea modernizarea patriei sale şi înlăturarea pretextelor care dădeau prilej Europei să se amestece în treburile Turciei. Midhat Paşa a trebuit să plătească scump această încercare.

Deşi partizan al reformelor, sultanul Abdul-Hamid crede că regimul constituţional nu se potriveşte Turciei, o ţară în care 90% din locuitori nu ştiu să scrie şi să citească. Era de părere că înainte de a reforma organismul statului, trebue să schimbe starea de spirit. In acest scop, introduse în învăţământ studiul ştiinţelor moderne, trimise în străinătate o mulţime de tineri ca să studieze în şcolile înalte, chemă în ţară o seamă de profesori şi instructori militari.

Cu toate păcatele pe care le-a avut regimul lui Abdul-Hamid, fostul sultan a reuşit să menţină, prin tact şi diplomaţie, intrigă, concesii şi compromisuri, timp de treizeci şi doi de ani, unitatea Imperiului otoman.

Statul însă suferea de cangrenă incurabilă. Toată lumea considera Turcia drept „omul bolnav dela Bosfor". Această denumire devenise foarte populară. Se aştepta din zi în zi ca „omul bolnav" să-şi dea sfârşitul. Din toate părţile se îmbulzeau pretendenţii la moştenire.

In întrevederea dela Reval, din primăvara anului 1908, dintre Eduard al VII-lea şi ţarul Nicolae al II-lea, cei doi suverani cad de acord să ia Macedonia sub ocrotirea lor, introducând o administraţie europeană, ceea ce însemna, cu alte cuvinte, pierderea definitivă a acestei provincii.

In faţa acestei situaţii desperate, o mână de oameni grupaţi în jurul partidului „Uniune şi Progres", iau hotărîrea să încerce o operaţie chirurgicală.

Semnalul răscoalei îl dau ofiţerii Neazi Bey şi Enver Bey. Acesta din urmă va deveni eroul revoluţiei. Reuşind lovitura de stat organizată de un cerc restrâns de 300 membri (la atâta se reducea, înainte de revoluţie, numărul persoanelor care aparţineau partidului „Uniune şi Progres"), sultanul e nevoit să restabilească constituţia dela 1876.

Ziua de 24 Iulie 1908 a fost o zi de sărbătoare pentru poporul turc. Dela această dată începe epoca junilor-Turci şi atotputernicia partidului „Uniune şi Progres". Incercarea de răsturnare a regimului din Aprilie 1909, dând greş, Abdul-Hamid e silit să abdice.

Sub domnia noului sultan, Mahomed al V-lea, junii-Turci sunt arbitrii situaţiei politice. Odată cu revoluţia din 1908 şi schimbarea regimului politic, lumea se aşteaptă să înceapă pentru Turcia o eră nouă, o eră de renaştere şi progres.

Mulţi cred că, în urma operaţiilor chirurgicale din

Iulie 1908 şi Aprilie 1909, aplicarea tratamentelor reformelor, „omul bolnav" s'a însdrăvenit. Dar în curând se vor adeveri spusele marchizului de Salisbury. „A reforma Turcia înseamnă a o ucide", a zis priceputul diplomat englez.

Acţiunea junilor-Turci, de a transforma ţara lor într'un stat naţional, deslănţuie războiul civil. In Macedonia, bandele îşi reiau activitatea. In Albania izbucneşte o răscoală în toată regula. Acelaşi lucru se întâmplă în Arabia.

Puţin timp după triumful junilor-Turci, Austria anexează Bosnia şi Herzegovina ; Bulgaria profită de ocazie şi rupe legăturile de vasalitate cu sultanul. Nici Grecii nu se lasă mai prejos ; ei pun stăpânire pe Creta. In 1911, Italia porneşte războiul pentru cucerirea Tripolitaniei. Cu toată rezistenţa eroică pe care o opun băştinaşii, Turcii sunt nevoiţi să încheie pace. Prin tratatul dela Ouchy, din Octombrie 1912, Turcia pierde ultima provincie ce o mai stăpânea în Africa.

Dar nici n'apucase să încheie pacea cu Italia, când izbucneşte războiul balcanic. Ceea ce părea irealizabil, alianţa statelor creştine din Balcani, s'a putut înfăptui graţie isteţului om de stat grec Elefterie Venizelos şi a vrednicului bărbat politic sârb Pasici. In decurs de două săptămâni, spre uimirea întregii lumi şi a cercurilor competente, armata turcă, vestită prin vitejia ei, a fost în chip ruşinos înfrântă.

Rând pe rând a fost bătută la Kumanova, la Kârk-Klise, la Lulle-Burgas. Inamicul ajunsese la porţile Capitalei. Puţin a lipsit ca trupele regelui Ferdinand al Bulgariei să nu intre biruitoare în Constantinopol.

Cu toate că marile puteri declaraseră că nu vor admite nicio modificare a statului-quo, totuşi pacea dela Londra se încheie cu desmembrarea Turciei europene. După războiul din 1912, din vastul teritoriu pe care-l stăpânea în Europa, Turcia nu rămâne decât cu Constantinopolul şi cu o mică fâşie de pământ

care se întinde de-a-lungul strâmtorilor. A trebuit să vie conflictul din 1913, ca să-şi poată rotunji hotarele prin ocuparea oraşului Adrianopol. Dar abia trece un an de zile şi iată că izbucneşte războiul mondial. Enver Paşa, iubitor de glorie şi dornic să refacă măcar în parte unitatea vechiului imperiu, împinge Turcia în lagărul Puterilor Centrale.

Crede în biruinţa Germaniei şi în viitorul ţării sale. In tot timpul războiului, secundat de Talaat Paşa şi Djemal Paşa, Enver conduce destinele patriei sale. Luptele dela Galipole, Caucaz, Sirya anemiază până la istovire forţele Turciei. Trupele generalului Allemby înaintează victorioase în Asia-Mică. Prăbuşirea frontului bulgar aduce după sine capitularea Turciei. In faţa armatei generalului Franchet d'Esperey, care se îndreaptă ameninţătoare spre Capitală, ea e nevoită să depună armele. Contrar aşteptărilor lui Enver Paşa, Turcia iese din război strivită. Aliaţii n'au niciun motiv s'o menajeze. Dimpotrivă, cred c'a sosit momentul lichidării. Turcia nu poate pretinde să aibă o soartă mai bună decât Austro Ungaria. Conferinţa dela Versailles pregăteşte mormântul pentru „omul bolnav dela Bosfor". Prin tratatul dela Sèvres, soarta Turciei e pecetluită. Constantinopolul şi strâmtorile vor fi atribuite, prin mandat, Statelor-Unite. Acelaşi lucru şi cu Armenia. Arabia şi Locurile Sfinte vor fi puse sub tutela unei puteri europene. Smirna, cu întreaga regiune din jurul ei, revine Greciei. Cea mai mare parte din Turcia asiatică e împărţită în zone de influenţă între Anglia, Franţa şi Italia. Din vastul Imperiu otoman de pe vremuri, cu provincii întinse în cele trei continente, nu rămâne decât o ţărişoară în fundul Asiei-Mici, fără port la mare, osândită să lâncezească.

Foştii stăpânitori vedeau cum tronează la Constantinopol cei trei înalţi-comisari ai aliaţilor, cum aproape întreaga Turcie e ocupată de armata inamică, iar culmea umilinţii, steagul bicolor grecesc

flutură pe zidurile Smirnei, în timp ce batalioanele de evzoni înaintează în inima Anatoliei. In faţa acestei situaţii disperate, urmaşul lui Mahomed al V-lea, sultanul Vahid-Edin, nu găseşte altceva mai bun de făcut decât să caute mângâierea în braţele unei fete tinere şi frumoase, fiica unui grădinar. In timp ce Imperiul se prăbuşeşte, sultanul se ocupă cu gătirea favoritei sale, ridicând-o până la rangul de soţie. Marele vizir Damad Ferid Paşa se trudeşte să servească interesele Angliei. Crede că'n acest chip poate servi în acelaşi timp şi interesele patriei sale. Spre a înlătura neajunsul ocupării Smirnei de către trupele greceşti, marele vizir se roagă stăruitor de contele Sforza ca Italia să ocupe oraşul şi vilaetul Smirna. Ultima rază de speranţă pe care o nutresc Turcii cu dragoste de ţară, pentru salvarea patriei lor, atârnă de bunăvoinţa Statelor-Unite, care au să hotărască dacă sunt dispuse sau nu să primească un mandat asupra Turciei. Aproape cu toţii preferă protectoratul Statelor-Unite. De aceea lucrează din răsputeri în această direcţie. Dar America refuză să primească mandatul propus. Nu vrea să se amestece în treburile Europei. Prin refuzul Statelor-Unite se spulberă ultima iluzie a celor care încearcă să salveze Turcia.

Cu toţii sunt încredinţaţi că „omul bolnav" a murit.

E cazul să se exclame : „finis Turciae !"

Nici cei mai îndrăsneţi vizionari nu se încumetă să nădăjduiască în viitorul patriei lor. Invierea Turciei pare un gând nebunesc, care ţine de domeniul himerei. Impotriva tuturor aşteptărilor însă, şi spre uimirea întregii lumi, Turcia învie şi, lucru de necrezut, păşeşte cu hotărîre, siguranţă şi paşi repezi pe calea progresului.

Un om săvârşeşte această minune: Mustafa Kemal.

* * *

Cu puţin timp înainte de detronarea lui Abdul-Hamid, funcţiona la Berlin, ca ataşat militar al Turciei, un tânăr ofiţer de stat-major, frumos ca o fată mare, cu talia mlădioasă ca trestia, vioiu, energic şi foarte ambiţios. E vorba de Enver Bey, unul din eroii revoluţiei din 1908.

Intr'o convorbire pe care Enver Bey o are la Berlin, pe vremea aceea, cu un diplomat german, referitor la soarta Turciei, tânărul ataşat militar, cu faţa transfigurată de emoţie şi cu accente patetice, îi spune: „Lumea s'a deprins să vadă în noi un popor demn de dispreţuit ; e la modă să se vorbească pe socoteala Turciei ca de o ţară care se găseşte pe ultima treaptă a decadenţei. E o greşală. Există puternice indicaţii care prevăd pentru ţara mea un viitor strălucit.

E adevărat, — urmează dânsul, — că guvernul nostru e păcătos, dar în ziua când un alt sultan va lua locul tiranului Abdul-Hamid, totul se va schimba. Suntem departe de a fi un popor apatic. Dimpotrivă, avem printre noi mulţi oameni care au studiat cu râvnă, în Europa, chestiunile sociale şi politice, şi le-au studiat cu scopul de a întrebuinţa cunoştinţele lor în vedere desvoltării Turciei. E adevărat că bacşişul mai este încă în floare ; dar, crede-mă, când Turcii vor începe să guverneze în chip serios ţara lor, parlamentul nu va mai fi mult timp ceva mort, cum este astăzi, şi naţiunea va face să i se audă glasul în toate chestiunile care interesează soarta sa ; din acel moment, bacşişul va înceta să existe sau cel puţin în proporţia de astăzi".

Referindu-se la regimul de corupţie, Enver Bey continuă: „Ceea ce e o pacoste aşa de mare e numărul de aventurieri străini care au dat năvală în Turcia, asemenea unor păsări de pradă. Când ţara va fi măturată, lucrurile se vor schimba şi poporul nostru va fi capabil să înscăuneze o politică de moralitate ; e

singurul lucru care-i lipseşte pentru a-şi putea recăpăta rangul în Europa.

Vei fi surprins când îţi voiu spune că armata noastră e mai puternică decât se crede în străinătate. Fanatismul care, în timpurile vechi, a făcut-o să săvârşească atâtea fapte măreţe, nu s'a stins ; e numai adormit. Şi acum soldaţii noştri sunt gata să se jertfească pentru cauza sfântă a Islamului. Noi avem numai nevoie de generali vrednici de a-i conduce. Ceea ce ne trebue e să fim liberi, ca să putem lucra independent de marile Puteri. Ele cred că pot să-şi exercite controlul lor asupra politicii din Bosfor, şi pentru aceasta ele ne-au împiedecat de a contracta alianţele capabile de a ne susţine ţara împotriva încercărilor acelora care voiau să pună mâna pe pământul nostru, înainte chiar de a fi fost învinşi.

In ziua în care va apărea un om în stare de a se pune în fruntea noastră şi destul de curajos spre a râde de acei care ar vrea să-l ducă de nas, Turcia va fi salvată. Fără îndoială că unii din prietenii ei de astăzi vor regreta amarnic dacă Turcia va găsi un asemenea om. Din partea mea, cred în chip nestrămutat că ea îl va descoperi într'o zi".

Diplomatul german, întrerupându-l, îi spune: „Poate că există chiar ; dar ce sorţi de izbândă poate s'aibă dânsul sub un autocrat ca Abdul-Hamid, care n'ar admite niciodată pe cineva deasupra lui ?

— Abdul Hamid, — replică Enver Bey, — nu este nemuritor, iar pe de altă parte evenimentele ar putea să fie mai tari decât dânsul. Presupunem un moment, că Serbia şi Bulgaria ne-ar declara războiu. Ii va fi foarte greu să conducă în persoană armata pe câmpul de luptă. In acest caz, va fi silit să încredinţeze conducerea cuiva. Şi atunci, acel general care a obţinut victoria va fi omul care va dicta nu numai naţiunii, dar şi sultanului.

— Dar s'ar putea ca sultanul Abdul Hamid să-l asasineze, — îi răspunde diplomatul german.

— Nu-i aşa de uşor de a asasina un general, când el poate să conteze pe dragostea soldaţilor săi, — îi replică Enver Bey, — şi apoi revoluţii s'au mai văzut în Turcia. Noi mai avem încă trupe care ard de nerăbdare de a fi mânate la glorie şi de a pune mâna pe putere. Abdul-Hamid va avea de a face cu ele şi oricât de tiran ar fi dânsul, îţi poţi închipui că el ar putea să trimită la spânzurătoare pe acei care ar fi salvat ţara şi tronul său din ghiarele năvălirii străine ?"

La cine se gândea oare tânărul ataşat militar, când rostea aceste cuvinte, în faţa diplomatului german ? A fost o vreme, când mulţi vedeau în Enver Bey pe salvatorul Turciei. Abia are 24 de ani când devine foarte popular, cu prilejul revoluţiei din 1908. Căsătoria lui cu o prinţesă de sânge imperial îi creează relaţii în cercurile cele mai înalte. E ginerele Califului, cel mai mare printre mărimile pământului. Războiul din Tripolitania îi aduce faima de erou naţional. Privirile tuturora se îndreaptă asupra lui. E nădejdea unui popor. In armată e numit „Micul Napoleon". Cu repeziciune vertiginoasă urcă toate treptele ierarhiei sociale, până la culmea piramidei. Ajunge să fie stăpânul Turciei.

Nici n'are 35 de ani, când conduce destinele ţării sale, în momentele cele mai hotărîtoare. Deşi Enver Bey, devenit mai târziu Paşa, e un patriot înflăcărat, însufleţit de cele mai bune gânduri pentru ţara lui, om înzestrat cu multe calităţi, totuşi nu este croit din stofa marilor bărbaţi de stat, care făuresc viitorul unui popor. Trăieşte şi moare ca un aventurier.

Dar cuvintele rostite de Enver Bey, într'un moment de inspiraţie, în faţa diplomatului german, se adeveresc întru totul.

Salvatorul Turciei, dorit şi aşteptat cu nerăbdare de către un popor întreg, se iveşte cu zece ani mai târziu, în persoana lui Mustafa Kemal.

Pe vremea când Enver Bey stătea de vorbă la

Berlin, cu diplomatul german, pe seama omului menit să salveze Turcia, Mustafa Kemal nu era decât un maior înăcrit, care lâncezea în garnizoana dela Salonic. Nimeni nu bănuia că dânsul va fi într'o zi salvatorul patriei sale. Numele lui nu era cunoscut decât într'un cerc foarte restrâns. Apreciat ca un ofiţer de elită, era departe totuşi de a întruchipa nădejdile ţării. Nici el însuşi nu-şi dădea seamă de misiunea care-l aşteaptă. Ea s'a trezit cu timpul şi pe îndelete.

*
* *

Printre elevii liceului militar din Salonic, figura şi fiul unei văduane. Il chema Mustafa. Acelaşi nume îl purta şi profesorul său de matematici. Se spune că acesta, încântat peste măsură de însuşirile excepţionale ale elevului său favorit, îi zice într'o zi : „Trebue să fie o deosebire între noi ; dacă nu există, s'o creem. De azi înainte, te vei numi Kemal". Kemal înseamnă pe turceşte „excelentul". Elevul Mustafa îşi va lua sarcina să schimbe porecla în renume.

Cu acest nume va intra în istorie.

Un fost camarad de şcoală ne descrie impresia pe care Mustafa Kemal o făcea asupra colegilor săi, când avea vârsta de optsprezece ani.

„Se ţinea întotdeauna la o parte ; se închidea în el însuşi şi nu lega cu nimenea o prietenie strânsă. Totuşi, el nu era nici displăcut, nici morocănos. Dimpotrivă, era o fire veselă şi atrăgătoare. Lucru curios, cu toate că nu se silea niciodată să se impună, totuşi ne lăsam târîţi de el, fără chiar să ne dăm seama. El citea mult şi reflecta şi mai mult. Reflecta asupra cuprinsului unei cărţi, timp de trei ori mai mult decât acela pe care îl întrebuinţa pentru citirea ei.

Intr'o zi, noi l-am întrebat :

— Tu nu te distrezi cu noi. Mereu cauţi singurătatea. Ce vrei tu s'ajungi mai târziu ?

— Ben Olayagin, — răspunde el, ceea ce înseamnă cineva.

— Dar anume ce, — am stăruit noi; aceasta nu-i deloc precis.

El se mulţumi să repete aceleaşi cuvinte.

— Tu nu speri totuşi s'ajungi sultan.

— Ben Olayagin, — răspunse dânsul pentru a treia oară."

S'a ţinut de cuvânt. A ajuns însă ceva mai mult decât un sultan, a devenit salvatorul şi reformatorul Turciei, ceva care depăşeşte orice prevedere şi aşteptare.

*

Mustafa Kemal e fiul lui Ali Riza Bey, un modest funcţionar la vama maritimă din Salonic. Neîmpăcându-se cu cariera de slujbaş şi din pricina lefei neîndestulătoare. Ali Riza Bey, după oarecare şovăieli, deveni negustor de lemne. In opoziţie cu soţia sa Zubeid Hanum, femeie pioasă care ţine la tradiţii şi la obiceiurile vechi, tatăl lui Mustafa Kemal e un spirit liberal. Spre deosebire de ceilalţi compatrioţi, Ali Riza Bey punea o deosebită grijă în îmbrăcăminte şi toaletă. Ţinea cu tot dinadinsul ca'n această privinţă să nu fie cu nimic mai prejos de Europenii din târg.

Afişa cu orice prilej idei înaintate.

Următorul fapt, relatat de însuşi Mustafa Kemal, caracterizează de minune atmosfera care domnea în familie.

„Din prima mea copilărie, — povesteşte dânsul, — un singur fapt mi-a rămas în minte, dar aşa de limpede că nu l-am uitat niciodată.

Era vorba de intrarea mea la şcoală, o chestiune aspura căreia părinţii mei se deosebeau în păreri. Mama mea rămânea credincioasă tradiţiei şi vechilor obiceiuri. Fondul naturii sale îl alcătuia o religiozitate potolită şi blajină, dar cu neputinţă de

sdruncinat. Ea ar fi dorit să mă pună într'o şcoală condusă de către un hoge, unde se învăţa după severele tradiţii ale Islamului. După cât îmi pare, ea ţinea la acest lucru, în deosebi, pentru faptul că, potrivit obiceiului, intrarea în una din acele şcoli era legată de o solemnitate religioasă. Trebuia să se deosebească această zi de restul celorlalte, printr'o ceremonie specială, făcându-se astfel să înţeleagă copilul că, din acea clipă, deasupra legăturilor de familie, el aparţine comunităţii credincioşilor şi îndatoririlor pe care ea le cere membrilor ei.

Tatăl meu, dimpotrivă, era un om liberal, mai de grabă ostil religiei şi un partizan foarte hotărît al ideilor occidentale. El ar fi dorit să mă vadă frecventând o şcoală laică, a cărei învăţătură se întemeia nu pe Coran, ci pe ştiinţele moderne. Din această luptă de idei, până la urmă tatăl meu a ieşit biruitor, datorită unui mic vicleşug. Prefăcându-se că cedează dorinţelor mamei mele, consimţi ca eu să fiu dat la şcoala „Fatma Molla Kaddine", cu ceremonia obişnuită.

In dimineaţa zilei când m'am dus la şcoală, mama m'a gătit cu o rochie albă şi mi-a înfăşurat capul cu o năframă aurie în formă de turban. In mână ţineam o creangă de aur. Apoi dascălul, un hoge urmat de toţi elevii săi, se prezintă înaintea porţii noastre împodobită cu verdeaţă, se rosti o rugăciune iar mai pe urmă, punând vârful degetului la piept şi pe frunte, mă înclinai înaintea părinţilor mei şi a învăţătorului, sărutându-le mâna la fiecare. In sfârşit, în mijlocul strigătelor de bucurie ale nouilor mei camarazi, am străbătut strada oraşului spre a ne duce la şcoala care era aşezată aproape de moschee. Odată ajunşi acolo, după recitarea pe de rost a unei alte rugăciuni, învăţătorul mă luă de mână şi mă conduse într'o sală goală şi boltită, unde urma să mi se reveleze sferele sacre ale Coranului.

După vreo şase luni de zile, tatăl meu mă retrase

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE

fără sgomot dela şcoala „Fatma Molla Kaddine" şi mă duse la bătrânul Chemsi Efendi, conducătorul unei şcoli pregătitoare libere, unde se învăţa potrivit metodelor europene. Mama mea n'a mai făcut nicio obiecţie, dat fiind faptul că tatăl meu cedase în faţa voinţii sale şi ţinuse seamă de dorinţele ei. Mai ales îi plăcuse tare mult ceremonia."

Acest fapt mărunt în aparenţă, explică în bună parte geneza formaţiei spirituale a lui Mustafa Kemal. Tendinţele moderne de care e însufleţit actualul dictator al Turciei, sunt o moştenire transmisă dela părintele său, cultivate prin mediu şi educaţie.

Salonicul, locul de naştere al lui Mustafa Kemal, e un oraş cosmopolit, vechiu centru de cultură şi civilizaţie, port însemnat la Marea Egee, cu o intensă vieaţă comercială. Salonicul va fi centrul mişcării junilor-Turci şi leagănul mişcării literare inaugurată, pe la începutul secolului al XX-lea, de către Zia Bey.

Din cea mai fragedă copilărie, Mustafa Kemal respiră o atmosferă înviorată de spiritul Occidentului. Pe de altă parte, dânsul trăieşte într'o epocă, când luptele naţionale sunt în toiu în Macedonia. Salonicul e un centru de luptă foarte important. E un adevărat război între diferitele naţionalităţi care alcătuiesc populaţia pestriţă a acestui ţinut. Mustafa Kemal se conformează regulii, potrivit căreia naţionaliştii cei mai înfocaţi se recrutează din acele regiuni în care lupta naţională ia proporţii din cele mai violente.

Mulţi caută să explice caracterul lui Mustafa Kemal, prin amestecul sângelui străin pe care-l poartă în vine. Acest factor de natură biologică l-a determinat, susţin dânşii, să se elibereze cu totul de tradiţiile culturii mahomedane şi să simtă o atracţie irezistibilă faţă de spiritul şi mentalitatea occidentală. E drept, că nici până astăzi nu-i încă bine lămurită obârşia lui Mustafa Kemal. Asupra originii sale circulă mai multe versiuni.

După unii, ar fi o corcitură din Macedonia, cu sânge slav în vine, iar alţii îl fac de neam albanez. In lipsa unei origini bine stabilite, au fost persoane care au mers cu presupunerea până acolo, încât i-au atribuit strămoşii de origină evreească. Cei care pretind că Mustafa Kemal se trage din Anatolia, se poate să aibă dreptate. O mulţime de detalii vin în sprijinul acestei ipoteze. Faptul că dânsul are ochii albaştri şi părul blond nu constitue deloc o probă contrarie. De ce te îndepărtezi mai mult de coasta medeteraniană şi te înfunzi în inima Anatoliei, de ce întâlneşti mai des tipul blond. In acest caz, Mustafa Kemal ar fi un „Turc pur". A dovedit-o cu prisosinţă prin întreaga lui activitate şi opera uriaşă pe care a săvârşit-o. Nimeni mai mult ca dânsul nu s'a identificat mai bine cu interesele şi năzuinţele neamului său. A fost întruchiparea spiritului patriei sale.

Foarte probabil însă, că, în decursul timpului, la un moment dat, datorită unei încrucişări de neamuri, s'a produs un amestec de sânge. Altfel nu s'ar explica la acest oriental, eliberarea totală de sub stăpânirea tradiţilor ţării sale şi mentalitatea lui occidentală.

In persoana lui Mustafa Kemal amestecul de sânge a dat unul din rezultatele cele mai fericite.

In formarea sufletului actualului dictator al Turciei a contribuit, într'o largă măsură, şi influenţa mamei sale. Femeie fără ştiinţă de carte, dar în schimb foarte de treabă, evlavioasă, cu mult bun simţ şi gospodină excelentă, Zubeid Hanum a fost o mamă iubitoare şi duioasă. N'a avut alte bucurii decât acelea ale căminului. Vieaţa ei a fost un şir de renunţări, sacrificii şi devotament.

Nevoită să se mărite pentru a doua oară, după moartea primului ei soţ, ea a trebuit să-şi împartă dragostea între bărbat şi copii.

Fire mândră şi geloasă, Mustafa era nemulţumit

de măritişul mamei sale. Vedea cu ciudă cum un străin luase, în familie, locul tatălui său.

„Eram îndrăgostit — spune dânsul — de mama mea şi ea de mine." Ţinea la el ca la ochii din cap. Îl copleşea cu grija ei de mamă iubitoare şi duioasă. Mustafa Kemal e cel dintâiu care-şi dă seama de tot ceea ce datoreşte dânsul acestei femei cu suflet de elită. Cât timp a fost în vieaţă, Mustafa a iubit-o şi a respectat-o într'un chip cu totul deosebit. Când va ajunge conducătorul ţării sale, el va aduce femeii ca mamă cel mai mare omagiu, desrobind-o din sclavia în care ea zăcea de veacuri.

Cultul pentru mama sa l-a determinat să facă acest gest mare.

Guvernul din Ankara, conştient de acest lucru, cu prilejul congresului internaţional feminist, ţinut la Istambul, a căutat să celebreze evenimentul printr'un timbru comemorativ. Timbrul reprezintă o ţărancă bătrână cu următoarea legendă dedesubt: Turcia a eliberat femeia datorită sfaturilor pe care mama lui Kemal i le-a dat fiului ei.

* * *

După moartea lui Ali Riza Bey, Zubeid Hanum a fost silită să se mute, împreună cu copii săi, la ţară, la o rudă de-a ei. Satul Lagasan, unde se aşezase mama lui Kemal, se găsea la două ceasuri depărtare de Salonic. Aci, Mustafa rămâne aproape doi ani de zile, în mijlocul naturii, îndeletnicindu-se cu munca câmpului. Unchiul său vrea să facă dintr'însul un bun ţăran. Micul Mustafa paşte vitele, curăţă grajdul şi mânueşte sapa. Se pregăteşte să devie plugar, ocupaţie care nu-i displace. Preţuieşte în această carieră, independenţa. Vieaţa la ţară îl atrage şi-i prieşte. Aerul curat şi munca îi întăresc corpul, asigurându-i astfel un fizic sănătos.

In vârsta fragedă a copilăriei, atunci când se plămădesc primele şi cele mai puternice impresii, Mustafa Kemal trăieşte doi ani de zile în mijlocul naturii. Contemplă tălăzuirea lanurilor de grâu şi vraja înserării, ascultă cântecul ciocârliei care se înalţă în slava cerului, priveşte cu ochi lacomi gângăniile de pe câmp şi puzderia de stele, iar sufletul lui de copil neprihănit, se cutremură de măreţia naturii. Contactul acesta direct cu mediul cosmologic, nealterat de mâna civilizaţiei, contribue într'o largă măsură la desvoltarea lui trupească, intelectuală şi morală. Traiul la ţară favorizează înclinaţiile lui Mustafa spre meditaţie, singurătate şi seriozitate. La vârsta de unsprezece ani, micul Mustafa părăseşte satul Lagasan, robust ca sănătate şi îmbogăţit sufleteşte. Mama lui nu se poate împăca cu gândul ca odrasla ei să rămână toată vieaţa la ţară. Visează pentru copilul ei drag, o altă situaţie decât aceea de plugar. Cu tot dinadinsul ţine ca Mustafa să continue şcoala întreruptă prin moartea tatălui său. O mătuşă dela Salonic se oferă să-l găzduiască. Mama lui este în al noulea cer de bucurie.

Dar care nu-i fu mâhnirea, când, peste un an de zile, băiatul îi declară categoric că el nu vrea să se mai ducă la şcoală. Luase această hotărîre, în urma unui incident pe care l-a avut cu unul din profesorii săi. In zadar biata femeie se roagă de dânsul ca să revie asupra unei astfel de hotărîri nechibzuite, menită să-i distrugă viitorul. Mustafa rămâne neînduplecat. Sub niciun chip nu mai consimte să revie la şcoală. Până la urmă, mama e nevoită să se plece în faţa voinţii fiului ei. Când se petrece această întâmplare, Mustafa abia are 12 ani. De mic copil, viitorul conducător al Turciei ştie să-şi impună voinţa chiar împotriva mamei sale. Ba ceva mai mult, fără voia şi ştirea ei, el intră la liceul militar din Salonic. Ce l-a făcut pe Mustafa Kemal să îmbrăţişeze cariera armelor ? Glasul sângelui îşi are partea sa de con-

tribuţie. Bunicul din spre tată fusese ofiţer în oastea padişahului. Dar motivul hotărîtor care l-a determinat să urmeze şcoala militară, ni-l povesteşte însuşi Mustafa Kemal.

„Aveam ca vecin — povesteşte dânsul — pe maiorul Kadri Bey, al cărui copil era elev la şcoala militară. Purta uniforme frumoase şi de fiecare dată ce-l întâlneam, râvneam foarte mult la hainele lui.

Pe de altă parte, văzând cum trec pe stradă ofiţeri cu haine strălucitoare, am simţit, încetul cu încetul, înfripându-se în sufletul meu voinţa de a mă face şi eu soldat, spre a fi elegant ca şi dânşii."

Ca elev e printre fruntaşii clasei; e un şcolar sârguitor, inteligent şi cu multă originalitate. In special se distinge în chip cu totul deosebit la matematici. Il atrage această ştiinţă prin exactitatea şi preciziunea ei. Profesorul de matematici e încântat de dânsul şi-l apreciază în gradul cel mai înalt. Cursul superior îl urmează la şcoala de cadeţi din Bitolia. Acest oraş, aşezat în inima Macedoniei, era teatrul principal al luptelor naţionale. Renaşterea naţională care cuprinsese toate popoarele conlocuitoare din acea regiune, crease o atmosferă eroică şi idealistă. Intr'un asemenea mediu îşi petrece Mustafa Kemal adolescenţa şi primii ani ai tinereţii. Priveliştea muntelui Pirestera, cu piscurile veşnic acoperite de zăpadă, îi desfată ochiul şi-i înalţă sufletul.

Priveşte cum se îngrămădesc nourii pe creasta muntelui, cum cele mai năprasnice furtuni şi trăsnete nu izbutesc să clintească stâncile din loc. Ascultă freamătul brazilor ce cresc prin apropiere şi se înalţă drept ca lumânarea, înfruntând cea mai aprigă vijelie. Oamenii din partea locului sunt mândri şi pun puţin preţ pe vieaţă, atunci când e vorba de demnitatea şi onoarea lor. Trăiesc cu fruntea sus şi cu arma în mână. Potecile răsună de chiotele haiducilor. Fără voie şi pe nesimţite, Mustafa Kemal şi-a însuşit psihologia oamenilor de munte.

Intre timp are loc războiul greco-turc din 1897. Elevii şcoalei militare din Monastir urmăresc cu cel mai viu interes şi entuziasm înaintarea victorioasă a lui Eden Paşa şi înfrângerea diadochului Constantin, generalisimul armatelor greceşti. Inima lor de ostaşi tresaltă de bucurie. Văd cum reînvie gloria strămoşească. Biruinţa dela Domocos le inspiră încredere în viitorul ţării lor. In fruntea celora care comentează cu pasiune şi pricepere deosebită operaţiile militare, se găseşte elevul Mustafa. Colegii lui de şcoală nu se lăsă mai prejos, în ceea ce priveşte sârguinţa şi zelul. Iată cum caracterizează Mustafa Kemal atmosfera care domnea printre elevii şcoalei militare dela Monastir: „Elevii dela Monastir erau însufleţiţi de o mare râvnă; fiecare voia să fie cel mai bun. Se simţea la dânşii emulaţia unei tinerimi pentru care izvoarele ştiinţei au fost mult timp lăcătuite şi dorinţa vie a unui popor, care vroia să străbată cât mai repede cu putinţă distanţa care-l separa de celelalte naţiuni europene".

După terminarea şcolii de cadeţi dela Monastir, Mustafa Kemal urmează timp de trei ani, la Constantinopole, şcoala de război dela „Harbijeh".

Cu schimbarea localităţii se schimbă atât peisajul, cât şi mediul. Mustafa Kemal nu mai are în faţa lui privelişte turburătoare a muntelui Perestera, cu piscurile acoperite de zăpadă chiar în toiul verii, ci panorama fermecătoare a Bosforului. In locul impulsiunilor la luptă şi răzvrătire ce le trezeşte mediul de munte, Marea de Marmara îl îndeamnă la reverie şi visare.

Pe vremea aceea, Constantinopolul continua să fie oraşul descris de Pierre Loti, vesel şi înveşmântat în colori vii şi felurite, atrăgător şi plin de vrajă mistică, de taine înfiorătoare şi de contraste izbitoare. Capitala Imperiului otoman e un amestec de evul mediu şi epoca modernă. Splendoarea şi decadenţa merg mână în mână în acest oraş cu trecut şi

faimă. Populaţia e formată din oameni de toate neamurile. Aventurierii şi escrocii alcătuiesc un contingent însemnat. Peste tot domneşte intriga şi spionajul.

La un moment dat, Mustafa Kemal se lasă furat de vârtejul vieţii din Capitală.

Constantinopolul e un loc prielnic pentru dragoste şi petrecere. La fiecare pas te pândeşte ispita, iar cadrul înconjurător te îndeamnă la păcat. Femei frumoase roiesc în toate părţile.

Sublocotenentul Mustafa Kemal abia are 22 de ani; e tânăr de tot, chipeş, plin de vigoare şi cu talia strânsă în haina elegantă a uniformei de ofiţer. Provincialul crescut într'un mediu auster, când se pomeneşte într'un oraş mare ca Stambulul, în care vieaţa gâlgâie cu putere iar porţile sunt larg deschise, fără multă şovăire se asvârlă în vâltoarea Capitalei, cu tot elanul vârstei.

Vrea să soarbă din plin din cupa plăcerilor.

In această epocă, după cât se spune, el a fost prins în mrejele unei delicioase Levantine, femeie frumoasă şi instruită, maestră în arta cochetăriei şi a iubirii. Dar Mustafa Kemal nu-i omul care să fie dominat de o femeie ; nu-i deloc dispus să reducă rostul existenţei la petreceri şi desmierdări. Braţele amantei, oricât de ispititoare ar fi ele, nu se transformă pentru dânsul în lanţuri de robie. Dragostea de ţară şi dorul gloriei îl fac să dea întâietate preocupărilor de ordin superior. In el zace un mare comandant de oaste, dublat de un bărbat politic de primul rang.

Paralel cu studiile de specialitate, el se ocupă în de-aproape de chestiunile politice şi sociale. In deosebi, îl interesează istoria revoluţiei franceze. Pe zi ce trece, îşi dă seama că e ceva putred în ţara sa. Il doare până la sânge faptul că Turcia e denumită „omul bolnav" şi este cu atât mai întristat, cu cât se pare că diagnosticul corespunde realităţii. Dar nici

vârsta şi mai ales nici temperamentul său nu-i îngăduie să privească cu resemnare desfăşurarea evenimentelor, în sensul unui desnodământ fatal.

Pasivitatea orientală e străină de firea lui robustă şi activă. Mişcarea literară, în sensul unei renaşteri naţionale, reprezentată de un grup de poeţi tineri, găseşte un puternic ecou în sufletul lui Mustafa Kemal şi al colegilor săi dela şcoala de războiu. Prin unghere sau noaptea, la flacăra unei lumânări, citesc pe furiş şi cu lăcomie literatură clandestină, cu conţinut patriotic şi revoluţionar. Versurile înflăcărate ale poetului Namik Kemal, mort de tânăr în exil, închinate libertăţii, entuziasmează inimile tinerilor ofiţeri dela şcoala de războiu.

„Noi nu puteam înţelege, — spune Mustafa, — de ce aceste cărţi patriotice ne erau interzise, dar pricepeam că trebue să fie ceva putred în stat."

Această stare de lucruri din ţara sa îl pune în faţa unei probleme de conştiinţă. Are de ales între vieaţa tihnită, confortabilă şi elegantă a unui ofiţer de carieră, care înaintează treptat şi sigur în ierarhia militară, la cele mai înalte situaţii, sau aceea de conspirator şi revoluţionar, aventuroasă şi plină de riscuri. Cea dintâi îi surâdea prin avantajele pe care le prezenta în vieaţă, drumul neted, fără accidente şi surprize neplăcute ; cea de a doua îl atrăgea în chip irezistibil prin vraja ţelului şi variaţia rutei. Dragostea de ţară şi simţul datoriei îl determină să prefere pe aceasta din urmă. Piedecile de tot felul ca şi primejdiile pe care le întrevede, departe de a-l abate din drum, mai mult îl întărâtă. Cu tot elanul vârstei şi văpaia credinţei că serveşte cauza propriei sale patrii, se asvârlă în torentul mişcării revoluţionare.

Nu vor trece două decenii şi valul îl va aduce la cârma statului, izbutind să salveze Turcia dela naufragiul sigur.

* * *

Terminase cu bine şcoala de războiu. In urma examenului trecut cu succes, obţine gradul de căpitan de stat-major. Abia are 24 ani. Poate să privească cu încredere viitorul ; cariera îi este asigurată. Studiile şi meritele sale îl îndreptăţesc să năzuiască la cele mai înalte trepte din ierarhia militară. Dar tocmai în momentul când trebuia să intre în cadrele armatei, e arestat împreună cu ceilalţi colegi şi tovarăşi de idei.

Poliţia descoperise societatea lor secretă, înfiinţată încă de pe vremea când erau pe băncile şcolii. După cum era firesc, faptul alarmează în gradul cel mai înalt pe sfetnicii tronului.

O întreagă promoţie de ofiţeri valoroşi e implicată într'o acţiune clandestină şi subversivă. Pe drept cuvânt, Inspectorul General al şcolilor militare, Ismail Paşa, e profund impresionat şi foarte îngrijorat totdeodată. „Dacă guvernul — spune el — nu mai poate fi sigur pe armată, dacă spiritul revoluţionar se răspândeşte printre soldaţi, statul e pe punctul de a pierde sprijinul său principal ; totul va fi pierdut."

De aceea conduce el în persoană instrucţia acestei afaceri. Insuşi sultanul Abdul-Hamid se interesează de mersul anchetei. Comisia de anchetă se întruneşte la Yldiz-Kiosk, sub preşedinţia Padişahului. Ismail Paşa stărue pe lângă sultan pentru o pedeapsă exemplară. Directorul şcolii de războiu, Riza Paşa, încearcă să-i apere pe foştii lui elevi. Invoacă în favoarea lor frăgezimea vârstei. Nu se poate, susţine dânsul, că armata să fie lipsită de cei mai buni ofiţeri. Intre aceste două păreri contrarii, sultanul Abdul-Hamid alese calea din mijloc. O iradea imperială decretează trimiterea vinovaţilor în garnizoanele cele mai îndepărtate din Imperiul otoman. Era pedeapsa cea mai uşoară pe care şi-o puteau închipui. Prin această măsură, sultanul Abdul-Hamid urmărea să izoleze pe tinerii ofiţeri de influenţa nefastă a Capitalei şi a celorlalte centre cu activitate politică, măcinându-le energia revoluţionară în hărţuielile cu

triburile rebele şi'n monotonia garnizoanelor de provincie dela periferia Imperiului. Socoteala nu era lipsită de temeiu. Dar cu Mustafa Kemal lucrurile se petrec pe dos. In primul rând, are norocul să scape teafăr din luptele cu Druzii ; în al doilea, surghiunul, departe de a-l cuminţi, îl îndârjeşte şi mai mult pe calea care a apucat-o. Nu se lasă amăgit de micile satisfacţii pe care le oferă vieaţa de provincie şi nici de vanitatea unor succese militare obţinute în luptele cu Druzii.

Stagiul pe care e nevoit să-l facă prin Siria şi Palestina, îi dau prilejul să cunoască la faţa locului metehnele de care suferă administraţia statului turcesc. Işi dă seamă că aşa nu mai poate merge. Din ce în ce se înrădăcinează mai adânc convingerea necesităţii unor reforme radicale.

In acest scop, întemeiază societatea secretă intitulată „Patrie şi Libertate". Pe unde trece, înfiinţează filiale : la Smirna, Damasc, Jaffa şi Beyruth, Ierusalim. Dar gândul lui sboară în Macedonia. Acolo e terenul cel mai prielnic pentru desfăşurarea unei acţiuni revoluţionare rodnice. La Salonic şi Monastir se găsesc cele mai puternice organizaţii ale junilor-Turci.

Corpul III de Armată, care se află pe teritoriul acestei provincii, numără în rândurile sale cele mai multe şi mai viguroase elemente revoluţionare. De aceea, Mustafa Kemal se străduieşte din răsputeri să se poată stabili într'unul din cele două centre mai sus amintite. Nerăbdător, săvârşeşte imprudenţa de a pleca pe furiş la Salonic, riscând să fie arestat. Scapă de această neplăcere numai datorită concursului dat de prietenii săi Gemal Bey, Achmed Bey şi Lufti Bey. Cel dintâiu, ajutorul-comandant al pieţii din Salonic, îi face cunoscut ordinul de arestare, venit din Constantinopol, şi-i pune în vedere ca cel mai târziu în două zile să părăsească oraşul. Acelaşi lucru îl face la Jaffa Achmed Bey, comunicând la

Constantinopol că ofiţerul Mustafa Kemal se găseşte la unitatea sa, de trei luni de zile, pe frontul dela Sinai. Comandantul lui de batalion, Lufti Bey, confirmă prezenţa pe frontul de luptă, a căpitanului Mustafa Kemal, suspectat de către cei dela Constantinopole. Insfârşit, după multă trudă şi peripeţiile mai sus amintite, izbuteşte să se mute în oraşul său natal. In lipsa lui, se organizase la Salonic cea mai puternică organizaţie a partidului „Uniune şi Progres". Salonicul devenise cartierul general al junilor-Turci. Aci se desfăşură cea mai intensă acţiune revoluţionară. Mustafa Kemal e în elementul său. Deşi are rezerve de făcut în ceea ce priveşte programul partidului, totuşi lucrează cu toată râvna pentru triumful cauzei. Delegat cu inspectarea căilor ferate din Macedonia, se foloseşte de această calitate ca să stabilească legătura între filialele partidului din diferitele oraşe ale ţării, fără să trezească bănuieli. Intrevederea dela Reval dintre Eduard al VII-lea şi ţarul Nicolae al II-lea, în care ei hotărăsc soarta Turciei, precipită evenimentele.

Conform dispoziţiilor Comitetului executiv, Neazi Bey şi Enver Bey dau semnalul răscoalei. Chemsi Paşa, trimis de sultan să reprime pe rebeli, cum ajunge în Bitolia e împuşcat ziua 'nămiaza mare, în plin centru. Nasim Bey, aghitantul lui Abdul-Hamid, trimis de către stăpânul său, cu acelaşi scop, la Salonic, mai norocos, scapă numai cu o rană uşoară. Armata refuză să lupte împotriva rebelilor. In faţa acestei situaţii, sultanul Abdul-Hamid, după îndemnul sfetnicilor săi, restabileşte Constituţia dela 1876.

Mustafa Kemal se găsea alături de Enver Bey, în piaţa Libertăţii dela Salonic, în faţa lui Olimpos Palace, când soseşte dela Constantinopol telegrama care aduce vestea îmbucurătoare.

. In timp ce mulţimea izbucneşte în urale nesfârşite, delirând de entuziasm, Mustafa Kemal e între cei foarte puţini care îşi păstrează calmul. Stă tăcut

în mijlocul camarazilor, străin parcă cu totul de emoţia generală.

Ce gânduri îl frământau, în momentul acela de obştească bucurie? Il sfredeleşte de pildă gelozia că Enver Bey sau Neazi Bey sunt aclamaţi de public ca eroi ai revoluţiei, în timp ce el zace în obscuritate, sau poate că presimte întrucâtva desamăgirea care va urma după instalarea noului regim?

Dela început, Mustafa Kemal vine în conflict cu partidul. Intr'una din şedinţele congresului, cerând cuvântul, el ridică o chestiune care surprinde întreaga adunare.

„Comitetul — întreabă dânsul — mai are dreptul de a mai exista? El a fost întemeiat ca o asociaţie revoluţionară. Revoluţia s'a săvârşit, iar Constituţia a fost dobândită. Conducerea treburilor publice trebue să treacă în mâinile puterii legiuitoare. Un al doilea guvern, alături de cabinetul legal, e contra literei şi spiritului Constituţiei. Dictatura unui partid nu este deloc mai bună de cât absolutismul lui Abdul-Hamid."

Astăzi, Mustafa Kemal a uitat cu desăvârşire de aceste cuvinte înţelepte pe care le-a rostit atunci, când abia avea douăzeci şi opt de ani.

In calitatea sa de conducător al Turciei, lucrează în sens cu totul contrariu.

Nemulţumit de felul cum merg treburile în partid şi dându-şi seama de zădărnicia, cel puţin pentru moment, a oricărei sforţări de îndreptare, acceptă bucuros să plece în Tripolitania, în misiune politică. La întoarcere găseşte situaţia schimbată.

Reacţionarii sunt pe punctul să pună mâna pe putere. Timp de câteva zile, rebelii sunt stăpâni pe Constantinopol. Fără intervenţia salvatoare a Corpului III din Macedonia, soarta junilor-Turci ar fi fost pecetluită; rebelii deveneau stăpânii ţării.

In expediţia de înnăbuşire a răscoalei, Mustafa Kemal a jucat un rol foarte însemnat. El a fost şeful

de Stat-major al lui Mahmud Şevket Paşa, comandantul trupelor care au înfrânt pe răsculaţi şi au ocupat Constantinopolul. După părerea experţilor, marşul asupra Capitalei a fost o capodoperă a tehnicii militare, executat cu o iuţeală şi o precizie desăvârşită.

De bună seamă că meritul acestui succes strălucit revine în cea mai mare parte lui Mustafa Kemal, inspiratorul şi organizatorul expediţiei. Astăzi se vede cu prisosinţă acest lucru. Pe atunci însă, publicul cel mare ignora cu desăvârşire persoana lui Mustafa Kemal. Era eclipsat de gloria şi strălucirea comandantului său, Mahmud Şevked Paşa.

In toamna anului 1910, Mustafa Kemal însoţeşte pe generalul Huseim Riza Paşa în manevrele din Franţa. E pentru prima dată când el părăseşte ţara. Pentru dânsul, călătoria în străinătate nu-i un mijloc de agrement, ci un prilej de instruire. Cu ochii lacomi şi spiritul străin de orice prejudecată, priveşte, observă, studiază şi compară. Urmăreşte cu cea mai mare atenţie manevrele armatei franceze din Picardia. Rămâne încântat de ţinuta trupelor şi perfecţiunea tehnicii militare. Se întoarce acasă cu mintea înviorată şi spiritul ascuţit. Vede prăpastia care separă patria sa de celelalte state civilizate, îşi dă seama de metehnele de care suferă armata turcă. Se adânceşte din ce în ce mai mult în studiul chestiunilor militare.

Vrea să se consacre exclusiv armatei. In acelaşi timp, se ridică cu toată energia împotriva amestecului armatei în politică.

Luptă din răsputeri, în sânul partidului, pentru înlăturarea acestei plăgi, care roade armata şi pune în primejdie vieaţa unui stat. Pentru remedierea răului, el propune retragerea din comitet a tuturor ofiţerilor, spre a se consacra armatei şi oprirea, pe viitor, a oricărui militar de a mai face politică.

Pe această chestie, Mustafa Kemal vine în con-

flict cu şefii partidului „Uniune şi Progres". De acum înainte, drumurile lor se despart. Tânărul comandant al Rgt. 38 din Salonic păşeşte singur pe calea destinului său.

Dar, lucru curios! Omul care începe lupta pentru înlăturarea politicii din armată, va sfârşi prin a târî armata în vâltoarea politică.

Sfatul celor şapte al partidului „Uniune şi Progres", alarmat de activitatea pe care Mustafa Kemal o desfăşoară la Salonic, în cercul ofiţerilor, hotărăşte şi obţine mutarea lui la Constantinopol.

Prin această măsură, junii-Turci caută să-l facă pe Mustafa Kemal inofensiv. Intr'un oraş mare ca Stambul, puţin cunoscut, lipsit de relaţii şi fără contact direct cu armata (fiindcă i se luase comanda de regiment), Mustafa Kemal e osândit să lâncezească în birourile statului-major. Sunt zile grele pentru dânsul. Certat cu vechii lui prieteni politici şi suspectat de către comitetul junilor-Turci, e nevoit să ducă o existenţă mohorîtă şi fără perspectivă. Şi suferă cu atât mai mult, cu cât vede viitorul ţării sale în culorile cele mai întunecate şi-şi dă seama de neputinţa lui de a preîntâmpina răul.

Prevederile lui începe să se împlinească. In toamna anului 1911 izbucneşte conflictul cu Italia. Mustafa Kemal e printre cei dintâi ofiţeri care pleacă în Tripolitania, să lupte împotriva năvălitorilor. Deşi, cu prilejul acestui război, Mustafa Kemal se distinge în chip deosebit, prin vitejia şi priceperea cu care conduce armata pe câmpul de luptă, totuşi gloria lui e adumbrită de strălucirea orbitoare a lui Enver Bey. In ochii opiniei publice din Turcia şi străinătate, Enver Bey trece drept eroul rezistenţei din Tripolitania. In timp ce mulţimea îl admiră şi brodează în jurul lui legende, Mustafa Kemal se îndărătniceşte să nu creadă în capacitatea militară a lui Enver şi în însuşirile lui de comandant.

Din această epocă datează rivalitatea şi duşmănia

dintre aceşti doi oameni meniţi să joace un rol istoric în vieaţa poporului turc.

Abia se încheie pacea cu Italia, când izbucneşte războiul balcanic. Mustafa Kemal are dureroasa satisfacţie să vadă cum se împlinesc pe de-a'ntregul temerile sale. Conducătorii nevrednici ruinaseră ţara. La sosirea lui în Constantinopol, după o călătorie lungă prin Egipt, Italia, Austria şi România, găseşte Turcia într'o situaţie disperată. Grecii ocupaseră Salonicul, Sârbii Bitolia, iar Bulgarii se găseau la porţile Capitalei. Din clipă'n clipă se aştepta căderea oraşului Adrianopol, apărat vitejeşte de Şucri Paşa, şi străpungerea frontului dela Ceatalgea, lăsând Constantinopolul pradă năvălitorilor.

Mustafa Kemal ia parte în luptele dela Galipole, reuşind să respingă atacurile generalului bulgar Savoff. Uzând de marea trecere de care se bucura în guvern şi armată, Enver Bey deslănţue în Galipole o mare ofensivă, cu gândul de a despresura Adrianopolul şi de a răsturna frontul bulgar dela Ceatalgea. Mustafa Kemal combate în zadar acest plan îndrăsneţ şi hazardat. Era greu pe vremea aceea să aibă cineva câştig de cauză, împotriva voinţii lui Enver Bey. Rezultatul ofensivei însă a fost o înfrângere pe toată linia. Enver Bey a ieşit strivit. Nici Mustafa Kemal nu este mai norocos. Dânsul a fost cel dintâiu care fu nevoit să bată în retragere. A luptat însă vitejeşte.

Peste câteva luni de zile, cu ocazia celui de-al doilea război balcanic, Mustafa Kemal are satisfacţia să vadă cum armata comandată de dânsul împlântă steagul semilunei pe zidurile Adrianopolului. Dar şi de data aceasta laurii îi culege Enver Bey.

Acesta, văzând că brigada de cavalerie care aparţinea armatei de sub conducerea lui Mustafa Kemal, este pe punctul de a ocupa oraşul, stărue pe lângă marele comandament ca de urgenţă să fie ataşat la această unitate. Datorită acestui procedeu, Enver Bey

intră cel dintâiu în Adrianopol, oraşul atât de drag tuturor Turcilor. Astfel, el apare în faţa poporului drept cuceritorul cetăţii, lăsând în umbră pe Mustafa Kemal.

Enver Bey, cu toată înfrângerea suferită în Galipole, continuă să se bucure de faimă şi prestigiu, să aibă încrederea maselor.

In ochii mulţimii, el reprezintă speranţa ţării.

In timp ce Enver Bey e factotum la Constantinopol, Mustafa Kemal trebue să se mulţumească cu un loc de ataşat militar la Sofia. Şi chiar acest post îl obţine graţie stăruinţii lui Feti Bey, ministrul Turciei în Bulgaria, fost coleg de şcoală cu dânsul şi singurul dintre junii-Turci cu care este în legături de prietenie.

La Sofia, în lipsă de altceva mai bun, Mustafa Kemal se apucă să facă curte fiicei generalului Kowatceff şi să se gândească serios la însurătoare. Din moment ce nu poate să joace un rol potrivit cu capacitatea şi năzuinţele sale, cel puţin să-şi întemeieze un cămin. Proiectul rămâne baltă. Mustafa Kemal se codeşte să se înhame la jugul căsniciei. Vrea să fie liber şi stăpân pe mişcările sale. Preţuieşte foarte mult independenţa şi singurătatea. Din această pricină, nici nu locueşte împreună cu maică-sa, deşi ţinea foarte mult la dânsa.

„Incă din copilărie, — povesteşte el în amintirile sale, — faptul de a trăi laolaltă cu familia sau cu prietenii îmi era antipatic. Toată vieaţa am iubit singurătatea. De altfel, o lume întreagă de păreri deosebite mă despărţea de mama mea şi niciodată n'am putut suporta ca părinţii să-mi dea sfaturi sau să caute să mă influenţeze prin felul lor de a gândi şi simţi, ceea ce este de neînlăturat când trăieşti sub acelaşi acoperământ.

Pe de altă parte, vroiam să evit de a răni pe mama mea, prin ideile şi faptele mele care nu erau pe placul ei."

Era firesc prin urmare ca un asemenea temperament să fie refractar căsătoriei. Cu atât mai mult cu cât îl mistue grija de soarta ţării şi gândul cum ar face s'o salveze.

* * *

Mustafa Kemal se găseşte la Sofia când izbucneşte războiul mondial. In ciuda aparenţelor care erau în favoarea Germaniei, el nu crede în victoria Puterilor Centrale. Chiar atunci, când armata Kaizerului se găseşte la porţile Parisului, el rămâne neclintit în convingerea lui. Niciunul din compatrioţii săi n'a avut ca dânsul o viziune aşa de clară asupra situaţiei. Din capul locului şi-a dat seama că Turcia merge la prăpăd, dacă intră în războiu alături de Nemţi. Se străduieşte, în limita mijloacelor sale, să împiedece un astfel de pas greşit, cu urmări din cele mai funeste pentru ţara sa.

In acest scop, el înaintează guvernului dela Constantinopol diferite note şi memorii, prin care caută să demonstreze celor care poartă răspunderea că nu-i deloc convenabil pentru Turcia să intre în războiu. Arată că ţara e rău pregătită şi anemiată de războaiele precedente. Totdeodată, afirmă cu toată tăria că Puterile Centrale n'au niciun sorţ de izbândă, într'o vreme când armata germană obţinea succese răsunătoare.

Conducătorii dela Constantinopol însă nu vor să ţină seamă de părerile şi avertismentele lui Mustafa Kemal. Socot că nu-i de demnitatea lor să urmeze sfaturile unui simplu ataşat militar, şi acesta dintr'o ţară balcanică. Le face chiar impresia că se găsesc în faţa unui om, care vrea să facă pe originalul. Cu atât mai mult cu cât succesele Nemţilor pe frontul francez şi la Lacurile mazuriene erau de natură să desmintă prevederile lui Mustafa Kemal.

Enver Bey, ajuns paşă, bizuindu-se pe victoria Puterilor Centrale, speră să reînvie vechiul Imperiu otoman. Copil răsfăţat de soartă, crede orbeşte în steaua lui. Are nestrămutata convingere că este omul predestinat să înfăptuiască năzuinţele poporului turc.

Sub vraja acestui ţel, îmbrânceşte Turcia în vâltoarea războiului. Secundat de Talaat şi Djemal Paşa, Enver Bey pune guvernul şi ţara în faţa faptului împlinit. Din această cauză, trei dintre miniştri demisionează. In fruntea lor se găseşte eminentul ministru de finanţe Djeavid Bey. Marele vizir, prinţul Said, era pe punctul de a demisiona şi dânsul.

Zarurile însă erau aruncate.

Odată cu deslănţuirea războiului, încep să curgă nenorocirile pe capul Turciei. Armata lui Enver Bey e strivită în luptele din Caucaz. Din 100.000 de soldaţi cu care porneşte la luptă, nu se întoarce decât cu 12.000 de oameni. La rândul lor, şi aceşti soldaţi sunt decimaţi de tifos. Englezii ocupă Bagdadul, cetatea sfântă.

Sub ocrotirea unei flote formidabile, aliaţii debarcă la Galipole, cu gândul de a ocupa strâmtorile şi Constantinopolul. Dacă lovitura reuşte, drumul spre Rusia este deschis, linia Berlin-Bagdad tăiată, iar soarta Turciei pecetluită.

Planul minunat întocmit până în cele mai mici amănunte şi executat cu scrupulozitatea şi îndărătnicia ce caracterizează pe Englezi, era pe punctul de a izbuti, dacă nu se ivea în cale, o piedecă neprevăzută : locotenent-col. turc Mustafa Kemal.

In lipsa lui Enver Paşa, care se găsea în Caucaz, comandamentul consimte cu mare greutate să încredinţeze lui Mustafa Kemal comanda unei divizii, pe frontul dela Galipole.

E divizia care va salva Dardanelele.

In zorii zilei de 25 Aprilie 1915, armata engleză, în rânduri compacte, înaintează spre Ari-Burnu,

punct strategic de cea mai mare importanţă în desfăşurarea bătăiei dela Galipole.

Din întâmplare, Mustafa Kemal se găsea cu trupele sale prin apropiere. Era un moment cât se poate de critic. Englezii ameninţau să spargă frontul. Fără a aştepta ordinul de luptă, din proprie iniţiativă şi pe răspunderea personală, Mustafa Kemal porneşte la atac. Datorită acestei intervenţii situaţia e salvată. Rezistenţa dârză a lui Kemal opreşte înaintarea inamicului. In amintirea luptei dela Ari-Burnu, unul din dealurile râvnite de duşmani a fost numit kemalieri.

După scurt timp, aliaţii reiau ofensiva la Anafarta, cel mai însemnat punct strategic de pe frontul dela Galipole. De ocuparea acestei poziţii atârnă soarta Dardanelelor şi a Capitalei. Englezii ţin cu orice preţ să pună mâna pe strâmtori şi Constantinopol. In acest scop, ei pregătiseră o armată formidabilă, cu trupe de elită şi înzestrată cu material de război de prima calitate.

Totul era pregătit cu multă pricepere şi băgare de seamă, până în cele mai mici amănunte. După toate prevederile omeneşti cu putinţă, succesul părea asigurat. Insfârşit soseşte ceasul ofensivei, pe care generalul Hamilton, în raportul său, îl caracterizează cu această expresie: „două minute înainte de victorie".

Dar rezistenţa lui Mustafa Kemal răstoarnă şi de data aceasta socotelile aliaţilor, întocmite cu iscusinţă şi cu multă grijă.

In locul biruinţei, aliaţii trăiesc tragedia dela Dardanele.

După o luptă îndârjită care durează mai multe zile, aliaţii sunt nevoiţi să bată în retragere. Cu bătălia de Anafarta se încheie ultimul act din tragedia dela Dardanele. De acum înainte, aliaţii renunţă definitiv să mai cucerească strâmtorile pe calea armelor. Expediţia dela Dardanele îi costă pe Englezi

şi Francezi 252 de mii de oameni, morţi şi răniţi.

Meritul victoriei turceşti dela Anafarta revine aproape în întregime lui Mustafa Kemal.

Englezii sunt cei dintâi care recunosc acest lucru.

„Acţiunea sa viguroasă din 9 August, care s'a produs în momentul când a fost învestit cu comanda zonei de nord a operaţiilor, a fost aceea care a oprit şi a sfărâmat înaintarea aşa de mult timp întârziată a Corpului IX de Armată, — spune relatarea oficială făcută de Englezi, — şi, douăzeci şi patru de ore mai târziu, în urma unei recunoaşteri făcută de dânsul în persoană, el reuşeşte, printr'un contra-atac strălucit, deslănţuit la Sumek Bair, să asigure Turcilor posesiunea indiscutabilă a crestei principale dela Saribair.

Rareori s'a pomenit în istorie ca strădaniile unui singur comandant de divizie să exercite o înrâurire aşa de profundă, în trei ocazii deosebite, nu numai asupra mersului unei bătălii, ci poate chiar asupra soartei războiului şi destinului unei naţiuni."

Nici nu se poate o caracterizare mai nimerită şi mai cuprinzătoare a situaţiei şi a rolului jucat de Mustafa Kemal.

In tot cursul luptei dă dovadă de multă destoinicie şi bravură. Din capul locului şi-a dat seama de marea însemnătate strategică a poziţiei şi a prevăzut atacul inamicului.

Luând comanda trupelor, sesizează la iuţeală care-i situaţia frontului, îşi păstrează tot cumpătul în faţa primejdiei ce-l ameninţa, ia imediat cele mai nimerite măsuri dictate de împrejurări, ştie să organizeze admirabil rezistenţa, să menţie ridicat moralul armatei, să-şi asigure victoria.

Pentru a îmbărbăta cadrele şi soldaţii, săvârşeşte imprudenţa de a conduce personal atacul, de a se expune în locurile cele mai primejdioase, uitând că este comandantul armatei şi are datoria să se cruţe. Numai datorită norocului scapă cu vieaţa.

La sfârşitul bătăliei, înfăţişându-se comandantului şef, generalul neamţ Liman von Sanders, spre a-i face raportul, îi arată ceasul sfărâmat de gloanţe ; puţin a lipsit ca ele să-i sfredelească inima. Acelaşi lucru se întâmplă şi într'o altă împrejurare. Mustafa Kemal se găsea într'o după amiază la marginea unei tranşee. Punctul unde se afla dânsul devine ţinta artileriei inamice. Primul obuz cade la marginea tranşeei, al doilea cu 20 m. mai aproape de Mustafa Kemal, al treilea cu încă 20 metri mai aproape. Cu exactitate aproape matematică, al patrulea obuz urma să nimerească pe însuşi Mustafa Kemal. Unul dintre ofiţeri, foarte îngrijorat, îi atrage atenţia şi-l roagă stăruitor să se adăpostească.

„E prea târziu, răspunde dânsul. Nu pot să dau un exemplu rău oamenilor mei." Rămâne pe loc, îşi aprinde o ţigară şi cu faţa puţin îngălbenită de emoţie, aşteaptă cu sânge rece sosirea obuzului aducător de moarte. Ofiţeri şi soldaţi urmăresc cu cea mai mare atenţie şi îngrijorare scena care se desfăşoară sub ochii lor. Dar, contrar obiceiului, bateria engleză n'are decât trei tunuri. Numai datorită acestei întâmplări, Mustafa Kemal scapă teafăr.

Luptele dela Ari-Burnu şi Anafarta îi dau sentimentul siguranţei şi sporesc încrederea în sine. Se înrădăcinează convingerea într'însul că este sortit să săvârşească fapte mari şi că are o menire de împlinit.

In bătălia dela Dardanele s'a hotărît soarta lui Mustafa Kemal şi aceea a patriei sale.

Pe culmea dealurilor dela Anafarta a răsărit steaua lui Mustafa Kemal, într'un timp când începuse să pălească steaua lui Enver Paşa.

De bună seamă că alta ar fi fost poate soarta luptei dela Dardanele, şi ca urmare soarta lui Mustafa Kemal, dacă în locul lui Esad Paşa ar fi fost Enver Paşa, iar în locul generalului neamţ Liman von San-

ders, generalul Falkenhayn. Ei n'ar fi consimţit să-i încredinţeze comanda lui Mustafa Kemal.

In acest caz, bătălia ar fi luat alt curs, iar actualul dictator al Turciei n'ar fi avut prilejul să se distingă şi să apară ca salvator al Capitalei.

Un concurs de împrejurări, însă, îl aduce în frunfruntea armatei dela Anafarta.

Era sortit să nu se irosească în lupte mărunte o energie şi o valoarea excepţională.

* * *

După biruinţa dela Anafarta, Mustafa Kemal ia comanda Corpului X de Armată care luptă în Caucaz. Aci, Enver Paşa suferise o mare înfrângere. Ruşii cuceriseră Erzerumul, înaintând victorioşi. In scurt timp, Mustafa Kemal reuşeşte să refacă armata desorganizată, să-i ridice moralul, să pună în picioare o miliţie locală, să oprească ofensiva Ruşilor. Ba ceva mai mult: Turcii trec la atac cucerind mai multe oraşe.

In 1917, Mustafa Kemal e trimis să lupte în Mesopotamia, sub ordinele generalului Falkenhayn. Enver Paşa, de acord cu Falkenhayn, plănuesc o ofensivă împotriva Englezilor, cu gândul de a ocupa Bagdadul. In acest scop pregătesc o armată denumită „Ylderim".

Din capul locului, Mustafa Kemal şi-a dat seamă de zădărnicia unei astfel de acţiuni, combătând cu toată energia planul acestei ofensive. Il găsea lipsit de sens şi de seriozitate. Faptele i-au dat dreptate. S'a ridicat de asemenea împotriva felului cum înţelegea Falkenhayn să trateze pe ofiţerii turci şi al amestecului pe care şi-l îngăduia acest general străin în politica internă a Turciei.

Din această pricină nu se sfii să vie în conflict cu Falkenhayn. Neamţul, lipsit de pătrundere psiholo-

gică, a crezut că-l poate cumpăra pe Mustafa Kemal cu bani. S'a înşelat amarnic. Strălucirea aurului n'are nicio atracţie în faţa acestui om dintr'o bucată. Din cauza neînţelegerilor ivite, Mustafa Kemal părăseşte comanda armatei.

Lasă în locul lui pe Ali Fuad Paşa. De bună seamă că'n altă ţară, un astfel de gest ar fi atras după sine trimiterea lui în faţa consiliului de război. Dar statul-major turc depune pe lângă dânsul toate stăruinţele ca să revie asupra demisiei.

In faţa refuzului său categoric, se mulţumeşte să anunţe în chip oficial că generalul Mustafa Kemal a luat un concediu de câteva luni de zile, pentru motive de sănătate.

In raportul din 30 Septembrie 1917, trimis lui Enver Paşa, ministrul de război, Mustafa Kemal spune: „Falkenhayn îndrăsneşte să spună astfel, la toată lumea şi la fiecare pas, că el este German şi ca atare este foarte firesc să se gândească mai întâi la interesele germane. Dacă timp de două luni, el poate să apere cu succes frontul din Palestina, folosindu-se de toate forţele sale, el se va prezenta în faţa lumii şi a ţării noastre ca unul care a câştigat una din cele mai mari victorii; atunci tot imperiul ne va scăpa din mâini şi va ajunge o colonie germană. Pentru atingerea acestui scop, Falkenhayn se va servi de aurul nostru şi de ultimii oameni pe care-i putem strânge în Anatolia". Mai departe, vorbeşte de starea în care se găseşte Turcia de pe urma războiului şi de politica Angliei. Era natural ca Enver Paşa să nu ţie seama de părerile şi sugestiile lui Mustafa Kemal. Chiar dacă ar fi vroit, nu mai putea să dea înapoi. Era nevoit să meargă înainte pe calea apucată.

Soarta lui era strâns legată de Germania.

Totodată, prezenţa lui Mustafa Kemal în Capitală îl indispune pe Enver Paşa. Departe de Constantinopol îl crede mai puţin primejdios. De aceea, ministrul

de război profită de vizita prinţului moştenitor în Germania, ca să se descotorosească, pentru câtăva vreme cel puţin, de prezenţa lui Mustafa Kemal în Capitală. In acest scop, îl însărcinează să întovărăşească pe prinţul Vahid-Ed-din, în vizita pe care acesta o face la marele cartier general. Totodată, Enver Paşa nădăjdueşte ca vizita lui Mustafa Kemal în Germania să contribue la schimbarea părerilor lui. Lucrurile însă se petrec pe dos. Călătoria în Germania are darul să întărească pe Mustafa Kemal în convingerile sale. El şi-a dat seama la faţa locului că Puterile Centrale nu mai au niciun sorţ de izbândă şi că ţara lui a făcut foarte rău că s'a aliat cu dânsele.

Următoarea scenă, petrecută la marele cartier german, arată cu prisosinţă pătrunderea cu care Mustafa Kemal judecă oamenii şi împrejurările. Kaizerul, nemulţumit de atitudinea lui Mustafa Kemal, plecase fără să-şi ia rămas bun dela dânsul. Dar deodată, dându-şi seama de greşala săvârşită, se întoarce din drum, spunându-i : „Nu v'am spus la revedere ?"

„Iată un om care va fi învins şi va părăsi ţara, fiindcă un împărat nu trebue niciodată să se întoarcă înapoi", — zise Mustafa Kemal celor care erau lângă dânsul, imediat ce Kaizerul păşise pragul uşii.

Tânărul general turc, care se încumetă să judece pe Wilhelm al II-lea, abia împlinise treizeci şi şapte de ani.

Puţin timp după întoarcerea lui Mustafa Kemal din Germania, Enver Paşa caută din nou să-l îndepărteze din Capitală. Sub forma cea mai curtenitoare cu putinţă, noul sultan, fostul prinţ Vahid-Ed-din, din îndemnul ministrului de război, care era Enver Paşa, încredinţează lui Kemal comanda Corpului VII de Armată, care lupta în Siria. Mustafa Kemal e cel dintâiu care-şi dă seama de rostul acestei demnităţi nedorită de dânsul.

I-o spune răspicat lui Enver Paşa : „Ai potrivit-o foarte bine, dragul meu. Ai fost foarte îndemânatic,

când mi-ai încredinţat o armată care nu există decât cu numele şi m'ai trimis acolo, unde te poţi aştepta la orice, numai la glorie nu. Te-ai răzbunat cu vârf şi îndesat. Complimentele mele".

A fost ultima întrevedere între cei doi rivali.

* * *

După victoria dela Anafarta, Mustafa Kemal devenise foarte popular. In jurul persoanei sale încep să se brodeze legende. E supranumit salvatorul Capitalei. In anumite cercuri, Mustafa Kemal întruchipează omul menit să salveze Turcia dela dezastru.

E foarte semnificativă în această privinţă scena următoare, petrecută într'un grup de conspiratori. Nemulţumit de felul cum Enver Bey şi Talaat Paşa conduc ţara, o mână de oameni îşi pune în gând să răstoarne guvernul. In rândul conspiratorilor se găseşte şi comandantul Iacub Djemil.

— Aceşti oameni se cred mari, — spunea el, — în realitate sunt nişte pitici. Pentru binele ţării trebue să dispară.

— Să dispară nu-i mare lucru ,— obiectează unii,— dar cine va restabili ordinea mai pe urmă ?

— Mustafa Kemal, — răspunse cu hotărîre Iacub Djemil.

Numele căzu ca un trăsnet, dar numaidecât întreaga asistenţă aplaudă cu entuziasm această idee. Totul era pregătit până în cele mai mici detalii, când unul dintre conspiratori, cuprins de teamă, denunţă complotul.

Iacub Djemil plăti cu capul meritul îndrăsnelii şi al profeţiei sale. A avut darul să vadă clar, descoperind omul menit să salveze Turcia.

In clipa execuţiei, când Iacub Djemil îşi dădea sufletul, i-a trecut prin minte că, într'o zi, ţara întreagă va gândi ca dânsul, deşi atunci foarte mulţi dădeau

din umeri la aflarea acestui nume ? Poate că nici Mustafa Kemal nu-şi dădea încă bine seamă de valoarea şi misiunea sa. Totodată, rămâne un semn de întrebare dacă a fost în curent cu complotul sau dacă, dimpotrivă, a fost amestecat fără ştirea şi fără voia lui.

La fel, dacă a fost la mijloc o simplă coincidenţă sau manevră tactică, faptul că la descoperirea complotului el se găsea pe front, în Caucaz. Neputându-se stabili vina complicităţii sale cu conspiratorii, Mustafa Kemal a fost scutit de orice pedeapsă. A rămas ca alţii să plătească cu vieaţa, acţiunea lor pentru mântuirea ţării, prin ridicarea eroului dela Anafarta la cârma statului.

Se putea foarte bine întâmpla ca Mustafa Kemal să împărtăşească soarta lui Iacub Djemil. In acest caz, s'ar fi stins, înainte de vreme şi fără să fi dat măsura capacităţii sale, vieaţa unui om mare.

Plutonul de execuţie ar fi trimis la moarte pe salvatorul Turciei. Şi, ceea ce este mai trist, nimeni poate nu şi-ar fi dat seamă de pierderea ireparabilă provocată de o întâmplare neghioabă.

Dar era sortit ca Mustafa Kemal să joace un rol istoric, iar nu să moară ca un conspirator de rând.

* * *

Fiind însărcinat să însoţească pe prinţul moştenitor în Germania, Mustafa Kemal a trebuit să-i facă vizita de rigoare. Se dusese împreună cu Nadji Paşa, fostul său profesor dela şcoala de războiu. Prinţul Vahid-Ed-din face asupra lor o impresie detestabilă.

— Omul acesta e mai mult de plâns, — îi spune bătrânul Nadji Paşa. Şi cu toate acestea, dintr'o zi într'alta poate să ajungă Padişah. La ce te poţi aştepta dela o astfel de fiinţă ?

— La nimic, răspunse Kemal.

Şi totuşi se înşelau. In fond, prinţul moştenitor era cu totul altul de cum îl arătau aparenţele. Din cauza mediului şi a spionajului, e nevoit să-şi tăinuiască gândurile, să pună lacăt gurii, să-şi supravegheze fiecare gest, să ducă o vieaţă dublă.

Instinctul de conservare, ascuţit prin experienţa dureroasă a vieţii dela Curte, îl povăţueşte să poarte masca. Cea mai mică neatenţie îl poate da de gol şi-i poate aduce mari neajunsuri. De aceea face pe tontul şi lasă să se creadă că n'are alte preocupări în vieaţa lui decât grija femeilor.

In cursul călătoriei, însă, Mustafa Kemal a fost nevoit să-şi revizuiască prima impresie. Intre patru ochi, departe de Curte şi Capitala Turciei, prinţul Vahid-Ed-din îi apare sub o altă lumină.

„Se poate face ceva cu acest om, — îi spune el lui Nadjid Paşa, — cu condiţia numai de a fi mereu sub supraveghere şi servit în chip loial."

Mustafa Kemal se străduieşte să influenţeze pe viitorul sultan în sensul vederilor sale. La rândul lui, prinţul moştenitor, conştient de valoarea şi popularitatea eroului dela Anafarta, caută să-l câştige de partea sa. Fiecare nădăjdueşte să se poată folosi de serviciile celuilalt. La un moment dat, au impresia că sunt înţeleşi să meargă mână în mână. Repede însă îşi vor da seama de contrariul.

Când prinţul Vahid-Ed-din ajunge sultan, Mustafa Kemal îl sfătueşte să schimbe radical politica, să ia el în persoană comanda supremă a armatei şi să-l numească pe dânsul şef de stat-major.

Nu fără temeiu, noul sultan ezită să ia o astfel de hotărîre.

Nu risca să piardă tronul dobândit cu atâta greutate şi să complice în chip inutil o situaţie, care şi ea era destul de gravă ?

Om în preajma vârstei de 60 ani, crescut în atmosfera înnăbuşitoare a Curţii dela Istambul şi mereu cu frica 'n sân, era natural ca Mahomed al VI-lea să

fie refractar unei acţiuni temerare şi eroice. Propunerea lui Mustafa Kemal îi părea o aventură, care nu cadra nici cu rangul şi nici cu etatea sa. Oriental în toată puterea cuvântului, aştepta cu resemnare desfăşurarea evenimentelor. Când Turcia e îngenunchiată, iar Aliaţii se pregătesc să-i cânte prohodul, sultanul Mahomed al VI-lea găseşte că lucrul cel mai cuminte e să se refugieze în braţele unei fete tinere din popor.

Prezenţa în apele Bosforului a flotei aliate îi paralizează până şi gândul unei iniţiative. In timp ce ascultă expunerea lui Mustafa Kemal, sultanul urmăreşte cu privirea speriată manevrele flotei aliate, care ancorase drept în faţa lui Yldiz Kiosk. Când se găsea aşa de aproape de bătaia dreadnought-urilor engleze, mai putea fi vorba de o iniţiativă proprie şi de o acţiune cu sorţi de izbândă? Se uita la Mustafa Kemal şi da nedumerit din umeri.

Ce-i cu omul ăsta care ar vrea să înfrunte voinţa învingătorului, tocmai a doua zi după victorie şi într'o vreme când însuşi Germania se resemnase să accepte fără murmur soarta croită de aliat? Pesemne că nu-i în toate minţile ca să se poată gândi la o asemenea năzdrăvănie. Un aventurier în toată regula; o nouă ediţie Enver Bey, dar de calitate mai proastă.

Aşa socoate padişahul în înalta sa înţelepciune.

La rândul lui, Mustafa Kemal se convinge din zi în zi că nu-i nimic de făcut cu sultanul Mahomed al VI-lea. Dar din cauza acestui ciot ce-i stă în cale, să renunţe dânsul la mântuirea ţării? Nicidecum! Va încerca să salveze Turcia, chiar peste capul monarhului. La nevoie, îl va da în lături.

Neizbutind să devie aliaţi, era fatal să ajungă duşmani de moarte. Sultanul, prin instinct, ghiceşte că Mustafa Kemal îi ameninţă tronul. De aci ura şi pornirea lui pătimaşă împotriva eroului dela Anafarta, lucru pe care nu-l înţelegeau nici chiar unii dintre

sfetnicii suveranului. Erau încredinţaţi că nu-i la mijloc decât o ciudăţenie inexplicabilă şi puţin stupidă din partea lui Mahomed al VI-lea.

Cine, pe vremea aceea, putea prevede că în curând sultanul va fi măturat de pe tron, iar în locul lui, Mustafa Kemal va conduce cu o mână de maestru destinele Turciei ?

Pesemne că nimeni. Poate nici însuşi Mustafa Kemal.

* * *

Mustafa Kemal se găsea în Siria, în împrejurimile oraşului Alep, luptând cu dârzenie împotriva Englezilor, când se încheie armistiţiul dela Mudros. După defecţiunea Bulgarilor, orice încercare de împotrivire devine inutilă. Drumul spre Constantinopol e deschis. Armatele generalului Franchet d'Espérey înaintează victorioase spre fosta capitală a Bizanţului, ţinta năzuinţelor creştine de atâtea veacuri. In faţa acestei situaţii, Turcia e nevoită să depună armele. In cea mai mare grabă, încheie armistiţiul. Trupele aliate ocupă Constantinopolul. De-acum înainte, Turcia este la discreţia aliaţilor. La început, ea spera în generozitatea învingătorilor, bunăvoinţa preşedintelui Wilson şi, în special, în sprijinul Angliei. In curând se spulberă toate aceste iluzii. Aliaţii cred c'a sosit momentul să sfârşească odată pentru totdeauna cu „omul bolnav dela Bosfor".

După conferinţa dela Versailles, Turcia trebue să împărtăşească soarta Austro-Ungariei. Circulă din ce în ce cu mai multă insistenţă svonul că însuşi capitala fostului Imperiu otoman, Constantinopolul, va fi atribuit Greciei. In cazul cel mai bun pentru Turcia, se vorbeşte de un protectorat al Statelor-Unite. In această direcţie lucrează cea mai mare parte din patrioţii turci, fiind convinşi că este soluţia cea mai convenabilă.

Damad Ferid Paşa crede că serveşte interesele ţării sale, servind Marea Britanie. La fel şi sultanul. Soarta Turciei e lăsată la voia întâmplării. De nicăieri o rază de speranţă. In culmea umilinţii, steagul bicolor grecesc flutură pe zidurile Smirnei, oraşul atât de drag Turcilor, în timp ce batalioanele de evzoni înaintează nestingherite în inima Anatoliei.

Se părea că sunase pentru poporul turc ceasul din urmă.

In aceste momente disperate, când se credea că nu mai este nicio nădejde de îndreptare, intră în scenă Mustafa Kemal, abătând cursul istoriei.

In ziua de 15 Mai 1919, exact în clipa când primele trupe greceşti debarcă la Smirna, Mustafa Kemal părăseşte Constantinopolul, îndreptându-se spre Asia-Mică. Se ducea la Samsun, în calitate de inspector general al armatei, dublat de funcţiunea de guvernator al vilaetelor din Est. Şi, lucru demn de reţinut: Mustafa Kemal era numit inspector în Anatolia, învestit cu depline puteri, cu însăşi consimţământul aliaţilor. Cei din Constantinopol erau bucuroşi că scapă de prezenţa în Capitală a unui om incomod.

Credeau că neastâmpăratul general îşi va irosi avântul şi energia în hărţuielile cu bandele răsleţe din partea locului. S'au înşelat însă amarnic. Mustafa Kemal se foloseşte de calitatea oficială cu care e învestit ca să organizeze rezistenţa.

Mustafa Kemal soseşte la Samsum tocmai când toată Anatolia este în fierbere. Foştii supuşi ai Imperiului otoman, raialele de pe vremuri, Grecii, erau de câteva zile stăpâni pe Smirna şi înaintau în interiorul ţării. Totodată, Armenii se agită pentru crearea unui stat independent. Turcii sunt ameninţaţi să devină supuşi la fostele lor raiale. Nici nu se poate închipui o situaţie mai rea şi mai umilitoare pentru o naţiune. Mustafa Kemal ştie să folosească de minune acest moment psihologic, mobilizând toată energia de

care e capabil poporul turc, amenințat în însăși existența lui.

In fața invaziei dușmane pe pământul sfânt al patriei, Mustafa Kemal se străduește să convingă pe țăranul din Anatolia că n'are altceva mai bun de făcut decât să lupte cu disperare pentru apărarea țării și a libertății sale. Prezența străinilor pe meleagurile stăpânite de Turci din moși strămoși, trezește în sufletul poporului din Anatolia virtuți adormite. Sub pașii dușmanului care calcă pământul patriei, se aprinde flacăra naționalismului.

Ea devine vâlvătaia ce cuprinde întreaga țară.

Cu ajutorul acestei puteri miraculoase, izbutește Mustafa Kemal să săvârșească minunea de a salva Turcia dela pieire.

Guvernul din Constantinopol, informat de activitatea pe care Mustafa Kemal o desfășură în Anatolia, îl invită în Capitală ca să dea relații. Dânsul caută să se eschiveze, dar în fața insistențelor repetate, răspunde categoric: „Voiu rămâne în Anatolia până când națiunea își va redobândi independența".

Somat telegrafic să vie în Capitală, el își înaintează pe loc demisia din toate funcțiunile ce le ocupă, părăsind în același timp armata.

Chiar a doua zi după demisie, guvernul din Constantinopol a ținut s'aducă la cunoștința întregii țări că Mustafa Kemal este șters din controalele armatei și că orice legătură cu dânsul e socotită drept crimă de înaltă trădare. Prin această măsură, guvernul îl înfățișează pe Mustafa Kemal, în ochii opiniei publice, ca un rebel. Cel vizat trage toate consecințele. Își dă perfect de bine seama atât de pasul făcut, cât și de gravitatea situației.

„Sarcina noastră — spune el colaboratorilor săi — nu o mai putem împlini în taină, pitulați sub haina de soldat sau aceea de magistrat.

Noi trebue să lucrăm la lumina zilei, în piețele pu-

blice, la răspântii. Odată târîţi în luptă, noi trebue să luăm hotărîrea neclintită că niciodată nu vom părăsi cauza, orice s'ar întâmpla. Fără îndoială că'n curând voiu fi urmărit ca rebel şi zilele mele vor fi în primejdie. A colabora cu mine de acum înainte, înseamnă a împărtăşi soarta mea nesigură. Din mai multe puncte de vedere, se poate ca cineva să pretindă că eu nu sunt omul pe care-l reclamă situaţia. Să fie ales acela care pare că este cel mai capabil; dar este de neapărată trebuinţă ca un singur om să se pună în fruntea mişcării, un singur om să conducă acţiunea."

Toţi cei de faţă sunt de acord că dânsul e cel mai indicat să ia comanda, asigurându-l totodată că sunt hotărîţi să facă zid în jurul lui, numai cu o singură condiţie : să nu se atingă de sultan şi Califat. Mustafa Kemal a trebuit să facă o astfel de făgăduială.

In anul 1919, nimeni n'ar fi urmat pe Kemal într'o acţiune de suprimare a sultanatului. Cine îşi putea închipui pe vremea aceea că, peste patru ani, Turcia va deveni Republică ? De bună seamă că nimeni. Pe negândite şi pe nesimţite, poporul turc s'a pomenit într'o zi republican. A fost lovitura de maestru a lui Mustafa Kemal. Lupta lui de dărâmare a vechiului regim şi înscăunarea Republicii, e o capodoperă de strategie politică. Metodic şi cu multă iscusinţă, zi cu zi şi clipă cu clipă, Mustafa Kemal minează situaţia sultanului, măcinându-i autoritatea, adumbrindu-i strălucirea şi ştirbindu-i prestigiul.

Rând pe rând, în etape succesive şi cu mult tact, îi smulge puterea bucată cu bucată şi-l despoaie de drepturi.

In Septembrie 1919, sub îndemnul lui Mustafa Kemal, Congresul Naţional ţinut la Sivas proclamă sus şi tare :

„Turcia nu va depune armele decât după ce va elibera pământul ţării şi va atinge hotarele sale etnografice.

O adunare națională, liber aleasă, se va substitui, în numele poporului, guvernului dela Constantinopol, trădător de patrie și va conduce destinele statului".

La 1920, Marea Adunare Națională dela Angora votează, după propunerea lui Mustafa Kemal, legea de organizare politică a statului turc :

Art. 1. — Suveranitatea aparține Națiunii, fără rezervă și fără limită. Regimul guvernării se întemeiază pe următorul principiu : poporul hotărăște de soarta sa în chip direct și de fapt.

Art. 2. — Puterea executivă și dreptul de a legifera le deține Marea Adunare Națională, care ea singură reprezintă Națiunea.

Art. 3. — Statul turc e guvernat de către Marea Adunare Națională, și guvernul său se intitulează „Guvernul Marii Adunări Naționale a Turciei".

Art. 4. — Marea Adunare Națională se compune din membrii aleși de către poporul din Vilaete.

Art. 7. — Drepturile esențiale, precum și executarea dispozițiilor din Legea Sfântă, întocmirea, schimbarea și abrogarea legilor, încheierea convențiilor și a tratatelor de pace, chemarea sub arme pentru apărarea patriei, aparțin Marii Adunări Naționale.

La 15 Septembrie 1921, în urma victoriei câștigate de Mustafa Kemal asupra Grecilor, Marea Adunare Națională îi decerne titlu de Gazi (biruitorul) și-i dă gradul de mareșal.

După înfrângerea definitivă a Grecilor și încheierea armistițiului dela Mudania, care consacră izbânda Turcilor, Mustafa Kemal a crezut că e momentul prielnic să dea lovitura de grație sultanatului.

In acest scop, depune pe biroul Marii Adunări Naționale dela Angora, următorul proiect de lege :

Art. 1. — Cu începere dela 16 Martie 1920 (adică cu efect retroactiv), și pentru totdeauna, guvernul Națiunii e încredințat Adunării Naționale. Nicio altă formă de guvernământ nu va fi recunoscută și poporul nu va recunoaște nicio autoritate personală,

precum ar fi de pildă aceea dela Constantinopol.

Art. 2. — Califatul va continua să fie deţinut de către familia Osman, dar Adunarea va alege un prinţ ale cărui calităţi morale, talent şi purtare să-l facă demn de această alegere. Guvernul turc va constitui cel mai puternic sprijin al Califatului.

Proiectul, după cum era de aşteptat, provoacă discuţii lungi şi animate. Se ridică fel de fel de obiecţii de ordin juridic, constituţional, politic şi dinastic.

In seara zilei de 1 Noembrie 1922, Mustafa Kemal, urcându-se la tribună, pune capăt acestor discuţii interminabile, cu următoarea declaraţie: „Suveranitatea nu se transmite, ci se cucereşte. Odinioară, Casa otomană cucerise suveranitatea; astăzi a cucerit-o poporul. Nu rămâne decât să se recunoască un fapt împlinit. Dacă Comisiunea şi Adunarea se hotărăşte s'o facă, va arăta că ştie să procedeze cu minte. In cazul contrariu, această realitate se va manifesta cu orice chip şi'n forma pe care o doresc; dar atunci, domnilor, e foarte cu putinţă să cadă câteva capete".

In faţa acestor declaraţii, sala amuţeşte. Orice discuţie devine de prisos. Preşedintele, un înalt prelat, rezumă părerea Comisiunii, prin aceste cuvinte: „Acum vedem chestiunea sub o altă lumină. Ne-am fixat".

Proiectul e votat în unanimitate, prin aclamaţii.

După două săptămâni, în ziua de 17 Noembrie, sultanul părăseşte tronul şi Capitala, refugiindu-se pe bordul unui crucişător englez şi plecând imediat spre Malta.

Drumul către Republică e deschis. După încheierea păcii dela Lausanne, tratat care consacră victoria şi drepturile Turciei, Kemal se hotărăşte să facă şi ultimul pas pentru înfăptuirea Republicii.

In seara zilei de 28 Octombrie 1923, Mustafa Kemal invită la dânsul la masă câţiva dintre prietenii lui cei mai intimi. Pe când ospăţul era în toiu, amfi-

trionul, fără niciun fel de introducere, spune musafirilor săi: „Mâine vom proclama Republica".

A doua zi, Adunarea Națională votează proclamarea Republicii și alegerea lui Mustafa Kemal ca președinte. Una sută lovituri de tun anunță, în noaptea de 29 Octombrie, noua formă de guvernământ a Turciei.

Vestea, după cum era firesc, provoacă consternare. Republica presupune o viață politică evoluată, cu o experiență îndelungată, cu o anumită mentalitate și pregătire, cu un grad înaintat de cultură și civilizație, o conștiință civică desvoltată și o educație cetățenească în acest sens. Nimic din toate acestea în Turcia. Țăranul din Anatolia era cu totul lipsit de educația și experiența politică, incult, bigot, superstițios și cu cultul padișahului în sânge.

Mulți dintre băștinași, ca și străinii, erau încredințați că Republica nu se potrivește cu firea poporului turc, cu evoluția lui istorică, cu instituțiile și tradiția țării. Socoteau forma republicană ca o haină de împrumut pentru Turcia, o maimuțărie a Occidentului. Foarte mulți aveau impresia că Mustafa Kemal nu face altceva decât să repete experiența dureroasă și ridiculă a statelor din America de Sud. Din această pricină, a venit în conflict și s'a despărțit de dânsul o bună parte din foștii lui tovarăși de luptă.

Așa a fost cazul cu Rauf Bey, Kiasim Karabekir, Ali-Fuad, Refet, Nur-ed-din și alții. Toți aceștia au jucat un rol însemnat în lupta de desrobire a țării. Astăzi, cei mai mulți dintre foștii tovarăși ai lui Mustafa Kemal trăiesc în exil sau departe de viața politică.

Au vrut să se împotrivească valului cotropitor al vremii și n'au izbutit. Și, lucru ciudat; erau oarecum îndrituiți să creadă că de partea lor este dreptatea. Rauf Bey, șeful opoziției anti-kemaliste, om capabil și cu multă suprafață, era convins că regimul repu-

blican nu se potrivește pentru Turcia și momentul evoluției sale istorice. Admirator fără rezervă al regimului politic din Anglia, căuta să-l dea de exemplu țării sale. In acest scop, el stăruia din răsputeri pentru o monarhie constituțională, care să constitue o stavilă serioasă în calea ambițiilor nemăsurate a diferitelor pașale. De o bucată de timp, începuse să circule în Turcia următoarea expresie, foarte sugestivă pentru caracterizarea situației:

„Au murit sultanii, trăiască pașalele!"

Spre a înlătura primejdia unei eventuale dictaturi personale și spre a evita luptele intestine, opoziția susținea menținerea în fruntea statului a unui sultan constituțional. Toată strădania a fost zadarnică. Mustafa Kemal a înființat Republica, trecând peste orice fel de rezistență și aparențe potrivnice.

La început, unii au crezut că, până la urmă, Mustafa Kemal va sfârși prin a se proclama sultan. Au socotit Republica drept un popas care duce la tronul Turciei.

Un asemenea gând îl face să tremure de indignare.

In seara când a aflat, la Constantinopol, că Ahmet Zogu a primit să fie proclamat rege al Albaniei, Mustafa Kemal îi spune lui Henry Béraud:

„Voiu fi poate singurul pe lume. Dar nu importă. Iți jur, îți dau cuvântul meu că nu-l voiu recunoaște, trebue dat acest exemplu! Un om ales de popor nu trebue să-și calce jurământul. Niciodată! Când poporul, parlamentul, când însăși prietenii cei mai intimi te împing la așa ceva, trebue să reziști".

Vorbea îmbujorat la față și subliniind cuvintele cu lovituri de pumni în masă.

* * *

Drumul lui Mustafa Kemal a fost presărat cu fel de fel de piedeci. Unele din ele par chiar de neînvins.

Destituit din armată şi excomunicat de către guvernul din Constantinopol, el trece în ochii mulţimii drept un rebel şi un aventurier, care nu merită niciun fel de atenţie. O bună bucată de timp, cea mai mare parte din funcţionari refuză să-i dea ascultare. Sub auspiciile guvernului din Constantinopol şi a sultanului în persoană, se organizează bande şi expediţii în toată regula.

Congresul dela Sivas a trebuit să-şi grăbească lucrările, fiindcă Ali-Galib, omul sultanului, ameninţa să năvălească în oraş.

Cu scopul expres de a lichida odată pentru totdeauna mişcarea kemalistă, sultanul pregătise o armată specială, denumită armata Califului, însărcinând în acelaşi timp pe viteazul Circazian Ansavur să hărţuiască guvernul din Angora, prin lupte de guerile.

La un moment dat, bandele de voluntari înaintează până în preajma Capitalei. Soarta mişcării kemaliste atârnă de un fir de păr. Concomitent, Armenii se agitau pentru crearea unui stat independent. Se străduiau să cucerească libertatea pe calea armelor. Totodată, aproape cea mai mare parte din Turcia se găsea sub ocupaţia străină. Ţara era împânzită cu trupele aliaţilor.

Detaşamente puternice de soldaţi staţionau în centrele cele mai importante. La Constantinopol dictează comisarii celor trei Puteri : Anglia, Franţa şi Italia. Sultanul Mahomed al VI-lea n'are decât o existenţă formală. Englezii, mai cu seamă, caută pe toate căile ca să stârpească din rădăcini mişcarea naţionalistă de sub conducerea lui Mustafa Kemal. In vederea acestui scop, împing Grecia în războiu.

Atât Venizelos cât şi regele Constantin atât aşteptau. Credeau că vor culege lauri pe câmpiile Anatoliei şi vor izbuti să împlânte steagul bicolor pe clopotniţa catedralei Sft. Sofia. Armata greacă, cruţată în timpul războiului mondial, intră în luptă proaspă-

tă, cu toate forţele ei. In acest timp, Turcia se găsea într'un hal de nedescris. De pe urma atâtor războaie nefericite, ieşise ruinată, umilită şi stoarsă de orice vlagă.

Atât aparatul de stat, cât şi înseşi întreaga vieaţă erau complet desorganizate. Domnea peste tot haosul, mizeria cea mai neagră, incuria în administraţie şi o descurajare totală.

Pe lângă toate aceste neajunsuri, Mustafa Kemal are de luptat cu tot felul de piedeci pe care i le pun proprii săi partizani.

Astfel, Rauf Bey îi spune răspicat înainte de deschiderea primei şedinţe a memorabilului congres dela Sivas : „Cu toţii suntem de acord ; ne-am înţeles că în niciun caz tu nu trebue să primeşti preşedinţia".

Cu prilejul discuţiei pactului naţional dela Angora, generalul Kiazim Karabekir Paşa, persoană foarte venerabilă şi cu multă trecere în rândurile armatei şi ale populaţiei, declară cu toată hotărîrea, sus şi tare : „Mi-am propus să împiedec cu orice preţ instituirea Republicii".

In sânul Adunării Naţionale se formează mai multe grupări care combat politica lui Mustafa Kemal.

In asemenea condiţii, oricine îşi poate da seamă cât de anevoioasă şi ingrată este sarcina lui Mustafa Kemal. Trebuia să desmorţească un popor din letargia în care se cufundase, să-i inoculeze încrederea pierdută, să pună ordine în haos, să înfiripeze o armată aproape din nimic, să organizeze rezistenţa cu mijloacele cele mai reduse, să refacă statul din temelie.

Era o operă cu adevărat supra-omenească. Cu o voinţă fără pereche, cu o încredere oarbă în destinele neamului său şi'n forţele lui, cu o îndrăsneală aproape nebună, se apucă de lucru. Uimeşte pe toată lumea prin energia pe care o desfăşură, prin vitejia şi geniul militar de care dă dovadă pe câmpul de luptă, prin tactul şi iscusinţa cu care ştie să conducă tre-

burile publice, prin priceperea şi îndemânarea cu care duce la bun sfârşit orice acţiune începută.

Ştie să se folosească de împrejurări, oameni şi momente favorabile. E un strateg şi tactician de mâna întâi. In acelaşi timp, animator de rasă şi gospodar de frunte, om politic de mari proporţii şi căpitan de oşti victorioase, diplomat desăvârşit şi legiuitor de seamă.

Când a descins la Samsun, Turcia se găsea la doi paşi de prăpastie. Sleită de război, privea cu groază cum înaintează victorioase în inima Anatoliei batalioanele de evzoni. Ca prin minune, Mustafa Kemal trezeşte conştiinţa adormită, mobilizează energia poporului turc, organizează în chip admirabil rezistenţa.

Incet, cu răbdare şi metodă, câştigă de partea sa întreaga ţară, înfiripează din nimic o armată care stârneşte admiraţia tuturora, sfarmă toate piedecile care i se pun în cale, reuşeşte să asigure victoria.

Rând pe rând, bate bandele Kurzilor, trupele sultanului, pe Armenii răzvrătiţi şi, în fine, câştigă războiul împotriva Grecilor, lucru care la început părea de domeniul fanteziei.

In acele momente hotărîtoare pentru soarta Turciei, Mustafa Kemal desfăşură o activitate şi o energie care uimesc pe toată lumea.

Imbrăcat într'un costum de sport, de o simplitate impresionantă, cu toiagul în mână, cutreieră Anatolia în lung şi'n lat. Pătrunde până în cele mai îndepărtate cătune. Vorbeşte mulţimii cu focul pasiunii dragostei de ţară şi cu clocotul revoltei pe care îl simte un patriot fanatic, când vede pământul strămoşesc cotropit de vrăjmaşi, iar patria ameninţată să fie ştearsă de pe faţa pământului.

Orator de rasă, el electrizează masele cu cuvântările sale înflăcărate. Accentele lui năvalnice cuceresc inima ţăranului din Anatolia. Cuvântul lui înaripat răscoleşte sufletele amorţite, trezeşte dorul de libertate, îndeamnă la luptă şi rezistenţă. Pe unde trece,

lasă o dâră luminoasă. Prezența lui trezește pretutindeni conștiința națională și inspiră încredere. Poporul ghicește prin instinct că n'are de a face cu un flecar, ci cu un om plămădit din aluatul eroilor. Își dă seama că Mustafa Kemal nu-i numai un om meșter la vorbă, ci, mai presus de toate, un om de fapte. Simte dela distanță că se găsește în fața unui șef autentic, care știe să poruncească și să conducă. De aceea îi acordă toată încrederea și-l urmează orbește. Până la urmă, chiar și cei care îl dușmăneau, îl suspectau sau îl ocoleau, sunt nevoiți să i se supună.

Din capul locului, Mustafa Kemal și-a dat perfect de bine seama de situația extrem de critică în care se găsea, împresurat de toate părțile de vrăjmași. Turcia oficială, Armenii din Caucaz, Englezii în Mesopotamia, Francezii în Cilicia și Grecii în Asia-Mică se străduesc să înnăbușe mișcarea kemalistă și Turcia cea nouă.

Ca să spargă cercul de fier și să găsească un sprijin în lupta care o duce, Mustafa Kemal se aliază cu Sovietele. Alianța cu Moscova a făcut pe unii să creadă că Mustafa Kemal era un agent acoperit al Sovietelor. Cât de amarnic s'au înșelat!

Servindu-se de argumentul furnizat de Moscova, că Internaționala III și Republica Sovietică sunt două lucruri deosebite, Mustafa Kemal a reprimat cu cea mai mare strășnicie propaganda comunistă în Turcia.

Om politic în toată puterea cuvântului, nu s'a lăsat condus de prejudecăți și frazeologie deșartă. In timp ce Enver Bey, de pildă, lupta ca un nătâng împotriva bolșevicilor, în Caucazia, Mustafa Kemal și-a dat seamă că interesele Turciei îi dictau o alianță cu Rusia Sovietică.

Nu înțelege ca, de dragul capitalismului internațional, să sacrifice interesele țării sale. Combătând comunismul cu cea mai aprigă energie, el știe să tragă din alianța cu Rusia toate foloasele posibile.

In momentele cele mai critice şi hotărîtoare pentru soarta Turciei. Uniunea Sovietelor îi va furniza arme şi bani. Fără sprijinul Rusiei cu greu ne putem închipui că Mustafa Kemal ar fi fost în stare să poată duce războiul. De nicăieri din altă parte n'avea o mână de ajutor.

Dimpotrivă, era împresurat din toate părţile de un cerc de fier. In asemenea condiţii, alianţa cu Rusia a fost o binefacere.

Incheind această alianţă, Mustafa Kemal a dat dovadă că are simţ politic.

In lupta pe care el o duce, adeseori face impresia unui iluminat. Reprezentanţii marilor Puteri care vin la Sivas, să ia contact cu dânsul, rămân uluiţi de cele ce văd şi aud.

Mustafa Kemal le spune răspicat : „Puteţi lua toată Siria, dar să nu v'atingeţi nici măcar cu un deget de Turcia".

Ce fel de om este acesta care vorbeşte cu atâta hotărîre şi siguranţă, când cea mai mare parte din ţara lui se găseşte sub ocupaţie străină ?

Uită că este un învins, de vorbeşte cu atâta semeţie ?

Unul din străinii care dela început şi-au dat seama de valoarea lui Kemal, a fost generalul Gouraud. Intr'o vreme când actualul dictator al Turciei era socotit mai mult ca un şef de bande, distinsul ofiţer francez i-a adus cuvinte de laudă.

Un alt Francez care a prevăzut viitorul lui Mustafa Kemal, a fost Franklin Bouillon ; într'un timp când simpatia aliaţilor era de partea Grecilor, Franklin Bouillon vorbea în termenii cei mai elogioşi pe seama lui Mustafa Kemal şi apăra cu toată căldura cauza Turciei.

* * *

Văzând că mişcarea kemalistă prinde teren, Aliaţii, sub îndemnul stăruitor al Angliei, se hotărăsc să curme răul din rădăcină.

Venizelos, care de mult pândea momentul prielnic să pună mâna pe Smirna şi Constantinopol, se grăbeşte să ofere Aliaţilor serviciile ţării sale.

Şi astfel, însărcinaţi de marile Puteri, Grecii debarcă la Smirna în ziua de 15 Mai 1919, iar pe la sfârşitul lui Iunie 1920, sub comanda generalului Paraschivopulos, înaintează în interiorul Anatoliei. Cu prilejul conferinţei dela San-Remo, Lordul Curzon spunea cu emfază: „Forţele efective ale lui Kemal au fost supra-evaluate; Kemal nu este un factor aşa de important, cum susţin unii"; iar Lloyd George, în cursul unei cuvântări ţinută la Londra, declară: că singură Grecia este capabilă să „ia locul" guvernului turc.

Aparenţele erau de natură să îndreptăţească toate presupunerile defavorabile Turciei. Ţara era pustiită şi complet desorganizată de pe urma războiului şi a înfrângerii, prost înarmată şi cu totul lipsită de resursele necesare pentru organizarea unei rezistenţe serioase. Pe de altă parte, Mustafa Kemal avea de luptat cu răscoala Armenilor, cu bandele Kurzilor, cu forţele Aliaţilor, care sprijineau înaintarea Grecilor. Astfel, la Sud în Cilicia erau Francezii, iar la Nord, Englezii.

In asemenea condiţii era foarte firesc ca trupele naţionaliste să fie învinse la cel dintâiu contact cu inamicul. In luptele din Tracia, cade prizonier însuşi comandantul armatei turceşti, generalul Djeafer Tayar Paşa. In Anatolia, Grecii cuceresc Brussa.

Au fost momente de panică şi descurajare.

In sânul Adunării Naţionale, un grup de deputaţi reclamă cu toată energia traducerea în faţa unui tribunal excepţional a căpeteniilor vinovate de înfrângere. I-a trebuit lui Mustafa Kemal multă elocvenţă şi dibăcie ca să poată potoli spiritele agitate. Deslănţuirea teroarei cerută de unii deputaţi ar fi adus după sine lupte aprige în sânul Adunării Naţionale, deoarece principalii vinovaţi, Ali Fuad Paşa şi Bekir

Sami Bey, aveau mulţi prieteni în rândurile deputaţilor. Mustafa Kemal a avut îndemânarea să evite un astfel de neajuns. Intre timp, survine pe neaşteptate moartea regelui Alexandru al Greciei, fapt care schimbă cu totul situaţia politică. In locul lui se urcă pe tron regele Constantin, iar marele Cretan, Venizelos, strivit în alegeri, e nevoit să se expatrieze. Regele Constantin vrea să-şi consolideze situaţia politică printr'o victorie pe câmpul de luptă.

In acest scop deslănţuie la începutul primăverii din 1921, o puternică ofensivă împotriva armatelor turceşti.

La Sud, în faţa atacurilor inamicului, Refet Paşa e nevoit să bată în retragere. Grecii ocupă Afion-Kara-Hisar, precum şi calea ferată. La Nord însă, Grecii întâmpină rezistenţa dârză a lui Ismet Paşa, un omuleţ îndesat, tăcut, calm şi mereu cu zâmbetul pe buze.

In trei rânduri, generalul Papulos, comandantul şef al armatei greceşti, încearcă să spargă frontul, atacând cu înverşunare şi cu toate forţele de care dispune, dar în deşert. Ismet Paşa nu se lasă bătut. Văzând zădărnicia sforţărilor sale, generalul Papulos e nevoit să înceteze lupta, să părăsească terenul cucerit de curând, retrăgându-se în vechile poziţii. Mustafa Kemal e cel dintâiu care felicită pe Ismet Paşa în termenii cei mai elogioşi, pentru biruinţa câştigată la Inönu.

In acest răstimp, se formase în sânul Adunării un grup destul de numeros, partizan al unei înţelegeri cu Antanta şi al unei păci cât mai grabnice. In fruntea acestui grup cu tendinţe moderate se găsea fostul ministru de externe, Bekhir Sami Bey. In locul continuării războiului, care nu se ştia cum are să sfârşească, folosindu-se de conjunctura favorabilă a împrejurărilor, ei preferau o pace imediată, bazată pe înţelegere şi concesii reciproce. După dânşii, atitudinea intransigentă nu făcea decât să pună în pri-

mejdie însăşi existenţa naţională a poporului turc.

Mustafa Kemal însă nu vrea să ţină seamă de acest punct de vedere cumpănit şi'n aparenţă foarte sănătos. El se menţine dârz pe linia atitudinii intransigente. Sub niciun preţ nu vrea o pace cu sacrificarea hotarelor şi a intereselor vitale ale ţării.

Decât s'accepte tratatul dela Sèvres, mai bine războiul cu toate consecinţele lui.

Lasă pe seama armelor grija să hotărască soarta Turciei.

Asumându-şi, în faţa istoriei şi a conştiinţei sale, o răspundere atât de mare, el aşteaptă cu calm desfăşurarea evenimentelor.

Pe la mijlocul lui Iulie 1921, Grecii reiau ofensiva. Sunt hotărîţi să ocupe Angora, capitala noului stat turc. In vederea acestui scop, au făcut pregătiri uriaşe. Au chemat sub arme toate contingentele şi au cheltuit până la ultima drahmă. Totalul forţelor greceşti care intră în luptă se ridică la 88.000 soldaţi, 12.000 cavalerişti şi 300 tunuri. Efectivul armatei turceşti abia se ridică la 45.549 infanterişti, 4.500 cavalerişti şi 177 tunuri.

Turcii nu dispun decât de un singur avion.

De data aceasta, Grecii se aşteptau să-şi atingă ţinta.

In prezenţa regelui Constantin, Generalul Papulos deslănţue ofensiva. In faţa superiorităţii numerice şi a atacurilor viguroase, Ismet Paşa e nevoit să cedeze. După o luptă îndârjită care durează zece zile, Grecii reuşesc să străpungă frontul, ocupă Afion-Kara-Hisar şi se îndreaptă spre Nord. In zadar Ismet Paşa dă atacuri şi contra-atacuri ca să poată restabili frontul ; în jurul lui, cercul de fier al inamicului devine din ce în ce mai strâns. La 1 August, Grecii ating importantul nod de cale ferată dela Eski-Sehir.

Din zi în zi şi din ceas în ceas, situaţia Turcilor devine din ce în ce mai critică. Atât Ismet Paşa cât

şi ceilalţi generali sunt de părere că poziţiile trebue apărate până la ultima limită.

Erau încredinţaţi că de menţinerea acelor poziţii atârnă soarta războiului. In aceste momente hotărîtoare, soseşte la cartierul general Mustafa Kemal. Ajuns la faţa locului, dintr'odată a avut viziunea clară a situaţiei. Şi-a dat seama că prelungirea luptei în acest punct ar pricinui ruina armatei turceşti. In consecinţă, împotriva părerii comandamentului şi a statului-major, în calitatea sa de şef al guvernului, dă ordin să se întrerupă imediat lupta, iar armata să se retragă spre Est. Nimeni din cei cunoscători în strategie nu se aştepta la o astfel de hotărîre. Lăsau în mâna inamicului singura cale ferată din toată Asia-Mică. Cu ce aveau să mai transporte trupele, muniţiunile şi hrana? Până în ultima clipă li se spusese în gura mare, că linia ferată Eski-Sehir-Afion-Kara-Hisar constitue punctul esenţial al rezistenţei şi că va trebui apărată până la ultima picătură de sânge. Acum părăseau de bunăvoie această linie. Mulţi dintre ofiţeri nu ştiau ce să mai creadă. Erau momente, când Mustafa Kemal le făcea impresia unui om care nu-i în toate minţile.

In acest sens e caracteristică scena petrecută în timpul retragerii, pe când Mustafa Kemal era în drum spre Capitală. Gâfâind, trenul parcurgea distanţa Eski-Sehir-Ankara. In vagonul luminat de o lampă cu gaz se afla şeful guvernului, însoţit de mai mulţi tovarăşi. Pe drum, nenumărate convoiuri de soldaţi, fugari şi căruţe. Cu toţi erau abătuţi. Erau încredinţaţi că se găsesc la marginea prăpăstiei. Se aşteptau ca inamicul să ocupe în curând Capitala.

Pierduseră orice rază de speranţă.

In mijlocul lor, Mustafa Kemal stă cu harta pe genunchi, cufundat în gânduri. La un moment dat, ridică capul şi spune tovarăşilor săi: „Ce înseamnă calea ferată Eski-Sehir sau alt oraş? Nimic! Armata este totul şi ea este intactă". Şi, spre uimirea tutu-

rora, el adaogă: „De azi în patru săptămâni voiu avea inamicul în mâinile mele".

Cei prezenţi nu ştiau ce să mai creadă. Oare nu şi-a scrîntit şeful minţile, de aiurează în felul acesta?

In Capitală şi în sânul Adunării Naţionale, mare emoţie şi panică. La Parlament au loc desbateri furtunoase. Partizanii lui Mustafa nu ştiu nici ei ce să răspundă, fiind convinşi şi dânşii că nu mai este nicio nădejde de scăpare. Adversarii preşedintelui cer ca el să ia comanda supremă a armatei. Vor să pună pe umerii lui întreaga povară a răspunderii. Mustafa Kemal nu-i omul care să se dea în lături, cere însă să i se acorde depline puteri, timp de trei luni de zile. La început, Adunarea, de teama unei dictaturi, ezită, dar până la urmă, în faţa situaţiei excepţionale şi a asigurărilor date de Mustafa Kemal, sfârşeşte prin a ceda.

In ziua de 4 August 1921, printr'un vot al Adunării Naţionale, Mustafa Kemal e numit comandant suprem, cu depline puteri.

De sigur că fără biruinţa dela Sakaria, Mustafa Kemal ar fi trecut drept un aventurier zănatic pe care împrejurările l-au făcut să joace un rol nefast în istoria poporului turc. El, cel dintâiu, îşi dă seama de gravitatea excepţională a situaţiei şi de marea răspundere pe care şi-a asumat-o. De aceea, în zilele care preced lupta dela Sakaria, Mustafa Kemal caută să găsească în alcool o destindere a nervilor, o clipă de uitare, un stimulent, un strop de alinare. Caută să înnece în băutură tot aleanul şi pojarul grijilor. Zile şi nopţi în şir le petrece în faţa paharelor de rachiu, elaborând planuri de bătaie, luând tot felul de dispoziţii şi dând ordine care aveau putere de lege, într'o atmosferă încărcată cu aburi de alcool şi fum de ţigare. Cu două zile înainte de începerea luptei, pe când vizita călare poziţiile dela Kara Dagh, căzu şi-şi rupe o coastă.

„Semn rău, — exclamă soldaţii. Comandantul nostru a fost scos înafară de luptă, înainte de a fi început bătălia."

„Semn dela Dumnezeu, — răspunde Mustafa Kemal. In acest loc, în care s'a frânt unul din oasele mele, se va frânge la fel armata duşmană."

In urma examenului radioscopic, doctorii îi spun: „Dacă vă îndărătniciţi să continuaţi activitatea cu această coastă care apasă asupra plămânului, veţi muri". La acest avertisment al medicilor, Mustafa Kemal răspunde: „Are să-mi meargă foarte bine după terminarea bătăliei". Şi, vreme de douăzeci de zile şi douăzeci şi două de nopţi, cât a durat lupta dela Sakaria, a trebuit să neglijeze rana, să stea şi să doarmă într'o poziţie anormală, îndurând chinuri groaznice. Cu coasta ruptă şi faţa suptă de suferinţe şi griji, el e mereu prezent pe câmpul de luptă, tot timpul cât a durat bătălia dela Sakaria, urmărind de aproape mersul operaţiilor.

In faţa armatelor greceşti care înaintează, atacând cu vigoare, Mustafa Kemal dă trupelor sale următorul ordin de zi: „De acum înainte nu mai există linie de apărat; pe viitor, fiecare palmă de pământ trebue apărată cu cea mai mare îndârjire. Unităţile care vor fi silite să dea înapoi, să se oprească acolo unde vor putea. Orice părticică din Turcia devine o linie care trebue apărată; unităţile noastre vor rezista fără întrerupere în orice parte a teritoriului s'ar găsi".

După lupte continue şi îndârjite, care durează aproape trei săptămâni, Grecii pun mâna pe Djal-Dagh. Situaţia e mai mult decât critică, e disperată. La Angora, tunul se aude bubuind din ce în ce mai aproape. Insuşi Mustafa Kemal declarase cu puţin înainte: „Atât timp cât Grecii n'au pus mâna pe Djal-Dagh (ultimul lanţ de munţi din faţa Angorei), primejdia nu-i aşa de mare. Dar dacă îl ocupă, retragerea ne este tăiată, iar noi vom fi prinşi în cursă".

Când Mustafa Kemal află că inamicul a cucerit muntele Djal-Dagh, e pus în faţa unei dileme: să ordone retragerea sau să mai reziste?

De data aceasta, situaţia era cu totul alta decât aceea dela Eski-Şehir. In cazul de faţă, continuarea rezistenţei putea să ducă la o catastrofă, pe câtă vreme retragerea însemna un dezastru sigur. Era mai bine, prin urmare, să reziste şi s'aştepte.

Salvarea sau pieirea atârna de un fir de păr.

In ziua următoare, pe la orele două noaptea, sbârnâie telefonul la marele cartier. Şeful de stat-major, generalul Fevzi Paşa, vrea să vorbească de urgenţă cu comandantul suprem. Cu glasul sugrumat de emoţie, Mustafa Kemal întreabă: „Cum? Oare aud bine? Djal-Dagh e reluat în parte? Ce spui? Grecii sunt la capătul forţelor; ne putem aştepta la retragerea lor?"

A doua zi veştile se confirmă. Grecii, istoviţi, au trebuit să înceteze lupta şi să bată în retragere. Ankara a fost salvată.

Mustafa Kemal, împotriva tuturor aşteptărilor, a câştigat bătălia.

Pe malurile Sakariei s'a spulberat visul de aur al poporului grec şi a încetat declinul Turciei. In istoria acestei ţări începe o nouă epocă.

In ziua de 19 Septembrie 1921, Marea Adunare Naţională îi decerne lui Mustafa Kemal titlul de „Gazi" (biruitorul) şi-i acordă gradul de mareşal.

O lună după bătălia dela Sakaria, Mustafa Kemal încheie cu Franklin Bouillon acordul franco-turc. Prin acest acord, Turcia scapă de ocupaţia străină în hotarele sale dela Sud. Trupele franceze părăsesc provinciile Adana şi Aintab, retrăgându-se în Siria. Diviziile turceşti care apărau acest sector, devin libere.

Acordul dela Ankara din 20 Octombrie 1921 înseamnă pentru Turcia o nouă victorie. Cam în acelaşi timp se încheie tratatul dela Kars între Turcia, Arme-

nistanul, Azerbajan şi Georgia. Orizontul începe să se înseninеze. Mustafa Kemal e îndreptăţit să privească viitorul cu încredere. Deşi anturajul îl îndeamnă să deslănţuie ofensiva, el ezită şi aşteaptă.

Mustafa Kemal nu-i omul care vrea războiul cu tot dinadinsul. Ştie cât e de costisitor, de jalnic, de hazardat. Il acceptă numai ca o tristă necesitate, când nu mai are altă ieşire. N'ar vrea însă să joace soarta ţării pe o singură carte. Socoate ca o înaltă datorie de conştiinţă să cruţe sângele poporului turc. De aceea preferă calea înţelegerii paşnice.

Puţin timp după victoria dela Sakaria, Mustafa Kemal declară dela tribuna parlamentului: „Noi nu vrem război, ci pace. Noi nu reclamăm decât independenţa Statului turc, în graniţele sale firești, un drept pe care Europa l-a recunoscut deja celorlalte naţiuni".

Prin gura lui Feti Bey, trimisul lui Kemal în Europa, el spune marilor Puteri: „Daţi-ne pacea. Lăsaţi-ne şi pe noi, Turcii, să trăim!"

In faţa atitudinii lui Lloyd George şi Lord Curzon, care nici măcar nu catadicsesc să primească pe reprezentantul Turciei, Feti Bey trimite lui Mustafa Kemal această telegramă cu un singur cuvânt: „Atacă".

Spulberându-se nădejdea unui aranjament pe cale paşnică, Mustafa Kemal nu mai are nicio clipă de ezitare.

Pe neaşteptate, în zorii zilei de 26 August 1922, deslănţue ofensiva generală pe frontul dela Afion-Kara-Hisar. Atacul fusese pregătit în cea mai mare taină. Cu scopul de a induce pe Greci în eroare, cu o săptămână înainte de începerea ofensivei se răspândeşte svonul că în interiorul Anatoliei a izbucnit o contra-revoluţie. Concentrarea trupelor pe frontul dela Afion-Kara-Hisar se face noaptea şi pe tăcute. In schimb, simulează mişcări de trupe, la Nord, în dreptul lui Eski Şehir. In acest chip, Grecii sunt păcăliţi. Ei se grăbesc s'aducă trupe dela Afion spre a

întări aripa dela Eski-Şehir. Spre a nu trezi niciun fel de bănuială, cu o zi înainte de începerea atacului, anunţase că a doua zi va avea loc o serată, la dânsul acasă.

Mustafa Kemal adresează armatei următorul ordin de zi : „Soldaţi, prima voastră ţintă este Marea Mediterană ! Inainte !"

Deşi forţele sunt aproape egale, iar inamicul ocupă poziţii excelente, Grecii sunt crunt bătuţi în lupta dela Dumlu-Punar şi puşi pe fugă. Retragerea se transformă în derută. Cade prizonier însuşi generalisimul armatei greceşti, generalul Tricupis.

Turcii, încredinţaţi că biruinţa dela Dumlu-Punar se datoreşte exclusiv geniului militar al lui Mustafa Kemal, numesc această bătălie, „bătălia căpitanului".

La 9 Septembrie, armata turcă intră victorioasă în Smirna.

Picior de soldat grec nu mai rămâne în Asia-Mică. Pământul patriei e curăţat de vrăjmaşi. A mai rămas Turcia europeană. Armata arde de nerăbdare să libereze şi această parte din teritoriul ţării. Se opun însă Englezii la înaintarea trupelor turceşti. Cele două armate stau faţă în faţă, gata să se încaiere. Războiul între Turcia şi Anglia atârnă de un fir de păr. Ofiţerii turci, sub impresia proaspătă a succeselor câştigate în Asia, ar vrea să deslănţue atacul. Ameţiţi de victorie, ei sunt porniţi împotriva comandantului care şovăie.

Cu acest prilej, Mustafa Kemal dă dovadă de multă înţelepciune şi tact politic. Dânsul şi-a dat perfect de bine seama că războiul cu Anglia prezintă riscuri mari, că el poate să primejduiască întreaga situaţie, câştigată cu atâtea jertfe şi atâta trudă. Nu vrea să joace soarta ţării pe o carte nesigură. De aceea rezistă cu toată tăria împotriva pornirilor războinice ale ofiţerilor turci. Ba ceva mai mult ; dă ordine exprese ca să se evite orice conflict cu trupele engleze.

Ştie să fie în acelaşi timp îndrăsneţ şi prevăzător. Dacă nu-l intimidează concentrarea forţelor engleze la Dardanele, în schimb, îşi dă toată osteneala să ocolească un conflict armat cu Marea Britanie.

Când Ismet Paşa îi comunică convorbirea cu generalul Harrington, Mustafa Kemal şi-a dat imediat seama că trebue să accepte oferta Angliei. Generalul Harrington îi spusese lui Ismet Paşa, cu privire la evacuarea Constantinopolului: „Il vom evacua, Excelenţă, dar vrem să ne retragem în chip onorabil". Mustafa Kemal a înţeles numaidecât că este în joc prestigiul Angliei şi că ar fi o mare greşală din partea lui, dacă s'ar încumeta s'o provoace. De aceea, se grăbeşte să răspundă lui Ismet Paşa, împuternicitul guvernului turc: „Acceptă". Datorită tactului şi înţelepciunii lui Mustafa Kemal, a fost evitată o nouă vărsare de sânge. E marele lui merit c'a ştiut să-şi păstreze cumpătul, nelăsându-se furat de beţia victoriei. Puţini oameni sunt capabili de aşa ceva.

La 11 Octombrie 1922 se încheie armistiţiul, la Mudania. Prin el se pune capăt măcelului care durează de atâţia ani. Clauzele armistiţiului prevăd evacuarea Traciei până la Mariţa şi trecerea ei sub suveranitatea Turciei. De asemenea, administraţia civilă din Constantinopol trece în mâna guvernului dela Ankara.

Peste un an de zile, armata turcă îşi va face intrarea triumfală la Constantinopol. Intre timp, se încheiase tratatul dela Lausanne (24 Iulie 1923) care consacră aproape toate revendicările teritoriale exprimate de poporul turc în congresele dela Erzerum şi Sivas.

Totodată au fost desfiinţate capitulaţiunile şi concesiunile, fără să se mai prevadă o perioadă de tranziţie. In tratatul dela Lausanne, nici pomeneală de clauza minorităţilor sau de limitarea armatei, aşa cum prevedea tratatul dela Sèvres. S'a spus, şi poate nu fără dreptate, că prin tratatul dela Lausanne, Tur-

cia a dobândit mai mult decât a îndrăsnit să spere.

Câtă deosebire între acest tratat şi cel dela Sèvres! Acesta din urmă însemna pur şi simplu mormântul Turciei. Şi toată această schimbare radicală s'a petrecut numai în decurs de trei ani de zile.

La Conferinţa dela Paris, Clemenceau îşi îngăduia luxul să trateze de sus delegaţia turcă, răspunzând marelui vizir Damad Ferid Paşa în chip cât se poate de ironic şi muşcător.

In prima fază a conferinţei dela Lausanne, Lord Curzon a crezut şi dânsul că poate trata Turcia, de sus. S'au înşelat amarnic însă. La cârma Statului turc se găsea, de data aceasta, Mustafa Kemal. Până la urmă, ministrul de externe al Angliei a fost nevoit să cedeze. In locul lui a venit la Lausanne Sir Horace Rumbold.

Mustafa Kemal nu s'a lăsat până n'a obţinut o pace conform cu interesele şi dorinţele ţării sale. A ştiut să exploateze la maximum succesele câştigate pe câmpul de luptă şi rivalităţile dintre marile Puteri. A arătat cu acest prilej că este în acelaşi timp şi un mare diplomat.

Tratatul dela Lausanne e singurul tratat încheiat după războiul mondial, care a fost cu adevărat negociat şi nicidecum impus învinşilor de către învingători. Cu el începe spărtura tratatului dela Versailles. Cine-şi putea închipui vreodată că tocmai Turcia, „omul bolnav", va da prima izbitură?

Pentru prima dată, Europa modernă suferise o înfrângere din partea Asiei : expansiunea Occidentului spre răsărit a fost stăvilită la pragul continentului asiatic.

Şi toate acestea din pricina unui singur om : Mustafa Kemal.

* * *

Scena ultimei întrevederi cu sultanul Mahomed al VI-lea, a rămas viu întipărită în mintea lui Mu-

stafa Kemal. Sperând să câştige pe padişah de partea sa, se dusese la Ildiz-Kiosk, să-i expună punctul lui de vedere. Sultanul, în timp ce-i asculta expunerea, urmărea cu privire speriată manevrele flotei aliate care se găsea drept în faţa palatului imperial. Prezenţa vaselor de război străine paraliza orice iniţiativă a guvernului turc. Atunci Mustafa Kemal şi-a dat seama, mai bine ca oricând, că este de neapărată trebuinţă să fie strămutată capitala în interiorul ţării, departe de bătaia tunurilor străine, la adăpost de orice primejdie şi de controlul naval sau militar al Marilor Puteri. Constantinopol era un oraş minunat prin poziţia lui pitorească, prin vraja peisajului şi originalitatea coloarei locale. Dar briza Mării de Marmara nu pria sănătăţii „omului bolnav". Avea nevoie de aerul tare de munte.

De aceea, prima grijă a lui Mustafa Kemal a fost să strămute Capitala în interiorul ţării.

Intr'o după amiază din luna lui Decembrie 1919, paşnicii locuitori din liniştitul târg Angora fură tulburaţi din vieaţa lor patriarhală, de apariţia unui om, îmbrăcat simplu de tot, într'un costum de sport şi cu un toiag sdravăn în mână. Era Mustafa Kemal. Venise aci să-şi stabilească Cartierul General. Alesese Angora, fiindcă-i plăcea poziţia sa centrală, siguranţa pe care o prezenta şi faptul că era punctul terminus al căii ferate. Pe vremuri, aci era punctul de încrucişare al caravanelor care se duceau dela Sud la Nord şi dela apus spre răsărit. In acest târg cu înfăţişare sărăcăcioasă, aşezat în stepă şi locuri mlăştinoase, lipsit de orice confort şi bântuit de friguri, se întruneşte, la 23 Aprilie 1920, Marea Adunare Naţională care ia în mâinile ei destinele Turciei. Pe zi ce trece, Angora devine centrul rezistenţei şi speranţa întregii ţări. Sub înrâurirea climei, a evenimentelor istorice şi imboldul lui Mustafa Kemal, se plămădeşte la Angora un spirit nou, în opoziţie cu cel dela Constantinopol.

In locul indolenţei şi al trândăviei orientale, a atitudinii indiferente şi a mentalităţii fataliste, avem spiritul de disciplină, de iniţiativă şi de organizare. Atmosfera puritană creată de Mustafa Kemal înfluienţează pe toată lumea. Se resimt de dânsa chiar şi cei care au crescut în mediul molatic dela Constantinopol. O întreagă generaţie s'a format sub zodia acestui spirit nou.

E spiritul care a făurit Turcia de astăzi, independentă, mândră şi înfloritoare.

Evoluţia oraşului Angora reprezintă însăşi evoluţia statului turc de sub conducerea lui Mustafa Kemal. La sosirea lui acolo, Capitala Turciei de azi nu era decât un târg păcătos, fără niciun fel de perspectivă, lipsit de apă şi vegetaţie, bântuit de friguri. Abia număra cinci mii de locuitori.

Mustafa Kemal a trebuit să clădească noua Capitală a statului turc, în condiţii cu mult mai grele decât acelea pe care le-a întâmpinat Petru cel Mare la întemeierea Petersburgului.

Ţine să construiască, cu orice preţ, o capitală modernă, după ultimele cerinţe ale ştiinţei urbanistice; să nu lase nimic de dorit din punct de vedere al arhitecturii, al artei şi al igienei.

In ciuda tuturor piedecilor, cu o stăruinţă care merge până la îndărătnicie, caută s'aducă la îndeplinire planul elaborat de un renumit arhitect berlinez. De mai bine de treisprezece ani se lucrează fără încetare şi de zor la clădirea unui oraş din temelie şi care astăzi stârneşte admiraţia tuturor vizitatorilor. Mlaştinile au fost secate, iar apa care lipsea a fost adusă din munţii îndepărtaţi cu preţul unor sforţări ne mai pomenit de grele. In locurile pustii altădată, cresc acum tot felul de copaci şi plante. Târgul păcătos de pe vremuri s'a transformat dintr'odată într'o capitală modernă, cu edificii impunătoare şi case confortabile. Dela cinci mii de locuitori, câţi avea la început, populaţia Angorei se ridică la 70.000, în

anul 1926. La 1935 ea număra 120.000 de suflete.

Vechii locuitori ai Angorei nu mai recunosc nimic din târgul lor de altădată. Ca prin vis s'a schimbat totul. Angora de pe vremuri a rămas numai o amintire în mintea generaţiei bătrâne. Generaţia care se ridică habar n'are de ce a fost odinioară.

Evoluţia Angorei reprezintă imaginea Turciei celei noui. Cu transformarea Capitalei, s'a schimbat şi faţa întregii ţări.

Ca şi Angora de pe vremuri, Turcia, astăzi, e de nerecunoscut.

* * *

Bătălia dela Sakaria pune capăt expansiunii Occidentului în Asia, iar pacea dela Lausanne consacră triumful Turciei. Dar succesul lui Mustafa Kemal aduce după sine biruinţa spiritului occidental.

Ceea ce n'au putut să facă veacuri întregi de lupte îndârjite împotriva islamismului, s'a împlinit în urma victoriei armatelor turceşti. Civilizaţia creştină s'a impus în Turcia nu pe calea armelor, ci prin forţa ei spirituală. De bună seamă că izbânda armatelor greceşti n'ar fi avut ca efect europenizarea Turciei, ceea ce s'a întâmplat în urma biruinţei lui Mustafa Kemal.

Intr'adevăr, imediat după terminarea războiului şi încheierea păcii dela Lausanne, care consacră în chip solemn hotarele şi suveranitatea Turciei, aşa cum le dorise dânsul, Mustafa Kemal păşeşte fără întârziere la transformarea radicală a ţării sale.

La 11 Octombrie 1922 se încheie armistiţiul dela Mudania, iar la 1 Noembrie 1922, Mustafa Kemal desfiinţează Sultanatul, instituţie înrădăcinată de veacuri în istoria şi sufletul poporului turc. La 11 August 1923 se încheie pacea dela Lausanne, iar după două luni şi jumătate, la 29 Octombrie, Mustafa Kemal proclamă Republica. Nu trece jumătate de an

şi, spre uimirea tuturora, la 2 Martie 1924 desfiinţează Califatul, instituţia religioasă aşa de dragă tuturor musulmanilor. Cu orice preţ, Mustafa Kemal vrea să facă un stat laic şi modern. In acest scop, vine cu reforme radicale în toate domeniile. O adevărată revoluţie, cum rar s'a mai pomenit în istoria unui popor. Cu repeziciune demnă de epoca avionului şi a electricităţii, a turnat reformele sale ca într'un film cinematografic. In câţiva ani de zile a schimbat întreaga legislaţie, calendarul, cifrele, alfabetul, portul, până şi limba.

In 1926, fără discuţie şi nicio schimbare, printr'un singur articol de lege, a fost adoptat codul civil elveţian.

„Dacă am fi admis discuţia diferitelor paragrafe,— declară Mustafa Kemal, — introducerea lui ar fi întârziat cine ştie până când." Astfel, într'o singură zi au fost schimbate din temelie toate condiţiile dreptului privat. Poligamia a fost desfiinţată, situaţia femeii, căsătoria, divorţul, întreaga vieaţă civilă a fost adaptată într'o clipă civilizaţiei europene. Codul penal a fost împrumutat din Italia, iar cel comercial din Germania.

Contrar dispoziţiilor Coranului, Kemal fixează duminica în loc de vineri, drept zi de odihnă. Scrierea limbii turceşti fiind foarte complicată, prezinta o mare piedecă în răspândirea culturii în masele poporului. Unui copil îi trebuiau patru sau cinci ani de învăţătură, ca să ajungă abia să scrie şi să citească o leacă.

In aceste condiţii, cultura constituia un privilegiu în mâna unei elite. Ca să ridice această stavilă din calea progresului, Mustafa Kemal introduce alfabetul latin. La început, preşedintele Republicii încredinţase unei comisiuni de experţi sarcina de a întocmi noua scriere a limbii turceşti. Dar văzând că după şase luni de zile de discuţii, comisia n'a putut s'ajungă la un rezultat acceptabil, într'o singură

noapte, Mustafa Kemal întocmi noul alfabet pe care îl introduse a doua zi.

Toţi cetăţenii, bărbaţi şi femei pînă la vârsta de 42 ani, au fost obligaţi să înveţe noua scriere. Această limitare a vârstei la 42 ani a avut un efect neprevăzut şi amuzant : o afluenţă extraordinară de femei. Niciuna nu voia s'arate că are mai mult ca 42 ani. Kemal în persoană se interesează de mersul instrucţiei. Deseori se întâmplă ca să predea chiar el noul alfabet.

Totodată, Mustafa Kemal şi-a pus în gând să reformeze însăşi limba turcă, produs organic al unei evoluţii istorice, purificând-o de toate elementele străine.

După cum se ştie, limba turcă este alcătuită din trei elemente : araba, persana şi turca. Însăşi cartea sfântă, Coranul, e scris în limba arabă. Mustafa Kemal a tradus în turceşte atât Coranul cât şi celelalte cărţi liturgice. Intenţia preşedintelui Republicii e să îndepărteze din limba turcă orice cuvânt de origină arabă sau persană. O comisie prezidată de însuşi Mustafa Kemal lucrează de zor, căutând să găsească în textele vechi, în dialectele din diferitele provincii, cuvintele neaoşe turceşti, care să înlocuiască cele de obârşie străină. Şi, lucru curios, la această operă aproape fără precedent în istorie, colaborează întreg poporul. Fiecare se străduieşte să găsească un cuvânt, să reînvie forme şi expresii uitate. Incetul cu încetul, aproape că se formează o limbă nouă. Cu prilejul morţii unui mare poet al ţării, căruia guvernul îi făcuse funeraliile naţionale, s'a constatat cu surprindere că noua generaţie nu înţelegea aproape nimic din versurile scrise în limba turcă de dinainte de războiu.

In mai puţin de două luni de zile au fost epuizate mai multe ediţii din noul dicţionar al limbii turceşti. Gurile rele au susţinut că pricina se datoreşte faptului că nimeni nu înţelegea nimic din noua limbă

turcă ; ea trebuia învăţată la fel ca şi esperanto.

Aceeaşi grijă o pune în schimbarea portului. Sileşte pe Turci să renunţe la fes, iar femeile la voal.

„Popoarele care mai păstrează încă mentalitate din Evul Mediu, — spune Mustafa Kemal, — sunt sortite pieirii. Poporul turc va trăi de acum înainte şi pe vecie ca o naţiune civilizată. Imbrăcămintea civilizată şi internaţională este singura demnă de noi. Vom purta ghete, pantofi, pantaloni, veston, gulere, cravată, ba chiar — şi de ce să nu spun lucrurilor pe nume ? — pălărie" ; iar la întrunirea dela Ineboli, spune : „Chiar acum am observat pe stradă, femei care-şi ascund faţa în dosul unei broboade sau văl, de îndată ce întâlnesc pe cineva. Ce sunt aceste apucături ? E timpul să înceteze odată toate aceste absurdităţi, să ne purtăm şi noi ca toate celelalte popoare civilizate".

Dar, lucru ciudat. Poporul acceptase fără murmur, aproape cu indiferenţă, transformări radicale, cum au fost de pildă proclamarea Republicii, desfiinţarea Sultanatului, expulzarea familiei imperiale, şi chiar desfiinţarea Califatului şi laicizarea statului. Dar măsura de a purta pălărie în locul fesului, semnul distinctiv al ghiaurilor, a stârnit o mare indignare, mai ales în provinciile de răsărit. Această măsură avea neajunsuri pentru Turci, de-ai stânjeni în practica lor religioasă. Musulmanii au obiceiul să nu se descopere în moschee ; fesul le îngăduie să facă mătănii, fără să-i stinghereasca. Clerul a folosit prilejul ca să provoace o mişcare reacţionară generală. Se spune că nici Rusia n'a fost străină de aceste turburări. Mustafa Kemal însă reprimă mişcarea cu cea mai mare asprime. Ca să facă să dispară fesul, a fost nevoit să facă să cadă mai multe capete. Fiindcă generalul Nuridim-Paşa, unul din eroii războiului pentru independenţă, a îndrăsnit să declare în Adunarea Naţională că portul obligator al pălăriei constitue o

atingere a libertăţii individuale, garantată de Constituţie, a fost expulzat din parlament.

Intrebat de către Lordul Palmers, de ce Turcia nu adoptă pălăria, ambasadorul Turciei la Londra ar fi răspuns : „Deoarece se îndărătnicesc să nu-şi schimbe capul".

Mustafa Kemal însă vrea ca Turcia să-şi schimbe capul, modernizând-o. Numai în acest chip, gândeşte el că ţara lui va putea rivaliza cu celelalte naţiuni.

„Se poate socoti — spune el — naţiune civilizată, un popor care se lasă dus de nas de şeici, dervişi şi care îşi încredinţează soarta şi vieaţa lor vrăjitorilor, ghicitorilor, necromanţilor, jucătorilor de zaruri şi negustorilor de talismane ?"

El, Mustafa Kemal, vrea să smulgă poporul turc din această mentalitate şi apucături medievale.

Incepe cu costumul şi continuă cu laicizarea statului.

Turcia era un stat prin excelenţă teocrat, îmbibat peste tot de spiritul religios. Insuşi codul civil decurgea din Coran. Când a început războiul cu Grecia, Mustafa Kemal s'a folosit de Biserică pentru ridicarea şi însufleţirea maselor. In faţa moscheii lui Ahmet, Turcii jură să lupte până la moarte. După izbândă şi proclamarea Republicii, Mustafa Kemal desfiinţează Califatul, instituţia aşa de dragă musulmanilor. Contrar tradiţiei şi spiritului public, religia e declarată chestiune pur personală, o afacere individuală.

Măsura, după cum era de aşteptat, produce consternarea în toată lumea. Se aşteptau proteste şi agitaţii. Nu s'au mişcat decât câteva comunităţi musulmane din India. Restul credincioşilor au primit cu pasivitate desfiinţarea Califatului. O reformă aşa de însemnată şi radicală ca aceea a separării Bisericii de Stat, s'a înfăptuit fără sguduiri şi lupte intestine. Ţara care trecea drept patria islamismului, prin votul Adunării Naţionale, din 9 Aprilie 1928, anulează art.

2 din pactul constituţional : „Religia de stat este mahomedanismul". Pe viitor, preşedintele Republicii şi funcţionarii nu mai jură pe Coran şi pe Allah, ci „pe conştiinţă şi cuvânt de onoare". O circulară a Ministerului de Instrucţie ordonă ridicarea emblemelor religioase dela toate şcolile din Turcia.

Orice cetăţean turc, la vârsta majoratului, e liber să-şi aleagă religia care-i place.

Intr'o ţară ca Turcia, înapoiată şi bigotă, o chestiune aşa de gingaşă, complicată şi spinoasă, a devenit fapt împlinit datorită iniţiativei şi energiei lui Mustafa Kemal.

In timp ce majoritatea oamenilor politici se străduesc să clădească viitorul unui neam, sprijinindu-se cât mai mult pe trecut, Mustafa Kemal, dimpotrivă, caută cu tot dinadinsul să rupă cu dânsul. Ţine cu orice preţ să inaugureze o eră nouă, fără nicio legătură cu trecutul, contrar tuturor obiceiurilor şi tradiţiilor ţării. In locul Sultanatului proclamă Republica, într'un stat înapoiat, refractar progresului; desfiinţează Califatul şi Caremul la un popor oriental, bigot şi tradiţionalist ; modifică scrierea, schimbă calendarul, reformează limba. Impotriva dispoziţiilor Coranului proclamă dumineca zi de odihnă, în locul vinerii ; femeile nu mai umblă acoperite, se arată în public, frecventează balurile, dansează, pe scurt, ele se emancipează în toată puterea cuvântului. Contrar obiceiurilor ţării, pe pieţele publice se ridică statui şi monumente. In materie de legislaţie socială, Turcia stă alături cu statele civilizate. Munca e reglementată şi proteguită. Lucrătorul nu-i lăsat la discreţia patronului.

Unui popor oriental, vestit prin indolenţă şi pasivitate, Mustafa Kemal i-a imprimat ritmul accelerat al vieţii moderne. Şi-a dat seama că numai pe această cale, Turcia va putea să scape dela pieire.

In aplicarea reformelor, Mustafa Kemal, pe lângă hotărîre şi energie, a dat dovadă de tact şi diploma-

ţie. Cât timp a durat războiul pentru independenţa ţării, dânsul s'a ferit să vie cu vreo măsură de natură să slăbească coeziunea şi solidaritatea naţională.

La început s'a mulţumit să atace guvernul din Constantinopol şi anturajul sultanului. Persoana padişahului era înafară de orice discuţie. Incetul cu încetul însă, sapă autoritatea şi situaţia sultanului Mahomed al VI-lea. La scrisoarea lui Kiasim Karabechir Paşa, care, alarmat de o eventuală schimbare a formei de guvernământ, ţine să-l previe că se va opune din răsputeri, Mustafa Kemal răspunde: „Părerea câtorva persoane, potrivit căreia ar fi iminentă înlocuirea regimului monarhic prin sistemul republican, nu-i decât o curată închipuire". A dat această desminţire şi asigurare ca să liniştească spiritele. Nu socotea încă momentul prielnic. A aşteptat să se termine războiul şi să se încheie pacea. După izbânda de pe câmpul de luptă şi succesul dela Lausanne, Mustafa Kemal îşi pune planul în aplicare: Desfiinţează Sultanatul şi proclamă Republica.

La fel procedează şi cu suprimarea Califatului.

Era natural ca toate aceste reforme radicale să provoace reacţiuni. Trecutul, sub diferite forme, încearcă să se împotrivească.

Astfel, a fost la început acţiunea sultanului care a ghicit prin instinct că Mustafa Kemal este duşmanul de moarte al monarhiei. Dar în zadar se svârcoleşte să scape de dânsul. Până la urmă, e nevoit să se plece şi să plece. Dar rezistenţa cea mai dârză o opune Curdistanul. Locuitorii acestei provincii, oameni războinici şi mândri, apără cu arma în mână vechea stare de lucruri. La un moment dat, rebelii ocupă o seamă de oraşe importante, ameninţând în chip serios Republica. Mustafa Kemal a fost nevoit să mobilizeze cinci divizii şi să ducă un adevărat război împotriva lor, până să-i potolească.

Inlocuirea fesului a dat prilej clerului şi cercurilor reacţionare să ia ofensiva în contra preşedintelui Re-

publicii. Ca să înnăbuşe mişcarea ce ameninţa să ia proporţii, Mustafa Kemal procedează cu energie şi severitate. Recalcitranţii plătesc cu temniţa şi capul îndrăsneala de a se opune la înlocuirea fesului.

Chiar în sânul Adunării Naţionale se formează o opoziţie puternică împotriva lui Mustafa Kemal. In fruntea opoziţiei se găsesc aproape toţi oamenii politici şi militarii care s'au distins în lupta pentru independenţa ţării: Rauf Bey, Kiasim Karabekir, Ali Fuad, Refet Paşa şi alţii. Ei pun bazele unui nou partid, intitulat „Partidul republican progresist". Aproape întreaga presă din Constantinopol sprijină noua grupare politică. *Tanin*, unul din ziarele cele mai răspândite, scrie cu această ocazie: „Noul partid e o sabie scoasă în numele democraţiei". In curând, noul partid devine refugiul tuturor nemulţumiţilor şi cu timpul se transformă într'un centru reacţionar puternic. Dar Mustafa Kemal nu-i omul care să se împiedece în drum de o buturugă. Revolta Curzilor îi oferă prilejul să desfiinţeze opoziţia în chip definitiv. Folosindu-se de măsurile excepţionale, institue censura, suprimă peste 12 ziare, condamnă la exil perpetuu pe Husein Djahid, directorul ziarului *Tanin* şi unul dintre cei mai de seamă gazetari ai Turciei, expulzează din ţară, pentru totdeauna, aproape toţi fruntaşii opoziţiei. Cei 150 de indezirabili erau, în marea lor majoritate, oameni de înaltă valoare intelectuală. E curios că Mustafa Kemal, în opera lui de modernizare a Turciei, în loc să aibă concursul păturii culte, dimpotrivă, a avut de luptat cu ostilitatea ei. Elita societăţii turceşti s'a opus din răsputeri la modernizarea Turciei. In lupta lui de reformare a ţării sale, Mustafa Kemal a putut să biruiască, datorită sprijinului pe care l-a găsit în rândurile poporului. Reuşise să câştige încrederea mulţimii. In ochii norodului, el era biruitorul, trimis de Allah să salveze Patria şi neamul turcesc. Ţăranul din Anatolia, fără ştiinţă de carte, dar tare cumse-

cade, nu ştie decât un singur lucru „că ceea ce porunceşte Gaziul (biruitorul) e bine şi că trebue să facă ceea ce le spune dânsul". Se încrede orbeşte într'însul, fiindcă în ochii lui, Mustafa Kemal întruchipează omul providenţial. El este acela care a salvat ţara dela pieire şi tot el se îngrijeşte de soarta ţărănimii. Intr'adevăr, Mustafa Kemal a căutat pe toate căile să îmbunătăţească situaţia agriculturii. In primul rând a desfiinţat dijma, un impozit arbitrar şi nedrept, rămăşiţă din vremea feudalităţii, apăsătoare pentru ţărani şi nefastă pentru producţia agricolă.

De unde, înainte de războiu, Turcia era nevoită să importe anual 80.000.000 kilograme de grâu şi 170 milioane de făină, la 1935, datorită impulsului dat de Mustafa Kemal agriculturii, a ajuns să exporte 110 milioane kilograme de grâu.

Prin suprimarea „Partidului republican progresist", opoziţia legală e desfiinţată. Mustafa Kemal guvernează ţara cu ajutorul unui singur partid „Partidul republican al poporului", partid întemeiat şi condus de dânsul.

De pe vremea când nu era încă preşedintele Republicii, s'a gândit să-şi creeze în sânul Adunării Naţionale un grup compact, cu ajutorul căruia să-şi impună voinţa. Astfel a luat naştere grupul pentru „Apărarea drepturilor Anatoliei şi ale Rumeliei". El constitue sâmburele partidului poporului, întemeiat de Mustafa Kemal în Iulie 1923, cu intenţia de a organiza mişcarea republicană în sânul Adunării Naţionale şi de a forma un instrument de guvernare. El continuă să păstreze şefia partidului poporului, chiar după alegerea sa ca preşedinte al Republicii.

Partizanilor parlamentarismului integral, care îi cer să-şi dea demisia din calitatea sa de şef al partidului, deoarece această îndoită funcţiune este incompatibilă cu principiile democraţiei, Mustafa Kemal le răspunde : „Publicul şi lumea întreagă trebue să ştie

că nu există pentru mine neutralitate politică şi ceea ce se cheamă „deasupra partidelor". Sunt partizanul Republicii şi aceasta este prima dogmă a partidului populist. Partidul este avangarda progresului intelectual şi social. Partidul poporului este naţiunea întreagă, iar programul său este acela al întregii naţiuni. Subliniez că pentru mine este o chestiune de onoare de a rămâne în acelaşi timp şeful său şi preşedintele Republicii".

Mustafa Kemal şi-a dat foarte bine seama că jocul liber al forţelor care constitue idealul unei democraţii evoluate, nu poate să funcţioneze în chip eficace, într'o ţară înapoiată ca Turcia. Era nevoie de o perioadă de transiţie. Mişcarea progresistă din Turcia nu era, ca în alte state, urmarea firească a unei evoluţii îndelungate, ci o revoluţie venită de sus. Printr'un singur salt, trebuia să străbată mai multe veacuri de desvoltare. O astfel de schimbare radicală nu putea fi săvârşită decât de un singur om.

O dictatură temporară se impunea cu necesitate. Jocul liber al forţelor politice era de natură să stingherească progresul ţării. Kemal e de părere că „libertatea e ca şi focul: supravegheată şi mânuită cu îndemânare, ea e binefăcătoare; lăsată în voia ei, pârjoleşte şi distruge". De aceea, în interesul ţării şi succesului reformelor, Mustafa Kemal a căutat să pună frâu libertăţii, ferind-o să degenereze în libertinaj.

Lipsit de experienţă politică şi educaţie cetăţenească, poporul turc era incapabil să se conducă singur. Avea nevoie de un îndrumător priceput şi de un cârmaciu cu mână de fier. Poporul turc şi-a dat seama cel dintâiu de acest lucru; de aceea, i-a acordat lui Mustafa Kemal încredere deplină. Atatürk guvernează Turcia nu ca un despot, ci în numele poporului şi pentru binele poporului.

Intreg norodul îl adoră şi nu-i refuză nimic, fiindcă e încredinţat că tot ceea ce cere Kemal, e spre binele ţării.

Potrivit Constituţiei din Aprilie 1924, toate puterile statului emană dela naţiune. Aceasta îşi exercită suveranitatea prin „Marea Adunare Naţională" aleasă pe timp de 4 ani şi prin sufragiu universal. Sunt alegători Turcii de ambele sexe, la vârsta de 18 ani, iar eligibili cei care au împlinit 30 de ani şi sunt ştiutori de carte. Din sânul Marii Adunări se alege, pe o perioadă de patru ani, preşedintele Republicii. Mustafa Kemal a refuzat cu îndărătnicie diferitele propuneri care i s'au făcut de a fi ales preşedinte pe vieaţă. El a jurat pe Constituţie şi sub niciun chip nu înţelege să-şi calce cuvântul dat. Preşedintele prezintă Adunării guvernul pe care l-a însărcinat să se ocupe cu treburile statului. Nimic însă nu se poate face fără aprobarea Marii Adunări Naţionale, reprezentanta directă a naţiunii.

Intemeindu-se pe faptul că „în realitate totul emană dela singura voinţă a preşedintelui Republicii", o seamă de scriitori au afirmat că sistemul reprezentativ din Turcia nu-i decât un decor minunat, în dosul căruia se ascunde dictatura kemalistă.

Să vedem însă cum stau faptele. Intr'adevăr, Mustafa Kemal îşi alege el colaboratorii care-i plac, iar Marea Adunare Naţională, care trebue să-i controleze, în numele naţiunii, e alcătuită în chip exclusiv din deputaţi aparţinând partidului republican al poporului, al cărui preşedinte este dânsul. Nu trebue însă să pierdem o clipă din vedere, că guvernul întocmeşte reformele, votează bugetul, promulgă legile, cu un cuvânt guvernează sub egida şi impulsul lui Mustafa Kemal, în perfect acord cu Marea Adunare Naţională, care discută liber şi poate să opună un veto. In sfârşit, partidul Republican al Poporului este acela care fixează programul politic al guvernului. Partidul se întruneşte în congres din patru în patru ani, pentru a examina progresul săvârşit pe tărâmul refacerii naţionale şi a fixa programul pe care guvernul trebue să-l respecte până la viitorul congres, cu alte cuvinte pe o perioadă de patru

ani. Acest program este în chip riguros aplicat de către membrii guvernului, miniştri şi deputaţi, recrutaţi cu toţii, în mod obligator, din rândurile partidului republican al poporului, de altfel singurul partid care există. Istoria şi renaşterea Turciei de astăzi se confundă cu existenţa acestui partid. Ieşit din „Asociaţia pentru Apărarea drepturilor Anatoliei şi ale Rumeliei", asociaţie întemeiată în 1919, partidul republican a căpătat forma lui de astăzi prin statutele din 1923. Primul congres al partidului s'a ţinut la Sivas, sub vechea denumire ; al doilea a avut loc la Ankara în 1927, al treilea tot la Ankara, în 1931, şi în fine al patrulea s'a ţinut în Septembrie 1935, mereu în aceeaşi localitate.

Atatürk este întemeietorul, organizatorul, sufletul şi şeful necontestat al acestui partid. In faimosul discurs care a durat treizeci şi şase de ore şi jumătate, ţinut la Ankara în 1927, cu ocazia congresului partidului republican, Mustafa Kemal fixează în formule lapidare, principiile fundamentale ale partidului. Ele sunt în număr de şase:

„Suntem republicani".
„Suntem naţionalişti".
„Suntem populişti".
„Suntem etatişti".
„Suntem laici".
„Suntem revoluţionari".

Mustafa Kemal e republican până'n măduva oaselor. El a pregătit cu metodă şi îndemânare prăbuşirea vechei forme de guvernământ, a detronat pe sultan, a proclamat Republica cu toate riscurile ei, ocrotind-o împotriva tuturor atacurilor. Credincios convingerilor sale republicane, a refuzat în mod categoric oferta făcută de Rauf Bey, de a primi să fie pe vieaţă marele vizir al sultanului, iar mai târziu propunerea ispititoare de a se proclama Calif al Islamului, titlu pompos şi strălucitor. A rămas să slujească patria în calitate de preşedinte al Republicii.

Deşi, la un moment dat, din cauza împrejurărilor politice, a fost cel dintâiu conducător de stat care a încheiat un tratat de alianţă cu Rusia Sovietică, iar din această pricină a fost o vreme când era socotit ca un om al Moscovei, Mustafa Kemal este unul din naţionaliştii cei mai înflăcăraţi. Forţa renovatoare a Turciei de astăzi stă în credinţa naţionalistă. Ea o ajută să biruie toate obstacolele, să meargă înainte pe calea progresului. Dar în timp ce pentru alţii, naţionalismul înseamnă expansiune, degenerând în imperialism, Mustafa Kemal are marele merit că nu se lasă târît de beţia succeselor pe povârnişul acesta primejdios. Dânsul şi-a dat perfect de bine seama, că tocmai imperialismul a fost cauza principală care a determinat prăbuşirea fostului Imperiu otoman. E destul de înţelept ca să nu mai repete experienţa dureroasă a trecutului. El urmăreşte să facă din Turcia de astăzi, un stat cât mai omogen cu putinţă, ferit de orice amestec străin. In caracterul curat naţional al noului stat turc, lipsit de orice tendinţe imperialiste, el vede chezăşia cea mai temeinică a unui viitor sigur şi strălucit.

Republica autoritară întemeiată de dânsul îşi are reazămul cel mai puternic în masele poporului. Mustafa Kemal a căutat să dărâme toate privilegiile de castă, de clase sau de sex. El se străduieşte să curme din rădăcină lupta de clasă dintre patron şi muncitor. Greva şi lockout-urile sunt interzise. In caz de conflict, statul intervine ca arbitru. Grija de a creea o democraţie adevărată, în care indivizii să fie egali în drepturi şi demnităţi, a mers până acolo încât a suprimat orice fel de decoraţie. Un Turc n'are dreptul să primească nici măcar decoraţii străine. Singura decoraţie îngăduită e numai aceea căpătată pe câmpul de onoare, în timpul războiului pentru independenţă.

Când Mustafa Kemal spune că „noi suntem etatişti", nu trebue să se înţeleagă un etatism în sensul

concepţiei marxiste, care înlătură iniţiativa privată, decretând că totul trebue făcut de către stat. Dimpotrivă, după adevăratul sens al etatismului turc, iniţiativa este liberă, dar statul are drept să intervie în toate întreprinderile economice de interes general. Statul însuşi va creea şi va continua în acelaşi timp industriile pe care le încurajează şi le ocroteşte. Industriile particulare dovedindu-se neîndestulătoare spre a asigura viitorul economic al ţării, statul însuşi va întocmi un plan vast de industrializare, va construi uzini, punându-le sub conducerea sa.

Acolo unde nevoia se simte, se înfiinţează monopolul.

O serie întreagă de reforme, ca separarea Bisericii de stat, desfiinţarea Califatului, ridicarea emblemelor religioase dela toate şcolile ca şi alte măsuri arată cu prisosinţă caracterul profund laic al partidului republican.

Incepând cu schimbarea formei de guvernământ şi continuând cu reforme radicale în toate direcţiile, până la schimbarea portului şi reforma limbii, Mustafa Kemal a dovedit, fără posibilitate de tăgadă, că este cel mai mare revoluţionar al zilelor noastre.

De 15 ani, reformele se succed una după alta ca într'un film de cinematograf. Sub impulsul şi conducerea lui Mustafa Kemal, revoluţia îşi urmează cursul într'un ritm accelerat şi sigur.

In acest interval de timp, adversarii preşedintelui Republicii şi oamenii vechiului regim, neputându-se împăca cu noua stare de lucruri, au căutat să împiedece mersul înainte al revoluţiei, încercând în mai multe rânduri să suprime vieaţa lui Mustafa Kemal.

Dar niciunul din atentatele urzite nu şi-a atins scopul, fiindcă au fost descoperite la timp. Dintre toate, cel mai important este complotul dela Smirna din anul 1926. In cele două mari şi răsunătoare procese care au avut loc la Smirna şi Angora, au defilat peste 100 de inculpaţi. Tribunalul Independenţei ju-

decă şi condamnă fără cruţare. Printre cei osândiţi la moarte se află Djavid Bey, vestitul ministru de finanţe din guvernul prezidat de Talaat Paşa, doctorul Nazim Bey, unul din întemeietorii comitetului „Uniune şi Progres", Hahil Bey, fostul preşedinte al Camerei, încă alţi trei foşti miniştri, un general, mai mulţi ofiţeri şi foşti deputaţi. Rauf Bey şi Dr. Adnan sunt condamnaţi în contumacie la închisoare. Au fost achitaţi Kiasim Karabekir şi Ali Fuad Paşa.

Un complot mai recent e cel din Decembrie 1928 descoperit la Brussa, un centru reacţionar puternic.

De atunci încoace domneşte liniştea în Turcia. Adversarii au fost reduşi la tăcere. In faţa operei săvârşite de Mustafa Kemal, chiar ei au fost nevoiţi până la urmă să recunoască, că toate faptele sale au fost făcute spre binele ţării. In măsura în care liniştea a fost restabilită, au încetat tribunalele speciale şi starea de asediu. In vremea din urmă, Mustafa Kemal a îngăduit opoziţiei să pătrundă în parlament. Cu prilejul alegerilor din 8 Februarie 1935, partidul republican al poporului a lăsat libere 16 locuri ca să fie ocupate de deputaţi independenţi. Pe zi ce trece, Turcia merge încet dar sigur spre un regim democratic normal.

In acest timp, se ridică o nouă generaţie, crescută în spiritul ideilor lui Mustafa Kemal. Acestui tineret, speranţa ţării şi viitorul neamului, Atatürk îi încredinţează soarta Turciei. Lui se adresează dânsul, în peroraţia din faimosul discurs ţinut la 20 Octombrie 1927 :

„Rezultatul la care am ajuns astăzi a fost plătit cu preţul nenorocirilor pe care neamul nostru le-a îndurat veacuri în şir şi cu sângele cu care am stropit fiecare colţişor din pământul ţării. Incredinţez această moştenire tineretului turc. Tu, tineret, ai cea dintâi datorie să păstrezi şi să aperi Independenţa şi Republica. Este singurul rost al existenţei tale şi singurul ţel al viitorului tău. Acest bun este cea mai

preţioasă comoară pe care o ai. Vei avea de a face, atât înăuntru cât şi înafară, cu răuvoitori, care ar dori să-ţi răpească această comoară.

Dacă, într'o zi, te vei vedea nevoit să aperi Independenţa ţării şi Republica, vei chibzui asupra posibilităţilor, a condiţiilor, a situaţiei în care te vei găsi, ca să cauţi să-ţi faci datoria. Aceste posibilităţi şi condiţii pot s'apară neînchipuit de defavorabile. Se prea poate ca vrăjmaşii care atacă republica şi independenţa ta să aibă parte de izbânzi fără precedent în lume; se prea poate ca toate locurile întărite din scumpa noastră patrie să fie cucerite prin forţă sau vicleşug, toate şantierele şi armata întreagă risipită, iar ţara ocupată peste tot. Şi ceea ce-i mai rău încă: se poate ca cei care ar deţine puterea să fie în eroare sau nişte rătăciţi, să vadă împletindu-se interesele lor personale cu năzuinţele politice ale năvălitorilor. Se poate ca întreaga naţiune istovită să cadă în sărăcie şi mizerie. Dar tu, fiu al viitorului, chiar în aceste condiţii şi împrejurări, datoria ta e să salvezi Independenţa şi Republica. Forţa de care vei avea nevoie, o vei găsi-o în sângele nobil care curge în vinele tale."

Atunci când patria era în primejdie să piară, Mustafa Kemal, plin de mândrie, rostise aceste cuvinte sguduitoare: „Poporul nostru nu poate să moară, iar dacă ar fi cândva să moară, pământul nu va avea tăria să-i suporte sicriul".

Tineretul care-l adoră pe Atatürk, privindu-l ca pe un erou de legendă, n'are altă dorinţă şi ambiţie mai mare decât să împlinească testamentul lui politic.

* * *

Un fapt petrecut la Constantinopol, în Aprilie 1925, ne arată în chipul cel mai elocvent cu putinţă, prefacerea radicală care s'a produs în Turcia, în ul-

timii ani. La acea dată, în fosta capitală a Imperiului otoman, oraşul scăldat de apele Bosforului, are loc al XII-lea congres anual al Alianţei internaţionale feminine.

Participă trei sute de delegate, din treizeci de ţări diferite. Şedinţele se ţin la Ildiz-Kiosk, în fostul palat al sultanului şi în sala destinată haremului. Nici nu se poate închipui o transformare mai radicală. In locaşul care altădată adăpostea sute de femei, aduse din toate părţile lumii ca să împodobească seraiul sultanului, de rândul acesta se întrunea congresul Asociaţiei Internaţionale Feminine.

Numai în decurs de câţiva ani de zile s'a schimbat o întreagă stare de lucruri. Femeia turcă nu mai umblă acoperită, se arată în public, frecventează localurile, dansează, urmează cursurile Universităţii, învaţă pictura, poate să profeseze avocatura, cu un cuvânt e complet emancipată, egală în drepturi cu bărbatul. S'a dus vieaţa de harem. Ba ceva mai mult, în parlamentul dela Ankara sunt 17 femei deputaţi.

Turcia lui Mustafa Kemal a luat-o înaintea Franţei, Germaniei şi Italiei.

Faţă de această reformă, prezidenta adunării feminine s'a simţit îndreptăţită să declare în prima şedinţă că recunoaşterea drepturilor femeii turce înseamnă cel mai uimitor progres realizat în decursul veacului.

Adunarea a votat în unanimitate o adresă de mulţumire şi admiraţie către Kemal Atatürk, liberatorul femeilor din Turcia.

Dacă Pierre Loti ar reînvia, desigur că n'ar recunoaşte Turcia. Ar vedea cu cea mai mare surprindere că Turcii şi-au schimbat nu numai costumul, forma de guvernământ, ci chiar şi numele. Mustafa Kemal a devenit Kamàl Atatürk. Ismet Paşa, Inonu ; Tevfic Bey, Rustu Arras şi aşa mai departe. La intrarea în Cornul de Aur îl va izbi o statue impunătoare. Aşa ceva oprea religia, pe vremuri. Au dis-

părut fesurile şi gratiile dela ferestre. Zadarnic s'aprind luminile la minarete şi hogea anunţă credincioşilor ziua sfântă ; vinerea a încetat să fie zi de odihnă şi sărbătoare. In locul slovelor arabe, atrăgătoare prin înfloriturile şi ciudăţenia lor, ar vedea peste tot caracterele latine. S'au schimbat şi calendarul şi cifrele. Pe străzi nu va întâlni femei acoperite cu voal şi ispititoare prin vraja misterului. Le va vedea prin localuri, Universităţi, la bară, ştranduri, desgheţate şi vioaie.

Aziade a rămas numai o amintire.

De bună seamă că autorul „Desamăgitelor" ar încerca o mare desiluzie. El ar ofta nostalgic după Turcia din trecut, pitorească şi exotică. Ar avea cuvinte aspre la adresa lui Mustafa Kemal care a distrus tocmai ceea ce alcătuia specificul acestei ţări. Sunt multe persoane, şi din cele mai serioase, care împărtăşesc un punct de vedere asemănător, bine înţeles întemeiat pe alte considerente decât cel de ordin sentimental. Ele sunt de părere că progresul adevărat al unui popor nu se realizează rupând cu trecutul, ci desvoltând specificul naţional, rezultatul unei evoluţii istorice de veacuri. Nesocotirea tradiţiei înseamnă despreţuirea experienţei seculare a unui popor. Un neam cu cât este mai viguros, cu atât caută să-şi construiască viitorul, ţinând seamă de experienţa trecutului. In acest caz, tradiţia nu mai este o piedecă, ci o moştenire preţioasă.

In ochii multor Europeni, râvna frenetică a lui Mustafa Kemal de a modela Turcia după calapoadele statelor din apus, apare ca o manie caracteristică despoţilor asiatici.

Forma, susţin dânşii, trebue să corespundă fondului, ori fondul unui popor nu se poate schimba cât ai bate din palme, într'o singură noapte şi printr'o trăsătură de condeiu; el este produsul organic al unei îndelungate evoluţii istorice. In asemenea condiţii, întreaga operă reformatoare a lui Atatürk nu-i de-

cât o simplă maimuțărie a Occidentului, impusă prin silnicie. Mustafa Kemal a păcătuit nu numai prin faptul că le-a dat la o parte, dar și prin aceea c'a ridiculizat toate tradițiile Islamului, care au dat poporului turc, veacuri întregi, tăria și hrana lui sufletească.

„Eroarea esențială a lui Kemal, în opera lui de reformator occidental, — spune contele Sforza, — a fost aceea c'a vrut să meargă cu mult mai repede decât toți ceilalți despoți „luminați" care l-au precedat. Toate uneltele noastre care ne pun în contact, dela calea ferată până la însăși războiul, au provocat într'însul impresia unei apropieri iminente între popoare a căror idei și sentimente sunt așa de îndepărtate astăzi mai mult ca niciodată ; dar tot acest ghiveciu de reforme occidentale al lui Kemal nu va constitui, într'o zi, decât un episod cu totul secundar al activității sale."

Rămâne de văzut dacă se vor adeveri sau nu spusele contelui Sforza. Până atunci, Mustafa Kemal se îndărătnicește să modernizeze Turcia, nu pe îndelete și evolutiv, ci pe cale revoluționară și într'un ritm cât se poate mai accelerat. E convins că sunt cazuri când evoluția și progresul nu se pot înfăptui, fără intervenția factorului revoluționar. Râvnește pentru țara lui o altă menire decât aceea de a servi, ca pe vremuri, drept obiect de curiozitate exotică, pentru vizitatorii străini. Ține cu tot dinadinsul să nu ofere puterilor cu tendințe imperialiste niciun prilej de amestec străin. Nu vrea ca Turcia să împărtășească cumva soarta Etiopiei sau a Chinei. Și-a dat seama că țările care se îndărătnicesc să rămână în urmă cu progresul sunt șterse de pe harta lumii. Pe orice cale și cu orice risc, el caută să înlăture o astfel de perspectivă sumbră pentru Turcia.

După felul cum se prezintă situația astăzi, se poate spune că Mustafa Kemal a parvenit la rezultatul dorit. Turcia este înafară de orice primejdie. A înce-

tat să fie obiect de tocmeală şi nu mai constitue o pradă în ochii marilor Puteri.

Pentru un astfel de rezultat, merită toată admiraţia şi recunoştinţa poporului turc.

* * *

Pe cei mai mulţi, beţia succesului îi ameţeşte, făcându-i să-şi piardă cumpătul. Obsedaţi de laurii izbânzii, caută cu tot dinadinsul noui prilejuri de glorie. Pe foştii comandanţi de oştiri, în deosebi, îi atrage în chip irezistibil gloria expediţiilor militare. Rar căpetenii de armată biruitoare care să reziste unor asemenea porniri şi ispite ; cad victima lor, oameni din cei mai vrednici şi valoroşi. Mustafa Kemal are neasemuitul merit că nu s'a lăsat pradă ademenirilor şi a unor astfel de imbolduri. Lucru foarte rar, din ostaş desăvârşit a devenit bărbat de stat de primul rang. Nu-i omul care vrea războiul de dragul războiului; îl acceptă când n'are încotro, ca un rău necesar cu ajutorul căruia vrea să obţie independenţa ţării sale, o pace dreaptă şi onorabilă.

Se străduieşte din toate puterile să cruţe sângele poporului său. Am văzut în altă parte cum, numai datorită tactului şi sforţărilor lui Mustafa Kemal, a fost înlăturat războiul cu Anglia, imediat după victoria împotriva Grecilor. Sub impresia succeselor militare, armata şi ofiţerii erau nerăbdători să treacă linia de demarcaţie, îndreptându-se asupra Constantinopolului. Dar Kemal, care-şi dă seama ce urmări funeste poate să aibă un gest pripit, ştie să le înfrâneze zelul. Nu vrea să joace soarta ţării pe o singură carte. Nu numai că ocoleşte cu cea mai mare grijă războiul, dar îşi dă toată osteneala să stingă focarele de unde ar putea să izbucnească eventualele conflicte.

In timp ce majoritatea dictatorilor se lasă în voia

elanurilor imperialiste, Mustafa Kemal se străduește să stârpească în sufletul poporului său, asemenea tendințe primejdioase. Unul din motivele de căpetenie care l-au determinat să desființeze Califatul, a fost tocmai caracterul universalist al acestei instituții. Intr'adevăr, Califul, deși nu exercita în chip efectiv autoritatea sa decât în cuprinsul statului turc, totuși era socotit șeful suprem a 300 milioane de musulmani, răspândiți în toate continentele și sub stăpânirea feluritelor state. Mustafa Kemal a fost cel dintâiu care și-a dat seama că nu este în interesul Turciei celei noui, să se pomenească în viitor amestecată în luptele pentru apărarea credinței musulmane.

„Poporul din Turcia cea nouă — declară Mustafa Kemal — nu se mai gândește la altceva decât la propria sa existență și la propria sa prosperitate. N'are de făcut daruri la alții."

Determinat de aceste considerente, a renunțat la Arabia și Locurile Sfinte.

Pe la începutul anului 1919, Mustafa Kemal trimite contelui Sforza următorul răspuns: „Menținerea stăpânirii turcești asupra Arabilor a fost una din cauzele prăbușirii noastre. Numai vrem s'auzim de așa ceva. Semuzii să-și aranjeze treburile cum le place și cum vă place".

Pe dânsul nu-l privesc decât numai interesele Turciei propriu zise. Nu și-a schimbat nici măcar cu o iotă punctul acesta de vedere, nici astăzi, când se găsește la apogeul gloriei, iar țara lui merge din ce în ce progresând.

Continuă să creadă cu aceeași tărie că este în interesul Turciei de astăzi, să renunțe la orice gând de influență înafară de hotarele țării. Găsește deopotrivă de primejdios atât panislamismul cât și panturcismul, fiindcă amândouă aceste căi duc spre aventură și prăpăd. El vrea să ferească patria sa de asemenea primejdii.

A avut curajul moral să rămână credincios acestei politici înţelepte, chiar în toiul succeselor militare. E un merit nespus de mare pentru un bărbat politic, cu atât mai mult cu cât el e ostaş la origină, iar militarul, prin întreaga lui structură sufletească, e înclinat spre o politică războinică şi de prestigiu.

Mustafa Kemal constitue o excepţie fericită dela această regulă generală.

Potrivit liniei de conduită pe care şi-a impus-o, el refuză să se amestece în treburile celorlalte ţări musulmane.

In Decembrie 1924, un membru al Adunării Naţionale din Angora, ridicându-se împotriva Angliei, cu privire la chestia Egiptului, Feti Bey, preşedintele consiliului, reflectând gândul lui Mustafa Kemal, îi răspunde: „Guvernul se găseşte obligat să declare că n'aprobă deloc termenii întrebuinţaţi de orator faţă de Anglia, cu care Turcia doreşte să păstreze raporturi prieteneşti. Ne ferim să ne lăsăm târîţi de sentimentalism. Pe de o parte, poporul turc doreşte binele şi neatârnarea poporului egiptean, iar pe de altă parte, vrea de asemenea ca legăturile sale cu Marea Britanie să fie cât mai strânse şi, în acest scop, ţine să se poarte faţă de dânsa într'un mod amical".

Sub directa inspiraţie a lui Mustafa Kemal, ziarul *Jeni-Ses* scrie, în 1926, cu prilejul înglobării Republicii musulmane Azerbeidjan, în hotarele statului sovietic rus: „Republica naţională din Azerbeidjan a fost înlocuită cu un alt regim; Republica sovietică din Azerbeidjan a fost înglobată în Uniunea Sovietică Rusă. Este inutil de a mai discuta această chestiune. Turcia şi Rusia sovietică sunt prietene. Este deci preferabil de a se abţine dela orice atitudine de natură să stârnească interpretări eronate".

Lucrurile însă se schimbă cu totul, când sunt în joc demnitatea şi interesele vitale ale Turciei. Mustafa Kemal înţelege să le apere cu cea mai mare

îndârjire. Aşa a fost cazul cu chestia Mossulului şi sangiacului Alexandrette. In ambele cazuri a avut de a face cu două mari puteri : Anglia şi Franţa. In chestia Mussolului, mai ales, a avut mult de furcă cu Anglia. La un moment dat, situaţia a fost aşa de încordată între aceste două ţări, încât era iminentă primejdia unui război între ele. Mustafa Kemal, dându-şi seama că ţara lui, după atâţia ani de luptă, pentru opera de refacere şi consolidare, are nevoie de linişte şi pace, a preferat să se înţeleagă cu Anglia decât să recurgă din nou la război ; era o cale nesigură şi cât se poate de primejdioasă. Pe de altă parte, trebuia să ceară unei ţări istovite ultima picătură de sânge şi ultimul ban, într'o vreme când Turcia avea nevoie de toată vlaga sa pentru opera ei de regenerare.

Bărbat de stat în toată accepţiunea cuvântului, Mustafa Kemal nu-şi poate îngădui o asemenea greşală politică de neiertat. Ca să evite războiul care pentru ţara lui însemna un nou prilej de jertfe şi ruină, el s'a resemnat să facă o serie de concesii din cele mai dureroase.

Conflictul cu Franţa pe chestia sangiacului Alexandrette a fost aplanat pe cale amicală, în sânul Ligii Naţiunilor, menajându-se pe cât se poate interesele tuturor părţilor. Cu lichidarea acestei afaceri spinoase, dispărând orice punct de discordie între Franţa şi Turcia, vechea prietenie dintre aceste două ţări, turburată un moment, e din nou înnodată.

Spirit realist şi constructiv, bărbat de stat în toată puterea cuvântului, Mustafa Kemal şi-a dat seama că numai o politică pacifistă asigură ţării sale o desvoltare normală şi o epocă de prosperitate. Aceasta nu-l împiedecă să se înarmeze şi să se pregătească intens în vederea oricărei eventualităţi. Ştie mai bine ca oricare altul că numai cei puternici impun respect şi sunt lăsaţi în pace. La rândul lor, atât vecinii cât şi marile Puteri au ajuns la convingerea că pacifis-

mul lui Atatürk nu izvorăşte dintr'o slăbiciune organică a statului turc, ci dintr'o politică chibzuită; ştiu că, la nevoie, nu se dă înlături s'accepte războiul. De asemenea cunosc faptul că Mustafa Kemal se pricepe să conducă la biruinţă oştile pe câmpul de luptă. De aceea, cu toţi îl respectă şi se feresc să-l provoace. La rândul lui, şi dânsul ştie să fie cât se poate de precaut şi plin de tact. Se fereşte să întindă prea tare coarda şi totdeauna are grijă să pândească momentul prielnic.

Nu este îndrăsneţ decât în cele bine chibzuite.

Acordul dela Montreux din Iulie 1936 e o dovadă în plus a însuşirilor politice ale lui Atatürk. Prin tratatul dela Lausanne, Turcia a fost nevoită să primească clauza impusă de Anglia, cu privire la demilitarizarea strâmtorilor şi a Bosforului. De sigur, era o ştirbire a suveranităţii statului turc asupra unei porţiuni din teritoriul său. Dar, vorba poporului: „nu era s'asvârle blana în foc din cauza unui purece". Acceptă fără murmur tratatul care-i aducea Turciei o mulţime de avantaje, lăsând pe seama timpului sarcina să lucreze în sensul anulării clauzei buclucaşe. După o aşteptare de treisprezece ani, Mustafa Kemal a socotit momentul prielnic pentru înlăturarea acestei clauze. Era în vara anului 1936, după expediţia lui Mussolini în Abisinia şi lovitura lui Hitler, prin militarizarea regiunii oprită prin tratatul dela Versailles. Dar în loc să imite pilda lui Hitler, denunţând tratatul şi punând puterile interesate în faţa faptului împlinit, a preferat calea înţelegerii amicale. Şi-a dat seama că este în paguba Turciei să procedeze la fel cu Germania. Ar fi însemnat să contribue ea singură la dărâmarea tratatului care îi consacra independenţa şi-i aducea o seamă de foloase. Ar fi însemnat să părăsească Liga Naţiunilor, rămânând izolată. Pe câtă vreme, pe calea înţelegerii amicale, a obţinut tot ce a dorit. Acordul încheiat la Montreux, la 20 Iulie 1936, acordă

Turciei deplină suveranitate asupra Dardanelelor şi a Bosforului. Anglia, care înainte era duşmana de moarte a Turciei, a ajuns astăzi să aibă cu ea legături strânse de prietenie. A venit în vizită de curtoazie, la Atatürk, însuşi regele Eduard al VIII-lea.

Conform politicii sale pacifiste, fără să îngădue niciun amestec străin în treburile statului turc, Mustafa Kemal a căutat să cultive legături de prietenie cu toate statele. Rusia Sovietică a fost primul stat cu care Turcia a înnodat legături de strânsă prietenie. A avut meritul că nu s'a lăsat condus în politica sa de prejudecăţi şi considerente străine de interesele ţării sale. Intr'o vreme când din toate părţile era împresurat de vrăjmaşi şi redus la propriile luí mijloace, alianţa cu Rusia i-a fost de mare folos. Şi astăzi, ea continuă să fie un factor de stabilitate şi siguranţă. Numai un om de talia lui Mustafa Kemal, cu simţul politic în sânge, a putut să aibă intuiţia clară a situaţiei şi să acţioneze în consecinţă. Un Enver Bey, de pildă, n'ar fi fost capabil de aşa ceva. In clipa când Mustafa Kemal stabilea legături de prietenie cu Rusia Sovietică, Enver Bey găsea cu cale să se războiască cu bolşevicii.

In deosebi, trebue subliniată atitudinea lui Mustafa Kemal faţă de Grecia. Această ţară era socotită inamicul de moarte al Turciei. Ea contribuise într'o largă măsură, datorită lui Venizelos, la coaliţia balcanică din 1912, care a dus la desmembrarea Turciei europene. Tot ea a fost aceea care, după războiul mondial, era cât p'aci să desfiinţeze cu totul Turcia, dacă armatele sale biruiau. Părea că timpul şi evenimentele sângeroase săpaseră o prăpastie între cele două popoare vecine.

Iată însă că, datorită lui Mustafa Kemal şi Venizelos, duşmănia seculară dintre cele două ţări se transformă în prietenie şi colaborare. Atatürk a avut dreptate, când a spus: „Faceţi să dispară cauzele războiului, şi rănile pricinuite de război se vor ci-

catriza ". Tratatul dela Lausanne a făcut să dispară orice motiv de neînţelegere între cele două ţări.

Odată războiul terminat şi independenţa ţării asigurată, Mustafa Kemal şi-a dat seamă că este în interesul Turciei să înnoade legături de prietenie cu statul grec.

Contrar obiceiului în asemenea împrejurări, după victoria împotriva Grecilor, Mustafa Kemal s'a ferit să ceară la conferinţa păcii, despăgubiri de război. Şi-a făcut socoteala că Turcia are mai mult de câştigat de pe urma reluării şi poate a intensificării relaţiilor comerciale cu Grecia, decât din încasarea anuităţilor, a căror plată într'o zi putea foarte bine să fie suprimată şi care avea pe deasupra cusurul de a învenina raporturile dintre cele două ţări.

Care alt bărbat de stat din Europa a dat dovadă, la sfârşitul marelui război, de un asemenea tact politic, izbutind să-şi păstreze cumpătul şi să vadă clar în toiul beţiei succeselor?

Schimbul de populaţie între cele două state a înlăturat pe viitor orice motiv de neînţelegere dintre ele. Prietenia greco-turcă izvorîtă la Lausanne, în 1923, din conversaţiile dintre Ismet Inonu şi Venizelos, şi pecetluită prin tratatul dela Ankara din 1930, pe zi ce trece se consolidează. Rar se pomeneşte în istoria diplomaţiei moderne echivalentul unei astfel de colaborări. Mustafa Kemal îşi dă toată osteneala să înlăture orice prilej care ar putea să turbure câtuşi de puţin bunele raporturi dintre cele două ţări. Când generalul Scherrill, ambasadorul Statelor-Unite în Turcia, îşi manifestă dorinţa de a vizita locurile unde s'au dat bătăliile, i s'a răspuns că preşedintele Atatürk preferă relaţiile cordiale ce le are astăzi cu Grecia, duşmanul său de ieri de pe câmpul de luptă, decât amintirea evocatoare a biruinţelor câştigate pe acele meleaguri.

Prin plecarea celor două milioane de creştini din

Asia-Mică şi nimicirea Armenilor, Mustafa Kemal a rezolvat, odată pentru totdeauna, chestiunea spinoasă a minorităţilor, care a dat aşa de mult de lucru Imperiului otoman şi a fost cauza principală a prăbuşirii sale. S'a străduit şi a izbutit să facă din Turcia un stat naţional omogen, chezăşia cea mai bună a unui viitor sigur.

De unde înainte Turcia era socotită magazinul de pulbere al Europei, astăzi, datorită sforţărilor lui Mustafa Kemal, a ajuns element de echilibru şi factor de stabilitate.

Peninsula Balcanică, pe vremuri focar de agitaţie permanentă, s'a transformat în factor de echilibru politic. In constelaţia Înţelegerii balcanice, Turcia lui Mustafa Kemal joacă un rol de frunte. In mesajul istoric pe care preşedintele Republicii turceşti îl trimite cu ocazia vizitei lui Ismet Inonu, la Atena, în Mai 1937, el spune: „Hotarele statelor balcanice aliate constitue o singură graniţă şi acei care ar vrea să se atingă de dânsa, se vor pârjoli ca şi cum ar fi fost atinşi de razele fierbinţi ale soarelui".

Din iniţiativa şi sub auspiciile lui Mustafa Kemal, s'a constituit de curând „Înţelegerea asiatică", în care intră Iranul, Irakul, Afganistanul şi Turcia. E natural să revie Turciei conducerea spirituală a acestei grupări politice. Astfel, duşmănia seculară dintre Turcia şi Iran se termină prin înţelegere şi prietenie. Toate pactele încheiate de Mustafa Kemal au un caracter pur defensiv; ele nu urmăresc decât să asigure integritatea statului turc şi libera lui desvoltare în viitor. Prin politica care a dus-o, a ştiut să pună capăt amestecului străinilor în treburile ţării, de pe urma căruia Turcia a avut aşa mult de suferit. Poporul turc, în frunte cu Mustafa Kemal, nici nu vrea s'audă pomenindu-se cuvântul influenţă. Capitala de astăzi a Turciei a încetat să fie centrul intrigilor marilor Puteri.

Graţie lui Mustafa Kemal, Turcia nu mai apare

astăzi ca o pradă. Chestiunea Orientului nu se mai pune ca înainte de războiu ; ea se prezintă sub un aspect cu totul deosebit. In noua stare de lucruri, Turcia a încetat de a mai fi obiect de compensații, prilej de zizanie, câmp de experiență și intrigi. Expresia proverbială că „Turcul plătește", nu mai corespunde deloc realității.

Acest rezultat, surprinzător de favorabil pentru Turcia, se datorește în cea mai mare parte, dacă nu chiar în chip exclusiv, numai lui Mustafa Kemal. De aceea e perfect îndreptățit să se numească Kamàl Atatürk. Cuvântul cel dintâiu înseamnă pe turcește „fortăreață", iar al doilea „tatăl Turcilor". Fără nicio exagerare, Mustafa Kemal a fost, pentru patria sa, o fortăreață, iar pentru poporul turc, un părinte.

Pe cât de refractar e Mustafa Kemal oricărei intervenții sau influențe străine în politica țării sale, pe atât e de bucuros de concursul statelor civilizate în opera sa de modernizare a Turciei. El ia dela fiecare stat modern, tot ce i se pare că este mai bun pentru a-l aplica la dânsul acasă. Planul său de refacerea Turciei e oarecum sinteza tuturor progreselor realizate de fiecare popor în parte. El împrumută din Franța și Germania profesori pentru învățământul superior, savanți pentru laboratoare, arhitecți pentru marile construcții de care are nevoie, medici și o mulțime de alți specialiști : dela Uniunea Sovietică, ingineri și lucrători calificați pentru industria pe care o înjghebează.

Acceptă cu plăcere orice colaborare sinceră și utilă, dar refuză cu încăpățânare să primească tutela cuiva.

In timp ce majoritatea dictatorilor au nevoie de succese răsunătoare ca să se mențină și să-și poată consolida situația, fiind siliți din această cauză să recurgă la o politică războinică și de prestigiu, numai Mustafa Kemal, fostul comandant de oști biruitoare,

găseşte mai cuminte să se consacre exclusiv operei de regenerare şi ridicare a ţării, adoptând o atitudine cât se poate de chibzuită. Eroul războiului pentru independenţa Turciei nu mai râvneşte noui succese militare. Îi ajung laurii câştigaţi în luptele dela Anafarta, Sakaria şi Dumlupunar. In locul biruinţelor de pe câmpul de luptă, preferă gloria reformelor îndrăsneţe.

Obiectul favorit al lui Mustafa Kemal, şi pe care dânsul îl arată cu mândrie şi emoţie vizitatorilor străini, e darul făcut de parlamentul turc, cu prilejul înlocuirii alfabetului arab cu caracterele latine. E o tăbliţă de aur masiv, purtând în relief literele noului alfabet.

In ziua de 1 Noembrie 1928, Marea Adunare Naţională a făcut acest dar preşedintelui Republicii, Gazi Mustafa Kemal „ca un zălog de recunoştinţă pe care naţiunea îl aduce acelui geniu care, după ce a condus Marea Naţiune Turcă pe calea libertăţii şi a progresului, asemenea unei torţe o călăuzeşte pe drumult cititului şi al scrisului".

In discursul rostit de Mustafa Kemal, cu prilejul votării acestei reforme, el spune cu toată convingerea : „Adoptarea caracterelor latine constitue ea singură o fază însemnată în lupta pentru progres a ţării".

De aceea şi Mustafa Kemal ţine aşa de mult la obiectul care îi aminteşte o reformă atât de importantă; îl preţueşte, fiindcă el simbolizează caracterul operei întreprinse şi năzuinţele sale.

Pentru această preferinţă, el merită toată admiraţia.

Regretul pentru victimile pe care le-a făcut în drumult înfăptuirilor sale, e răscumpărat cu prisosinţă prin rezultatele la care a ajuns şi scopul pe care l-a urmărit.

* * *

La vârsta de 14 ani, pe când era elev la şcoala militară dela Salonic, Mustafa Kemal a cunoscut primii fiori ai dragostei. Iubea pe o fată de prin vecini. A fost o dragoste de licean, romantică şi nevinovată, care a contribuit să-i ascută sensibilitatea, turburându-l puţin, dar fără să-l sguduie până'n adâncuri şi să lase urme. Fiindcă nu-i poate vorbi, se mulţumeşte s'o privească dela distanţă şi să ofteze după dânsa. Seara, când se întorcea dela şcoală, sub fel de fel de pretexte sta şi se plimba ceasuri întregi sub fereastra iubitei sale. Preocupările erotice însă nu-l împiedecă să-şi vadă de studii. Se numără printre fruntaşii clasei. Mai târziu, când ajunge ofiţer la Constantinopol, cade în mrejele unei Levantine frumoase şi rafinate. Dar repede se desmeticeşte. Dominaţia unei femei îi repugnă. Oricât de ispititoare ar fi braţele iubitei, nu-i omul care reduce rostul vieţii la desmierdări şi desfătări erotice.

Găseşte că are şi alte lucruri mai însemnate de făcut pe lume. Sufletul lui e frământat de ambiţie şi de năzuinţi de tot felul.

Atmosfera molcomă a Constantinopolului nu izbuteşte să-l moleşască. Are destulă vlagă într'însul ca să reziste înrâuririi nefaste a mediului. Pe de altă parte, evenimentele politice şi războaiele care se ţin lanţ nu-i dau răgazul să iasă din făgaşul preocupărilor serioase. Dimpotrivă, totul contribue să-l maturizeze. După războiul balcanic, pe când funcţiona ca ataşat militar la Sofia, din lipsă de altceva mai bun, era cât p'aci să se căsătorească cu fiica generalului Kowatscef.

Se opunea la acest proiect atât firea lui independentă cât şi deoşebirea de caracter dintre cei doi parteneri.

Războiul mondial care izbucneşte în curând, ca şi lupta care o duce pentru independenţa ţării, nu-i dau răgazul să se gândească la dragoste sau la întemeie-

rea unui cămin. E absorbit de un singur gând : să-şi împlinească datoria, să servească patria.

Iată însă că, într'o bună zi, pe când îşi făcea intrarea triumfală la Smirna, se pomeneşte îndrăgostit de o tânără Turcoaică. Era după victoria definitivă împotriva Grecilor. Intr'una din zile, o tânără fată se prezintă la cartierul general, cerând stăruitor să vorbească comandantului şef. Era fiica unuia din cei mai bogaţi oameni din Smirna, fată tânără, frumoasă, inteligentă şi cultă. Işi făcuse educaţia şi studiile în străinătate. Venise de curând în ţară. Sub ocupaţia vrăjmaşului, din cauza sentimentelor sale patriotice, a avut mult de suferit din partea autorităţilor greceşti. Atunci, ea a jurat că dacă Mustafa Kemal va intra biruitor în Smirna, îi va cere să fie oaspetele ei.

Generalisimul armatei turceşti a fost foarte surprins şi impresionat totdeodată de atitudinea şi îndrăsneala acestei femei, care contrasta în chip izbitor cu obiceiurile ţării. Dar în faţa rugăminţilor şi a stăruinţii tinerei fete, Mustafa Kemal sfârşi prin a primi invitaţia. Pe zi ce trece, gazda face asupra lui o impresie din ce în ce mai puternică. Latifeh hanum are douăzeci de primăveri, ochi frumoşi, faţă catifelată şi corp bine clădit, dar mai presus de toate e o fată inteligentă, foarte instruită, vioaie şi serioasă.

Apreciindu-i calităţile ei de ordin intelectual, el a făcut dintr'însa secretara lui particulară. Posedând la perfecţie mai multe limbi străine, ea i-a fost de mare folos în tălmăcirea corespondenţei diplomatice, într'o epocă aşa de importantă ca aceea a tratativelor dela Londra. Dar când Mustafa Kemal, cucerit de farmecul ei feminin, a vrut să facă din Latifeh hanum ibovnica lui, s'a trezit în faţa unui refuz categoric ; nu cedează cu niciun preţ. Intre ei are loc o explicaţie loială : el îi declară că s'a jurat că nu se va însura până când nu va duce la bun sfârşit opera începută ; ea îi mărturiseşte că sau va fi soţia lui sau nu se va mărita deloc ; dar în niciun caz nu va de-

veni metresa lui. In urma acestei explicaţii. Mustafa Kemal pleacă la Brussa şi de acolo la Angora. După şase săptămâni însă, se întoarce la Smirna, hotărît să se însoare. Era prima înfrângere suferită în viaţa lui. Latifeh hanum devine nevasta lui Mustafa Kemal. Femeie superioară, mândră şi ambiţioasă, ea nu se mulţumeşte numai cu rolul de soţie, ci caută cu tot dinadinsul să joace un rol important în viaţa statului turc. Timp de doi ani de zile, cât a durat căsnicia, ea s'a străduit să fie o colaboratoare a bărbatului ei, în opera de modernizare a Turciei. A jucat mai cu seamă un rol însemnat în mişcarea de emancipare a femeii din Turcia. Dar după doi ani de zile de convieţuire, căsnicia lor se desface. Era natural ca să sfârşească prin divorţ. Prea erau amândoi firi mândre, ambiţioase şi voluntare. Latifeh hanum, conştientă de superioritatea sa, vroia să exercite o influenţă deosebită asupra soţului ei şi să pună rânduială în viaţa lui desordonată. Mustafa Kemal nu era însă omul care să se lase stăpânit de o femeie Gelos de independenţa lui şi dornic de libertate, sfârşi prin a-i trimite obişnuita scrisoare de divorţ.

Adept înfocat al Republicii, nu-l preocupă gândul întemeierii unei dinastii.

Rămas slobod, trăieşte cum îi place viaţa de burlac.

Asupra vieţii pe care o duce Kamàl Atatürk, circulă o seamă de legende. Se spune că o duce într'o continuă sărbătoare, îşi petrece nopţile în dansuri, libaţiuni şi desfătări, prin cârciumi şi tot felul de localuri, în tovărăşia femeilor şi a prietenilor care-l însoţesc. Intocmeşte legi şi elaborează planuri de reformă, organizează finanţele statului şi ia o seamă de dispoziţii însemnate, tocmai în toiul acestor petreceri nocturne. E treaz, când alţii sunt cuprinşi de ameţeală; lucrează, când alţii cad de oboseală; citeşte, când lumea crede că el doarme. Ce este adevărat din toate aceste svonuri şi legende? Greu de stabilit.

Dar chiar dacă ar fi perfect întemeiate svonurile care circulă, noi nu ne vom îngădui dreptul să judecăm pe Mustafa Kemal după vieaţa lui privată ; e o chestiune care nu ne priveşte. E treaba moraliştilor de răspântie să critice şi să clevetească. Un om de stat nu trebue judecat decât după activitatea lui politică în folosul colectivităţii şi roadele pe care le-a obţinut, iar nicidecum după felul vieţii pe care o duce. Nu trebue să pierdem o clipă din vedere că omul politic nu-i un candidat la concursul de abstinenţă şi virtuţi burgheze. El are alte rosturi şi alte năzuinţe.

Cine uită acest lucru, săvârşeşte o mare greşală.

Din tot ceea ce se colportează pe socoteala lui Kamàl Atatürk, reiese în evidenţă un fapt : extraordinara lui vitalitate.

Războiul şi eforturile pe care le-a făcut, grija ca şi necazurile pe care le-a avut, munca încordată pe care a desfăşurat-o, emoţiile prin care a trecut, vieaţa desordonată pe care a dus-o, toate acestea n'au fost în stare să-i sdruncine sănătatea sau să-i slăbească facultăţile sale intelectuale. A rămas tot aşa de viguros şi sdravăn. Şi astăzi, după vieaţa sbuciumată şi plină de peripeţii pe care a dus-o, după atâtea încercări prin care a trecut, e capabil să petreacă nopţi de-arândul şi să muncească încordat ceasuri întregi, fără să resimtă oboseala ; se bucură de o vitalitate puţin obişnuită.

Această vigoare de ordin fizic şi sufletesc constitue unul din secretele biruinţelor sale.

* * *

Mult timp, Mussolini a urmărit cu cel mai viu interes activitatea lui Mustafa Kemal. Intr'un discurs pe care l-a ţinut cândva la Milano, îi place să se compare cu actualul dictator al Turciei.

„Eu sunt — spune el — Mustafa Kemal al Ankarei milaneze, hotărît şi biruitor, în opoziţie cu Constantinopolul roman, slab, paralizat — eternul Bizanţ"; iar mai târziu îi declară generalului Scherrill, fostul ambasador al Statelor-Unite în Turcia : „Iată un om de mare curaj, după cum a dovedit-o prin revolta sa împotriva tradiţiei otomane şi a tot ce reprezintă această tradiţie în Turcia".

Scriitori şi oameni politici din tabere deosebite sunt unanim în a recunoaşte valoarea şi meritele lui Mustafa Kemal.

Contele Sforza, adversar declarat al dictaturii, în cele două cărţi ale sale : „Les Batisseurs de L'Europe Moderne" şi „Dictateurs et Dictatures", vorbeşte cu elogii şi admiraţie despre Mustafa Kemal. E singurul dintre dictatori faţă de care fostul Ministru de Externe al Italiei are cuvinte de laudă.

In cursul unei convorbiri pe care Roosevelt o are cu Litvinov, preşedintele Statelor-Unite îl întreabă pe Ministrul de Externe al Sovietelor, care este, după părerea sa, cel mai de seamă bărbat de stat din Europa, în timpurile de faţă ; Litvinov îi răspunde : „Bărbatul de stat cel mai bine înzestrat, în prezent, nu se găseşte în Europa, ci dincolo de strâmtori, la Ankara : este Mustafa Kemal, preşedintele Republicii Turceşti."

Cuvintele subtilului diplomat rus exprimă un mare adevăr : Mustafa Kemal, pe drept cuvânt poate fi socotit cel mai de seamă om politic care trăieşte în clipa de faţă.

MUSSOLINI

„Italia nu este decât o expresie geografică". Aşa obişnuia să vorbească, în urmă cu un veac, contele Metternich, faimosul cancelar al monarhiei habsburgice, într'o vreme când această monarhie deţinea un rol de frunte în concertul politicii mondiale, iar susnumitul cancelar era dirijorul Congresului dela Viena.

Din nenorocire pentru Italia, cuvintele Excelenţei cenuşii nu erau o simplă butadă, ci ele exprimau o realitate dureroasă.

Intr'adevăr, Italia, desbinată şi fărămiţată, de mult îşi pierduse independenţa, mulţumindu-se să trăiască cu amintirea unui trecut glorios. Abia la jumătatea secolului al XIX-lea, datorită unui concurs fericit de împrejurări, a unei generaţii eroice şi cu nespus de preţiosul sprijin al Impăratului Napoleon al III-lea, Italia îşi înfăptueşte unitatea şi se constitue ca stat liber şi independent.

La izbucnirea războiului mondial (1914), statul italian număra numai 60 de ani de existenţă, răgaz cu totul neîndestulător pentru închegarea, consolidarea şi buna funcţionare a unui asemenea stat tânăr.

Ca orice stat tânăr, născut în sec. al XIX-lea, Italia a fost nevoită şi dânsa să adopte sistemul de guvernământ englez, acela al monarhiei parlamentare.

Regimul parlamentar însă, ca să poată funcţiona

în condiţii bune şi să dea roadele aşteptate, presupune anumite însuşiri din partea poporului pe care îl reprezintă, ca şi o anumită pregătire civică.

Poporul italian era lipsit de amândouă.

Parlamentarismul era o haină de împrumut ; nu se potrivea nici cu firea, nici cu deprinderile sale.

Cu un popor care număra aproape 18 milioane de analfabeţi, la un total de 42 milioane, capricios şi exuberant din fire, lipsit de experienţă politică şi educaţie civică, era foarte natural ca parlamentarismul să funcţioneze în chipul cel mai defectuos cu putinţă.

Oamenii politici, la rândul lor, au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca să discrediteze această instituţie.

„Parlamentul nostru — spune Paolo Valera — ar fi trebuit să fie distrus. El a avut drept şef conducător pe oameni ca Giolitti, Pelloux, Salandra, Bonnoni, Facta, etc. Parlamentul nostru a fost ceva ruşinos. Istoria parlamentului nu oferă decât adevărate măcelării. Cei mai mari hoţi sunt somităţile noastre cu circonscripţiile electorale. Am avut figuri scandaloase : Crispi, care a prădat statul, a făcut să fie măcelăriţi soldaţii noştri în Africa de către Ménélik şi de către acel mişel de Baratieri. Nicotiera, un alt hoţ. Rudini, un alt sanguinar. Pelloux, un alt câine care zăpăcea mulţimea. Zanardelli, un făţarnic, un uneltitor al democraţiei creştine, care şi-a zidit şi a mobilat vila pe seama statului. Nasi, brigand, pirat, ministru şi hoţ neruşinat, Robert Macaire ministeriabil. Giolitti, care îi rezumă pe toţi, un pungaş veros. El s'a servit de toţi ceilalţi hoţi ai finanţei italiene. El a corupt vieaţa naţională şi a însutit pe răufăcătorii în Cameră.

Multe canalii, mulţi bandiţi, multe mârşăvii criminale."

Tabloul pe care ni-l înfăţişează Paolo Valera, e cât se poate de puţin măgulitor la adresa parlamentului italian.

Se prea poate ca autorul, stăpânit de revoltă, să exagereze într'o largă măsură. Rămâne însă o mare parte de adevăr, în cele scrise de Paolo Valera.

Statul italian, în scurtul răgaz al existenţei sale, n'a avut timpul material trebuitor ca să-şi creeze o clasă conducătoare, care să aibă experienţa guvernării, simţul răspunderii şi acela al datoriei.

Giolitti, de pildă, ca unul care a guvernat Italia cel mai mult timp, în momentele cele mai hotărîtoare pentru existenţa statului parlamentar, era preocupat de soarta partidului şi a sa personală. Atacă cu ultima vehemenţă pe populari, a căror origină democrato-creştină atrăgea simpatiile maselor, desbină pe socialişti şi ajută pe fascişti. Nu are altă preocupare decât preponderenţa partidului său.

Inafară de lipsa unei clase conducătoare conştiente, experimentate şi cu simţul datoriei, Italia era lipsită şi de aparatul de stat, în felul celor de care dispun Anglia şi Franţa, şi care remediază unele defecte ale democraţiei parlamentare, asigurând bunul mers al rotativei statului. Italia n'avusese timpul material ca să-şi formeze un asemenea aparat de stat.

Societatea italiană, pe de altă parte, nu dispune de o clasă socială solid închegată, care să aibă forţa materială şi morală necesară de a-şi asuma şi exercita în chip efectiv puterea.

Ea n'are o aristocraţie în sensul Angliei, sau o burghezime în sensul Franţei.

Ţărănimea nu-i pregătită şi organizată să joace rolul la care e în drept să aspire, după forţa ei numerică.

Muncitorimea nu este nici în număr aşa de considerabil şi nici n'a avut pregătirea şi conducerea necesară ca să joace un rol hotărîtor în vieaţa politică a Italiei. Evenimentele de după războiu au dovedit cu prisosinţă acest lucru.

Condiţiile economice în care e silit să trăiască poporul italian agravează în chip simţitor situaţia politică.

Pe o suprafaţă care e de două treimi cât întinderea Franţei, locuesc mai bine de 42 milioane suflete. A patra ţară din Europa ca întindere, Italia este a treia ca populaţie şi a doua ca densitate.

Pământul Italiei e cât se poate de sărăcăcios. Inafară de o singură câmpie, restul ţării e un şir de dealuri stâncoase.

Cu multă trudă se poate face o firavă agricultură.

Viţa de vie, măslinul, portocalul şi lămâiul sunt singurele avuţii care le oferă pământul ingrat al Italiei. Subsolul, la rândul lui, este şi mai ingrat. Nu oferă niciun fel de avuţie subpământeană ; nici cărbune, nici petrol, aproape nici chiar fier.

Pentru cele 42 milioane de locuitori, Italia dispunea de un stoc de aur de 7 miliarde franci, în timp ce Franţa, pentru 40 milioane suflete, dispune de 68 miliarde franci aur.

Constituindu-se ca stat abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea, Italia n'a avut posibilitatea ca, prin ocuparea de colonii, să-şi creeze noui surse de venituri şi debuşeuri pentru produsele sale.

Abisinia şi Tripolitania nu prezintă cine ştie ce avantaje. Ocuparea lor a prilejuit Italienilor multe necazuri. Mândria lor a fost pusă la grea încercare prin înfrângerile repetate pe care le-a suferit armata lui Victor Emanuel.

Lipsindu-le mijloacele de traiu, Italienii sunt nevoiţi să se expatrieze, să-şi caute hrana prin alte meleaguri. Emigrarea formează unul din fenomenele obişnuite din vieaţa poporului italian. Se nasc în Italia aproape o jumătate de milion de suflete pe an. Peninsula e prea mică pentru a da de lucru şi de mâncare la atâţia oameni. De aci, emigrarea în mase compacte a Italienilor.

Se găsesc astăzi răspândiţi prin toate colţurile lumii, peste 8 milioane de Italieni.

In asemenea condiţiuni, criza pare ca o stare endemică în organismul statului italian.

Războiul mondial, care a sguduit din ţâţâni întregul edificiu social, provocând transformări radicale şi nebănuite, nu putea să n'aibă repercusiuni din cele mai profunde în vieaţa statului italian, care suferea de atâtea lipsuri.

Poporul italian, care avea interese vitale de apărat şi revendicări teritoriale de satisfăcut, nu putea să rămână în neutralitate şi să nu lupte alături de aliaţi, pentru doborîrea duşmanului secular care era Austria.

Pe baza acordului dela Londra, care atribue Italiei, pe lângă o parte din Asia-Mică, întreaga coastă a Dalmaţiei, poporul italian se asvârlă în luptă cu tot elanul tinereţii şi cu energia care ţi-o dă nădejdea unui viitor trandafiriu care te aşteaptă la capătul biruinţei.

După beţia primelor succese vine înfrângerea dezastroasă dela Caporetto ; clipe de grea încercare pentru naţiunea italiană.

Se obişnuia să se spună că Dumnezeu a făcut armata italiană ca să aibă şi Austriacii pe cine bate.

Dar mai presus decât reputaţia compromisă, Italia era ameninţată să împărtăşească soarta Belgiei şi a Serbiei.

Printr'o sforţare eroică, de acelea de care eşti capabil în situaţii desperat de primejdioase, poporul italian se desmeticeşte din buimăceala înfrângerii, se reculege şi izbuteşte să ţintuiască pe inamic la Piave.

Pericolul e înlăturat şi onoarea e salvată. Poporul italian trecuse prin proba de foc.

In şuierul gloanţelor şi a obuzelor, în vâltoarea luptelor de fiecare zi şi de fiecare clipă, şi sub stăpânirea feluritelor emoţii, dela panica înfrângerii până la bucuria frenetică a biruinţei, se plămădeşte o altă lume, cu o nouă mentalitate, cu o nouă optică şi, mai ales, cu o nouă psihologie, cu totul deosebită decât aceea de dinainte de războiu sau din dosul frontului.

Era lumea tranşeelor care înfruntase uraganul morţii la fiecare clipă.

Toţi cei de pe front nutreau nădejdea unor zile însorite şi a unui viitor plin de făgăduieli, care să răscumpere truda şi neajunsurile prezentului.

Muribunzii aveau înaintea ochilor împăienjeniţi de apropierea morţii, imaginea încântătoare a unui viitor pe care ei, în aiureala lor, îl vedeau în colori cât se poate de vii şi strălucitoare. Nu puteau concepe că se poate vărsa atâta sânge, se poate prăpădi atâta lume, fără să aducă niciun fel de schimbare în vechea orânduire obştească.

In sfârşit, pacea cea mult dorită şi aşteptată, soseşte Emoţia este fără margini ; ea este în stare să întrerupă bătăile inimii şi să înnăbuşe răsuflarea. Urmează însă desiluzia cea mai cumplită.

Conferinţa dela Paris nu ţine seamă de acordul dela Londra ; ea atribue Jugoslaviei coasta Dalmaţiei cu Fiume, iar Greciei, Asia-Mică şi Smirna.

La masa verde Italia nu joacă de loc rolul de mare Putere ; influenţa ei nu se resimte în lucrările congresului. Poporul italian se crede nedreptăţit şi jignit în amorul lui propriu. Oficialitatea nu ştie să apere cu energie şi eficacitate interesele şi prestigiul Italiei.

Guvernul şi presa naţionalistă strigă în gura mare că victoria a fost „mutilată". Poporul italian ajunge la convingerea că dacă războiul a fost câştigat, în schimb pacea a fost pierdută.

Nemulţumiri de tot felul agită populaţia dela un capăt la altul al ţării. Luptătorii de pe front, care aşteptaseră cu înfrigurare biruinţa, cu multă sfâşiere de inimă trebuiau să constate că această victorie, pentru care luptaseră şi înduraseră atâta, nu-i făcea nici mai bogaţi, nici mai fericiţi. Dimpotrivă, la întoarcere îi aştepta o situaţie din cele mai precare.

Ţăranul îşi găseşte gospodăria ruinată, vede cum creşte vertiginos preţul muncii sale, cum se face o

speculă neruşinată cu pământul lucrat de dânsul, cum vieaţa se scumpeşte întruna şi cum el nu poate intra în stăpânirea pământului făgăduit solemn pe front.

Prin răsturnarea valorilor provocată de războiu, intelectualul este categoria socială cea mai greu încercată, prin totala depreciere a muncii sale.

Muncitorimea n'are nici ea motive să fie mulţumită.

In timp ce vieaţa se scumpeşte, salariile scad şi sporeşte numărul celor fără de lucru.

Cei cu trupul ciuruit şi cu oasele sfredelite de gloanţe, văd cum se lăfăiesc în confort şi bunătăţi toţi cei rămaşi în dosul frontului, departe de uraganul morţii. Invârtiţii erau singura categorie de oameni care beneficiau de pe urmele victoriei.

Pretutindeni fierbe nemulţumirea şi clocoteşte revolta.

Clasa conducătoare, nevolnică şi complet desorientată, nu ia nicio măsură eficace ca să împiedece deslănţuirea furtunii.

Giolitti, reprezentantul cel mai autentic şi mai strălucit al acestei clase, crede că poate domina situaţia prin abile manevre de culise ; sfârşeşte însă prin a se încurca în propriile lui iţe.

Impărtăşeşte soarta care o merită.

Muncitorimea nemulţumită, atrasă de mirajul revoluţiei bolşevice, îmbrăţişează comunismul şi porneşte la acţiune. Mişcarea câştigă teren pe zi ce trece şi nu întâmpină nicio rezistenţă din partea oficialităţilor ; parcă nu existau. Grevele se ţin lanţ.

In anul 1920 a izbucnit greva generală dela poştă, telegraf şi apoi la căile ferate, pentru ca, în vara aceluiaşi an, lucrătorii să pună mâna chiar pe fabrici. Guvernele erau incapabile să restabilească ordinea. Vieaţa şi avutul cetăţenilor erau lăsate la voia întâmplării ; statul nu mai avea puterea să le ocrotească.

Atacat el însuşi în temeliile sale, nu opunea nici cea mai mică împotrivire. Instituţiile de credit, ca Banca de Scont şi Banca Roma, erau serios ameninţate. Armata e molipsită şi ea de bolşevism. La Ancona, trupele nu vor să plece în Albania. Oraşul e bombardat de marinari.

Suflă vântul anarhiei.

La rândul ei, muncitorimea desorganizată şi lipsită de o conducere pricepută şi energică, de talia unui Lenin, de pildă, nu este la înălţimea împrejurărilor, ca să poată cuceri puterea şi să-şi asume răspunderea situaţiei.

In asemenea conditii, anarhia şi haosul se deschideau în faţa poporului italian.

In acele clipe hotărîtoare pentru soarta Italiei, apare pe scena politică Benito Mussolini.

Mulţi, foarte mulţi au fost aceia care au întâmpinat cu neîncredere marşul cămăşilor negre asupra Romei. Oameni politici cu experienţă nu acordau regimului fascist o durată mai lungă de şase luni de zile. Ei socoteau acţiunea lui Mussolini drept o aventură, sortită să sfârşească în ridicol.

Directorul unei reviste americane îl întreabă pe generalul Sherrill, în vara anului 1923, dacă Mussolini va dura până'n Septembrie; aşa de puţină încredere inspira străinătăţii, Ducele.

Astăzi, regimul fascist numără 16 ani de existenţă, iar istoria contemporană e nevoită să ţină seama de dânsul, înregistrându-l nu ca o simplă curiozitate post-belică, ci ca unul din fenomenele cele mai interesante întâmplate după războiu.

Oricare ar fi în viitor sfârşitul ce-l aşteaptă pe Mussolini, şi cei mai ireductibili adversari vor trebui să recunoască că el, prin rolul care-l joacă, aparţine de pe acum istoriei.

E una din cele mai proeminente şi mai interesante figuri din vieaţa politică de după războiu.

Se cuvine, dar, să cercetăm mai de aproape o astfel de personalitate şi să încercăm s'o cunoaştem.

* * *

Actualul dictator al Italiei se trage din neam de ţărani, clasa care e un izvor nesecat de energie, care are cultul muncii şi care este, după expresia lui Mussolini, „sarea Patriei".

Tatăl lui a fost de meserie fierar şi muncea din greu pentru câştigarea existenţei sale şi a familiei.

De această origină de muncitor umil, Benito Mussolini îşi va aduce cu drag aminte în clipele lui de slavă şi va face dintr'însa un titlu de nobleţe.

„Eu respect — zice el, în calitatea lui de cap de guvern — bătăturile palmelor. N'am titluri de nobleţe. Şi eu am avut bătături în palme, căci nobil e cu adevărat cel ce munceşte, cel ce produce, cel ce aduce piatra sa, oricât de măruntă, la edificiul Patriei.

Iar Patria pe care o visăm noi, este Patria în care toţi muncesc şi în care nu se mai află trântori."

Fierăria tatălui său va lăsa urme neşterse în sufletul lui fraged de copil. Observă cum flacăra focului îndoaie fierul cel mai rezistent, iar fierarul, cu ajutorul ciocanului, îi dă forma care-i place.

Un simbol şi o lecţie din cele mai edificatoare, prin valoarea ei intuitivă, pentru viitorul conducător al poporului italian.

Alexandru Mussolini — tatăl lui Benito — era un partizan înfocat al cauzei socialiste. In lupta pentru triumful socialismului a fost un soldat din cei mai devotaţi. Pentru acţiunea lui politică a fost judecat şi condamnat la închisoare.

Lozinca acestui fierar vrednic era: „să trăieşti muncind şi să mori luptând". Copilul îi va purta o amintire scumpă.

„Tata — scrie Mussolini — a cunoscut bucuriile partidului, dar şi neînlăturatele amărăciuni datorită nimicniciei sufleteşti a oamenilor. A fost bun, iar câteodată din cale afară de altruist. A făcut bine tovarăşilor ca şi potrivnicilor. Din multe privinţe, a dus o vieaţă necăjită. Sfârşitul i-a fost prea de timpuriu. Bunuri materiale nu ne-a lăsat de niciun fel, bunuri morale, o comoară : ideea."

In acest mediu de muncă aspră şi îndârjită se naşte şi creşte Benito Mussolini. E botezat astfel, după numele lui Benito Juares, căpetenia răscoalei din Mexic, împotriva împăratului Maximilian.

Incă din leagăn, prin numele care-l poartă, se arătă caracterul lui protestatar.

Satul Dovia, unde vede Benito Mussolini lumina zilei, în anul 1883, e aşezat în ţinutul Romagnei. Oamenii acestui ţinut pun idealul şi onoarea mai presus de vieaţă. Primejdia pe dânşii nu-i înspăimântă. La nevoie, mânuesc cu îndemânare pistolul şi pumnalul.

Din cauza pasiunii care o puneau în luptele politice, deseori ele căpătau un caracter violent.

Intr'un asemenea ţinut îşi petrece Mussolini copilăria.

Ajung până la dânsul ecoul focurilor de revolver şi gemetele celor care cad sub loviturile de pumnal ; vendetta n'aparţine doar numai Corsicei.

Nu se poate ca aceste isprăvi să nu impresioneze în chip deosebit sufletul de copil al lui Mussolini.

Desculţ, cu capul gol, cutreieră toată ziua livezile şi poienile sau trândăveşte pe malul râului. Vieaţa care o duce e aceea a unui copil ştrengar: hoinăreşte toată ziua, se urcă în copaci, se bate cu băieţii, sparge cuiburi, fură fructe din grădinele vecinilor.

Odată, fugărit de către un pădurar căruia îi furase din cursă păsările momitoare, străbate în goană toată spinarea dealului, trece râul prin apă, dar nu dă drumul prăzii.

Pentru un pedagog pedant, un astfel de copil, cu

asemenea apucături, nu poate să-i apară decât ca un element rău care n'are să facă mare ispravă în vieaţă. Uită pedagogul nostru că tocmai această copilărie liberă a contribuit, în bună parte, la formarea individualităţii lui Mussolini.

Copil, Mussolini e un singuratic şi gustă din plin poezia naturii şi a lucrurilor.

Maică-sa, femeie sensibilă, fină şi duioasă, cultivă cu multă îngrijire această înclinaţie spre poezie a fiului ei.

In aceste condiţii de vieaţă se desvoltă Mussolini, până la etatea de nouă ani. La această vârstă, într'una din zilele din mijlocul lui Octombrie, călare pe un măgăruş, părăseşte satul ca să se îndrepte spre Faenza, unde urma să fie internat, la Internatul catolic salezian. Nu face două sute de paşi, când iată că măgăruşul se împiedecă şi cade.

„Semn rău", zice tatăl, clătinând din cap.

In copilaşul umil şi sfios care intra, călare pe un măgăruş, pe străzile Faenzei, cine putea bănui pe viitorul Duce, care, cu treizeci de ani mai târziu, îşi va face la Roma intrarea triumfală, aclamat de un întreg popor ?

O altă vieaţă începe pentru dânsul, cu totul deosebită decât aceea de acasă. E vieaţa claustră, austeră şi mohorîtă a internatului. Această schimbare de temperatură nu-i lipsită de folos pentru formarea lui Mussolini. Ii lărgeşte experienţa, îl obişnueşte cu disciplina, îl sileşte să se cerceteze, îl învaţă să ia vieaţa în serios. Faţă de numeroasele neplăceri pe care le prezintă vieaţa de internat, Mussolini găseşte în studiu un refugiu şi o compensaţie. Se dedă studiului cu toată lăcomia şi râvna vârstei. Nu făcea parte însă din categoria acelora care se mulţumesc numai să înmagazineze. Găsea o deosebită plăcere să reflecteze asupra celor citite şi văzute, să gândească ; şi gândea cu propria lui minte.

Nici n'are optsprezece ani, când, încolţit de nevoi,

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE

solicită un post de copist în comuna Predappio. Aceasta însă găseşte cu cale să-l refuze ; nu-l credea vrednic pe Mussolini de asemenea cinste.

La vârsta de 19 ani, îl găsim învăţător la ţară, plătit cu salariu de 56 lire pe lună, dintre care 40 îi plăteşte gazdei. O nouă experienţă în vieaţa lui Mussolini.

Deşi foarte tânăr, totuşi îşi dă destul de bine seama de nevoile şi metehnele şcoalei italiene. Are ocazia să preţuiască în justa ei valoare, rostul şcoalei în vieaţa unei naţiuni ca şi paguba ce o suferă de pe urma unei defectuoase funcţionări şi a unei situaţii precare a corpului didactic.

Scurtul timp cât a servit ca învăţător, i-a fost deajuns ca să cunoască, în toată amploarea ei, tragedia mută a dascălului de ţară. Mai târziu, când va ajunge conducătorul statului, îşi va aduce aminte şi va căuta să remedieze lipsurile de care suferea învăţământul, reformând şcoala Italiană.

Oricât de interesantă, rodnică şi nobilă îi apărea activitatea desfăşurată în cadrul şcolii, totuşi cei patru pereţi ai clasei erau neîndestulători ca să satisfacă ambiţia tânărului Mussolini.

Clocotea într'însul dorul de vieaţă intensă.

Aşa dar, părăseşte postul şi ia drumul pribegiei.

Se duce în Elveţia. Curioasă întâmplare ! Tot în această ţară pribegeşte şi Lenin.

La graniţă află de arestarea tatălui său ; se hotărăşte însă să meargă înainte. Când ajunge la Iverden, era lefter de parale; n'are în buzunar decât două lire şi zece centime ; totuşi merge înainte, pe jos şi nemâncat. Sunt zilele cele mai grele din vieaţa lui Mussolini.

Iată ce scrie el la Lausanne : „Crampele îmi înţeapă măruntaiele cu ace înroşite în foc. N'am un ban, n'am adăpost, n'am o pâine. Alerg blestemând, ah ! sfântă idee anarhia cugetului şi a acţiunii. Nu-i oare un drept al celui ce zace la pământ, să muşte pe

cel ce-l sdrobeşte?" Ca să-şi câştige hrana, e nevoit să facă munci grele şi umilitoare. La Orbe ajunge hamal ; iar la Lausanne intră argat la un cârciumar. Ca hamal, munceşte unsprezece ceasuri pe zi şi câştigă treizeci şi două de centime pe ceas.

Iată cum descrie Mussolini acea perioadă a vieţii sale : „Unsprezece ceasuri de muncă pe zi, treizeci şi două de centime pe ceas. Am făcut o sută douăzeci şi unu de drumuri cu un butoiaş plin de piatră, la al treilea etaj al unui *bâtiment* care se zidea. Seara, muşchii mâinilor mele se umflaseră. Mâncai cartofi copţi în spuză şi mă aruncai îmbrăcat în pat. Marţi, la cinci, m'am trezit şi m'am dus iar la lucru. Tremuram de ciuda grozavă a neputincioşilor. Stăpânul voia să facă din mine un hidrofob. A treia zi îmi spuse : prea eşti bine îmbrăcat ! Cuvintele aveau înţeles. Aş fi voit să mă răzvrătesc, să crăp capul acelui neobrăzat care mă învinuia de trândăvie, pe câtă vreme oasele mi se frângeau sub povara pietrei, să-i strig în faţă : laş, nemernic ce eşti ! Dar pe urmă dreptatea e de partea celui ce te plăteşte. A venit sâmbăta seara. Am spus stăpânului că voiam să plec şi să-mi dea plata. Intră în birou, iar eu am rămas pe scară. După puţin, ieşi. Cu ciudă rău ascunsă îmi aruncă în palmă douăzeci de lire în gologani, spunând : iată-ţi plata, dar să ştii că's bani furaţi. Am rămas înlemnit... Ce să-i fac ? Să-l ucid ? Ce i-am făcut ? Nimic. De ce ? Mi-era foame şi n'aveam ghete în picioare". Deseori e nevoit să doarmă sub cerul liber.

La Lausanne, într'una din nopţi, ca să se adăpostească de ploaia care curge şiroaie, se vâră între pilaştrii unui pod. Ordinea publică însă nu-i dă pace. E arestat ca vagabond. Sunt momente când se gândeşte la sinucidere.

Individul arestat la Lausanne ca vagabond, în anul 1902, va reveni după două decenii ca şef al guvernului italian. Curiozităţi de ale soartei !

Arestarea pomenită mai sus nu-i singura de care are parte Mussolini ; alte zece îi vor urma. Devine un puşcăriaş de meserie, iar temniţa o locuinţă obişnuită.

Are prilejul să cunoască, în calitate de deţinut, temniţele Elveţiei, Germaniei, Franţei, Austriei şi Italiei.

Işi poate închipui cineva ce înseamnă temniţa pentru Mussolini, omul îndrăgostit de libertate. Şi a trebuit să îndure, în unsprezece rânduri, regimul închisorii. Cu groază vorbeşte de ele.

„Aste gratii, aste porţi ferecate ! Voi nu ştiţi ce înseamnă închisoarea ! mă înnăbuş : de unsprezece ori în carceră : e o pătimire greu de îndurat."

Mai târziu, gândindu-se la această epocă din existenţa sa, Mussolini va recunoaşte, că „foamea e un bun educator. Aproape tot atât de bun ca închisoarea şi duşmanii".

In asemenea condiţii de vieaţă, oricine îşi poate da seama, că fiul fierarului din Dovia, nu putea fi decât socialist.

Societatea capitalisto-burgheză, care-i refuza până şi pâinea de toate zilele şi nu-i oferea decât temniţa, nu putea să găsească în Mussolini un susţinător şi un apologet.

Cele două principii de care e aşa de mândră burghezimea, libertatea şi egalitatea, n'aveau de ce să încânte pe Mussolini. Una însemna pentru dânsul libertatea de a flămânzi, iar cealaltă „egalitatea de exploatare". Le simţise pe spinarea lui pe amândouă. Nu era nici inconştient, nici nevolnic, ca să nu reacţioneze.

In atelierul tatălui său, care e un focar socialist, Mussolini îşi face ucenicia sa revoluţionară.

Vieaţa acestui tată e primul şi cel mai strălucit curs de iniţiere în doctrina şi mişcarea socialistă.

In convorbirile avute cu Emil Ludwig, iată cum descrie Mussolini vieaţa de acasă şi influenţa pe care

a exercitat-o asupra lui, tatăl său: „Mama mea câştiga ca învăţătoare cincizeci de lire; tatăl meu abia ceea ce-i aducea fierăria. Aveam împreună două camere. Carnea se vedea rareori la masă. Erau discuţii pasionate, lupte şi nădejdi. Tatăl meu ajunge la închisoare pentru uneltiri socialiste. Când muri, mii de tovarăşi din partid urmară sicriul său. Toate acestea mi-au dat un impuls puternic. Cu un alt tată ca model, aş fi devenit altul. Astfel, mi-am putut forma din timpuriu caracterul. Cine m'ar fi privit atunci, mai de aproape, ar fi recunoscut în mine, la şaisprezece ani, ceea ce sunt acum, cu toate umbrele şi luminile mele. Faptul că mă trăgeam din popor, mi-a dat în vieaţă cele mai mari atu-uri".

In măsura în care va înainta în vârstă, va cunoaşte vieaţa şi societatea, şi va deveni conştient de propria lui valoare şi forţă; în aceeaşi măsură va concepe socialismul ca „cea mai mare dramă a omenirii, pentru a preface o fiinţă brutală într'o fiinţă omenească" şi va ataca cu furie crescândă capitalismul burghez cu instituţiile sale. Va duce o luptă din cele mai crâncene împotriva coroanei, împotriva parlamentului, împotriva religiei.

Incă de pe băncile şcolii normale de institutori, se manifestă ca antiregalist. La congresul socialist dela Reggio Emilia, nu se va sfii să vorbească în felul care urmează: „La 14 Martie 1912, un zidar descarcă un foc de revolver asupra lui Victor Savoia (aşa obişnuia Mussolini să-l numească pe rege). Era de nădăjduit să nu se vadă cum Camerele Muncii arborează doliul, cum municipiile socialiste expediază telegrame de condoleanţe sau de felicitare, cum o întreagă Italie democrată şi subversivă se închină la un moment dat înaintea tronului.

Pentru a se înlătura echivocurile funeste, o singură datorie se impunea socialiştilor după atentatul din 14 Martie: aceea de a tăcea.

De ce să se înduioşeze şi să deplângă pe rege, şi

numai pe rege? Pentru ce această sensibilitate isterică excesivă, când e vorba de capetele încoronate? Regele? Ce este el? Este cetăţeanul inutil prin definiţie. Sunt popoare care au trimis pe regele lor la plimbare, dacă cumva n'au avut prevederea să-l trimită la ghilotină. Şi aceste popoare sunt în fruntea progresului cetăţenesc. Pentru socialişti, un atentat nu este decât un fapt de cronică sau de istorie, după cum e cazul. Socialiştii nu se pot asocia la doliul, la rugile, la serbările monarhice. Când Giolitti vesti că regele scăpase din primejdie, toţi onorabilii izbucniră într'un uriaş strigăt de bucurie. Se propunea o manifestaţie la Quirinal; deputaţi socialişti se alăturară fără multă codire acestui alaiu clerico-naţionalist-monarhic. Şi mai ştiu că este o telegramă astfel concepută: „Vă rog să înfăţişaţi Maiestăţii Sale mişcătorul şi respectuosul meu salut". Iar autorul e acest Bissolatti, care acum doisprezece ani striga: „moarte regelui!"

Nu este nici singurul, nici cel mai violent atac împotriva coroanei. La 1915, de pildă, va scrie în ziarul său *Il Popolo d'Italia*: „Intr'o bună zi, întreaga Italie va striga dela Milano la Palermo un singur şi irezistibil cuvânt: „Republica".

Faţă de parlament n'are niciun fel de consideraţie. După Mussolini, Camera nu-i bună decât ca să-i dai foc, iar Senatul trebue pur şi simplu desfiinţat.

Am arătat în altă parte halul în care funcţiona, în Italia, această instituţie.

Religia, la rândul ei, nu-i deloc menajată.

La 1904, strigă în gura mare la Lausanne: „Dumnezeu nu există; religia, în faţa ştiinţei constitue o nerozie; în acţiune, ea este imorală, iar la oameni e o boală".

Din cauza acestei atitudini ostile, Biserica catolică îl socotea ca un eretic.

Antiregalistul feroce de pe vremuri, este astăzi primul ministru al regelui Victor Emanuel — „nu-

mismatul", cum obişnuia să-l numească Mussolini — iar ereticul de ieri, e omul politic italian care a încheiat concordatul cu Vaticanul.

Un asemenea salt mortal, un om ca Mussolini a putut să-l facă fără să-şi frângă gâtul.

Publicul spectator, buimăcit de asemenea figuri năzdrăvane, stă şi se întreabă : cum a fost cu putinţă ?

Nimic nu ne îndreptăţeşte să punem la îndoială sinceritatea şi buna credinţă a lui Mussolini. Vieaţa de luptă, cu tot cortejul de lipsuri şi amărăciuni ca şi cele unsprezece întemniţări, sunt dovada cea mai elocventă a sincerităţii sale.

Socialismul italian n'a avut, înainte de războiu, un partizan mai zelos, un luptător mai neînfricat ca Mussolini. Era trup şi suflet devotat cauzei. Cu condeiul, cu cuvântul, cu fapta, luptă din răsputeri pentru desrobirea proletariatului şi izbânda socialismului.

E partizanul hotărît al luptei de clasă pe care o susţine şi propagă prin foaia sa săptămânală : „La lotta di classe" (Lupta de clasă.) E de un socialism exclusivist. El nu concepe ca cineva să-şi împartă afecţiunea şi cu alte asociaţii. De aceea, la congresul din Ancona, susţine cu tărie incompatibilitatea dintre socialist şi mason.

Congresul îi dă dreptate, desavuând masoneria.

In sânul partidului duce o luptă înverşunată împotriva reformiştilor care resping lupta de clasă şi greva generală.

Greva generală, după Mussolini, e singurul mijloc eficace prin care proletariatul îşi apără şi-şi cucereşte drepturile. E încredinţat că duelurile parlamentare nu desleagă problema veacului.

Parlamentul, socotit de reformişti ca o instituţie prin esenţă socialistă, nu-i pentru Mussolini decât un vast spital, iar deputaţii socialişti nişte „paralitici".

„Noi — va spune el, cândva — nu ne simţim deloc

reprezentaţi de cei care se istovesc în harţa parlamentară şi ar voi să ne istovească şi pe noi în luptele electorale."

„Când un popor,—scrie el,— care nu este un popor de bandiţi sau de ramoliţi, vrea să protesteze, fie pentru asasinate, fie pentru pâine, împotriva politicii neroade a guvernului, acest popor părăseşte atelierele, câmpul, oficiile, magazinele, şcolile, se răspândeşte pe străzi, năvăleşte în pieţe, demonstrează cu sgomot în faţa edificiilor publice, face greva generală, greva generală !..."

„Aici nu-i vorba de teorie socialistă, ci e însuşi socialismul în acţiune. Prin urmare, sau e adevărat că reformismul italian este sufleteşte incapabil să înţeleagă ceea ce Karl Marx numea cu fraze profetice „evoluţia revoluţionară", sau că socialismul italian va trebui să fie întotdeauna mai prejos de evenimente, lipsă întotdeauna în marile crize ale istoriei. Ar fi un adevăr teribil. Noi îl respingem".

Împărtăşind ideile lui Nietzsche şi Sorel, are, ca şi dânşii, cultul forţei şi al violenţei ; de aceea găseşte perfect îndreptăţită afirmarea lui Karl Marx care spune că „violenţa este moaşa istoriei". Susţine cu tărie, împotriva reformiştilor, că revoluţia socialistă, ca orice fel de revoluţie, nu se poate înfăptui fără violenţă. Incă odată, vorba lui Karl Marx : „Violenţa este moaşa istoriei".

Pe reformiştii care sunt pentru parlament şi împotriva luptei de clasă, a grevei generale şi a violenţei în genere, îi taxează drept nişte „eunuci".

Partidul socialist, în înţelesul reformiştilor, fără luptă de clasă, cu excluderea grevei şi a violenţei, ar fi, după Mussolini, un partid de eunuci.

Sub niciun chip, Mussolini nu poate concepe ca partidul socialist italian să fie un asemenea partid.

Ca veritabil socialist, duce lupta îndârjită împotriva imperialismului colonial italian. Politica ofi-

cială de cuceriri coloniale o stigmatizează, numind-o „naționalism tartarinesc italian".

Nu se mulțumește însă numai cu simpla desaprobare, ci îndeamnă chiar la nesupunere pe soldații care trebuiau să plece în Libia.

Sub impulsul lui Mussolini, mișcarea socialistă italiană care lâncezea, progresează pe zi ce merge și capătă o amploare necunoscută până atunci.

Sub direcția lui, tirajul ziarului *Avanti*, oficiosul partidului, se ridică dela 30.000 foi pe zi la 100.000, tiraj necunoscut până atunci în ziaristica socialistă italiană și nici că-l va mai cunoaște.

Cu tot acest tiraj bogat, datorit exclusiv talentului și priceperii lui Mussolini, el era prost plătit de către proprietarii ziarului care îi exploatau sărăcia și idealismul. Abia primea un salariu de 500 lire pe lună, în timp ce alții, lipsiți de valoarea lui, încasau câte 700, dacă nu și mai mult. Era în așa strâmtorare încât îi lipseau cele două haine indispensabile pentru situația lui de director : fracul și smokingul.

Om însurat și cu un copil, ca să facă față nevoilor și'n același timp să-și poată procura cărțile străine trebuitoare, era silit să țină conferințe și să scrie articole prost plătite.

Obișnuit însă cu lipsurile și cu neajunsurile, el continuă să lupte cu aceeași vigoare și elan.

Intre anii 1912 și 1914, el se străduește să organizeze masele muncitorești, vrând să dea asaltul împotriva burghezimii.

In Iunie 1914 crede c'a sosit momentul prielnic. In urma unei încăierări întâmplate la Ancona, sunt uciși trei lucrători. In câteva zile, întreaga muncitorime din Italia e în picioare. Aproape peste tot a izbucnit greva generală, însoțită de grave desordini. Mussolini, crezând că victoria este aproape sigură, stărue din toate puterile să se continue mișcarea. Spre marea lui uimire însă, conducătorii partidului socialist dau înapoi. Nu vor să se aventureze pe ca-

lea primejdioasă a răscoalei. Spectrul revoluţiei îi înspăimântă. Organizaţiile muncitoreşti, sub sugestia „paraziţilor", decretează încetarea grevei şi reluarea lucrului. Societatea burgheză şi guvernul ies biruitoare din această grea încercare. Mussolini tună şi fulgeră împotriva trădării şefilor socialişti. Dar n'apucase încă să se înciudeze bine în contra conducătorilor partidului, când izbucneşte războiul mondial. La început, ca socialist, el era împotriva războiului. In August 1914 a scris în gazeta sa : „jos războiul ! Noi rămânem neutrii !" Susţine că poporul italian n'are ce căuta în războiul dintre guvernele capitaliste. Era de părere că trebue să rămână în neutralitate fiindcă se apropie aurora revoluţiei sociale.

Dar foarte curând, sub presiunea evenimentelor, sub influenţa prietenului său Cezar Battisti şi perspectiva surâzătoare a eliberării Trentinului, Mussolini îşi schimbă părerea.

Cu voie sau fără voie, milioane peste milioane de proletari se războiesc între ei.

Când a sunat trâmbiţa mobilizării, în toate ţările beligerante, socialiştii au uitat de imperativul internaţionalei, ca să alerge la chemarea Patriei. Printre cei dintâi care dau exemplul, sunt socialiştii germani. In Franţa, până şi sectarul Guesde intră în guvernul Uniunii Naţionale.

In asemenea condiţii şi într'o asemenea încăierare fără pereche în istoria omenirii, Mussolini găseşte că Italia nu trebue şi nu poate să stea în neutralitate. Niciodată neutralii n'au stăpânit evenimentele, le-au îndurat întotdeauna.

„E grotesc — zice el — să strigi : jos războiul ! E o ironie a te împotrivi războiului, în timp ce alţii luptă şi mor în tranşee. Internaţionala s'a dus. Lovitura de moarte i-a venit dela socialiştii germani, care, în loc de a da exemplul, s'au înrolat ca un singur om, sub steagul Kaizerului. Internaţionala e ca

şi dragostea, trebue făcută în doi, altfel e ceva sterp."

Convins că sângele imprimă mişcarea roţii răsunătoare a istoriei, Mussolini vrea intrarea în războiu a Italiei alături de aliaţi.

Intervenţia Italiei are, după Mussolini, „un îndoit scop : naţional şi internaţional. Inseamnă a contribui la nimicirea împărăţiei Austro-Ungare, înseamnă poate revoluţia în Germania, şi, prin reflex fatal, revoluţia în Rusia ; înseamnă, însfârşit, un pas înainte în cauza libertăţii şi a revoluţiei.

Războiul e retorta prin care se pregăteşte noua aristocraţie revoluţionară. Intervenţia noastră de revoluţionari, de anticonstituţionali, iar nu de intervenţia unor moderaţi, unor naţionalişti, unor imperialişti. Doar un glonte în creier va putea să-mi închidă gura".

Patriotismul lui Mussolini, ca şi ideea lui Mussolini pentru dărâmarea Austro-Ungariei, nu trebue să ne mire aşa de mult.

Le găsim pe amândouă la dânsul, încă din anul 1909, când el se afla la Trento.

Faţă de încercările Austriei de a desnaţionaliza elementul italian din Trentin, Mussolini crede de datoria sa să reacţioneze.

Un cuvânt mai mult, în calitatea lui de socialist, ca să nu accepte asuprirea tocmai a fraţilor săi de sânge.

Alături de socialistul Cezar Battisti, prin foaia locală *Il Popolo,* el duce lupta pentru menţinerea şi emanciparea elementului italian din Austro-Ungaria.

„Graniţa Italiei — zice el, în acele zile — nu se isprăveşte la Ala". Acolo, în Trentin, în mijlocul conaţionalilor săi care luptă din răsputeri împotriva unei ocârmuiri vitrege şi asupritoare, pentru menţinerea individualităţii lor etnice, are loc prima tresărire a conştiinţei naţionale în sufletul lui Mussolini.

Expulzarea lui din Austria, din cauza acţiunii sale iredentiste, nu face decât să vibreze şi mai adânc coarda naţionalistă, atinsă în treacăt la Trento.

Intors în Italia, publică un mic volum, intitulat: *Trentinul văzut de un socialist.* Broşura prezintă un interes deosebit pentru explicarea atitudinii viitoare a lui Mussolini.

Inspirându-se din realitate, Mussolini îşi dă seamă că unitatea materială şi morală a proletariatului austriac e cu neputinţă de înfăptuit, pentrucă fiecare rasă, fiecare popor aduce în mişcarea proletară un suflet al său care nu se poate nivela.

Trecând în revistă toate posibilităţile crizei împărăţiei austriace, încheie: „mai este o ipoteză, adică aceea a unui mare război între Italia şi Austria cu victoria Italiei şi îndatorirea pentru Austria învinsă, de a ceda o parte din ţinuturile iredente".

Broşura, după cum observă just Eduardo Susmel, e un manifest războinic. Aşa dar, între Mussolini din 1914 şi cel din 1909, nu-i o contrazicere flagrantă, aşa cum ar vrea s'o vadă unii.

Faţă de teza intervenţionistă a lui Mussolini, partidul socialist adoptă pe aceea a neutralităţii. Mussolini însă nu-i omul care să cedeze sau să se resemneze.

„Doar un glonţ în creier — zice el — ar putea să-mi închidă gura".

In desacord cu partidul, este nevoit să părăsească conducerea oficiosului *Avanti,* ziarul în care pusese atâta suflet şi talent. Intemeiază ziarul său *Il Popolo d'Italia,* care devine tribuna înflăcărată a cauzei intervenţioniste.

Partizanii neutralităţii, la rândul lor, nu-l cruţă: Mussolini devine ţinta tuturor atacurilor şi a calomniilor.

I se aduce vina că-i vândut aliaţilor. La întruniri şi prin presă, mereu i se repetă întrebarea: Cine plăteşte?

Intr'adevăr, întemeierea şi întreţinerea unui ziar necesită fonduri însemnate. De unde a avut Musso-

lini banii trebuitori? Greu de răspuns la o asemenea întrebare. A trăit ziarul prin propriile-i venituri? A fost finanţat de oamenii cu dare de mână care împărtăşeau ideile intervenţioniste sau a primit subvenţii dela aliaţi? Iată întrebări care rămân fără răspuns.

Dar chiar în ipoteza din urmă, subvenţia nu constitue pentru Mussolini preţul vânzării, ci un mijloc neapărat trebuitor ca să poată contrabalansa propaganda neutraliştilor, alimentată cu fonduri fabuloase de către Puterile centrale. Se uită că Mussolini nu-i omul care să se vândă. De aci, durerea şi indignarea sa în faţa unor asemenea calomnii care veneau tocmai din rândurile fraţilor proletari, pentru care el se trudise şi pătimise atât.

Ca să spulbere calomnia care plana asupra lui, Mussolini cere să fie judecat de către adunarea generală a partidului.

Ea are loc la Milano, la 25 Noembrie 1914. E o şedinţă istorică.

Paulo Valera, care se găsea de faţă, ne face o descriere amănunţită şi impresionantă a acestei şedinţe.

„Adunarea, — povesteşte el, — în care urma s'aibă loc decapitarea lui Mussolini, se întruni. Era o adunare gălăgioasă, războinică, cerând capul lui Benito Mussolini. Cu greu s'a putut găsi un preşedinte. Se încearcă să se facă linişte, ca să se dea putinţa acuzatului să se apere, să-şi explice atitudinea. Cu neputinţă.

Adunarea, mânioasă şi îndârjită, vocifera tot felul de injurii. După zarva care o făcea şi după furia care o manifesta, ai fi crezut că au de gând să-l omoare. Serrati intervine cu rugămintea de a-l lăsa să vorbească într'o linişte religioasă. Utopie. Abia deschide gura Mussolini, că toţi doresc să-l audă: „forte". Vocea oratorului se confundă cu vacarmul sălii.

— Sunteţi — strigă el — mai neînduplecaţi decât judecătorii burghezi care-ţi lasă dreptul să te aperi.

Dacă aţi hotărît că sunt nedemn să lupt în rândurile voastre...

— Da, da, — strigă mulţimea.

— Expulzaţi-mă, dar am dreptul să cer un act de acuzare în regulă.

Voiu fi ghilotinat cu o ordine de zi care nu spune nimic.

In ceea ce priveşte chestia morală, repet încăodată că sunt gata de a mă supune oricărei comisii de anchetă.

Voi credeţi că mă pierdeţi, însă vi-o spun că vă înşelaţi. Voi astăzi mă urîţi, fiindcă mă iubiţi încă. Dar nu o să mă pierdeţi... Doisprezece ani din vieaţa mea dăruiţi partidului sunt sau ar trebui să fie o chezăşie îndestulătoare pentru credinţa mea socialistă. Socialismul e ceva care se înrădăcinează în sânge. Ceea ce mă desparte azi de voi, nu este o chestie mărunţă, ci una mare, care desbină socialismul întreg. Insuşi Amilcare Ciprianni a declarat prin viu graiu şi prin scris, că dacă i-ar îngădui cei 75 de ani, ar fi în tranşee ca să lupte împotriva reacţiunii militariste europene care înnăbuşe revoluţia... Ţin însă să vă spun de pe acum, că voiu fi necruţător, voiu fi fără milă cu toţi aceia care, în clipa aceasta tragică, nu-şi spun cuvântul, fie de frica fluierăturilor, fie din pricina strigătelor de colo de jos. Voiu fi necruţător şi fără milă faţă de cei fătarnici, faţă de cei josnici. Şi mă veţi mai vedea alături de voi. Să nu credeţi că burghezimea este bucuroasă de intervenţia noastră. Ea scrâşneşte din dinţi, ne învinueşte de îndrăsneală şi se teme ca nu cumva proletariatul înarmat cu baioneta să se servească de dânsa pentru nevoile sale.

Să nu credeţi că, rupând cartea mea de membru, mi-aţi interzis credinţa socialistă şi că mă veţi împiedeca să lucrez pentru cauza socialismului şi a revoluţiei.

Adunarea, într'un singur glas, hotărăşte exclude-

rea lui Mussolini din partid ca „inconştient şi imoral".

După cum foarte just observă Louis Roya, această excludere a avut asupra lui Mussolini o înrâurire covârşitoare. Ea constitue unul din factorii hotărîtori ai viitoarei evoluţii morale şi sociale a izgonitului.

Se vede renegat, ocărît, ultragiat şi umilit până la desperare, tocmai de către partidul căruia îi jertfise doisprezece din cei mai frumoşi şi mai rodnici ani ai sbuciumatei sale existenţe, de către proletariatul căruia i se devotase cu trup şi suflet, pentru care se trudise şi pătimise atât. Pentru toate serviciile aduse cauzei socialiste, pentru tot trecutul de lupte crâncene în slujba proletariatului, pentru toată truda şi cele unsprezece întemniţări, partidul ţine să-l răsplătească cu cea mai odioasă ingratitudine.

Izgonind pe Mussolini, partidul a îndepărtat din rândurile sale pe cel mai vânjos luptător şi cel mai capabil comandant ce l-a avut cândva socialismul italian. Pierderea va fi mai mult decât ireparabilă, va fi catastrofală pentru partidul socialist.

Desfăşurarea viitoare a evenimentelor va dovedi cu prisosinţă greşala enormă săvârşită de partid în memorabila şedinţă din 25 Noembrie 1914; va ispăşi cu vârf şi îndesat această greşală.

Mussolini nu-i omul care să se dea învins.

Ciuda umilinţelor, revolta ingratitudinii şi setea răzbunării mobilizează într'însul toate forţele lui sufleteşti şi întreaga lui capacitate de luptă.

Articolul publicat de dânsul, în ziarul său *Il Popolo d'Italia,* imediat după votul adunării, e foarte semnificativ pentru starea de spirit a lui Mussolini şi merită osteneala de a fi reprodus :

Izgonit ?

„Dacă aş vrea să fac o chestiune de procedură, aş avea dreptul să pun la îndoială legitimitatea votului, de a întreba chiar, dacă într'adevăr a avut loc un

vot în regulă, dat fiind felul în care s'a desfăşurat discuţia dela început până la capăt, condusă cu neruşinată părtinire de către vice-preşedintele Schiavi. Dar primesc faptul împlinit. Mă socot izgonit. Istoria socialismului italian nu cuprinde în paginile sale, mai mult sau mai puţin glorioase, o execuţie mai sumară, mai inchizitorială şi mai bestială decât aceea care m'a lovit pe mine.

„De Marinis, Bissolatti şi alţii au fost pedepsiţi cu excluderea, în urma unor mari desbateri făcute în congres, acordându-li-se din plin dreptul de a se apăra, iar acuzaţia a fost susţinută la tribună, documentată până la epuizarea întregului material.

„Pentru mine însă nu. Procesul s'a făcut pe calea cea mai scurtă. Un oarecare a prezentat cea mai radicală ordine de zi, fără măcar a o susţine; după multă cumpăneală, ezitare, mi-au acordat dreptul de a-mi expune ideile mele. Mai pe urmă, Lazzari (un socialist), în loc s'aducă un act de acuzare, a repetat obişnuita, ordinara insinuare.

„Nu s'a abordat chestiunea politică; nu s'a examinat chestiunea morală. Nimic. Dacă aceasta este într'adevăr justiţia socialistă, atunci e de preferat aceea a magistratului Alliera.

„Dar şleahta care conduce partidul socialist voia să învingă, şi a învins. Sunt izgonit, dar nu învins. Dacă mă socot drept mort, vor avea grozava surpriză de a mă găsi viu, neînduplecat, hotărît până la încăpăţânare de a-i combate din toate puterile. Iată de ce mi-am pregătit arma cu care voiu lumina proletariatul şi-l voiu sustrage de sub reaua înrâurire a acestor falşi preoţi. Şi nădăjduesc că în curând se va face lumină în proletariatul cel cu sufletul simplu şi drept. Nu lupt nicidecum împotriva proletariatului şi împotriva sacrelor lui aspiraţii. Proletarii ştiu bine că atunci când era vorba ca să-şi asume cineva răspunderea răscoalelor, a proceselor dela curtea cu

juri, a luptelor duse de partid, eu eram nelipsit prin activitatea mea neînfrânată. Dar voi, domnilor, care formaţi elita conducătoare a partidului, voi, care vorbiţi când ar trebui să tăceţi şi tăceţi când ar trebui să vorbiţi, voi cei decoraţi, voi care aţi preferat să vă ascundeţi votul în amorfa şi gălăgioasa ridicare de mâini, voi veţi trece sub furcile caudine. Înţeleg ura, exasperarea proletarilor, dar prefăcătoriile voastre constitue un document de o josnicie care necinsteşte până dincolo de limită socialismul italian. Sunt însă de faţă tocmai ca să vă turbur petrecerea.

„Cazul Mussolini nu-i terminat, după cum gândiţi. El începe. El se complică. Ia proporţii mai vaste. Ridic în chip făţiş steagul schismei. Nu mă potolesc, răcnesc. Nu mă plec, mă răzvrătesc.

„Toţi socialiştii care revendică pentru ei dreptul de a trăi şi a gândi ; toţi proletarii care refuză să se supună voinţii unei coterii care pretinde în chip stupid să oprească cursul istoriei şi să dicteze o lege veşnică şi universală, toţi trebue să se strângă în jurul acestui ziar, tribună liberă a spiritelor libere, steag curat pe care nu va reuşi niciodată să-l murdărească nelegiuita insinuare a unei ticăloase şleahte. Un partid care procedează cu asemenea maniere, e un partid în care oamenii demni de acest nume nu pot intra, iar cei înscrişi nu pot şi nu trebue să mai rămână. Ii invit să iasă, să caute mai multă libertate, mai mult aer, mai multă lumină, mai multă omenie, mai mult socialism.

„Şi acum, alungând din adâncul sufletului meu orice fel de amărăciune şi orice fel de plânset, îmi ascut armele, toate armele. Pentru socialism şi împotriva duşmanilor văzuţi şi duşmanilor oculţi ai socialismului".

Intr'adevăr, cazul Mussolini abia începe : „Se complică şi ia proporţiile" pe care nici autorul nu le bănuise.

Răzvrătitul se ţine de cuvânt şi „desfăşură stea-

gul schismei". După cum îi prevenise pe adversari „nu-i nici mort, nici înfrânt" ; e mai aprig ca oricând.

Lupta o duce așa cum făgăduise : cu toate forțele, cu toate armele, fără nicio cruțare și fără un pic de milă.

Când va câștiga victoria definitivă, adversarii vor trece cu adevărat „prin furcile caudine". Vom vedea însă cum lupta care începe împotriva coteriei din partid, încetul cu încetul, pe nesimțite și pe negândite poate, se va transforma în lupta contra socialismului.

După biruință, ziarul lui Mussolini va înceta de a fi „tribuna liberă a spiritelor libere", iar sub steagul lui triumfător nu se va găsi, cum anunțase, „mai multă libertate, mai mult aer, mai multă lumină, mai multă omenie, mai mult socialism."

In lupta care o duce pentru intrarea Italiei în acțiune, nu cunoaște nicio rezervă.

Atacă cu violență coroana care i se pare că ezită și nu ia inițiativa intrării în războiu. Nu pregetă s'o amenințe cu republica.

„Dar dacă — scrie el — monarhia mai este încă-odată mai prejos de chemarea ei, într'o bună zi, întreaga Italie va striga, dela Milano până la Palermo, un singur și rezistibil cuvânt : „Republica".

Celor care preconizează participarea Italiei alături de Puterile Centrale, Mussolini îi amenință cu revoluția.

„Dacă declarați războiu Franței, veți avea baricade în Italia."

E unul din cei mai înflăcărați francofili. Aprecia și iubea țara care a făcut revoluția dela 1789, care a dat omenirii spectacolul Comunei, care a avut ca fii pe Blanqui, Marat și toți ceilalți mari revoluționari, nume scumpe inimii sale.

Incă din toamna anului 1914, el exclamă patetic : „O, Franța ! S'a uitat tot ce-ai întreprins în urmă cu

doi ani împotriva flotei noastre. Franţa, te iubim!"

Francezii însă s'au arătat nerecunoscători faţă de Mussolini, întâmpinând cu ostilitate venirea lui la putere şi deslănţuind împotriva sa o campanie violentă şi bine susţinută.

In acţiunea lui pentru intrarea Italiei în războiu, nu se mulţumeşte numai cu activitatea sa publicistică.

In toamna anului 1915, secundat de Filipo Corridoni, întemeiază Fasciile de acţiune revoluţionară. Cele dintâi nuclee de tineri voinici şi plini de voinţă care au o ţintă precisă: războiul. Este germenele fascismului care va încolţi în 1919 şi va rodi în 1922.

Mussolini e cel dintâiu care îşi dă seama.

„Cred, — scrie el, — că ceva măreţ şi nou poate ieşi din aceste cete de oameni care reprezintă erezia şi au curajul ereziei. Azi e războiul, va fi revoluţia mâine. Intervenţia noastră are un îndoit scop: naţional şi internaţional."

Conştiinţa naţională trezită în popasul dela Trento, se înteţeşte în vâltoarea luptelor din timpul neutralităţii, ca să devină văpaie mistuitoare în vârtejul bătăliilor de pe Carso şi Isonzo.

Patria nu mai este, pentru Mussolini, o prejudecată burgheză, ci o realitate vie, o latură a conştiinţei omeneşti ce nu poate fi suprimată; o personalitate istorică, organică, întrupată, nemuritoare.

Simte o bucurie sălbatică că şi-a regăsit Patria, mama pe care multă vreme o uitase, pentru a se lua, cu naivitatea năzdrăvană a tinereţii, după fantomele trandafirii ale cosmopolitismului proletar.

De acum i se va da ei cu trup şi suflet; o va îndrăgi cu frenezie şi o va servi cu credinţă.

Nu trec nici patru luni de zile dela întemeierea fasciilor, când Mussolini are satisfacţia să-şi vadă opera încoronată cu succes; la 24 Mai, Italia intră în războiu, alături de aliaţi.

Mussolini freamătă de bucurie.

La 22 Mai 1915, cu prilejul mobilizării, dânsul scrie: „Am îndurat ultimii ani dispreţul şi compătimirea tuturora. Dar astăzi sună ceasul cel mai frumos al tuturor revendicărilor, ceasul care va fi începutul unei ere noui în ţara noastră, ceasul unei încercări măreţe, după care, odată încrederea dobândită în noi înşine, vom fi deopotrivă cu celelalte popoare în bătălia care se va da şi în răsplata muncii".

A doua zi, când are loc declararea războiului, el strigă plin de însufleţire şi avânt patriotic: „Iţi oferim, o, mamă Italie, fără teamă şi regrete, vieaţa noastră şi moartea noastră".

Contribuţia ţării sale, în marele război, o socoteşte hotărîtoare. Crede şi vesteşte că baionetelor italiene le este încredinţat destinul Italiei şi al Europei.

Dacă a fost omul care a susţinut războiul cu cuvântul şi condeiul, acum înţelege să-l facă ca bersaglier pe front.

Se adeveresc astfel prezicerile lui George Sorel, care spunea în Ianuarie 1912: „Mussolini al nostru nu e un socialist obişnuit. Credeţi-mă, îl veţi vedea poate, într'o zi, în capul unui batalion sfânt, salutând cu spada steagul italian. E un Italian din secolul al XVI-lea, un condotier".

Participă şi se distinge în luptele de pe Isonzo şi Carso. Infruntă cu bărbăţie gerul celor 20 de grade sub zero de pe Isonzo, vieaţa câinească de pe Carso ca şi urgia morţii de fiecare clipă.

Colonelul său vrea să-l ia la comandament, el însă refuză.

E nespus de mândru că luptă pe front.

„Mâinile mele — scrie el în tranşee — poartă acum pecetea celei mai înalte nobleţi; sunt murdare de ţarina roşcată a muntelui Carso."

Rămâne neîntrerupt pe front, până'n Februarie 1917, când e grav rănit. Schijele unui obuz i-au făcut douăzeci şi trei de răni.

„Răbdarea şi dibăcia doctorului Piccagnoni şi a

celorlalţi chirurgi — scrie el în autobiografia sa — au izbutit să-mi extragă din corp cele patruzeci şi patru de fărâmituri de granadă care îşi găsiseră culcuş în trupul meu. A trebuit să suport douăzeci şi şapte operaţii într'o singură lună ; toate, înafară de două, au fost executate fără anesteziere."

Internat în spitalul din Ronchi, îi e dat să trăiască una din cele mai groaznice scene din vieaţa sa. Inamicul, luând de ştire că se găseşte aci Mussolini, întreprinde cu aeroplanele asupra spitalului un atac furios ; scapă însă teafăr.

Neputându-se întoarce pe front, din cauza invalidităţii, continuă lupta cu condeiul în coloanele ziarului *Popolo d'Italia*.

Bucuriile şi amărăciunile Patriei vor deveni bucuriile şi amărăciunile sale.

Infrângerea catastrofală dela Caporetto îl îndurerează până la desperare. Trăieşte clipele de groază, când Veneţia este evacuată şi inamicul ameninţă să cotropească pământul sfânt al patriei. In faţa dezastrului şi a primejdiei care deprimă sufletele şi spulberă speranţele, Mussolini rămâne şi mai departe partizanul hotărît al războiului până la capăt.

„Noi vrem, noi trebue să învingem şi vom învinge", scrie dânsul la 2 Noembrie 1917.

Nu se dă deloc înapoi, ca în acele momente critice să revendice puterea „nu pentru a face Italia să se prăbuşească în descompunere sau desordine, ci pentru a o mâna tot mai sus, tot mai departe, pentru a o face în cugete şi înfăptuiri, demnă de a sta printre marile naţiuni ce vor fi conducătoare ale civilizaţiei de mâine". Vrea pedepsirea exemplară a vinovaţilor, oricare ar fi dânşii şi oricât ar fi de sus puşi.

Mussolini era singurul om indicat care putea să joace în Italia rolul lui Clemenceau; aceeaşi hotărîre dârză pentru continuarea războiului, aceeaşi credinţă neclintită în obţinerea victoriei finale, aceeaşi

neînfrânată îndărătnicie în urmărirea scopului propus. Victoria dela Piave, însă, scuteşte Italia de nevoia unui asemenea om. Soarta îi rezerva lui Mussolini o sarcină mult mai anevoioasă şi o misiune cu adevărat istorică.

După bucuria primejdiei înlăturate, veni bucuria cea mare a biruinţii finale.

In aşteptarea acestei zile, poporul italian se încumetase să intre cu entuziasm în războiu şi acceptase fără murmur să îndure şi să facă jertfe nenumărate. Fiii cei mai aleşi cădeau pe câmpul de luptă, având înaintea ochilor împăienjeniţi de apropierea morţii, icoana unei Italii glorioase şi fericite.

La capătul tuturor strădaniilor vedeau în colori trandafirii ziua biruinţii finale care urma să le răsplătească suferinţele îndurate şi jertfele făcute.

Victoria însă nu realizează nici pe departe speranţele întrezărite în fierbinţeala luptelor din tranşee.

Prima decepţie, Italia o încearcă la conferinţa dela Versailles.

La masa verde, ea nu exercită niciun fel de influenţă.

Totul se petrece fără ştirea, fără voia şi chiar împotriva Italiei.

Acordul dela Londra, pe baza căruia Italia a intrat în războiu, îşi pierde valabilitatea în faţa areopagului dela Versailles. Dalmaţia cu portul Fiume e atribuită Jugoslaviei, iar steagul bicolor grecesc flutură pe zidurile Smirnei.

Faţă de situaţia creată Italiei, Orlando şi Sonnino nu găsesc altceva mai bun de făcut decât să părăsească conferinţa, trântind uşile. Nitti, care urmează lui Orlando la cârma statului, nu înţelege să facă altceva decât concesii peste concesii.

In lipsa unei autorităţi oficiale care să apere prestigiul şi interesele Italiei, poetul d'Annunzio întreprinde acţiunea dela Fiume. „Noi suntem din altă

Patrie şi credem în eroi", spune el, în manifestul lansat dela Carnaro.

In tot cuprinsul Italiei fierbe nemulţumirea ; nemulţumiţi ţăranii care nu intră în stăpânirea pământului făgăduit pe front şi văd cum creşte preţul cerealelor; profund nemulţumiţi intelectualii care nu găsesc plasament şi a căror muncă este complet depreciată; nemulţumiţi muncitorii ale căror salarii scad într'una iar numărul celor fără de lucru sporeşte pe zi ce trece.

Sub mirajul revoluţiei bolşevice, muncitorimea italiană se agită ; mişcarea ia proporţii din ce în ce, devine ameninţătoare pentru ordinea burgheză şi e pe punctul de a pune mâna pe putere.

La un moment dat, socialiştii cuceresc peste două mii de municipii, o sută cincizeci şi şase de mandate şi pun stăpânire pe fabrici.

Grevele care se ţin lanţ desorganizează complet vieaţa de stat. Nici vorbă ca statul să ocrotească avutul şi vieaţa cetăţenilor. Invalizii de războiu, decoraţi cu cele mai înalte ordine, sunt ocărîţi, loviţi şi chiar ucişi, ziua 'n amiaza mare, fără ca autorităţile să poată lua măsurile în consecinţă.

Statul însuşi avea nevoie de apărare.

Guvernanţii se dovedesc incapabili să domine situaţia.

Pe Giolitti, exponentul cel mai autentic şi cel mai strălucit al clasei conducătoare italiene, după cum am arătat în altă parte, nu-l preocupă decât hegemonia partidului său şi situaţia lui personală.

In loc să facă front comun cu partidul popular catolic, pentru apărarea statului burghezo-parlamentar, gelos de popularitatea tânărului partid, deslănţue împotriva lui una din cele mai violente campanii.

Maestru în arta iţelor, îşi închipue că poate rezolva şi domina situaţia, prin abilităţi şi jocuri de manevră.

Incapabil să apere statul burghez de asalturile so-

cialiştilor, el cedează terenul pas cu pas şi fără luptă.

In înţelepciunea lui de politician consumat, se gândeşte să scoată castanele din foc, cu mâinile lui Mussolini.

Amarnică i-a fost desamăgirea, când mai târziu îşi văzu înşelate aşteptările sale, încurcându-se în propriile lui iţe.

Mussolini nu era de loc dispus să scoată castanele pentru alţii. Cu toată forţa de care dispunea, cu toate succesele reportate în diferitele ocazii, cu toată lipsa de rezistenţa pe care o întâmpina, muncitorimea n'are nici pregătirea, nici curajul, nici conducerea necesară ca să-şi asume răspunderea puterii.

Işi cheltueşte energia şi vremea cu organizarea de greve şi demonstraţii. Ocuparea fabricilor, care marchează punctul culminant al mişcării, înseamnă de fapt începutul declinului.

Fără să deţii frânele guvernării, ocuparea fabricilor constitue una din cele mai capitale erori tactice; ocuparea fabricilor trebuia să fie ultima poziţie care urma să fie cucerită.

Cu această ocazie se văd slăbiciunile muncitorimii, valoarea şi scăderile conducătorilor. Ea nu era încă organizată şi pregătită să exercite puterea.

Reuşita grevelor şi a câtorva demonstraţii nu erau motive îndestulătoare ca să justifice pretenţia la guvernare, a socialiştilor italieni.

Şefii, mai cu seamă, nu erau deloc la înălţimea împrejurărilor. Buni militanţi, agitatori pricepuţi poate, nu însă oameni politici în sensul adevărat al cuvântului, cu intuiţia situaţiilor, cu instinctul conducerii, cu darul guvernării.

In asemenea condiţii, statul şi societatea italiană se găseau într'o situaţie din cele mai critice.

In aceste împrejurări, Mussolini cucereşte puterea.

Cum s'a produs ascensiunea şi biruinţa fascismului ?

Din cele înşirate până aci, s'au văzut condiţiile în care a luat naştere fascismul.

In popasul dela Trento, sub influenţa hotărîtoare a lui Cesar Battisti, se trezeşte în sufletul lui Mussolini conştiinţa naţională, adormită de narcoticul ideilor marxiste. De acum înainte, el devine un iredentist. In ochii lui, desrobirea fraţilor subjugaţi face parte integrantă din programul cauzei socialiste. Războiul mondial desăvârşeşte evoluţia sufletească a lui Mussolini. Sub vraja idealului naţional, el devine campionul acţiunii pentru intrarea Italiei în războiu alături de aliaţi. Cele douăzeci şi trei de răni căpătate pe front, pecetluesc pentru vecie noua lui orientare ideologică. Socialistul de pe vremuri se transformă într'un patriot înfocat şi naţionalist fanatic. Se întoarce din războiu cu o mentalitate şi psihologie nouă ; e mentalitatea şi psihologia formată în tranşee, sub şuierul gloanţelor şi botezul sângelui. Scăpase teafăr din uraganul morţii. Priveşte acest fapt nu ca o întâmplare norocoasă, ci ca un semn al Providenţei, deşi nu crede în Dumnezeu. Pe zi ce trece, capătă convingerea nestrămutată că este predestinat să împlinească o misiune istorică.

Odată războiul terminat, Mussolini se gândeşte să întemeieze o grupare politică în stare să canalizeze într'o singură direcţie, cele două curente ce frământau opinia publică din Italia : curentul foştilor luptători, profund nemulţumiţi de situaţia creată după războiu, şi curentul maselor populare, atrase de mirajul revoluţiei ruse.

De pe frontispiciul ziarului său *Popolo d'Italia,* a dispărut menţiunea de „ziar socialist". Gazeta condusă de dânsul s'a transformat în „Organ al luptătorilor şi al producătorilor". Suntem în primăvara lui 1919.

„La 23 Martie — scrie el — se vor pune temeliile

noului partid, adică mănunchiurile de luptă care vor face faţă celor două primejdii : aceleia de dreapta, care izvorăşte din teama oricărui lucru nou, aceleia de stânga, care e pornită spre distrugere."

In urma apelului lansat, Mussolini primeşte 500 de adesiuni. La şedinţa de constituire a partidului nu sunt de faţă nici măcar 100 de persoane ; oameni de toată mâna : ofiţeri, scriitori, studenţi, ţărani şi lucrători, cu idei diametral opuse, începând dela naţionaliştii fanatici şi sfârşind cu sindicaliştii exaltaţi.

Din toată presa, un singur ziar îşi dă osteneala să pomenească de această întrunire, unde se pune la cale întemeierea unui nou partid. In curând are loc expediţia lui d'Annunzio, la Fiume. In timp ce întreaga presă şovăe, Mussolini, prin ziarul său *Il Popolo d'Italia*, ia atitudine în favoarea ocupării oraşului. Datorită acestui gest, şeful fasciştilor câştigă de partea sa întreaga opoziţie a naţionaliştilor tineri. In Octombrie 1919, după şase luni de zile de muncă şi propagandă intensă, numărul partizanilor se ridică la 20.395.

Alegerile din 16 Noembrie 1919 aduc în parlament 159 socialişti, 100 populari sau democraţi-creştini, 30 radicali, 220 liberali şi niciun fascist. Mussolini cade cu brio în aceste alegeri.

Roşii se cred stăpâni pe situaţie. Dar tocmai acest succes aparent al partidului socialist aduce apă la moara lui Mussolini.

Mişcarea muncitorească, din ce în ce mai tumultoasă şi mai ameninţătoare, spectrul bolşevismului şi neputinţa guvernului de a face faţă situaţiei îngroaşe rândurile fasciştilor şi sporesc prestigiul şefului lor.

In Aprilie 1921, la congresul regional din Emilia, defilează în faţa lui Mussolini 20.000 de cămăşi negre. După două zile, la Ferrara, 50.000 de ţărani îl poartă în triumf. Datorită unui concurs de împreju-

rări şi vredniciei lui Mussolini, fascismul a devenit acum o puternică mişcare populară.

Cu ocazia noilor alegeri parlamentare, fasciştii cuceresc 35 de mandate. Mussolini e ales deputat în două locuri : la Milano şi Bolonia.

Ştie să se servească cu folos de tribuna parlamentului, ca de un admirabil instrument de propagandă. Conduce lupta parlamentară cu iscusinţă şi dibăcie. Işi expune doctrina şi programul într'o formă cât se poate de moderată. Se osteneşte să netezească asperităţile, să împrăştie teama şi neîncrederea. Caută, în numele Patriei, să împace pe catolici cu necredincioşii şi pe regalişti cu republicanii.

Totodată, ţine cu dinadinsul să nu-şi înstrăineze simpatia muncitorilor. Astfel, în timpul ocupării uzinelor de către lucrători, Mussolini scrie în ziarul său *Popolo d'Italia :* „Lucrătorii nu trebue să se predea, fără să fi obţinut garanţiile trebuitoare".

Ba ceva mai mult, la 3 August 1921, el încheie cu partidul socialist şi Confederaţia Generală a Muncii din Italia un fel de înţelegere. Mulţi dintre fascişti murmură împotriva acestui pact ; îl socotesc potrivnic ideologiei şi intereselor partidului. Nu pot să priceapă gândul şi manevra şefului. Mussolini însă ştie ce face. El vrea să profite de confuzia care domnea în rândurile socialiştilor.

O bună parte din masa partidului socialist, obosită şi plictisită de hărţueli şi de agitaţia sterilă a partidului, amintindu-şi de vechea activitate a fostului tovarăş Mussolini, se întreabă dacă nu care cumva emanciparea proletariatului s'ar putea înfăptui prin ajutorul şefului fasciştilor de astăzi. Profitând de această stare de spirit, Mussolini încheie pactul dela 3 August.

Prin această manevră tactică, pe de o parte el îndulceşte, pentru un timp, opoziţia partidului socialist, iar pe de alta, reuşeşte să cucerească o parte din masa lucrătorilor.

In urma amploarei pe care a luat-o mişcarea, organizaţia aproape sumară a fasciilor de luptă apare neîndestulătoare ; se simte nevoia ca ea să se transforme într'un partid temeinic organizat. In vederea acestui scop, are loc congresul dela Roma din Octombrie 1921.

La această dată, partidul număra 310.000 membri înscrişi ; cea mai mare parte dintre ei o formează tineretul sub 30 de ani. Participarea tineretului în masă compactă dă partidului un pronunţat caracter dinamic.

Cu ocazia congresului dela Roma, se dă citire noului program. In esenţă, el cuprinde următoarele :

Reforma statului prin descentralizare, restrângerea atribuţiilor parlamentului cu privire la problemele care interesează individul ca cetăţean al statului şi statul ca organ de înfăptuire şi ocrotire a intereselor superioare ale naţiunii ; crearea unui sistem corporativ ; restaurarea prestigiului Italiei în interior şi afirmarea dreptului Italiei la completa sa unitate istorică şi geografică, chiar acolo unde ea încă n'a fost atinsă ; recunoaşterea proprietăţii private, măsuri sociale în stare să facă să dispară lupta de clasă, prin recunoaşterea juridică a organizaţiilor muncitoreşti şi patronale cu răspunderile care decurg ; măsuri de orice ordin menite să asigure tuturor acelora către care statul a contractat o datorie, foştilor luptători, invalizi, funcţionari, executarea angajamentelor sale.

Intre programul de faţă şi cel dela întemeierea fasciilor (1919) e o mare deosebire, o adevărată prăpastie. Programul din 1919 era străbătut de ideologia socialistă. Sub influenţa evenimentelor şi presiunea curentului, Mussolini a fost nevoit să se schimbe radical. De data aceasta cel puţin, n'a fost, după cum îi place să se laude, „şeful care conduce", ci „şeful care se lasă condus" ; n'a vâslit de-a-curmezişul curentului ; ci s'a lăsat în voia lui. Instinctul lui poli-

tic i-a arătat că aceasta e calea cea mai nimerită ca să poată ajunge cu bine la ţel. De ce să fie un naufragiat, de dragul himerelor şi orgoliului îndărătniciei? Mai bine triumfător, păşind pe poteca sigură a oportunismului. Dus de curent, el merge vertiginos spre putere. In calea lui nicio piedecă serioasă. Rezistenţa care o întâmpină nu face decât să sporească viteza curentului.

In cursul anului 1922, crizele de guvern să ţin lanţ în Italia. Cu cea mai mare greutate, regele poate să găsească un preşedinte de consiliu. După căderea lui Bonnoni, criza ministerială durează 22 zile. Valul de anarhie se întinde. Autorităţile sunt inexistente. In fiecare zi au loc încăierări sângeroase între fascişti şi socialişti. In mai multe părţi ale ţării, organizaţiile fasciste au luat locul autorităţilor locale, constituind un fel de stat în stat.

Guvernul Facta stă cu braţele încrucişate. Nu face nici cea mai mică mişcare să restabilească ordinea în ţară şi autoritatea statului, complet sdruncinată. Incapabil să facă faţă situaţiei, Facta îşi dă demisia la 19 Iulie 1922. Până la 1 August, Italia rămâne fără guvern. Toată lumea ajunge la convingerea că nu mai este posibilă o ieşire din acest impas, pe calea soluţiilor parlamentare.

In acest timp, socialiştii, socotind că este momentul prielnic să încerce ultima lor carte, decretează la 31 Iulie greva generală.

Mussolini ripostează numaidecât. La ordinul de grevă generală a socialiştilor, dânsul răspunde cu ordinul de mobilizare a cămăşilor negre. Totodată, el adresează guvernului următoarea somaţie:

„Dăm statului un răgaz de patruzeci şi opt de ore ca să-şi dovedească autoritatea sa faţă de cei care depind de dânsul şi faţă de cei care atentează la existenţa naţiunii. De îndată ce va expira acest termen, fascismul îşi va lua întreaga libertate de ac-

ţiune şi se va substitui statului care se va fi dovedit neputincios".

Peste tot, fasciştii înlocuesc pe greviştl. Datorită cămăşilor negre, liniştea e asigurată în marile oraşe. După opt zile de muncă încordată şi lupte îndârjite, Mussolini reuşeşte să înfrângă greva generală a socialiştilor. Mulţi dintre lucrători, desamăgiţi de conducătorii lor, părăsesc partidul socialist, înregimentându-se în rândurile fasciştilor, unde găsesc destui camarazi. In ochii opiniei publice, Mussolini apare ca singurul om capabil să domine situaţia. Pe zi ce trece, numărul partizanilor sporeşte văzând cu ochii, iar autoritatea Ducelui se impune în faţa tuturora.

Stăpân pe situaţie, Mussolini, cu prilejul formării noului guvern Facta, declară: „Am obosit, văzând Italia guvernată de oameni care oscilează între neglijenţă şi laşitate".

Drept răspuns, Facta îi propune participarea la guvern. In acest scop, îi oferă câteva ministere fără portofoliu şi câteva subsecretariate de stat. Facta îşi închipue că poate să prindă peştele cel mare, cu undiţa cea mică. Se înşeală amarnic. Mussolini pretinde Externele, Războiul, Marina, Munca şi Lucrările Publice. Totodată, el declară că dacă nu i se dă prin bună înţelegere ceea ce cere, atunci va cuceri puterea prin forţă.

Conştient de slăbiciunea fără leac a guvernului, Mussolini se hotărăşte să dea „paraliticului", lovitura de graţie.

In timp ce Ducele somează printr'un ultimatum pe Facta să se demită în patruzeci şi opt de ore, 25.000 de cămăşi negre înaintează ameninţătoare asupra Romei, din trei direcţii deosebite.

Sub presiunea miniştrilor Amendola, Alesio şi Taddei, guvernul Facta, care demisionase în ajun, ia hotărîrea să reziste. In acest scop, au fost aşezate câteva tunuri la Mont Mario iar podurile peste Tibru barate cu garduri. Regele Victor Emanuel refuză să iscă-

lească decretul de proclamare a stării de asediu.

Taddei, fostul ministru în cabinetul Facta, susţine că însuşi Facta ar fi sfătuit pe suveran să nu decreteze starea de asediu. După unii, fostul prim-ministru de tristă memorie era în tratative cu fasciştii, în nădejdea că va putea să-şi menţie situaţia, chiar sub noul regim.

In momentele cele mai hotărîtoare ale existenţei sale, regimul parlamentar din Italia şi-a încredinţat soarta sa în mâinile celui mai nătâng şi mai slab om politic pe care-l avea democraţia liberală. In timp ce cămăşile negre, sub comanda a patru generali, se îndreptau din toate părţile asupra capitalei, Mussolini şedea la redacţia sa din Milano. „Dar întocmai ca într'o bătălie modernă, ca un general la 100 de km. din dosul frontului, dădea prin telefon poruncile sale".

In amiaza zilei de 29 Octombrie 1922, Mussolini e chemat la telefon de generalul Cittadini, aghiotantul regelui. Mussolini e invitat de suveran să vie la Roma, să formeze guvernul.

Dar fiindcă se întâmplă câteodată ca telefonul să facă posne, Ducele îi răspunde generalului Cittadini: „Mulţumiţi Maiestăţei Sale, dar aş vrea să am confirmarea acestui mandat oficial prin telegramă. Voiu pleca la Roma numaidecât". Peste puţin, soseşte un plic galben: e telegrama mult dorită.

„Maiestatea Sa Regele vă cere să veniţi imediat la Roma, căci vrea să vă ofere răspunderea de a forma guvernul. Cu respect, general Cittadini."

După citirea telegramei, Mussolini se repede în tipografie şi cheamă pe fratele său.

— Arnoldo, pregăteşte imediat o ediţie specială.

— Ai vreo veste nouă?

— Da, mandatul oficial.

A doua zi, în calitate de şef al guvernului, Mussolini primeşte timp de cinci ceasuri, alături de regele Victor Emanuel, defilarea cămăşilor negre.

După un calcul obiectiv, numărul fasciştilor care au participat la marşul asupra Romei se ridică la cel mult 25.000 oameni ; toate celelalte cifre sunt exagerate.

Deputatul belgian Louis Pierard ne descrie în modul următor, felul cum se prezenta armata cămăşilor negre : „Erau oameni înarmaţi în chipul cel mai fantastic cu putinţă, cu revolvere, puşti de vânătoare, ciomege, mitraliere şi târnăcoape". La fel vorbeşte şi Americanul Carleton Beals.

In faţa unor astfel de trupe a cedat atât oficialitatea cât şi muncitorimea.

Facta, omul lui Giolitti, mediocru şi şovăielnic, în naivitatea sa de politician experimentat, nutreşte nădejdea ascunsă că va putea trage pe sfoară pe Mussolini.

Partidul socialist, care avea 150 mandate, administra 2022 comune, număra 300.000 de membri cotizanţi şi controla practic 2.000.000 de lucrători sindicalizaţi, nu întreprinde niciun fel de acţiune pentru apărarea libertăţilor ameninţate.

Muncitorimea care se pricepuse să organizeze greve demonstrative şi să ocupe fabricile, atunci când nu trebuia, n'a fost în stare să opună, măcar de formă, o firavă rezistenţă, ca să-şi salveze prestigiul şi onoarea. Va rămâne o pată pentru social-democraţia italiană, pasivitatea cu care a înţeles să accepte dictatura fascistă. Datorită incapacităţii guvernanţilor şi a pasivităţii partidului socialist, Mussolini îşi face intrarea triumfală la Roma.

Omul care, în clipa înfiinţării fasciilor (Martie 1919), număra 70 de aderenţi, iar în parlamentul din 1922 nu dispunea decât de 35 mandate, ajunge stăpânul Italiei.

Mai întotdeauna, succesul e de partea celor îndrăsneţi.

* * *

Mulţi, foarte mulţi au întâmpinat noul regim cu mare şi vădită neîncredere. Persoane politice cu experienţă şi greutate, nu acordau regimului fascist nici şase luni de existenţă. Ele socoteau acţiunea lui Mussolini drept o aventură, sortită să sfârşească în ridicol.

In cazul cel mai favorabil pentru Duce, îi prevedeau un faliment sigur şi cât mai apropiat. Scontau faptul că Mussolini nu va putea să facă faţă piedecilor şi a nevoilor de tot felul prin care trecea Italia şi că, cu toată bună voinţa sa, îi va fi peste putinţă să corespundă aşteptărilor mulţimii, care, desamăgită în speranţele sale şi dornică după libertatea pierdută, va reacţiona cu toată energia. Considerentele acestea apriorice, foarte îndreptăţite din punct de vedere raţional, au avut cusurul c'au fost desminţite de evenimente. Regimul fascist durează în Italia de şaisprezece ani şi nu sunt deloc semne să ne aşteptăm la lichidarea lui, într'un viitor mai mult sau mai puţin apropiat. Pe zi ce trece, regimul fascist în loc să slăbească, se întăreşte, se afirmă, se impune.

Astăzi, fascismul poate fi discutat, combătut cu înverşunare, judecat cu asprime, nu poate fi însă ignorat sau bagatelizat.

Alături de bolşevism, fascismul prezintă una din cele mai însemnate acţiuni politico-sociale ce s'au manifestat după războiu.

Astăzi, se poate vorbi cu seriozitate despre un spirit şi o mişcare fascistă. De unde la început se credea că fascismul e ceva specific Peninsulei Italice şi că el nu poate fi „marfă de export", după însăşi expresia lui Mussolini, astăzi vedem cum diferite persoane şi popoare sunt contaminate de fascism.

Nu stăm să discutăm, dacă la mijloc e vorba de o simplă modă sau de maladie, cum ar fi dispuşi să susţie unii. Ne mulţumim numai să constatăm existenţa.

Oricât ar încerca unii să prezinte fascismul ca un

produs natural al evenimentelor, cu greu ne putem explica apariţia lui, independent de persoana lui Mussolini. Şi cei mai înverşunaţi adversari vor trebui să recunoască cum că fascismul e opera lui Mussolini. El este iniţiatorul, animatorul, organizatorul şi conducătorul. Nu riscăm deloc să facem o afirmaţie gratuită, când susţinem că, fără dânsul, altul ar fi fost cursul politicii italiene.

Nimeni nu va putea să-i tăgăduiască meritul că el a impregnat Italiei pecetea personalităţii sale.

Fără să vâslească împotriva curentului, el a ştiut să capteze şi să canalizeze curentul nemulţumirilor post-belice, să se folosească de împrejurări şi de momentul prielnic, exploatând în favoarea acţiunii sale, slăbiciunea guvernanţilor, incapacitatea adversarului şi desorientarea opiniei publice.

Unii ar fi înclinaţi să nu vadă într'asta vreun merit excepţional al lui Mussolini. Recunosc că obiecţia e în bună parte îndreptăţită. Intr'adevăr, în materie politică, adevăratul merit nu este de a cuceri puterea, ci de a te pricepe să te menţii şi să guvernezi în chip efectiv şi eficace. Ori Mussolini a dovedit cu prisosinţă, prin proba guvernării sale de şaisprezece ani, că posedă această pricepere.

A arătat că este un maestru în arta guvernării.

Pentru mulţi a fost o adevărată surpriză, aproape o revelaţie. Era greu pentru cineva să întrevadă în aventurierul Mussolini pe adevăratul om de stat.

Cunoscut numai ca agitator de marcă, cu un trecut revoluţionar pronunţat, lipsit de experienţă politică şi ucenicia guvernării, era natural să inspire prea puţină încredere pentru o operă constructivă.

In curând, scepticii au trebuit să se convingă de contrariul. Omul cunoscut ca un element de negaţie, fără nicio ucenicie în arta guvernării, se dovedeşte a fi capabil de o uriaşă operă pozitivă.

Bărbat de stat, în adevăratul înţeles al cuvântului,

el își dă seamă că politica este prin excelență arta realizărilor.

Potrivit acestei concepții, nu înțelege deloc să fie prizonierul unei formule abstracte, unui sistem.

„Orice sistem — spune el — este o eroare și orice teorie este o carceră. Ceea ce este caduc, sterp, negativ în toate filosofiile, e tocmai sistemul." De aceea, el revendică „libertatea de a repudia pe Marx, dacă Marx e învechit și isprăvit; libertatea de a ne întoarce la Mazzini, dacă Mazzini rostește sufletelor noastre ce adastă, vorba care ne exaltează într'un simț superior al umanității noastre; libertatea de a ne întoarce la Proudhon, la Bakunin, la Fourrier, la S. Simon, la Owén și la Ferrari, și la Pisacane, și la Cattaneo, la cei vechi și la cei de ieri, la cei vii și la cei morți, numai verbul să fie în stare de a fecunda fapta".

Ceea ce îl interesează prin urmare pe Mussolini, este fapta, acțiunea.

Din filosofia lui Schopenhauer, Sorel și Nietzsche, el reține primatul voinței, „fără de care ideea rămâne stearpă".

Lectura acestor autori favoriți vine să întărească lozinca tatălui său care spunea: „Să trăiești muncind și să mori luptând".

Incredințat că taina Puterii stă în voință, Mussolini va glorifica acțiunea.

Izvorît din acțiune, fascismul va face dintr'însa un cult. Datorită acestui caracter dinamic, ne explicăm vigoarea cu care se manifestă ca și puterea de atracție pe care o exercită asupra tineretului.

Pragmatic, în toată accepțiunea cuvântului, Mussolini nu se sinchisește să elaboreze un plan de acțiune conceput după rețetele doctrinarilor de cabinet, ci se mulțumește să accepte soluțiile ce le sugerează realitatea.

Contrar bolșevicilor, care purced dela principiile lui Karl Marx ca să coboare la realitate, Mussolini

porneşte dela realitate ca să construiască sistemul. De aceea bolşevismul, ca doctrină raţionalistă, va apărea mai bine închegat şi mai impunător, iar fascismul mai suplu şi mai practic.

Pe câtă vreme comunismul sacrifică la fiecare pas realitatea, căutând s'o modeleze după calapoadele marxiste, Mussolini, în faţa realităţii, sacrifică principiile, ca să se poată adapta ei.

Din această cauză provin dibuirile, ezitările, retractările, contradicţiile şi o oarecare incoherenţă pe care o constatăm la regimul fascist şi la activitatea Ducelui.

Ca să ne putem da mai bine seama de adevărul celor spuse mai sus, n'avem decât să comparăm fascismul, sub forma de astăzi, cu programul afişat în Martie 1919.

Inafară de partea referitoare la politica externă, acel program are un caracter curat socialist. El cuprinde, între altele: convocarea unei adunări naţionale pentru a reforma Constituţia şi a se pronunţa asupra formei de guvernământ; desfiinţarea Senatului; drept de vot şi eligibilitate pentru femei; ziua de opt ore pentru muncitori ca şi pentru ţărani; trecerea uzinelor în mâna lucrătorilor; administrarea de către organizaţiile muncitoreşti a marilor servicii publice, cum e de pildă calea ferată; naţionalizarea fabricilor de arme şi muniţii; reducerea la minimum a serviciului militar; secularizarea averilor bisericeşti; impozit excepţional pe capital; confiscarea 85% a averilor îmbogăţiţilor de războiu.

După cum poate observa foarte bine oricine, programul de faţă e un program leit socialist. In el se oglindeşte mentalitatea lui Mussolini de dinainte de războiu, când Ducele de astăzi era un aprig luptător al cauzei socialiste, un adept convins al luptei de clasă, partizan înflăcărat al republicii, adversar neîmpăcat al Bisericii şi apologist al grevei generale.

Punând faţă în faţă programul de atunci cu fasci-

smul de astăzi, cititorul rămâne buimăcit de un asemenea contrast izbitor.

Mussolini este de nerecunoscut.

Partizanul înflăcărat al republicii, a devenit astăzi susţinătorul monarhiei şi cel dintâiu sfetnic al regelui Victor Emanuel, numismatul, pentru care, pe vremuri, n'avea decât cuvinte de ocară.

Omul care odinioară a atacat cu toată furia religia şi Biserica, astăzi caută să le copleşească cu favoruri şi onoruri. Ereticul de ieri e acela care încheie Concordatul cu Vaticanul. Adeptul pasionat al luptei de clasă, pe care o propovăduia prin foaia cu acelaşi titlu şi al cărui director era, a devenit astăzi cel mai înverşunat critic al acestei doctrine, şi nu există altă persoană care s'o condamne cu mai multă asprime. O găseşte fără sens, antisocială şi imorală.

Apologetul grevei generale, în calitatea sa de cap al guvernului, în regimul corporativ pe care îl inaugurează, legiferează pentru muncitorime interzicerea dreptului la grevă.

In această flagrantă contradicţie, dintre ceea ce propovăduia cu pasiune altădată Mussolini şi felul cum se comportă astăzi Ducele, foarte mulţi sunt dispuşi să vadă o lipsă totală de caracter.

Sunt persoane care nu se dau înlături să-l taxeze drept aventurier şi apostat. Alţii, mai indulgenţi, îl vor gratifica cu epitetul de oportunist, în accepţiunea pejorativă a cuvântului. Chiar şi cei binevoitori sunt în drept să se întrebe : Când a fost sincer Mussolini ? Atunci sau acum ? N'avem de a face oare cu un arivist care nu stă să-şi aleagă mijloacele, preocupat numai de gândul de a parveni ?

Am comite o mare greşală, dacă am pune la îndoială sinceritatea şi buna sa credinţă, din epoca lui de luptător al cauzei socialiste.

Până la izbucnirea războiului, a servit-o cu tot zelul şi devotamentul firii sale pasionate. Socialismul italian n'a avut pe vremea aceea un alt adept mai ze-

los şi devotat ca dânsul. Cele douăsprezece întemniţări sunt o mărturie îndestulătoare a credinţei sale socialiste. Fără războiul mondial, n'am fi avut acţiunea intervenţionistă a lui Mussolini cu corolarul ei, excluderea sa din partid. Mussolini ar fi continuat să militeze în sânul mişcării socialiste.

Odată însă cu izbucnirea războiului mondial, se trezeşte într'însul conştiinţa naţională, care licărise pentru prima oară în popasul dela Trento, unde, alături de Cezar Battisti, prin ziarul *Il Popolo*, duce lupta pentru afirmarea principiului naţional. De acum înainte, naţionalismul nu-i apare ca o prejudecată burgheză, rămăşiţa unei mentalităţi înapoiate, menită să întunece raţiunea şi să împiedece progresul, ci o realitate vie, produs al evoluţiei istorice, o latură a conştiinţei omeneşti, ce nu poate fi suprimată, o personalitate istorică, organică, întrupată, nemuritoare. Nu înţelege de fel să conceapă socialismul ca ceva care tăgăduieşte şi reneagă naţionalitatea. Socialismul internaţional, adversar al Patriei şi al naţiunii, îl găseşte lipsit de sens şi conţinut şi care este după împrejurări, sau steril sau vătămător.

Convertit în doctrina naţionalistă, va deveni apostolul acestui crez. Toată politica statului italian o va vedea prin prisma naţionalismului.

Privite prin această prismă, toate problemele politice şi sociale îi vor apărea într'o lumină nouă. Teoria materialismului istoric o va găsi vulnerabilă şi lipsită de temeiu. Doctrina marxistă îi va apărea ca o construcţie artificială, potrivnică structurii organice a societăţii. In cadrul statului naţional, va privi lupta de clasă ca un element de discordie şi de destrămare a obştii. In noua ipostază, apologetul grevei de pe vremuri o va găsi fără sens şi imorală. Incepe să preţuiască trecutul şi tradiţia unui popor. De asemenea, începe să înţeleagă rostul regalităţii şi al Bisericii, aşezări temeinice în vieaţa poporului italian. Işi dă seamă că aceste instituţii reprezintă un factor de

echilibru şi stabilitate în vieaţa de stat şi în cea socială. La ce bun suprimarea regalităţii, când purtătorul de coroană nu-i opune nicio rezistenţă şi îi serveşte de paravan ? De ce să se războiască cu Biserica, când ar putea să cadă cu dânsa la învoială ?

„Papa şi cu mine — declară Mussolini — suntem făcuţi spre a colabora. Eu mă ocup de cei vii, pe câtă vreme împărăţia papii e aceea a sufletelor. Iată cum lucrurile se aranjează destul de bine. Eu iau omul de când se naşte şi nu-l părăsesc decât în clipa care moare, când intră în atribuţia papii să se ocupe de dânsul."

Pe de altă parte, vârsta, lupta politică şi experienţa vieţii îl maturizează.

Nu trebue uitat faptul că Mussolini, încă din tinereţe şi într'o vreme când se manifestase ca un revoluţionar extremist, a arătat că posedă simţul răspunderii şi are înclinări spre ordine. In 1911, când se afla în faţa judecăţii, fiindcă îndemnase masele la revoltă, el spune magistraţilor : „Există un sabotaj permis şi unul nepermis : distrugerea telegrafului are un scop moral-politic ; a provoca deraierea unui tren e însă, natural, o neomenie".

Această originală împărţire a delictelor împotriva statului, arată că el era încă dela vârsta de douăzeci şi opt de ani un om cu sentimentul răspunderii.

Deşi socialist înfocat şi revoluţionar încarnat, face serviciul militar cu plăcere.

La vârsta de 20 ani, când era un revoluţionar fanatic, priveşte armata „ca şcoala atacului şi a apărării".

„Ca soldat — mărturiseşte dânsul lui Emil Ludwig — am fost în adevăr un model. N'am simţit niciodată că aceasta ar fi în contrazicere cu socialismul. De ce să nu fie un luptător de clasă şi un bun soldat ? Italienii sunt şi azi contra superiorilor lor. Aceasta înlesneşte un bun control. De altfel, trebue să înveţi întâi să asculţi, înainte de a porunci."

Ajuns şef de guvern, sub povara răspunderii care apasă pe umerii săi, revoluţionarul de pe vremuri devine om de stat.

„Revoluţionarul care devine întâi conducător de partid şi pe urmă bărbat de stat, — scrie Emil Ludwig, — este asemenea unui râu care în tinereţea sa izvorăşte spumegând din munţi, se osteneşte în sute de vârtejuri şi cascade, înaintează apoi cu încetul între malurile ferme şi, pe urmă, când a crescut şi a ajuns un fluviu larg care poartă pe spinare vapoarele cele mari, încărcate cu oameni şi cu mărfuri, el e un slujitor şi totuşi un stăpân."

* * *

Prima grijă a lui Mussolini, imediat după instalarea sa la putere, a fost să îndepărteze din Capitală cei 25.000 de soldaţi revoluţionari şi să interzică acestor băieţi exaltaţi orice acţiune. „Niciun incident nu trebue să turbure oraşul. In acest scop, cheamă la dânsul pe directorul căilor ferate, spunându-i :

— Vă dau douăzeci şi patru de ore, începând de diseară, pentru a face să se ducă la casele lor cei 40.000 de legionari, pe care îi demobilizez.

— Dar e imposibil, Excelenţă. Nici în timp de război n'ar fi cu putinţă. Imi trebue cel puţin trei zile.

— Am zis douăzeci şi patru de ore. Nu vreau să aud vorba imposibil. Vă rog să executaţi ordinele ce vă dau.

Şi cu o trecere bruscă dela tonul autoritar la cel binevoitor, zise, surâzând : — Aide, comandatore, e necesar. Guvernul meu va ţine seamă de serviciile făcute Ţării."

Dispoziţiile se execută întocmai. In patruzeci şi opt de ore, toţi legionarii părăsesc Roma.

Cu acest act de autoritate îşi începe Mussolini guvernarea.

Munceşte din răsputeri şi pe nerăsuflate, să facă faţă situaţiei.

„Mă pregătisem în linii generale — mărturiseşte el lui Emil Ludwig — dar nu şi'n detaliu. La început, problemele veneau de-a-valma. In patruzeci şi opt de ore trebuia să îndepărtez din Capitală 52.000 soldaţi revoluţionari şi să interzic acestor băieţi exaltaţi orice acţiune. In aceste prime zile aveam de luat toate hotărîrile, pentru a pune maşina în mişcare. Pe lângă toate, îmi lipsea cunoaşterea mecanismului administrativ. Am concediat imediat pe câţiva înalţi funcţionari, pe mulţi i-am reţinut. Acei pe care d-ta îi numeşti în Germania „consilieri intimi", trebuiau convinşi îndată, în prima săptămână, că cu noi nu era de glumit."

A ştiut să sară primul hop. Are prudenţa şi tactul să formeze un guvern de colaborare, să menţină parlamentul, să facă declaraţii liniştitoare, să nu ia atitudini provocătoare, menite să-i creeze încurcături şi dificultăţi. Astfel, în ministerul pe care-l formează imediat după cucerirea puterii, nu pune decât patru miniştri fascişti. Restul de zece miniştri, şi cei mai importanţi, erau înafară de cadrele partidului fascist. Mussolini menţine colaborarea în guvern cu persoane străine de partid până în 1927.

La 31 Octombrie 1922, adică a doua zi după cucerirea puterii, Mussolini trimite aghiotanţilor săi următoarea telegramă: „Noi trebue să păstrăm disciplina şi s'avem respect faţă de ceilalţi; în niciun caz nu va trebui să nesocotim libertăţile individuale".

In primele zile din luna lui Noembrie 1922, îl asigură pe contele Sforza că „programul său este şi va rămâne un program democratic".

Datorită acestei tactici, Mussolini se bucură de o atmosferă generală favorabilă.

Conservatorii aşteptau ca Ducele să întărească principiul de autoritate. Popularii (democraţii-creştini) nutreau nădejdea că, prin colaborarea şi sprijinul lor,

vor putea să se servească de Mussolini, a cărei forță o socoteau mai mult aparentă decât reală, sau cel puțin vor izbuti să-i neutralizeze acțiunea sa. Magnații industriei și marii latifundiari, care finanțaseră cu bani mișcarea și marșul asupra Romei, își închipuiau că Mussolini va fi omul lor pentru totdeauna.

Alții, în schimb, au întâmpinat noul regim cu mare și vădită neîncredere. Oameni politici cu experiență și greutate n'acordau regimului fascist nici șase luni de existență Ei socoteau acțiunea lui Mussolini drept o aventură, sortită să sfârșească în ridicul. In cazul cel mai favorabil pentru Duce, îi prevedeau un faliment sigur și cât mai apropiat.

Toate aceste socoteli se vor dovedi, în curând, greșite.

După o lună și jumătate dela instalarea sa la putere, Mussolini rostește dela tribuna Camerei un discurs unic în analele parlamentelor democratice.

„Aș fi putut — declară el — să fac din această incintă un bivuac pentru oamenii mei. Aș fi putut să formez guvernul alcătuit exclusiv din fasciști și a. m. d."

In clipa când Camera era tratată cu dispreț suveran, iar parlamentarismul terfelit în modul cel mai groaznic cu putință, un singur glas a îndrăsnit să strige: „Trăiască parlamentul"; e deputatul Modigliani. La atâta s'a redus toată reacțiunea opoziției și a parlamentului care era insultat. Grupul deputaților socialiști și democrați în loc să înroșească cu sânge parchetul Camerei, a preferat să înghită și să tacă. In acea zi, partidul socialist ar fi putut să smulgă poporul italian din ghiarele dictaturii. A abdicat însă în mod lamentabil.

La început, Mussolini a căutat să se înțeleagă cu popularii (democrații-creștini) și cu socialiștii. Neizbutind, fuzionează în Februarie 1923 cu gruparea „Idea Nazionale", sub titulatura Partidul național-

fascist. Fuziunea cu gruparea „Idea Nazionale" înseamnă o dată foarte importantă în viața partidului fascist. „Idea Nazionale" era o grupare de intelectuali, cu membri puțini și fără ecou în opinia publică, întemeiată înainte de războiu, sub influența ideilor lui Maurras ; ceva asemănător cu *l'Action française*. Naționaliștii, deși puțini la număr, au furnizat lui Mussolini o doctrină, teoreticieni, polemiști și pamfletari. Sub presiunea evenimentelor și a influenței nouilor tovarăși, Ducele se îndepărtează din ce în ce mai mult de vechea ideologie democrată, ca să alunece vertiginos spre dreapta și statul totalitar.

Fiind convins că nu va putea obține în alegeri încrederea țării, Mussolini vine în Iulie 1923 cu o nouă lege electorală, potrivit căreia, din totalul de 533 mandate, 336 erau acordate listei care întrunea majoritatea în toată țara, restul celor 179 mandate împărțindu-se proporțional între celelalte liste. In alegerile din Aprilie 1924, făcute după noua lege electorală, fasciștii obțin cinci milioane de voturi, iar opoziția două milioane.

In condițiile în care s'a dat lupta electorală, cu ingerințe și teroare din partea guvernului, cele două milioane de voturi obținute de opoziție nu înseamnă o înfrângere, ci un început de rezistență serioasă.

Cu ocazia discuției la validări, în ședința dela 30 Mai 1924, deputatul socialist Matteotti face un aspru rechizitoriu regimului. Matteotti se dovedește un adversar de temut. Mânuește cu îndemânare atât cuvântul, cât și condeiul. Discursurile și articolele lui pricinuesc mult sânge rău regimului fascist. Matteotti știe să lovească ; e un om de curaj și de atitudine dârză. Un astfel de adversar e incomod și periculos. Zece zile după rostirea discursului amintit mai sus, Matteotti moare asasinat. S'a întâmplat întocmai așa cum prevăzuse.

In seara zilei de 30 Mai 1924, după furtunoasa ședință din parlament, în care Matteotti pronunțase

faimosul discurs, el spune prietenilor săi : „Voi puteţi să-mi pregătiţi de pe acum discursul de înmormântare".

La 10 Iunie s'au împlinit prevederile sale.

Moartea lui Matteotti provoacă un val de indignare generală.

Regimul trece prin momente grele. In Cameră, foştii preşedinţi de consiliu, Giolitti, Orlando şi Salandra înfierează atentatul şi critică guvernul. Opoziţia se retrage din parlament pe muntele Aventin, iar presa independentă, aproape în întregime, atacă regimul în chip sistematic şi vehement, în ciuda tuturor neplăcerilor la care e expusă.

Ca să se menţină la putere, Mussolini e nevoit să închidă parlamentul, să confişte ziarele, să deslănţuie teroarea.

La 10 Iulie 1924 apare decretul care împuterniceşte pe prefecţi să confişte ziarele ce s'ar fi făcut vinovate c'ar fi publicat „ştiri false sau tendenţioase".

La 25 Noembrie 1926 s'a instituit Tribunalul special, pentru apărarea Statului. In competenţa acestui Tribunal cad toate procesele cu caracter politic. Magistraţii care judecă sunt ofiţeri fascişti, iar procedura întrebuinţată este aceea a stării de asediu. Pentru faptul c'au publicat nişte pamflete politice în favoarea mişcării „Giustizia e liberta", scriitorii Rossi şi Bauer au fost condamnaţi la 20 ani închisoare. Lista victimelor făcute de regimul fascist e destul de lungă.

Mussolini nu se dă înlături să-şi asume întreaga răspundere a celor întâmplate sub guvernarea sa. El spune răspicat acest lucru dela tribuna parlamentului, în şedinţa din 3 Ianuarie 1925, când declară că toate cele întâmplate sunt „rezultatul unui climat istoric, politic şi moral, determinat de revoluţia fascistă".

Doi ani mai târziu, Mussolini păşeşte la înscăunarea făţişă a dictaturii.

Sprijinindu-se pe baionetele miliţiilor fasciste, el

suprimă cu o trăsătură de condeiu libertăţile cetăţeneşti şi orice urmă de opoziţie.

La afirmaţia lui Mussolini că, la populaţia Italiei de patruzeci şi opt de milioane de locuitori, nu există decât două mii de opozanţi, Contele Sforza obiectează foarte just: Cum se explică mărirea forţelor poliţieneşti?

După însăşi mărturisirile făcute de Mussolini, Italia dispunea, în 1927, de 60.000 agenţi de poliţie, 20.000 de comisari, 30.000 de miliţieni cu serviciul permanent, 250.000 de miliţieni care pot fi chemaţi sub arme în orice clipă; aceste forţe sunt prevăzute cu 774 de automobile, 290 camioane, 198 motociclete, 48 de bărci cu motor, şi 120.000 biciclete. Sumele cheltuite cu întreţinerea acestui vast aparat poliţienesc se ridică dela 250.000.000, cât era în 1922, la un miliard şi patru sute de milioane, în 1928.

Adevărul se întrevede dela distanţă. Mussolini, neputând conta pe adesiunea entuziastă a maselor, e nevoit să se bizuie pe forţă şi să folosească violenţa ca mijloc de constrângere şi convingere. De altfel, doctrina fascistă se caracterizează prin cultul forţei şi glorificarea violenţei. Teoreticienii fascismului, în frunte cu Mussolini, proclamă sus şi tare aceste principii.

Intr'un discurs ţinut în faţa Senatului italian, contele Sforza defineşte fascismul în felul următor: „Fascismul este o stare de spirit, explicabil poate din anumite puncte de vedere, dar lipsit cu totul de un sistem pozitiv de gândire; şi prin aceasta, sortit să nu poată vieţui decât într'o atmosferă de prestigiu netăgăduit sau într'o atmosferă de teroare. Fascismul va putea să susţie multe bătălii; într'o singură bătălie însă nu se va putea angaja niciodată: aceea a unei critici intelectuale".

Teribila lovitură pentru orgoliul lui Mussolini.

*
* *

Luând conducerea guvernului, Mussolini nu s'a grăbit să păşească dintr'odată la organizarea statului italian, pe baze noui. Pentru câtva timp s'a mulţumit să meargă pe vechile făgaşuri. A alcătuit un guvern de colaborare cu oameni străini de partidul fascist şi a menţinut parlamentul. In primii ani, a căutat, după cum mărturiseşte singur, să lichideze trecutul.

„Nu, n'am făcut încă nimic, — spune Mussolini, — nimic nou. Vom face ceva frumos când tot ceea ce rămăsese în suspensiune va fi lichidat. Deocamdată, eu nu sunt altceva decât un lichidator : curăţ căile viitorului de toate chestiunile rămase nesoluţionate, de problemele care se tărăgănaseră printre râuri de cerneală şi de vorbe, de cincizeci de ani încoace, adică de când Italia este o naţiune. Un guvern e mai cu seamă o continuitate. De multă vreme nu exista în Italia un ministru care să dureze mai mult de şase luni. Cum se poate oare lucra serios la ceva şi să se întreprindă o operă trainică, să-şi asume responsabilităţi pe care numai timpul le poate clarifica şi justifica ?

Mai bine un guvern mediocru, care durează, decât o serie de miniştri excelenţi, dar care se schimbă mereu".

Numai în toamna anului 1925 şi în iarna din 1926, după ce se votară câteva legi cu caracter „fascist", Mussolini a început să spună : „Da, am făcut ceva".

Atât doctrina fascistă, cât şi reforma statului, s'au înjghebat treptat şi pe îndelete. După trei ani dela cucerirea puterii, Mussolini vine cu o parte din reforma constituţională, şi abia după cinci ani apare decretul cu privire la „Charta Muncii".

Doctrina fascistă s'a constituit încet şi pe dibuite, din fărâmituri de idei disparate şi chiar contradictorii, din soluţii sugerate de practica guvernării şi de cele dictate de nevoile momentului.

Din această pricină, doctrina fascistă este o construcţie experimentală, în opoziţie cu comunismul raţionalist.

Fără niciun fel de stinghereală, fascismul a împrumutat oameni şi idei din toate partidele, din toate straturile sociale şi din toate doctrinele, fie ele chiar potrivnice.

In această privinţă, e foarte caracteristică o frază a lui Mussolini:

„Forţa fascismului — spune Ducele — stă într'asta: el ia partea interesantă din toate programele şi o înfăptueşte"; iar în alt discurs a zis: „Noi nu credem în programele dogmatice, în acest soiu de cadre rigide, care ar vrea să cuprindă şi să jertfească realitatea complexă, felurită şi schimbătoare."

Acest caracter experimental este esenţial pentru înţelegerea fascismului; el explică contradicţiile sale, oscilările sale continui şi acel ciudat amestec de idei conservatoare şi de idei revoluţionare. Totodată, ne explicăm de ce fascismul, izvorît din acţiune, glorifică acţiunea. Datorită acestui fapt, el e prin esenţa lui dinamic. Acest caracter dinamic al mişcării ne ajută să pricepem în bună parte forţa de expansiune şi atracţie a fascismului, politica lui internă şi externă pe care o duce, ca şi vraja pe care o exercită asupra tineretului.

Caracterul empiric al fascismului explică întregul edificiu al statului italian de astăzi.

Venind la putere, fără o ideologie şi un program bine definit, Mussolini a fost nevoit să păstreze vechile forme de organizare a statului italian. Pe măsură însă ce trece timpul şi se încheagă doctrina fascistă, Ducele a creat noui forme de organizare a statului, suprapunându-le peste cele existente. De aci, dualitatea pe care o prezintă statul italian de astăzi. Pe de o parte, vechea alcătuire cu rege, senat, prefecţi şi cetăţeni; pe de alta, edificiul cel nou: Ducele, Marele Sfat Fascist, comisarii fascişti şi miliţia fascistă.

Fiecare instituţie pare că este dublată de organizaţia fascistă cu scopul de a o supraveghea: regele

de către Duce, senatul de către marele consiliu, prefectul de către comisari, iar cetăţenii de către membrii partidului.

In timp ce noul regim capătă, pe zi ce trece, vigoare şi consistenţă, cel vechiu îşi pierde vlaga şi rostul.

După doctrina fascistă, obştea care se cheamă naţiune nu capătă sens şi formă, decât în cadrele statului, identificându-se cu dânsul şi contopindu-se cu dânsul. Fascismul înseamnă integrarea naţiunii în cuprinsul statului.

„Pentru fascism, — spune Mussolini într'un discurs ţinut la 1929, — statul nu este un păzitor de noapte, care n'are altă grijă decât să se ocupe de siguranţa personală a cetăţenilor. Nu este nicio organizaţie cu scopuri pur materiale, care ar urmări de pildă asigurarea unei anumite bune stări şi raporturi relativ paşnice ; în acest caz, ar fi deajuns un consiliu de administraţie oarecare. Şi nu este nicio creaţiune politică pură, fără contact cu realitatea materială şi complexă a vieţii indivizilor şi aceea a persoanei lor." „Statul — scrie Mussolini — este Absolutul în faţa căruia indivizii şi grupurile nu reprezintă decât relativul. Indivizii nu se pot concepe decât în cuprinsul statului."

Ducele vorbeşte cu compătimire de Jules Simon, care cerea că „statul trebue să lucreze ca să devie inutil şi să-şi pregătească demiterea sa"; de Mac Culloch, care afirma, pe la jumătatea secolului trecut, că „statul trebue să se păzească să guverneze prea mult"; de Humboldt, care susţinea că „statul cel mai bun este statul trândav".

„Totul este în stat, nimic înafară de stat, nimic contra statului", sunt cuvintele care rezumă gândirea lui Mussolini.

In statul „totalitar" nu există libertate individuală care s'aibă o valoare proprie şi independentă ; indi-

vidul n'are drept la fericirea lui ; e un sacrificat, o unealtă în mâna statului.

Iar statul totalitar se confundă în Italia cu fascismul.

„Nimic înafară de fascism", proclamă Mussolini.

Totalitar, absolut, intransigent şi intolerant, fascismul înseamnă o teribilă dictatură a statului asupra individului. Statul reglementează aproape întreaga activitate a omului. Etatismul merge până acolo încât se ocupă până şi de vieaţa particulară a individului.

In Italia fascistă nu există cetăţeni, există numai supuşi.

*

Fascismul, contrar concepţiei democratice, nesocoteşte principiul suveranităţii poporului. Fasciştii sunt de părere că poporul n'are nici priceperea şi nici pregătirea necesară ca să se ocârmuiască singur, să participe direct şi efectiv la conducerea ţării, să controleze activitatea guvernului. In regimul fascist, puterea executivă nu mai depinde de puterea legiuitoare. Dimpotrivă, ea este factorul precumpănitor în organismul statului. La rândul ei, puterea executivă se concentrează în mâna primului ministru, „Capo del Governo". Miniştrii sunt recrutaţi de el şi răspund în faţa lui. Şeful guvernului nu este răspunzător decât în faţa regelui, cu alte cuvinte, dată fiind situaţia din Italia, în faţa nimănuia. Capul guvernului este centrul statului. El ţine în mâinile sale toate firele vieţii naţionale. El poate concedia, după voie, pe orice funcţionar.

In mecanismul statului italian, nu întâlneşti niciun şurub care să limiteze puterea absolută a primului ministru. Regimul fascist nu cunoaşte principiul separării puterilor. „Il Capo del Governo" este un fel de suveran absolut ; totul emană dela dânsul.

In timp ce în regimul democratic, puterea şi auto-

ritatea pornesc de jos în sus, la fasciști pornesc de sus în jos.

Imediat după șeful guvernului, vine Marele Sfat Fascist, creat prin legea din 1928, cu menirea de a stabili legătura dintre stat și partidul fascist. E format din toți șefii fasciști care au luat parte la marșul asupra Romei și din reprezentanți ai diferitelor categorii și instituții, cu un cuvânt, din toți oamenii devotați lui Mussolini și regimului.

Marele Sfat Fascist e organul cu care se consultă Ducele în toate chestiunile importante. In caz de vacanță, el indică pe viitorul prim-ministru. E factorul care asigură continuitatea regimului.

In mecanismul statului, parlamentul joacă un rol cu totul secundar, atât prin compoziția lui cât și prin atribuțiile pe care le are. Mussolini, deși a păstrat senatul în vechea lui formație, a știut să-i reducă simțitor influența. Numiți pe viață, unii din vechii senatori, bucurându-se de inamovibilitate, și-au îngăduit luxul să critice regimul dela tribuna parlamentului ; manifestații platonice însă, fără urmări și ecou în opinia publică, fiindcă lumea nu participă la desbateri, iar ziarele nu pomenesc nimic în dările lor de seamă. Cu timpul care trece, numărul opozanților se rărește, iar senatul se transformă într'o adunare curat fascistă.

In ce privește Camera, ea este formată exclusiv din deputați fasciști. Listele sunt întocmite de guvern și impuse aprobării organizațiilor corporative. In asemenea condiții, Camera nu este aleasă, ci mai mult numită.

Prerogativele parlamentului sunt reduse la minimum. Prin puterea pe care o are guvernul de a emite decrete-legi, parlamentul s'a transformat într'un birou de înregistrare ; el nu poate nici să respingă, nici să modifice textul legilor care-i sunt supuse spre aprobare ; cel mult, poate angaja o desbatere academică.

Aceasta fiind situaţia, mulţi ar fi ispitiţi să se întrebe : de ce atunci Mussolini a menţinut parlamentul şi nu l-a desfiinţat cu totul? Om abil, Ducele şi-a dat seamă că nu-i politic şi prudent să rupă definitiv cu trecutul, să desfiinţeze cu totul o instituţie pe placul poporului, amator de vorbărie şi spectacol, să suprime o supapă de siguranţă. A căutat să-l adapteze nevoilor timpului şi a regimului. Vechiul parlamentarism avea cusurul că îngreuia bunul mers al maşinii statului, prin excesul puterii legiuitoare şi slăbirea puterii executive, prin preponderanţa factorului electoral şi tirania cluburilor politice.

Cu toate imperfecţiunile mecanismului şi defectuozitatea funcţionării, parlamentul corporativ reprezintă o inovaţie interesantă, cu perspectivă de viitor.

Se pune acum întrebarea : Ce rol joacă regele în statul fascist ?

Nici mai mult, nici mai puţin : un rol decorativ. Nu se bucură de nicio prerogativă şi n'are nicio iniţiativă. Se mulţumeşte să iscălească decretele pe care i le prezintă Mussolini. E prizonierul Ducelui. Sprijinit de partid şi miliţia fascistă, Mussolini face ce vrea în Italia. Regele n'are nici măcar o putere iluzorie. In cazul când devine vacant locul de prim-ministru, nu el, ci Marele Consiliu Fascist desemnează pe viitorul şef de guvern.

Emblema de astăzi a Casei de Savoia sintetizează în chip plastic situaţia regelui Italiei : blazonul familiei e încadrat între insignele fasciste.

Reducând la minimum posibil rolul regelui, Mussolini a putut foarte bine să renunţe la ideea iniţială de a institui republica, deşi i-ar fi fost foarte uşor să proclame republica, fiind stăpân pe situaţie. Dar s'a gândit că schimbarea formei de guvernământ prezintă dificultăţi şi inconveniente. Ea putea să provoace reacţiuni, să întărească curentul opoziţiei, să ofere un nou prilej de agitaţie. De ce să-şi complice situa-

ţia singur, în chip inutil, când regalitatea nu-l stingherește cu nimic în activitatea şi planurile sale? De dragul unor formule şi aşa zisei consecvenţe în atitudini? Ar fi copilăresc din partea unui om politic cu simţul realităţii. Păstrând Coroana, el nu rupe firul trecutului, legitimează cu girul regelui mişcarea fascistă, o încadrează în ritmul' istoriei naţionale şi în tradiţia ţării. De aceea, fasciştii caută chiar să întărească în sufletul poporului, sentimentul monarhic.

Din cele spuse mai sus, se vede clar că stăpânul absolut al Italiei este Benito Mussolini. El este totodată „Capo del Governo (titlu civil) şi „Duce del Fascismo" (titlu fascist). Mussolini nu este Duce del Fascismo, fiindcă este Capo del Governo, ci dimpotrivă, este Capo del Governo, fiindcă este Duce del Fascismo. Această distincţie ne arată că toată puterea de care dispune Mussolini stă în forţa partidului fascist, al cărui şef este dânsul. Intemeiat, organizat şi condus de Mussolini, partidul fascist are astăzi o doctrină, un program, un trecut glorios şi'n faţa lui un viitor. El reprezintă un adevărat stat în stat. Partidul fascist este, după expresia lui Mussolini, „coloana vertebrală a naţiunii". La 1 Iunie 1931 partidul număra un milion trei sute de mii de membri. El caută să impună membrilor săi o disciplină de fier. Din când în când, pentru primenirea şi purificarea cadrelor, partidul recurge la eliminări din oficiu. Dela o vreme, s'a oprit intrarea în partid a oamenilor în vârstă. Nu sunt admişi decât tinerii crescuţi în spiritul fascist, din cea mai fragedă copilărie. Nu devine cineva membru activ al partidului, decât după ce a făcut stagiul trebuitor în formaţiile Balilla, Avant-Garda fascistă şi Tineretul fascist.

Tineretul care se ridică în Italia, creşte în cultul Ducelui.

„Jur — declară adolescentul care intră în Avant-Garda fascistă — de a urma fără discuţie ordinele Ducelui şi de a servi Revoluţia fascistă din toate pu-

terile mele şi, dacă va fi nevoie, cu sângele meu."

Dar odată înscris în partid, toate porţile sunt deschise. Poţi năzui la cele mai înalte posturi din erarhia socială ; nicio barieră nu ţi se pune în cale. Depinde numai de meritele şi de vrednicia ta. Partidul nu face deosebire de origină, clasă sau rang social. E latura simpatică a regimului.

In special, tineretul se bucură de o favoare deosebită. In Italia fascistă, tinereţea nu-i o stavilă care-ţi barează drumul, ci un blazon care-ţi înlesneşte ascensiunea. O mulţime de tineri, în jurul vârstei de 30 ani, ocupă posturi importante. Grandi, la 33 ani, a fost ministru de externe.

E caracteristic că însuşi imnul fascist proslăveşte tinereţea.

„Giovinezza, Giovinezza, primavera di belleza." (Tinereţe, Tinereţe, primăvara a frumuseţii.)

In Italia cea nouă, tineretul formează piatra de temelie, iar tot acest tineret, crescut în spirit fascist, idolatrizează pe Duce.

Iată cum sună porunca opt şi zece din decalogul miliţianului fascist :

8. Mussolini are totdeauna dreptate.

10. Un lucru trebue să-ţi fie mai scump ca orice : Vieaţa Ducelui.

Mussolini, convins de spusele lui Georges Sorel, că „marele mişcări populare întotdeauna se polarizează în jurul unui mit", s'a străduit prin toate mijloacele să creeze o mistică fascistă.

In ochii poporului italian, el evocă imaginea Romei eterne.

„Roma e punctul nostru de plecare şi de orientare; este simbolul nostru, ori, dacă vreţi, mitul nostru. Visăm o Italie romană, adică înţeleaptă şi tare, disciplinată şi imperială. Mare parte din ceea ce a fost spiritul nemuritor al Romei, renaşte în fascism : Roman e lictoriul ; Romană ne este orânduirea în luptă, romană trufia şi curajul : *civis romanus sum*.

„Roma are o menire esențială, de mâna întâi, pe care trebue s'o împlinească în noua istorie a Italiei. Roma e cetatea spiritului, căci în Roma s'a înfăptuit una din cele mai mari minuni spirituale din câte amintește istoria, adică s'a schimbat o religie orientală, de noi nepricepută, într'o religie universală care a însuflețit, în altă formă, acea împărăție pe care legiunile consulare ale Romei o lărgiseră până la cele mai depărtate granițe ale pământului. Iar noi ne gândim să facem din Roma inima svâcnitoare, spiritul conștient al Italiei imperiale, pe care o visăm."

Vorbește cu înflăcărare și cu credință nelimitată în viitorul plin de măreție al poporului italian.

„Dintre popoarele Europei, al nostru e cel mai numeros și mai omogen. Destinul vrea ca Roma să fie iarăși cetatea cârmuitoare a civilizației în întreg apusul Europei... Visăm și pregătim — cu harnică osteneală de fiece zi — Italia de mâine, liberă și bogată, răsunând de șantiere, cu mările și văzduhul brăzdat de flotele ei, cu pământul pretutindeni fecundat de plugurile ei. Poată cetățeanul care va voi, să spună ceea ce spunea Virgiliu despre Roma veche:

Imperium oceano, famam terminavit astris" [1]).

Dar ca poporul italian să-și poată împlini menirea, el trebue să devină, după Mussolini „un popor dur". Italianul trebue să devie un om cu „pumnii strânși și fața contractată".

Insuși Mussolini definește fascismul „climat dur".

Bunătatea, indulgența și mila sunt socotite de fasciști semne de slăbiciune. In schimb, se face apologia forței, a violenței, a urii, a imperialismului.

Intreaga educație a tineretului din Italia se face în acest spirit.

„Noi nu putem renunța la această educație, — declară Mussolini, la 25 Mai 1929, — pe care o numim

[1]) Beltramelli, *L'uomo nuovo*

în sfârşit cu adevăratul ei nume, fiindcă ipocrizia ne repugnă : educaţia războinică ; cuvântul nu trebue să ne sperie".

Din această pricină, s'a iscat conflictul dintre fascism şi Vatican. In discursul ţinut la 14 Mai 1929, papa condamnă spiritul războinic în care e crescut tineretul din Italia.

* * *

Bucurându-se de stabilitate şi răgazul trebuitor, Mussolini a putut să desfăşure o activitate rodnică şi binefăcătoare pentru Italia. La venirea Ducelui la putere, căile ferate, poşta şi toate serviciile statului funcţionau într'un chip detestabil. In scurt timp, Mussolini izbuteşte să îndrepte toate aceste neajunsuri.

Dela Nord la Sud au fost refăcute toate şoselele, s'au construit auto-străzi, s'au făcut canale noui şi s'au lărgit cele vechi. In Puglia s'a ridicat, peste Apenini, un apeduct enorm, apoi s'a construit un sistem de uzini hidraulice, aşa că, în câţiva ani, fiecare sat din Italia va avea apă potabilă ; alte uzini transformă apa în energie electrică pentru întreaga ţară care e lipsită de cărbuni. Căi ferate noui s'au construit până'n cele mai îndepărtate şi necunoscute colţuri ale ţării, porturile statului au fost mărite şi chiar adâncite. Vapoare mari până la 50 de mii de tone, duc acum oameni şi mărfuri peste mări şi ţări ; flota aeriană e toată nouă şi de calitate superioară. In şaizeci de ani dela proclamarea unităţii Italiei până la marşul asupra Romei, Ministerul Lucrărilor Publice a cheltuit în total 5 miliarde. Guvernul fascist a destinat fonduri în valoare de 15 miliarde pe o perioadă de 12 ani, 1924—36.

In regiunea mlăştinoasă pontină se termină acum o lucrare măreaţă, încercată zadarnic întâi de Romani, în urmă cu două mii de ani, apoi de papi. O

suprafață de mii de kilometri pătrați, unde nu putea locui nimeni până azi, va fi deschisă vieții omenești și peste zece ani vor trăi sute de mii, acolo unde azi bântue malaria.

De asemenea, transformarea Romei merită toate elogiile. S'a procedat cu mult tact și gust. Trecutul a fost respectat cu pietate, iar modernizarea orașului s'a făcut în cele mai optime condiții.

Inainte de venirea fasciștilor la putere, în mijlociu, producția anuală a grâului se ridica la 50 milioane quintale, astăzi, ea atinge cifra de 70 milioane. Pentru îmbunătățirea agriculturii, fasciștii au făcut sforțări demne de laudă. Au desțelenit terenuri părăginite, au secat mlaștini, au ameliorat tehnica agricolă, au înființat pluguri ambulante, trenuri de propagandă, laboratoare mobile și altele. Pentru coordonarea tuturor acestor sforțări, regimul a întemeiat Confederația națională fascistă a agricultorilor, a cărui efectiv de membri este considerabil și'n continuă creștere. Se pune în aplicare ceea ce se cheamă „planul bonificației integrale". Sub acest nume se înțelege sistemul care urmărește să facă proprii pentru agricultură, terenurile care până acum erau necultivabile. La această operă trebue adăogată politica de coordonare bancară, măsuri importante în ceea ce privește igiena, urbanistica și asistența socială ; mai ales în direcția aceasta din urmă, e de menționat râvna și rezultatele obținute.

Dar ceea ce merită în deosebi toată lauda, e sforțarea depusă de fasciști pe tărâmul instrucției și al educației publice. Italia de dinainte de războiu lăsa mult de dorit în această privință. In Europa occidentală, ea era una din țările cu o proporție foarte numeroasă de analfabeți. Fostul învățător de pe vremuri și-a dat toată osteneala ca să stârpească această calamitate națională, care era o pată pentru Italia. A înființat școli noui, a îmbunătățit pe cele vechi,

s'a îngrijit de recrutarea corpului didactic, a micşorat şi a desfiinţat taxele şcolare.

Graţie măsurilor luate, analfabetismul din Sud e desfiinţat aproape în întregime. S'au întemeiat trei noui universităţi, iar cele vechi au fost modernizate. Reforma filosofului Gentile, fost ministru de instrucţie, a căutat să pună învăţământul pe noui temelii.

Ceea ce i se reproşază politicii şcolare fasciste, e faptul că elimină sistematic din învăţământ pe toţi cei care sunt bănuiţi că nu sunt favorabili regimului. Au fost depărtaţi dela catedră nu numai profesorii ostili regimului, ci chiar persoane neutre. Fascismul pretinde să aibă în membrii corpului didactic partizani zeloşi.

Regimul fascist se ocupă de educaţia tineretului nu numai în şcoală, ci şi înafară de şcoală. In acest scop a întemeiat instituţiile Balilla, Avant-Garda şi Tineretul fascist. Aceste instituţii organizate admirabil caută să întregească educaţia primită în şcoală. Copilul e luat dela vârsta de şase ani din mâna familiei şi supraveghiat pas cu pas, până la etatea de şaizeci ani.

Două sunt obiecţiile principale care se aduc acestui sistem de educaţie: întâi, fiindcă urmăreşte un scop pur politic, iar în al doilea rând, nu respectă individualitatea şi caută să fabrice un tip de cetăţean standard.

Până în 1926, existau încă în Italia rămăşiţe a vechilor stări de lucruri, când ţara era fărămiţată politiceşte. Mussolini a făcut să dispară toate aceste anacronisme păgubitoare unităţii statului italian. A unificat legislaţia judiciară, finanţele statului şi a centralizat puterea. Cu un cuvânt, a desăvârşit unificarea ţării. In această privinţă, era lui Mussolini se poate asemăna cu aceea a lui Napoleon.

Dar sforţările cele mai mari, fasciştii le-au făcut pe tărâmul pregătirii militare. Până'n ultimul timp, armata italiană s'a bucurat de o reputaţie proastă.

Astăzi însă, situaţia s'a schimbat. Inzestrată cu cele mai bune mijloace de luptă, bine instruită şi cu moralul ridicat, armata italiană e în stare să se măsoare cu cele mai bune trupe. Flota de războiu e pe punctul de a rivaliza cu cea franceză. Aviaţia, arma favorită regimului, e socotită ca una din cele mai puternice din lume. Totodată, Mussolini a căutat să cultive în gradul cel mai înalt factorul moral. Din cea mai fragedă vârstă, copilul e crescut în spirit războinic şi învăţat să privească mărirea şi gloria Italiei drept ţinta cea mai nobilă a vieţii sale.

Dar opera cea mai însemnată săvârşită de fascişti e aceea în domeniul activităţii sociale. Regimul lui Mussolini şi-a însuşit teoria potrivit căruia munca e socotită „sfântă". Fascismul a proclamat principiul muncii „ca o datorie socială".

Deşi ajutat de marea finanţă şi de marii proprietari să vină la putere, încetul cu încetul, Mussolini s'a emancipat de sub tutela lor. Marii proprietari din Italia meridională şi-au văzut moşiile expropriate pe un preţ scăzut. Mussolini a continuat reforma agrară, începută în anii 1919—1923.

Unei delegaţii de patroni, care venise să-i spună Ducelui că, din cauza felului cum merg afacerile, vor fi nevoiţi să înceteze lucrul. Mussolini îi răspunde răspicat: „Dacă voi veţi închide fabricile, eu voiu deschide închisorile".

Guvernul fascist a continuat şi a executat politica asigurărilor, inaugurată de vechiul regim.

Prin întemeierea instituţiilor de stat „Dopolavoro", statul urmăreşte să folosească timpul liber al lucrătorilor, fie manuali sau intelectuali, pentru desvoltarea lor fizică, intelectuală şi morală. E o instituţie în plin avânt şi cu rezultate din cele mai satisfăcătoare.

Venim acum la partea cea mai interesantă şi mai originală a organizaţiei sociale fasciste. In anul 1926, fascismul proclamă statul corporativ. La 21 Aprilie 1927, ziua aniversării întemeierii cetăţii eterne Ro-

ma, Marele Consiliu fascist promulgă Charta Muncii. Prin această reformă sunt consfinţite drepturile muncii, iar statul îşi asumă dreptul de a reglementa raporturile dintre muncă şi capital. Organizaţiile profesionale, sindicatele, devin organe ale statului. Incorporate în organismul statului, ele încetează să mai fie forţe centrifugare ; devin elemente constitutive şi factor de progres.

In statul corporativ, grevele şi lockout-urile sunt interzise ; ele sunt socotite procedee grosolane şi primitive, nedemne de un stat civilizat. In caz de neînţelegere între lucrători şi patroni, intervine statul. Conflictele de acest soiu sunt rezolvate de instanţele judecătoreşti speciale, tribunalele de muncă. Sentinţa e obligatorie pentru ambele părţi. Să nu se creadă că tribunalele de muncă favorizează interesele capitaliştilor. „Charta Muncii" prevede atât contractul colectiv de muncă cât şi garanţiile necesare.

Prin statul corporativ, fascismul caută să armonizeze interesele muncii cu acelea ale capitalului şi să încorporeze sindicatele în vieaţa de stat.

Baza sistemului corporativ o formează sindicatul. Lucrătorii, profesioniştii şi patronii sunt organizaţi în sindicate, pe categorii de muncă. Sindicatele de aceeaşi categorie dintr'o provincie formează confederaţia provincială. La rândul lor, aceste confederaţii provinciale se unesc între ele formând confederaţia naţională. In fiecare ramură de activitate, sindicatele de lucrători şi patroni conlucrează între ele, formând o organizaţie mixtă : corporaţia.

In acest chip, sindicatele fac parte din două organizaţii : dintr'una care încorporează sindicatele de aceeaşi categorie şi se cheamă Confederaţie, şi din Corporaţia, unde intră sindicatele de aceeaşi ramură de activitate. Astfel avem Corporaţia industriei, agriculturii, comerţului, etc. Corporaţiile sunt puse sub conducerea unui ministru care e asistat de un consiliu al Corporaţiei.

Corporaţiile şi marile confederaţii îşi desemnează reprezentanţii lor în Camera deputaţilor. Camera italiană este o adunare corporativă, alcătuită în întregime de reprezentanţi ai breslelor.

Prin sistemul corporativ, fascismul a căutat să integreze vieaţa economică în vieaţa politică a ţării.

Astăzi, Italia nu mai este o ţară pe de-a'ntregul capitalistă, cum e de pildă Franţa ; ea a evoluat spre un capitalism înfrânat.

„Dacă n'avem de a face încă cu un socialism integral, — spune Georges Roux, în cartea sa „L'Italie fasciste", — avem cel puţin o pregătire spre socialism". Şi autorul francez se întreabă, dacă nu cumva fascismul nu va fi forma occidentală a socialismului, în timp ce bolşevismul va reprezenta forma lui orientală.

„Fascismul, — scrie Georges Roux, — n'ar fi oare un efort de adaptare a rasei latine la revoluţia mondială ?"

Oricum, corporatismul este o doctrină originală şi o experienţă interesantă.

Infăptuirile fasciştilor în domeniul activităţii sociale, arată influenţa vădită a originii socialiste a lui Mussolini ca şi a celorlalţi tovarăşi care-l înconjoară: Farinacci, Balbo, Rocco etc.

„Cu toată dictatura sa, — spune Bernard Shaw, — Mussolini face mai mult socialism pozitiv, decât mulţi adversari de ai săi înscrişi în partid. Oamenii se vor mira încă, aflând încotro cârmueşte".

De sigur, sunt persoane care caută să tăgăduiască sau să micşoreze meritele fascismului şi ale lui Mussolini.

Contele Sforza, de pildă, taxează drept legendă, părerea potrivit căreia fascismul a salvat Italia dela bolşevism. In acest sens, el citează textual cuvintele scrise de însuşi Mussolini, în ziarul *Popolo d'Italia*, din 2 Iulie 1921 : „A spune că mai există încă în Italia un pericol bolşevic, înseamnă a lua drept realităţi

nişte temeri lipsite de temeiu. Bolşevismul este înfrânt".

De asemenea, contele Sforza susţine cu date, că, în materie financiară, fasciştii n'au făcut altceva decât să culeagă roadele activităţii predecesorilor. La fel cu asanarea terenurilor improprii pentru cultură. Această operă a fost începută de vechiul regim, încă din anul 1882.

Oricât de întemeiate ar fi unele din obiecţiile contelui Sforza, nu se pot tăgădui reformele şi înfăptuirile săvârşite de fascişti. In câţiva ani, faţa Italiei a fost schimbată. Orice om nepărtinitor va trebui să recunoască acest lucru. Iar meritul cel mare al acestei opere grandioase, revine fără discuţie lui Mussolini. El este iniţiatorul, întemeietorul, organizatorul, animatorul şi conducătorul fascismului. Fără prezenţa lui, cu greu ne putem închipui existenţa mişcării fasciste şi foarte probabil că alta ar fi fost situaţia politică din Italia.

Contele Sforza greşeşte când consideră pe Mussolini un om mediocru ca inteligenţă şi cultură, aventurier ridicat la suprafaţa vieţii politice de vremurile turburi de după războiu, o simplă jucărie în voia curentului.

Nu putem cere obiectivitate desăvârşită din partea unui om care e victimă a regimului fascist; Contele Sforza e un surghiunit.

Chateaubriand, în pamfletul „Bonaparte şi Bourbonii, îl înfăţişează pe Napoleon ca pe un general incapabil, care ştie numai să-şi entuziasmeze trupele, iar biruinţele lui sunt atribuite în orice caz acestor trupe şi independente de conducerea lui. „Ce avea acest străin, aşa de seducător pentru Francezi?" se întreabă Chateaubriand. „Gloria războiului? O pierduse doar. Incontestabil, a câştigat nenumărate bătălii, totuşi, dacă se face abstracţii de toate acestea, cel mai din urmă general este mai capabil decât dânsul. S'a crezut că, graţie lui, arta războiului a evoluat

şi că el a perfecţionat-o ; în realitate el a redus-o la starea de primitivitate."

Flaubert a introdus acest fragment în culegerea lui de prostii memorabile.

* * *

Ridicat în vârful piramidei sociale, dictator atotputernic şi încărcat de glorie, care-i vieaţa care o duce Mussolini şi cum se simte dânsul ? Munceşte ca un salahor. „Dacă a guverna nu înseamnă ceva transcendental, cum cred unii, e fără doar şi poate o muncă obositoare. Trebue să pot sta la birou douăsprezece ore pe zi, timpul necesar pentru a stoarce rezerva de forţă de care dispune zilnic un individ."

La o întrebare a scriitorului Emil Ludwig, Mussolini îi răspunde cu ironie : „Inspiraţia o ai, în cel mai bun caz, de două ori pe an. Restul timpului e ocupat cu munca istovitoare pentru fiecare obiect în parte". Il preocupă mii de probleme diferite şi toate urgente.

„Din fericire, însă, — mărturiseşte el scriitoarei Margherita Sarfatti, — am toată Italia ca o hartă geografică sau anatomică fixată bine în creier, cu toate problemele ei vitale. Ici o stradă, colo un drum de fier, mai departe un pod sau o reîmpădurire, un basin, un port, o gară mare la Milano, case la Roma, apă în Puglia, locuinţe în Calabria şi Messina, o reţea de străzi pentru Sicilia şi lupta contra malariei în Sardinia."

Se ocupă chiar şi de lucrurile cel mai mărunte. In cursul unui an a citit şi a făcut să fie rezolvate peste o jumătate milion de petiţii.

Inafară de ocupaţiile sale oficiale şi de ceremoniile publice la care e obligat să asiste, Mussolini duce o vieaţă foarte retrasă. Familia locueşte la Milano, iar el la Roma, singur.

„N'am niciun prieten, — îi mărturisește el lui Emil Ludwig. — Nu pot avea niciun prieten. Mai întâi, din cauza temperamentului meu ; al doilea, din cauza concepției mele despre oameni. De aceea mă pot lipsi de intimități și de discuții."

El, Ducele, idolatrizat de mulțime și urmat orbește de partizani, a pierdut încrederea în oameni. Nu o singură dată a strigat: „Dacă ar veni Dumnezeu să-mi zică : Iți sunt prieten ! — îl primesc cu o ploaie de pumni" ; sau : „Chiar de s'ar întoarce tata din groapă, nici în el nu mă încred".

Aproape cu durere, îi spune ziaristului francez Henri Béraud : „Trebue acceptată singurătatea. Omul care trăiește în mijlocul semenilor săi, cetățeanul, poate să se împărtășască din duioșia dragostei și a prieteniei. Un șef n'are egali, n'are prieteni. El n'are parte de bucuriile spovedaniei. El nu poate să-și deschidă inima niciodată !... Dar, — adaogă el, — nu sunt un om de plâns. Cititul, expedierea afacerilor curente și meditarea îmi ocupă tot timpul. Gândiți-vă că un adevărat om politic are de lucru cu viitorul țării, rămânându-i așa de puțin timp pentru dânsul ! E scurtă vieața unui om de stat, dacă muncește; cu mult mai scurtă decât a celorlalți muritori. Și apoi, mulțimea ca și celebritatea este asemenea unui pustiu. Un om politic e întotdeauna un om singur. E oare de plâns ? Cine poate spune că singurătatea absolută n'ar fi o bucurie fără pereche, singura bucurie a acelora care nu mai au nicio ambiție și care, în mijlocul tăcerii generale, ascultă chemarea conștiinței lor ?"

Mussolini sfârșește spunând : „Da, e adevărat, singurătatea este o aspră datorie, dar trebue acceptată".

Cititor pasionat al lui Nietzsche, găsește poate că scrupulele de conștiință sunt infirmități care nu se potrivesc cu firea unui om tare. Teoria elitelor e un minunat narcotic pentru anestezierea conștiinței.

Pe de altă parte, nu trebue să uităm că excesul de

conştiinţă e vătămător omului politic. Se pare că Machiavel a avut dreptate.

Din dispreţul său faţă de oameni, din izolarea în care trăieşte, din încordarea luptei pe care o duce, din felul vieţii pe care o trăieşte, vieaţă dură, cu energie şi mândrie, s'a născut sentimentul încrederii în sine şi în aceea a misunii pe care o are de împlinit. De aceea el vorbeşte de steaua care l-a apărat de gloanţe, în timpul războiului, când era soldat, şi care, când a fost totuşi lovit, l-a scăpat, după lungi suferinţe. In 1922, când automobilul său se ciocneşte cu un tren şi mai multe persoane fură ucise, atunci Mussolini spuse : „Am simţit că ura duşmanilor mi-a servit ca talisman". Când învăţă să sboare şi se prăbuşi odată dela o înălţime de 40 m., el nu se minună că a scăpat şi începu a doua zi din nou exerciţiile de sbor.

Referitor la unele imputări care i se aduceau, într'un discurs ţinut la senat, când avea numai 39 de ani, discurs rămas celebru, Mussolini se apără în felul următor : „Mi se impută că merg călare ? Sunt tânăr. Tinereţea, un rău divin de care te vindeci câte puţin în fiecare zi".

De trecutul şi origina lui proletară, Mussolini îşi aduce aminte cu mândrie.

Intr'o seară, pe când se servea la masă vin de Neuchâtel, o doamnă, foarte surprinsă, întreabă: Aşa dar, sunt vii în Elveţia ?

— Am lucrat la el, — răspunse Ducele, răstit, — şi vă pot asigura că pentru a da acestui vin dogoarea care vă îmbujorează, e nevoie de o muncă chinuitoare.

Câteodată, gândindu-se la perspectiva ce-l aşteaptă în viitor, Mussolini spune, glumind : „Dacă totul merge bine, peste treizeci de ani voiu avea bustul meu de marmoră, în vreo grădină publică, loc de întâlnire pentru doici şi dădace ; iar îndrăgostiţii îşi vor

spune : — Astăseară, la ceasurile opt, în dosul statuii lui Mussolini. Am de ce fi mulţumit".

S'a străduit să pună în aplicare maxima pe care o repetă mereu sieşi şi celorlalţi : a face din întreaga-ţi vieaţă, propria capodoperă.

*
* *

Pe vremea când Mussolini milita în partidul socialist, el lupta cu îndârjire împotriva imperialismului colonial italian. Politica oficială de cuceriri coloniale, o stigmatizează, numind-o „naţionalism tartarinesc italian". Nu se mulţumeşte numai cu simpla desaprobare, ci îndeamnă chiar la nesupunere pe soldaţii care trebuiau să plece în Libia. Pentru acest îndemn la rebeliune, şi-a atras condamnarea la închisoare pe un an de zile.

Cu prilejul debarcării trupelor la Tripole, el scrie un articol incendiar : „Intre noi socialiştii şi naţionaliştii, există această deosebire : ei vor o Italie mare; eu vreau o Italie cultă, bogată şi liberă. Prefer să fiu cetăţean al Danemarcei, decât supus al Impărăţiei chineze". Şi încheie : „Italia începe azi o nouă epocă a istoriei sale, epocă nesigură şi plină de multe grozave necunoscute. Mai totdeauna, războiul este preludiul revoluţiei".

Dar după instalarea sa la putere, Mussolini uită aceste cuvinte înţelepte. Nevoia de materii prime şi debuşeuri, iar, pe deasupra, plasarea surplusului de populaţie, îl împing pe Duce spre o politică de expansiune colonială. Prima victimă a imperialismului mussolinian, cade Abisinia. Singurul stat care mai rămăsese liber în Africa, stat creştin care dăinuia de milenii, şi-a pierdut independenţa în zilele noastre.

Intreprinderea lui Mussolini de a ocupa Abisinia era plină de îndrăsneală şi riscuri. Se ştia că Anglia este direct interesată în menţinerea statului abisinian.

In asemenea condiţii era de aşteptat ca Mussolini să întâmpine, în calea sa, opoziţia îndârjită a Marei Britanii, stat temut şi primejdios. Pe de altă parte, poporul abisinian era cunoscut ca un popor de oameni viteji. Italienii păstrau încă vie amintirea înfrângerii ruşinoase, suferite în văile Abisiniei. Numele lui Menelic era foarte popular în patria lui Mussolini. Războiul, într'o astfel de ţară, cu un popor dornic de libertate şi obişnuit cu mânuirea armelor, cu o climă insuportabilă pentru Europeni, în duşmănie făţişă cu Anglia şi Liga Naţiunilor, apărea anevoios, plin de riscuri şi primejdii. Vehib-Paşa, comandantul armatei abisiniene, spunea la începutul războiului că fascismul îşi va găsi mormântul în Etiopia. Mussolini însă a ştiut să pândească momentul favorabil.

Prin acordul încheiat cu Pierre Laval şi-a asigurat neutralitatea Franţei. Anglia, nepregătită de război, a trebuit să lase Abisinia în voia întâmplării. S'a mulţumit să organizeze rezistenţa platonică a Ligii Naţiunilor. Sub îndemnul ei, cincizeci şi două de state au declarat Italia agresoare şi au hotărît aplicarea de sancţiuni economice. Măsura s'a dovedit ineficace. Ba ceva mai mult, ea a contribuit să mobilizeze energia poporului italian şi să servească de piedestal gloriei lui Mussolini. Ducele are motiv să se laude că Italia, sub conducerea lui, a fost în stare să înfrunte cu succes coaliţia a cincizeci şi două de state.

Abisinienii, rău înarmaţi şi nedeprinşi cu lupta modernă, au fost incapabili să opună o rezistenţă serioasă. Mussolini pregătise din timp expediţia, în chipul cel mai amănunţit cu putinţă. Inaintarea armatei italiene s'a făcut după un plan bine chibzuit şi metodic.

Negusul, pierzând orice speranţă, a fost nevoit să ia drumul pribegiei. Pentru cei mai mulţi, chestia Abisiniei e definitiv tranşată. Sunt persoane însă care cred că nu s'a spus încă ultimul cuvânt în această chestiune. Viitorul poate să rezerve surprize. Anglia

obişnueşte să plătească poliţele. Aşteaptă să-i vie o conjunctură favorabilă. Până atunci, înghite în sec şi se înarmează cu febrilitate. Dar când ea va fi înarmată suficient, se va resemna să accepte hegemonia lui Mussolini în Marea Mediterană, influenţa lui crescândă în Africa şi în concertul politicii mondiale? Nu va reacţiona cu acea putere şi tenacitate caracteristică poporului englez?

Nu vom asista atunci la o încăierare fără precedent în istoria omenirii? Ce se va întâmpla cu Mussolini, când armata italiană va pierde prima bătălie, când cerul Italiei va fi brăzdat de aeroplane vrăjmaşe? Poporul italian va accepta să moară fără murmur pentru gloria lui Mussolini?

Napoleon Bonaparte cucerise Europa; un singur punct în coasta imperiului său, rămăsese în picioare: Wellington în Portugalia. De acolo, de fapt, i-a venit — deşi indirect — prăbuşirea. A fost deajuns o singură înfrângere ca să spulbere roadele atâtor victorii răsunătoare.

Mulţi din cei care-l cunosc, susţin că Mussolini e un partizan al păcii. Tot ce se poate. Şi Napoleon dorea pacea; aceasta nu l-a împiedecat însă să deslănţue războaie.

Cu voie sau fără voie, politica imperialistă duce la războiu.

Să nu se adeverească profeţia cuvintelor scrise de Mussolini, cu ocazia debarcării trupelor la Tripole: „Italia începe o nouă epocă a istoriei sale, o epocă nesigură şi plină de multe grozave necunoscute. Mai totdeauna, războiul este preludiul revoluţiei". Şi tocmai Ducele este omul care a inaugurat această epocă.

*
* *

Fostul ministru de externe, contele Sforza, scrie în valoroasa lui carte „Les Batisseurs de L'Europe Mo-

derne": „Fără exagerare, se poate afirma că nicio altă țară nu și-a atins scopurile de război ca Italia. In niciun caz Franța care, într'o Europă cu pacea mereu amenințată, e nevoită să aibă mereu teamă de un vecin puternic la Est. Nici Anglia, fiindcă de pe urma războiului mondial și-a pierdut supremația navală. Italia, dimpotrivă, numai prin simpla dispariție a Austriei ca mare putere, a câștigat, în sfârșit, întreaga ei libertate de acțiune, și-a văzut îndoită însemnătatea ei internațională și a câștigat o influență în Europa orientală".

Observația contelui Sforza e cât se poate de îndreptățită. De aceea, cei mai mulți nu înțeleg deloc pasivitatea cu care Ducele a acceptat proclamarea Anschluss-ului. Ba ceva mai mult, prin atitudinea lui binevoitoare față de Germania lui Hitler, el a favorizat Anschluss-ul. La demersul guvernului francez de a interveni pentru împiedecarea faptului, Mussolini răspunde cu refuz categoric.

Nu-și dădea seamă șeful guvernului italian, că, prin alipirea Austriei cu Germania, țara sa capătă în coaste un vecin puternic, mai puternic și deci mai periculos decât monarhia habsburgică de pe vremuri? Interesele țării sale dictau ca dânsa să aibă la hotare un vecin cât mai inofensiv. Era cazul Austriei, țară firavă și fără urme de primejdii pentru Italia, și stat tampon în același timp. Datorită Anschluss-ului însă, Italia se mărginește în clipa de față cu un popor de șaptezeci și trei de milioane, viguros și în plină ascensiune. Cu un asemenea vecin, Italia are de ce să fie îngrijorată.

De ce atunci, Mussolini n'a repetat gestul din 1934, când a trimis pe Brennero patru divizii ? „Fiindcă între timp, — spune Mussolini, — condițiile generale ale Europei și Austria s'au schimbat profund. Solidaritatea diplomatică a Italiei cu Puterile occidentale a fost sfărâmată prin sancțiuni și prin încercările măr-

turisite de a strangula poporul italian. In Octombrie 1936 a fost creată axa Roma-Berlin."

„Ceea ce s'a întâmplat, — spune Mussolini, — trebuia fatalmente să se întâmple şi că fluviul, în ciuda digurilor de hârtie ale tratatelor, trebuia s'ajungă la revărsare".

In asemenea condiţii, a găsit inutil să se împotrivească.

A socotit că „atunci când un eveniment este fatal, este mai bine ca el să se facă cu tine, decât împotriva ta".

A fost, precum se vede, o concesie impusă de împrejurări şi din calcul diplomatic. Va regreta Mussolini, într'o zi, această concesie ?

Mulţi se încumetă să răspundă de pe acum, în chip pozitiv şi categoric.

Pentru moment, e de subliniat răspunsul lui Mussolini la telegrama lui Hitler şi cuvintele cu care Ducele îşi încheie discursul ţinut cu ocazia proclamării Anschluss-ului.

Sub impresia atitudinii lui Mussolini, Führerul îi trimite această telegramă, caldă, entuziastă, adânc recunoscătoare : „Mussolini, nu-ţi voiu uita aceasta niciodată", la care Ducele răspunde rece şi rezervat, fixând caracterul politic al atitudinii : „Atitudinea mea, — spune Mussolini, — e pornită din prietenia celor două ţări, consacrată în axă".

De sigur, în clipa când Mussolini a primit telegrama Führer-ului nu s'a dus cu gândul la scena dintre Hitler şi generalul Kurt von Schleicher. In urma acordului încheiat cu generalul, atotputernic atunci în Germania, Hitler, transportat de bucurie, îi spune protectorului său c'ar trebui să se pună la casa lui o placă comemorativă cu aceste cuvinte : „Aici a avut loc între Hitler şi generalul Kurt von Schleicher, memorabila întrevedere, în cursul căreia....". Se ştie ce a urmat.

Ducele își termină discursul ținut cu ocazia proclamării Anschluss-ului, cu următoarele cuvinte: „Există în lume indivizi atât de superficiali și de o ignoranță atât de tristă față de situația din Italia, care cred că ne-ar putea impresiona prin cifra globală a milioanelor de Germani și prin prezența lor la frontierele noastre.

Italia, Italia cea nouă, nu se lasă lesne impresionată. Cei care au crezut altfel n'au reușit să ne impresioneze nici în timpul războiului din Africa, și doar erau cincizeci și două de state. Italia are o voință dârză, un suflet tare și merge drept înainte.

Suntem atât de puțini impresionabili încât admitem în liniște că peste câțiva ani, prin simplu fapt al mișcării naturale a populației, în timp ce noi vom fi cincizeci de milioane, Germanii vor fi optzeci de milioane, nu numai pe una, ci pe zece frontiere, pentru care frontiera italiană este aceea a două popoare amice; o frontieră de neînvins". Și încheie: „Pentru noi fasciștii, frontierele, toate frontierele sunt sfinte: nu se discută asupra lor; frontierele se apără".

* * *

In destăinuirile pe care Ducele le-a făcut scriitorului Emil Ludwig, ne arată împrejurarea în care dânsul și-a pierdut credința în Dumnezeu.

Mama sa era greu bolnavă. Tânărul Benito Mussolini se roagă stăruitor către Cel atotputernic să-i salveze mama dela moarte. Dar cu toată ruga lui fierbinte, ea moare. Mussolini e adânc îndurerat și totodată foarte desamăgit și revoltat de cele întâmplate. In sufletul lui de adolescent, se năruie credința în Dumnezeu. In el nu rămâne nimic din educația religioasă primită în internatul salezian din Faenza. Sunetul clopotelor nu trezește niciun ecou în sufletul lui de necredincios. E un ateu fanatic.

In 1904, strigă în gura mare la Lausanne : „Dumnezeu nu există ; religia în faţa ştiinţei constitue o nerozie ; în acţiune, ea este imorală, iar la oameni e o boală.

Cărţulia lui „Adevăratul Ioan Huss", e un atac direct şi violent la adresa Bisericii, în special a celei catolice.

„Editând această cărţulie, — scrie el, — îmi exprim dorinţa ca ea să stârnească în sufletul cititorului ura împotriva oricărui fel de tiranie: morală, politică sau teocratică."

Biserica catolică îl socoate ca un eretic.

In timpul războiului, nu se va da înlături ca să spună cu îngâmfare chiar : „Vom învinge fără Dumnezeu".

La Geneva vorbeşte în contradictoriu cu Jaures şi Vanderveld, pe tema lui Iisus Hristos. In ceea ce priveşte creştinismul, Mussolini şi-a însuşit ideile lui Nietzsche, unul din autorii lui favoriţi, care a exercitat asupra sa o influenţă deosebită. Consideră morala creştină ca o morală a sclavilor, păgubitoare pentru omenire, fiindcă slăbeşte energia vitală. In schimb, apreciază concepţia păgână asupra vieţii.

In cuvântarea pe care o adresează luptătorilor ce se întorc de pe front, el spune : „Aş dori un popor păgân, îndrăgostit de luptă, de vieaţă şi de progres, un popor care refuză să creadă în dogmele revelate şi are dispreţ pentru minuni".

După cucerirea puterii, Mussolini, din considerente politice, încheie cu Vaticanul acordul dela Latran. Rămâne însă un partizan al păgânismului şi adversar al concepţiei creştine.

In timp ce creştinismul propovăduieşte dragostea aproapelui, mila şi iubirea vrăjmaşului, umilinţa şi generozitatea, — fascismul glorifică forţa, violenţa, mândria şi ura împotriva duşmanului. Fascismul socoate ca ceva nesănătos şi dăunător, tot ceea ce creştinismul ridică la rangul de virtute.

Văzând repulsia şi ostilitatea lui Mussolini împotriva concepţiei creştine, fără voie şi nu ştiu prin ce curioasă asociaţie de idei, îmi vine în minte soarta tragică a lui Oskar Wilde.

Pe vremea când acest artist de rasă era copilul răsfăţat al societăţii londoneze, iar el gusta din plin bucuriile vieţii, dela înălţimea gloriei sale mondiale, teoreticianul artei pure spunea cu emfază: „Majoritatea omenirii îşi otrăveşte vieaţa printr'un altruism nesănătos şi exagerat".

Mamei sale, care-i cita versurile lui Goethe: „Cel ce niciodată nu şi-a mâncat pâinea în durere şi niciodată n'a petrecut orele de noapte aşteptând în lacrimi dimineaţa, acela nu vă cunoaşte, puteri ale cerului". Arbiter elegantiarum dela pragul veacului al XX-lea, în grija lui necurmată de a nu turbura simetria vieţii, îi răspundea, plin de îngâmfare: „N'am nicio dorinţă de a-mi mânca pâinea în dureri, nici să-mi petrec nopţile, aşteptând în lacrimi zorile amare".

Dar când se rostogoleşte din vârful piramidei sociale, în fundul ocnei învaţă să cunoască în lacrimi şi umilinţă măreţia religiei creştine. Estetul păgân de de altădată devine apologistul religiei creştine. Ocnaşul cu Nr. 33 scrie atunci minunata carte „De Profundis", un imn la adresa Nazarineanului.

Să nu se repete cazul cu Mussolini.

Galileeanul are obiceiul să-i îngenunche pe cei care-l înfruntă.

*

Iuliu Caesar şi Napoleon sunt cei doi eroi pe care Mussolini îi admiră şi caută să-i imite. Are ambiţia să calce pe urmele marelui Roman. Mereu vorbeşte de „divinul Iuliu". E prototipul pe care-l are în faţa ochilor săi. Cultul pentru Napoleon l-a făcut pe Mussolini să scrie o piesă de teatru, având ca subiect tocmai vieaţa marelui împărat. Simte pentru aceşti

doi dictatori geniali, o afinitate şi o simpatie deosebită. Admirându-i, Mussolini, caută să-i imite.

Ca şi Caesar, Mussolini, după restabilirea ordinii sociale şi înscăunarea autorităţii sdruncinate, a început o operă de reformă radicală a statului.

Asemenea lui Napoleon, Mussolini se încumetă să înfrunte Anglia care încearcă să se pună de-a-curmezişul planurilor sale imperialiste.

Una din cauzele care a provocat prăbuşirea lui Napoleon a fost opoziţia Angliei. Totodată, va trebui să ne amintim că Spania a fost buturuga mică care a făcut să scârţâie carul lui Napoleon. Se vor încheia în curând doi ani de zile, de când fascismul se luptă să pună stăpânire în Spania.

Ducele e de părere „că voinţa trebue să pregătească terenul pe care se desfăşură soarta". Oare Mussolini, prin voinţa lui dârză şi neîmpăcată, n'a pregătit el terenul care duce spre un desnodământ fatal ? Dar oricare ar fi sfârşitul, omul „cu chipul condotierilor şi ochii sfinţilor din Italia" a intrat în istorie.

Incepe să se urzească legenda în jurul numelui său. Cu timpul va ajunge erou de legendă, cântat de poeţi şi glorificat de naţiune.

Scriitorul Virgilio Fiorentino a şi compus un poem în 27 de cânturi pentru proslăvirea Revoluţiei fasciste. In această epopee a fascismului, Mussolini apare ca omul ales de Dumnezeu pentru a lupta împotriva oastei lui Belzebuth.

Se va potrivi de minune cântecul lui Béranger închinat lui Napoleon : „Les Souvenirs du peuple". Autorul pune în gura unei ţărance bătrâne povestirea despre împărat. Cântecul se sfârşeşte cu versul foarte sugestiv şi plastic : „Şi-a vorbit cu tine, mătuşico, chiar a vorbit cu tine ?"

OLIVEIRA SALAZAR

Nu de mult, d-l Andrei Corteanu a publicat un articol care a stârnit oarecare vâlvă. Articolul era intitulat: „Ne trebue un Salazar!" Nu numai publicul cel mare, dar chiar mulţi dintre intelectuali auzeau pentru prima dată, la noi, rostindu-se acest nume.

Plini de nedumerire, stăteau şi se întrebau : Cine este acest Salazar care e luat drept pildă? Nedumerirea şi întrebarea erau pe deplin îndreptăţite. Atât omul cât şi opera săvârşită de dânsul erau cu totul necunoscute de opinia publică. In jurul numelui lui Salazar nu se făcuse sgomot. Lumea nu-i văzuse chipul prin ziare, reviste ilustrate sau filme de cinematograf. Presa şi posturile de radio nu se ocupau de dânsul. Vedete de mâna a treia se bucurau de mai multă publicitate decât omul care deţinea destinele poporului portughez. Astăzi însă, lucrurile s'au schimbat. Incetul cu încetul, Oliveira Salazar s'a impus atenţiei generale. Ziarele se ocupă din ce în ce mai des şi mai pe larg de dânsul.

In cartea sa „Dictatorii", defunctul Jacques Bainville vorbeşte cu elogii de dictatura luminată a lui Salazar. La fel de elogios se rosteşte şi subtilul poet Maurice Maeterlinck. Opera săvârşită de Salazar, într'o ţară care a cunoscut numai convulsiuni şi calamităţi de tot felul, stârneşte admiraţia chiar în lagărul adversarilor.

In galeria dictatorilor, el ocupă un loc aparte. E singurul dictator care nu şi-a mânjit mâinile cu sânge şi care nu înţelege să se menţină prin teroare. Dictatura lui Salazar e o dictatură consimţită de popor. „E cea mai cinstită dictatură, cea mai înţeleaptă şi cea mai cumpătată din Europa, totodată şi cea mai hotărîtă şi mai stăruitoare în aplicările sale", spune Jacques Bainville, în cartea sus citată.

Profesorul universitar dela Facultatea de drept din Coïmbra a înţeles să inaugureze „Dictatura profesorilor".

Aproape toţi colaboratorii lui Salazar sunt tineri profesori universitari. In discursul pe care îl ţine în ziua de 28 Ianuarie 1934, în faţa tineretului portughez, în sala teatrului San Carlos, în calitatea sa de şef al guvernului, doctorul Salazar caută să pună în evidenţă caracterul didacturii sale.

„Ce mari surprize a adus proorocilor desfăşurarea evenimentelor din ultimii ani în Portugalia. In timp ce se gândea că dictatura va desfiinţa totul, sfârşind într'o aventură de teroare militară, lumea se pomeneşte cu un guvern alcătuit aproape în întregime de profesori universitari, vede cum este pusă forţa în slujba dreptăţii, cum pregătirea ştiinţifică înlocueşte peste tot improvizaţia. In nicio epocă din istoria noastră modernă nu s'a petrecut ceea ce se întâmplă în zilele noastre ca să se acorde un loc aşa de mare inteligenţei pregătită pentru acţiune.

Niciodată nu s'a făcut un apel aşa de larg la contribuţia tehnicii în diferitele specialităţi; niciodată arta n'a fost folosită în aşa măsură pentru săvârşirea frumosului ; niciodată n'a fost o strădanie asemănătoare cu aceea din zilele noastre, strădanie de a pune ştiinţa în serviciul intereselor naţionale, de a aplica cele mai bune metode de lucru în studiul problemelor administrative, de a aşeza deasupra patimilor josnice graiul faptelor şi al regulilor, şi chiar de a în-

fățișa lucrurile într'o limbă pe care Portugalia să o poată deslușì."

Acest soiu de dictatură, Salazar și-a luat îngăduința s'o numească „Dictatura rațiunii sau a inteligenței".

Foarte mulți sunt de părere că aceasta e singura dictatură admisibilă și acceptabilă.

* * *

Portugalia, această țară frumoasă și cu trecut glorios, dela o vreme i-a fost dat să cunoască decadența și cea mai cumplită restriște.

In anul 1822, Brazilia, cea mai mănoasă și mai însemnată colonie a Portugaliei, se desparte de metropolă, alegându-și ca împărat pe Petre I, fiul cel mai mare al lui Ioan al VI-lea.

A fost pentru patria mamă o lovitură din cele mai dureroase.

Istoria Portugaliei, în secolul al XIX-lea, a fost o luptă neîntreruptă între cele două tendințe potrivnice : pe de o parte, spiritul liberal-democrat al vremii, iar pe de alta, cel conservator-tradiționalist.

Sfâșiată de aceste lupte intestine, Portugalia slăbea văzând cu ochii.

In ultimi treizeci de ani, Portugalia devenise în Europa țara clasică a anarhiei. A fost prima țară din lume care, încă de pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, a cunoscut pacostea inflației monetare. Atentatele se țin lanț. La 1 Februarie 1908 mor asasinați regele Carol I, împreună cu prințul moștenitor. La fel se întâmplă cu președintele republicii, Sidonio Paës, un om valoros care încercase să salveze Portugalia dela dezastru. El a fost ucis la 1918, pe peronul gării din Lisabona.

Unii au avut naivitatea să creadă că, prin schimbarea formei de guvernământ, se va schimba și situația.

Alungarea nevârstnicului rege Manuel, în Octombrie 1910, şi proclamarea republicii n'au avut ca efect decât să sporească haosul şi anarhia. Dela 1910 până la 1926 au avut loc în Portugalia şaisprezece revoluţii. In acest răstimp de şaisprezece ani, s'au constituit şi au fost răsturnate, de către parlament sau stradă, patruzeci şi două de guverne. Comploturile şi loviturile de stat se ţineau lanţ. Revoluţia ajunsese în Portugalia o stare endemică. Indeletnicirea de revoluţionar devenise în această ţară o meserie menţionată în cărţile de vizită şi în bugetul statului.

In decursul timpului n'au lipsit oameni care au încercat să pună ordine în finanţe şi frâu anarhiei. Astfel au fost: Fontes în 1850; Novarro, în 1886; Oleveira Mortins, în 1891; João Franco, în 1907 şi, însfârşit, Sidonio Paës, în 1917.

Acesta din urmă a trebuit să plătească cu capul încercarea lui de a-şi salva patria dela dezastru.

Portughezii nu s'au dat înlături să ucidă pe însuşi eroul revoluţiei din 1910, pe Machado Santos.

La această anarhie politică se adaogă haosul financiar. Incă din 1891, din cauza crizei, Portugalia a fost nevoită să părăsească etalonul aur. Bugetele sunt mereu deficitare, iar serviciile statului cu totul desorganizate. Războiul şi criza mondială nu fac decât să adâncească răul. Deficitul anilor financiari dela 1914—15 până la 1926—27, se urcă până la 2686 milioane „escudos", adică 79 milioane lire sterline. Cheltuielile se ridică dela 70 la 1.904 milioane de „escuzi", moneta pierde până la 33 de ori valoarea parităţii aur. Ca să facă faţă situaţiei, statul e nevoit să recurgă la noui emisiuni de bilete, la bonurile de tezaur şi la depozitele dela Casa de Depuneri.

La venirea lui Salazar la Finanţe, statul se găsea în plin faliment. Datoria flotantă se ridica la 2065 milioane „escuz", bugetul suferea de deficit cronic, plăţile erau în întârziere, datoria publică apăsa până la strivire. Domnea risipa şi incuria, jaful şi camăta.

Deşi statul cheltuia sume enorme, totuşi Portugalia ducea lipsă de căi ferate, drumuri, instalaţii telefonice şi telegrafice, şcoli, spitaluri, dispensare şi celelalte. Cu un cuvânt, era o ţară înapoiată. După însăşi expresia generalului Carmona, Portugalia „era greu bolnavă". Spre a scăpa din această situaţie desperată, poporul portughez recurge la singurul leac indicat în asemenea împrejurări : revoluţia.

Potrivit obiceiului pământului, ea izbucneşte sub forma cea mai periculoasă cu putinţă, aceea a unei lovituri de stat militară.

In dimineaţa zilei de 28 Mai 1926, generalul Gomez da Costa, ilustrul ostaş care se distinsese în Africa şi pe frontul de luptă din Franţa în calitate de comandant al corpului expediţional, dimpreună cu generalul Carmona şi generalul Cabecaola, ridică steagul răzvrătirii.

Sprijinită de masele populare, mişcarea nu întâlneşte nicio împotrivire. După un marş triumfal dela Braga la Lisabona, a fost înscăunată dictatura sub conducerea lui Gomez da Costa.

Directoratul lui Gomez da Costa izbuteşte să restabilească ordinea, dar nu-i capabil să facă faţă celorlalte nevoi şi greutăţi. Continuă instabilitatea ministerială, iar criza financiară se accentuează. Pentru îndreptarea răului nu sunt deajuns numai patriotismul şi bunele intenţii ; mai trebue şi altceva.

Spre a salva situaţia desperată, guvernul e nevoit să recurgă la serviciile Ligii Naţiunilor. Forul dela Geneva însă nu consimte să acorde împrumutul solicitat, decât cu condiţia instituirii unui control asupra finanţelor Portugaliei. Era vorba de o adevărată tutelă. Cu drept cuvânt, guvernul a refuzat să accepte o astfel de umilire. Lipsiţi de concursul financiar al Ligii Naţiunilor, conducătorii statului nu ştiu cum să iasă din încurcătură.

Situaţia apare mai mult decât desperată. Niciunul

din cei care se găsesc la cârmă n'are la îndemână o soluţie, nu întrevede o ieşire.

In aceste momente hotărîtoare pentru soarta Portugaliei, apare pe scenă Oliveira Salazar, ca să inaugureze o eră nouă în istoria ţării sale.

Pierzând orice nădejde de a face faţă dezastrului financiar, în ceasul al douăsprezecelea, guvernul se hotărî să facă apel la tânărul profesor dela Universitatea din Coïmbra.

Ce a făcut pe conducătorii statului portughez să-şi pună toată nădejdea în Olivéira Salazar? Profesorul de drept dela Universitatea din Coïmbra era recunoscut ca un reputat specialist în materie financiară. In această calitate, i se încredinţase Ministerul de Finanţe, imediat după revoluţia din Mai 1926. Dar n'a stat decât trei zile. A plecat, deoarece colegii lui nu înţelegeau să se supună măsurilor luate de dânsul. Nu era omul vanitos, doritor de ranguri şi titluri pompoase. Prefera plăcerile studiului în locul satisfacţiilor ce le oferă demnităţile publice. Se simţea mult mai bine la catedră şi bibliotecă decât în funcţia de ministru. Acceptase departamentul finanţelor, cu gândul să-şi servească ţara.

Când a văzut că munca lui e osândită să rămână stearpă, bucuros s'a retras în liniştea dela Coïmbra. Nu-i dispus să-şi piardă vremea în zadar. El nu-i un politician de profesie care n'are altceva mai bun de făcut. Timpul lui e preţios şi n'are vanitatea ambiţiilor deşarte.

Aproape doi ani de zile stă Salazar retras la Coïmbra, departe de vieaţa politică. Nu simte niciun fel de pică. In liniştea patriarhală a unui oraş de provincie, cu veche tradiţie culturală, are răgazul şi putinţa să se consacre în întregime cercetărilor sale.

Singura lui părere de rău care-i turbură tihna, e faptul dureros că vede cum ţara lui merge spre prăpastie. Din când în când, îl cutremură ciuda că nu poate să-i vie în ajutor. Ca să uite prezentul cu în-

fățișarea lui hâdă, se înfundă, din ce în ce mai mult, în dumbrava încântătoare a studiului.

De bună seamă că Salazar ar fi rămas toată viața lui un om devotat științei, dacă la un moment dat țara n'ar fi făcut apel la dânsul ca s'o salveze dintr'o situație desperată.

In Aprilie 1928, președintele republicii îl cheamă ca să-i încredințeze Ministerul Finanțelor. Salazar nu cere răgaz de gândire, nu stă să stabilească răspunderile, să măsoare primejdia la care se expune, ci, fără șovăială, se grăbește să fie prezent la datorie. Se consideră mobilizat în serviciul patriei. Singura lui grijă e să pună și să obțină condiții. Cere ca :

a) Fiecare ministru să se angajeze să-și limiteze și să-și organizeze serviciile, fără să depășească suma totală ce i-o va acorda Ministerul de Finanțe.

b) Măsurile pe care le vor lua diferitele departamente, în legătură cu veniturile și cheltuielile statului, să fie mai întâi discutate și aprobate de Ministrul de Finanțe.

c) Ministrul de Finanțe să aibă dreptul să opună un veto la orice sporuri de cheltuieli ordinare sau curente și la orice cheltuieli în domeniul lucrărilor publice, pentru care nu s'au putut realiza operațiile de credit necesare.

d) Ministrul de Finanțe se angajează să colaboreze cu ceilalți colegi în tot ce privește măsurile de luat pentru reducerea cheltuielilor și încasarea veniturilor, astfel ca să fie cu putință organizarea, după anumite norme cu caracter uniform.

Totodată, declară răspicat că, de rândul acesta, de va fi nevoit să părăsească guvernul, nu va mai reveni sub niciun chip. N'a fost la mijloc o simplă floare retorică sau amenințare de circumstanță. Și-a exprimat gândul cu sinceritate și hotărîre.

Președintele republicii și consiliul de miniștri îi acordă puteri nelimitate.

Luând în primire ministerul, Salazar spune în fața

înaltei asistenţe care participa la instalarea lui: „N'aveţi de ce să-mi mulţumiţi pentru faptul c'am acceptat această sarcină, deoarece ea înseamnă pentru mine o jertfă atât de mare pe care n'aş fi făcut-o pentru nimeni din simplă obligaţie sau curtenie. O fac numai pentru ţara mea, din datorie de conştiinţă, cu simplitate şi sânge rece".

După ce înumără cele patru principii călăuzitoare în opera de asanare financiară, Salazar adaugă: „Aceste principii rigide care au să călăuzească munca noastră în comun, arată voinţa hotărîtă a d-voastră tuturor de a ordona vieaţa noastră financiară şi, cu ea împreună, vieaţa economică naţională... In această sarcină anevoioasă, am nevoie ca ţara să se încreadă în priceperea şi cinstea mea, o încredere desăvârşită, dar calmă şi senină, fără entuziasm exagerat sau descurajare... Ştiu foarte bine ceea ce vreau şi unde merg, dar să nu se ceară dela mine s'ating ţinta în răstimpul câtorva luni. Pe zi ce trece, voiu pune la îndemâna naţiunii toate elementele trebuitoare ca să judece situaţia. Ţara are toată libertatea să cerceteze, să facă observaţiile cuvenite, să discute, dar va trebui să se supună oridecâteori voiu găsi de cuviinţă să poruncesc".

Vorbea un om conştient de valoarea şi misiunea lui. Deşi modest, vorbea simplu, sigur, cumpănit şi hotărît.

De mult nu mai răsunase în Portugalia un asemenea glas. Ţara întreagă are intuiţia că şi-a găsit, în sfârşit, amul care-i trebue. Bucuroasă, îi acceptă directivele şi se supune fără murmur la toate măsucare înţelege să le ia Oliveira Salazar.

In interval de două luni de zile, noul Ministru de Finanţe săvârşeşte minunea cea mare, reuşind să alcătuiască bugetul pe exerciţiul anului 1928—29, în aşa chip, încât el se încheie cu un excedent de 285 milioane de escuzi. De atunci înainte, într'o vreme când bântue criza mondială şi, aproape peste tot, bu-

getul statelor se încheie cu mari deficite, Portugalia e ţara care are bugete echilibrate.

Dela 1929 până astăzi, bugetele lui Oliveira Salazar se soldează cu excedente însemnate.

Pe drept cuvânt, străinătatea are de ce să fie uimită. In timpuri normale, Portugalia bătea recordul bugetelor deficitare ; era prototipul statelor cu finanţele desorganizate. Astăzi, Portugalia revendică privilegiul să fie statul cu bugete echilibrate, într'o vreme de cumplită criză mondială. Nici nu se poate închipui o situaţie mai paradoxală.

Şi toată această schimbare, datorită unui singur om : Oliveira Salazar.

Cât de mult se înşeală marxiştii când nesocotesc valoarea şi contribuţia individului ! Foarte adeseori, soarta unui popor şi a unei ţări stă în mâinile unui om.

*

Mulţi s'au întrebat : Care este reţeta miraculoasă, mulţumită căreia Salazar a putut să salveze Portugalia dela naufragiu ? Când opinia publică a aflat secretul din însăşi gura autorului, şi-a dat seamă că n'a fost la mijloc o terapeutică originală, un leac nou, o invenţie menită să facă revoluţie în lumea financiară. Pentru remedierea răului, Salazar n'a recurs la măsuri radicale, n'a avut ambiţia să fie un inovator, experimentând, pe spinarea ţării sale, un sistem de economie originală. S'a mulţumit să meargă pe linia tradiţională a economiei clasice. El n'a râvnit gloria specialistului, în goană după formule noui şi sisteme arhitectonice. A căuta să fie, înainte de toate, un gospodar care îsi chiverniseşte avutul cu socoteală, pricepere şi îndemânare. In ruptul capului nu înţeleg să cheltuiască mai mult decât câştigă ; de aceea, reduce fără milă orice cheltuială pe care o găseşte de prisos şi nepotrivită cu veniturile lui. Un spirit de economie bine chibzuit călăuzeşte munca Ministru-

lui de Finanţe portughez. In locul debandadei care caracteriza finanţele Portugaliei, el pune ordine în venituri şi cheltuieli. Pentru prima dată în această ţară, se văd bugete serios întocmite şi echilibrate. Dispar cifrele fictive şi situaţiile neclare. Sistemul de impunere şi percepere a impozitelor e radical transformat. Printr'o reformă fiscală care se întemeiază pe o mai dreaptă repartiţie a impozitelor, veniturile statului au fost simţitor sporite. Mărirea unor anumitor dări nu s'a făcut în dauna economiei naţionale, ci ca urmare a unei repartiţii mai drepte a sarcinilor fiscale. Din această pricină, măsurile luate de Salazar au găsit aprobarea opiniei publice. Pentru consolidarea echilibrului financiar, Salazar a venit cu o serie de reforme care privesc regimul contabilităţii, creditul, Banca Portugaliei, Casa Generală de Depuneri. Astfel s'a asigurat stabilitatea monetară, buna funcţionare a regimului de circulaţie a biletelor, Creditul Industrial şi Agricol, în ceea ce priveşte partea care cade pe seama statului.

Două din cele mai salutare măsuri luate de Salazar au fost despovărarea bugetului de clientela politică, prin suprimarea sinecuriştilor şi desfiinţarea cumulului. In acest chip s'a pus capăt risipei care se făcea în avutul statului. Totodată, a întreprins în administraţie o operă de purificare şi primenire. Din cauza acestor măsuri şi a atmosferei create, au dispărut din obiceiurile ţării, incuria administrativă, mita şi bacşişul.

Reuşind să echilibreze bugetul, statul n'a mai fost nevoit să recurgă la noui emisiuni de bilete de către Banca Portugaliei, nici la subscripţii şi bonuri de tezaur, şi nici la depunerile Casei Generale de Depuneri, operaţiuni care contribuiseră la sporirea considerabilă a datoriei flotante.

Dimpotrivă, Salazar începe să plătească datoriile contractate în ţară şi străinătate. Pentru prima dată în istoria Portugaliei, statul îşi face un titlu de cinste

din a-şi respecta iscălitura şi angajamentele. Datorită acestui fapt care contrastează în chip izbitor cu spectacolul dezolant pe care-l înfăţişează celelalte state debitoare, Portugalia a câştigat încrederea străinătăţii.

Şi toate acestea într'o vreme de înspăimântătoare criză mondială.

Şi ceea ce sporeşte meritul lui Salazar, e faptul că, prin politica lui de economii sângeroase, n'a înţeles deloc să stinghereasc desvoltarea Portugaliei şi economia naţională. Din contră, organizarea finanţelor pe temelii sănătoase i-a îngăduit să conceapă şi să pună în aplicare un plan foarte vast de înzestrare a ţării. In interval de opt ani a reuşit să reorganizeze armata şi marina, să refacă şi să mărească reţeaua de şosele şi căi ferate, să construiască dispensare, şcoli, spitale şi să facă o mulţime de alte îmbunătăţiri. S'a lucrat în aceşti opt ani din urmă, cât nu s'a lucrat în Portugalia timp de jumătate de veac.

Aci stă meritul cel mare al lui Salazar ; el nu s'a mărginit să fie numai un excelent Ministru de Finanţe. S'a ridicat din sfera îngustă a specialistului, la înălţimea unui adevărat om politic care e dator să îmbrăţişeze cu privirea întregul câmp al intereselor obşteşti. Această perspectivă îl ajută să vadă oamenii şi lucrurile cu totul sub alt aspect.

Spre deosebire de alţi specialişti care se baricadează în lumea cifrelor, Salazar trăieşte în vâltoarea realităţilor sociale. Nu este însă omul care să se lase în voia curentului.

Catolicismul i-a dat în vieaţă un punct de sprijin solid.

La rândul lui, Charles Maurras a contribuit la formarea gândirii sale politice.

„Din literatura franceză, — mărturiseşte Salazar lui Frederic Lefévre, — am suferit îndoita influenţă : aceea a Şcoalei Ştiinţei Sociale, cu Le Play, Demolins şi ceilalţi de o parte, şi aceea lui Maurras. Am

temperat una prin alta. Ceea ce am luat dela Maurras este ideea autorităţii trebuitoare, pentru ca un stat să fie puternic. Am fost deopotrivă de impresionat de deosebirea tranşantă care o face între demofilie şi democraţie. Confuzia dintre aceşti doi termeni, care este curentă la oameni politici şi care au tot interesul s'o întreţină, este pricina multor erezii. Fără îndoială, iubim cu toţi poporul. Dar fiindcă îl iubim, noi nu vrem ca guvernul să fie împrăştiat peste toate căpăţânile.

Şcoala Socială m'a învăţat că regimurile politice variază după împrejurări şi mediu. Nu există regim politic ideal care să fie deopotrivă de valabil pentru toate timpurile şi toate ţările, dar există anumite principii fundamentale care aparţin tuturor regimurilor politice, chiar şi la cele mai opuse, şi fără de care nu poate fi cu putinţă un guvern, bine înţeles dacă se înţelege prin guvern un guvern care guvernează. Indărătnicia cu care Maurras susţine sistemul monarhic, mă face să mă gândesc la acel elev al enciclopediştilor francezi, căruia i se comandase o Constituţie ca şi cum s'ar comanda o haină oarecare. De altminteri, Maurras este inspiratorul cel mai strălucit al regaliştilor. Ceea ce nu împiedecă pe acest logician să fie una din minţile cele mai clare de astăzi. Al său „Politic înainte de toate" care, luat în chip absolut, este un punct de vedere fals, mi-a folosit să corectez excesul contrariu al ştiinţei sociale care n'acorda destulă importanţă factorului politic."

Din acest interview se poate vedea, într'o bună măsură, felul de a fi al lui Salazar. El nu-i deloc discipolul docil care acceptă fără control ideile maestrului. Dânsul îşi păstrează independenţa gândirii, supunând examenului critic pe dascălii lui cei mai veneraţi şi pe autorii cei mai favoriţi. Preţueşte această libertate a gândirii ca unul din cele mai de seamă bunuri spirituale.

De aci se explică şi deosebirea care există între

dânsul şi ceilalţi dictatori. Dintre toţi, el e cel mai tolerant şi mai respectuos faţă de libertăţile cetăţeneşti şi drepturile omului.

Dacă înţelege să fie partizanul hotărît al statului autoritar, în schimb respinge concepţia statului totalitar. E singurul dintre dictatori care ţine să facă această distincţie.

„Statul, — spune Salazar, — care ar subordona totul fără excepţie ideii de naţiune sau de rasă reprezentată printr'însul în morală, în drept, în politică sau în economie, s'ar înfăţişa ca o fiinţă atotputernică, cauză şi scop în sine însuşi, căreia ar trebui să i se supună toate manifestările individuale sau colective, şi ar putea da naştere unui absolutism mai rău decât acela al regimurilor libere pe care le-a înlocuit. Un asemenea stat ar fi pe de-a'ntregul păgân şi cu totul nepotrivit cu firea şi cu spiritul civilizaţiei noastre creştine şi ne-ar duce, mai curând sau mai târziu, la revoluţii asemănătoare cu acelea care au bântuit vechile vremuri istorice şi cine ştie dacă nu chiar la noui războaie religioase, mai crâncene decât cele vechi."

Salazar vrea ca suveranitatea statului să fie îngrădită de morală şi de drept.

Actualul dictator al Portugaliei nu face parte din categoria celora care separă politica de etică.

Dimpotrivă, Salazar vrea ca politica să fie pătrunsă de un puternic suflu moral.

* * *

Când capul statului, de acord cu guvernul, au chemat, în 1928, în fruntea Ministerului de Finanţe, pe Oliveira Salazar, nimeni nu bănuia în profesorul dela Coïmbra pe omul de stat. Era apreciat numai ca un specialist în materie financiară. Numele lui nu era cunoscut de marele public. La bursa valorilor nu

era cotat ca om politic. Era un dascăl care își vedea de treaba lui.

Ales deputat în 1921, scârbit de cele ce vede, părăsește parlamentul dela prima ședință. Chemat, în 1926, în fruntea departamentului finanțelor, nu rămâne decât trei zile. Conștiința nu-i îngădue să rămână într'un loc unde nu poate să lucreze cum dorește. Pleacă fără să întreprindă nicio acțiune. E omul de care nu se ocupă ziarele și nu face nimic ca să câștige favoarea publicului. Nu organizează demonstrații, nu primește defilări, nu cerșește puterea dela nimeni. Nu intră în guvern în numele unui partid sau grupări și nici impus de masele populare. Vine în numele lui personal, adus de capul statului, într'un moment de înspăimântătoare criză financiară.

Specialiștii clatină sceptici din cap. Nu văd cum se poate îmbunătății situația. Cu foarte rare excepții, Portugalia a avut, timp de o sută de ani, bugete mereu desechilibrate. Și tocmai acum, când țări bogate și înfloritoare, puternice și bine organizate, având în sânge tradiția bugetelor echilibrate, trec printr'o criză, să se vorbească de echilibru bugetar în Portugalia, țara clasică a debandadei financiare? Se putea concepe stabilizarea monedei, într'o vreme când statele cele mai reprezentative mergeau cu pași repezi spre inflație? Așa ceva părea o himeră.

Cunoscătorii în materie economică zâmbeau ironic față de asemenea pretenții. Competința lor îi oprea să întrezărească posibilități de îndreptare. Scontau mai de grabă falimentul lui Salazar. Numai mulțimea neștiutoare aștepta să se producă miracolul.

In ciuda necredincioșilor și spre binele Portugaliei, miracolul s'a produs. In câteva luni, datorită măsurilor energice, chibzuite și de o simplitate impresionantă, Portugalia scapă dela dezastru și merge cu pași repezi spre însănătoșirea financiară. Foarte curând, Salazar își permite luxul să ofere țării bugete

echilibrate şi, ceea ce-i mai ciudat, chiar şi excedente. Aşa ceva nu se pomenise în Portugalia nici în timpurile normale. In faţa unor astfel de rezultate, lumea încremeneşte de uimire. Dintr'odată, Salazar devine omul cel mai popular şi mai cu vază din Portugalia.

In el, mulţimea vede pe omul politic providenţial. Asemenea unui doctor priceput, Salazar găseşte că, pentru însănătoşirea deplină a Portugaliei, nu este deajuns numai un tratament local, ci este de neapărată trebuinţă ca el să fie însoţit şi de un altul, de ordin general. In reforma radicală a statului portughez vede Salazar garanţia cea mai sigură a asanării financiare şi propăşirea ţării. Fără această reformă de ordin politic şi social, continuă să dăinuiască în fiecare clipă primejdia unei reveniri la vechea stare de lucruri. De aceea socoate ca o înaltă datorie patriotică şi cetăţenească să desăvârşească opera începută.

Portugalia constată cu bucurie că Salazar e ceva mai mult decât un bun Ministru de Finanţe, e un bărbat de stat în toată accepţiunea cuvântului.

In cuvântarea rostită la 30 Iunie 1930, el expune ţării programul său. Acest discurs conţine principiile care vor sta la baza Constituţiei noului stat portughez. Abia acum, opinia publică îşi dă seamă că se găseşte în faţa unui bărbat de stat autentic.

Şcoala ştiinţelor sociale din Franţa l-a făcut pe Salazar să înţeleagă că nu există un regim politic ideal, valabil pentru toate ţările şi pentru toate timpurile. Fiecare popor îşi făureşte regimul care se potriveşte cu structura lui organică, îi satisface nevoile şi corespunde evoluţiei sale istorice.

Din experienţa dureroasă a Portugaliei şi a altor ţări, Salazar a ajuns la concluzia că regimul democraţiei parlamentare, tip englez, nu se potriveşte cu firea poporului portughez şi cu momentul evoluţiei sale istorice. Democraţia presupune maturitate politică din partea poporului şi o educaţie cetăţenească

specială. Fără aceste însuşiri, ea aduce instabilitate ministerială, destrămarea autorităţii statului, nesocotirea intereselor obşteşti şi promovarea celor de partid sau personale, slăbirea solidarităţii naţionale prin sfâşietoarele lupte intestine, favorizarea corupţiei şi înscăunarea anarhiei. După Salazar, regimul liberal în majoritatea cazurilor degenerează în libertinaj. De aceea, el vrea înlocuirea democraţiei parlamentare prin dictatură. Dictatura lui Salazar însă nu este dictatura unei clase, ci dictatura naţiunii.

Prin dictatura naţiunii, Salazar înţelege subordonarea intereselor de clasă, grup şi cetăţean, marii colectivităţi, produs organic al evoluţiei istorice, care e naţiunea. Această subordonare îi îngădue statului să armonizeze interesele dintre clase şi grupe, ca şi acelea dintre individ şi societate. Prin dictatură, Salazar înţelege un stat autoritar şi corporativ, în care guvernul nu mai este la discreţia parlamentului, atribuţiile puterii legislative fiind limitate. Salazar ţine cu tot dinadinsul să facă distincţia între statul autoritar şi cel totalitar. Pe câtă vreme statul totalitar priveşte individul ca o simplă unealtă în mâinile lui, nerecunoscându-i drepturi şi limitându-i în chip simţitor libertatea, cel autoritar se mulţumeşte să-l facă inofensiv şi să-i ceară contribuţia.

Astfel, spre deosebire de alte ţări cu regim dictatorial, Constituţia portugheză îngrădeşte suveranitatea statului prin consideraţii de ordin moral şi de drept. Ea impune statului respectarea şi garantarea unor drepturi care aparţin individului, familiei, corporaţiilor şi autorităţilor locale ; ea asigură libertatea şi respectarea tuturor credinţelor şi practicelor religioase ; ea recunoaşte părinţilor şi reprezentanţilor lor dreptul de a-şi instrui şi creşte copiii; ea garantează proprietatea, capitalul şi munca în cadrul armoniei sociale ; ea recunoaşte Biserica cu organizaţia ei specială, lăsându-i deplină libertate de a-şi exercita acţiunea ei spirituală.

Salazar, după cum îi place să spună, a căutat să desființeze numai acea „libertate care se îndreaptă împotriva interesului obștesc".

In locul cetățeanului, entitate abstractă, individul desprins din sânul familiei, al clasei sociale, al profesiunii, al colectivității economice, al mediului cultural din care face parte, el pune la baza vieții de stat, familia, celula socială ireductibilă, sâmburele oricărei alcătuiri omenești și, ca atare, însăși sâmburele națiunii.

Un alt principiu care stă la baza noului stat portughez este organizația corporativă, „datorită căreia statul poate să tragă un beneficiu din toate forțele productive, menținând în același timp principiile proprietății private, ale inițiativei particulare, ale concurenței temperate, uzând totodată de autoritatea sa de a înfrâna abuzurile".

Salazar privește organizarea corporativă ca o soluție intermediară între economia liberală și cea dirijată. El e de părere că statul, în împrejurările de astăzi, nu se poate mărgini la un rol pur administrativ și politic, lăsând economia națională la voia întâmplării. Pe de altă parte, el crede că economia de stat, prin desființarea dreptului de proprietate și a concurenței, prin nesocotirea inițiativei particulare, nu poate să ducă decât la risipă, la monopoluri oneroase, la o muncă neproductivă. In interesul individului și al colectivității, Salazar socotește de neapărată trebuință să salveze inițiativa particulară. Organizația corporativă prezintă, după dânsul, acest mare avantaj. Organizarea corporativă preconizată de Salazar, nu se referă numai la interesele de ordin material, ci ea îmbrățișează și pe cele de ordin intelectual și moral pe care indivizii le urmăresc în sânul unei națiuni.

Adept convins al dictaturii și al regimului corporativ, Salazar nu se sfiește să declare că este anti-parlamentar, anti-democrat, anti-liberal, fiindcă toate

aceste concepte, care au înflorit în Europa în tot cursul secolului al XIX-lea şi pe la începutul secolului al XX-lea, sub influenţa regimului din Anglia, le socoteşte perimate şi improprii pentru structura organică a ţării sale.

In introducerea care însoţeşte cartea de curând apărută şi intitulată „O revoluţie pe cale paşnică", Salazar rezumă în modul următor ideologia dictaturii portugheze: „Noţiunea de Patrie şi de solidaritatea naţională, familia — celula socială prin excelenţă; valoarea spirituală a vieţii şi respectul datorit persoanei omeneşti, obligaţia de a muncii, superioritatea virtuţii, caracterul sacru al sentimentelor religioase — iată ceea ce constitue esenţialul pentru formarea spirituală şi morală a cetăţeanului din noul stat. Noi suntem, prin urmare, împotriva oricărui fel de internaţionalism, împotriva comunismului, împotriva socialismului, împotriva sindicalismului liberal, împotriva a tot ceea ce micşorează, desbină şi fărămiţează familia, contra luptei de clasă, împotriva acelora fără patrie şi Dumnezeu, împotriva robiei muncii, împotriva concepţiei materialiste a vieţii, împotriva forţei socotită ca obârşie a dreptului. Suntem contra tuturor marilor erezii ale timpului nostru, cu atât mai mult cu cât n'avem deloc proba c'ar exista un singur colţ din lume, unde libertatea de a propaga asemenea erezii să fi fost un izvor de bine; această libertate când se acordă barbarilor timpului nostru, nu serveşte decât de a mina temeliile civilizaţiei noastre".

In discursul rostit în Sala Consiliului de Stat, în ziua de 30 Iulie 1930, Salazar arată care este scopul pe care-l urmăreşte dictatura înscăunată în Portugalia. Ea vrea ca: „în criza de autoritate pe care o străbate statul, să-l investească cu autoritatea şi forţe trebuitoare, pentru menţinerea ordinei neturburate, lucru fără de care nicio societate nu poate să se conserve şi să prospere; de a organiza puterile şi func-

ţiunile statului în aşa chip încât ele să se exercite în chip normal, fără să depăşească marginile dreptului şi ale justiţiei ; de a mărgini, în cadrul trebuinţelor armoniei şi al coexistenţei sociale, acţiunea restrictivă a statului în desfăşurarea liberă a activităţilor care se mişcă şi acţionează în sânul lui ; să definească drepturile indivizilor şi ale grupărilor, stabilindu-le şi apărându-le în aşa măsură, ca statul să nu le poată nesocoti şi nici cetăţenii să le calce, fără să fie pedepsiţi".

Aşa înţelege Salazar libertatea. Mai departe, dictatura urmăreşte „să smulgă puterea din mână clientelei partidelor ; să pună statul la adăpostul loviturilor din partea unei minorităţi îndrăsneţe, menţinându-l însă în contact permanent cu trebuinţele şi năzuinţele ţării ; să organizeze naţiunea de sus în jos, cu feluritele ei manifestări ale vieţii colective, dela familie până la corpul administrativ şi corporaţiile morale şi economice, totul fiind înglobat în cuprinsul statului, care devine astfel expresia realităţii".

Prin acest fel de program, Salazar crede că se înfăptueşte cu adevărat „suveranitatea naţională".

Mai departe : „va trebui s'aibă mereu în minte că oamenii trăiesc în condiţii diferite şi că acest fapt se împotriveşte câteodată ca egalitatea lor juridică să fie o realitate ; să ocrotească statul înainte de a ocroti pe săraci şi pe ceilalţi ; să întreţie bogăţia generală, pentru ca toţi să aibă cel puţin ceea ce le trebue ; să înmulţească instituţiile de asistenţă şi educaţie, care ajută la ridicarea maselor naţionale spre cultură, bună stare şi spre înalte situaţii ale neamului şi statului, să menţină toate rangurile nu numai deschise, dar accesibile la libera ascensiune a celor mai bune valori sociale". In acest sens ar fi dispus Salazar să conceapă şi s'accepte democraţia. Ce se înţelege şi ce-ar trebui să se înţeleagă prin democraţie, e o chestiune care comportă multe discuţii.

Ceea ce rămâne însă înafară de orice discuţie, e faptul că Salazar e un mare iubitor de popor, e un demofil. După propria lui mărturisire, şi-a însuşit dela Charles Maurras această distincţie dintre demofilie şi democraţie. El nu confundă noţiunile. Adversar al democraţiei, înţelege însă să fie un prieten sincer şi devotat al poporului. El n'a căutat, ca pseudo-democraţii, linguşind mulţimea, să se înalţe pe umerii poporului. Dimpotrivă, a pus umărul lui sdravăn ca să ridice mulţimea şi neamul său.

*

In diferite rânduri, Salazar a insistat asupra caracterului paşnic al dictaturii inaugurată de dânsul. Dictatura lui Salazar este o dictatură despuiată de violenţă şi opresiune. Mâinile lui nu sunt mânjite cu sânge. In Portugalia n'au avut loc revocări de funcţionari, întemniţări, deportări, restricţiuni violente, prigoniri care să împiedece munca paşnică, sau restrângeri ale libertăţilor individuale. S'a mulţumit să mătură de pe arena politică vechile partide.

„In Portugalia, — declară Salazar, — nimeni dintre noi n'ar îndrăsni să afirme atotputernicia statului, faţă de mulţimea de oameni socotită simplă materie primă, pentru mari scopuri politice. Nimeni dintre noi nu se simte îndreptăţit să considere Statul drept obârşie a moralei şi a justiţiei, ci dimpotrivă, normele justiţiei superioare trebue să călăuzească faptele şi legiuirile sale.

Nimeni dintre noi n'ar îndrăsni să socotească forţa ca izvor al tuturor drepturilor, în dispreţul conştiinţei individuale, al dreptăţii fireşti a cetăţenilor, ai ţelurilor care se impun oricărei fiinţe omeneşti. Nimeni dintre noi, — naţionalişti şi oameni care ne iubim ţara — nu împărtăşeşte un naţionalism agresiv, exclusiv şi însufleţit de ură ; dimpotrivă, dacă îşi însuşeşte naţiunea de patrie, o face fiindcă inima-i

şopteşte şi mintea-i lămureşte că planul naţional e acela care convine mai bine vieţii omenirii şi intereselor ei.

Inlăturăm divinizarea statului şi a forţei sale, în numele raţiunii şi al istoriei, totuşi noi trebue să realizăm statul tare în numele intereselor celor mai sacre ale naţiunii. In faţa asalturilor libertăţii rău înţelese, noi trebue să întronăm autoritatea depreciată şi ştirbită ; noi trebue să dăm maşinăriei statului, putinţa unei direcţii ferme, a unei deliberări repezi şi a unei execuţii perfecte."

Aceasta este situaţia de astăzi, dar mâine ? Va reuşi Salazar să-şi păstreze cumpătul până la sfârşit, să reziste ispitei care-i pândeşte pe potentaţi, de a abuza de puterea încredinţată ; va izbuti el să n'alunece cu încetul şi pe negândite pe panta primejdioasă a arbitrarului şi a tiraniei ?

E întrebarea pe care şi-o pune multă lume.

* * *

Oliveira Salazar intră în guvern în Aprilie 1928, ca Ministru de Finanţe. Datorită marilor servicii aduse ţării, datorită meritelor şi capacităţii sale, Salazar, în foarte scurt timp, ajunge să fie membrul cel mai influent din minister. Capul statului şi opinia publică se conving că este singurul om politic capabil să reformeze statul, aşezându-l pe temelii noui şi trainice.

In asentimentul întregii ţări, preşedintele Republicii îi încredinţează, în Iunie 1930, sarcina de Primministru, cu depline puteri. Inconjurat de un stat major format, aproape în întregime, din profesori universitari tineri, el continuă şi adânceşte opera de reformare a statului portughez. In alegerea colaboratorilor are mână norocoasă ; nu se înşeală în apreciere ; se pricepe să distingă pe cei vrednici şi meri-

tuoşi, încredinţându-le postul de comandă, să stimuleze energiile unei naţiuni.

Prin pilda pe care o dă Salazar, de vieaţă simplă, corectitudine, cinste, devotament faţă de cauza obştească, el exercită o influenţă din cele mai binefăcătoare. Peste tot se resimte puterea exemplului venit de sus. Pentru prima dată se vede în Portugalia o administraţie civilizată, unde nu bântue corupţia.

Poetul Maurice Maeterlinck citează un exemplu care caracterizează pe omul ce stă astăz' în fruntea Portugaliei. Intr'una din zile, urcând scara Ministerului de Finanţe, Salazar cade, alegându-se cu piciorul rupt. Fractura complicată necesită internarea lui într'o clinică şi un tratament lung. Guvernul hotărăşte ca statul să suporte cheltuielile pricinuite de un accident întâmplat în exerciţiul funcţiunii. Salazar refuză însă categoric. Pentru a putea plăti contul care se ridica la suma de 20.000 escuzi, el recurse la un împrumut. Cei 5000 de escuzi din lista civilă, nici pe departe nu puteau să-i acopere cheltuielile.

Vieaţa care o duce e o vieaţă simplă şi cât se poate de cumpătată.

Trăieşte retras, într'o căsuţă mică de parcă ar fi un slujbaş de rând. Nu-i plac pompa, paraziile, zarva. In fiecare an asistă la două prânzuri oficiale, rituale şi inevitabile. In colo, n'apare în public decât foarte rar, atunci când este vorba să dea seamă de felul cum şi-a îndeplinit mandatul. Această trăsătură e una din caracteristicile dictaturii lui Salazar. Primul ministru al Portugaliei nu înţelege o dictatură impusă prin forţă şi menţinută prin teroare, ci numai una consimţită. Deplinele puteri cu care e învestit, le foloseşte pentru restabilirea ordinei în finanţe, purificarea administraţiei, organizarea armatei, a marinei, a magistraturii, înzestrarea ţării cu căi ferate, şosele, spitaluri, şcoli, linii telegrafice, telefonice, etc. şi nicidecum pentru suprimarea adversarilor.

Salazar nu a înţeles să impună ţării proiectul lui de Constituţie pe calea decretelor de legi, ci l-a supus aprobării poporului.

Cu mult timp înainte de votare, proiectul nouei Constituţii a fost publicat în ziare, ca astfel ţara să ia cunoştinţă de dânsul şi să-l poată discuta. La 19 Martie 1933, a avut loc referendum-ul popular, când au votat toţi capii de familie, fie bărbaţi sau femei. Glasul ţării a venit să consfinţească proiectul de Constituţie elaborat de Salazar.

Noul pact fundamental al statului portughez cuprinde următoarele puncte principale :

a) O putere executivă tare, cu totul independentă, în stare să facă să primeze interesele generale ale obştei deasupra intereselor personale sau acelea ale grupului. Ministerul nu poate să fie răsturnat de către Adunarea naţională şi nu-i obligat să dea socoteală de faptele sale, decât şefului statului, ales pe timp de şapte ani.

b) Un parlament naţional, întemeiat pe expresia reală şi permanentă a naţiunii : familia, sindicatul, corporaţia, comuna.

Două Camere : o adunare de 90 deputaţi, aleşi prin sufragiu direct majoritar, pe scrutin de liste naţionale, având sarcina de a colabora cu guvernul în alcătuirea legilor, de a veghea la respectarea Constituţiei şi executarea legilor, de a cerceta compturile de gestiune financiară, de a autoriza guvernul să încaseseze veniturile şi să plătească cheltuielile, de a autoriza împrumuturile şi declaraţia de război, în cazul când arbitrajul s'a dovedit în neputinţă sau a eşuat.

Un parlament corporativ, alcătuit din reprezentanţii Consiliilor comunale şi ai intereselor sociale de ordin administrativ, moral, cultural şi economic, care va trebui să studieze, înainte de a fi aduse înaintea Adunării generale, proiectele de legi venite din iniţiativa guvernului sau a deputaţilor, dându-şi avizul.

c) Afirmarea Imperiului colonial prin adăogirea Actului-colonial la Constituţia ţării şi înglobarea ţinuturilor de peste mare, în acest Imperiu.

Prin Actul colonial, promulgat de Salazar, în scurtul timp cât a deţinut departamentul coloniilor, posesiunile portugheze din Africa şi Asia încetează de a fi socotite ca nişte colonii, devenind adevărate provincii, care depind direct de guvernul central. Prin titulatura de Imperiu, Salazar a urmărit să risipească părerea pe care o are opinia publică mondială despre Portugalia, privită ca stat mic şi neînsemnat. De fapt, Portugalia este astăzi a treia mare putere colonială din lume.

Declarând coloniile drept ţinuturi care fac parte integrantă din teritoriul statului portughez, Salazar a căutat să arate în faţa lumii că ţara lui nu-i deloc dispusă să cedeze poziţia de mare putere colonială.

Actul colonial face astăzi parte integrantă din Constituţia Portugaliei.

Totodată, Salazar a pus în Portugalia bazele organizaţiei corporative.

La începutul anului 1933, a înfiinţat subsecretariatul corporaţiilor şi, prin Septembrie, a promulgat decretele care privesc organizarea corporativă a Portugaliei. Ea cuprinde : 1. Statutul muncii naţionale ; 2) Asociaţiile patronale ; 3) Sindicatele patronale ; 4) Căminuri populare ; 5) Căminuri pentru pescari ; 6) Locuinţe ieftine şi 7) Institutul naţional al muncii şi al prevederii.

In statutul muncii naţionale se prevede întâi garantarea proprietăţii private şi încurajarea iniţiativei particulare. Proprietatea, capitalul şi munca, spune statutul, trebue să exercite funcţia lor socială, sub un regim de cooperaţie economică şi de solidaritate naţională. Grevele şi lockout-urile sunt interzise ; repauzul săptămânal e obligator. Statutul mai prevede salarii minime, reglementarea duratei de lucru, cu plata orelor suplimentare, reglementarea muncii fe-

meilor şi a minorilor, contract colectiv de muncă, responsabilitatea patronilor în accidentele de muncă, instituirea Caselor sindicale de prevedere contra bolii şi a invalidităţii, precum şi Casa de retragere, prin contribuţia patronilor şi a lucrătorilor.

Asociaţiile patronale, compuse din Federaţii şi Uniune, în ceea ce priveşte activitatea lor socială, disciplina muncii şi salariile, sunt puse sub conducerea subsecretariatului de stat al corporaţiei şi al prevederilor sociale. Asociaţiile patronale sunt obligate să colaboreze cu sindicatele muncitoreşti, pentru îmbunătăţirea condiţiei vieţii lucrătorilor şi propăşirea activităţii sociale. Numai Sindicatele naţionale care au statutele aprobate, se bucură de personalitate juridică şi pot să încheie contractele colective.

Institutul naţional al muncii şi al prevederii are sarcina să interpreteze şi să facă să se respecte munca. In fiecare district funcţionează un tribunal al muncii, care judecă toate chestiunile în legătură cu corporaţia, iar un delegat al institutului veghează la buna executare a codului muncii şi aducerea la îndeplinire a tuturor măsurilor care urmăresc îmbunătăţirea condiţiilor de vieaţă a lucrătorilor.

După cum reiese din cele înşirate mai sus, Salazar acordă o atenţie deosebită problemelor muncii şi se îngrijeşte de aproape de soarta lucrătorilor. Nu-i lasă la discreţia capitaliştilor. In niciun caz nu se poate spune despre dânsul că este un duşman al clasei proletare. Muncitorimea n'are motiv să fie nemulţumită de actualul dictator al Portugaliei. Pentru moment, ea nu poate râvni mai mult.

Conform dispoziţiilor din noua Constituţie, s'au ales, în Noembrie 1934, cei 90 de deputaţi ai Adunării Naţionale. Puţin mai târziu se constitue Parlamentul corporativ, compus din reprezentanţii organizaţiilor corporatiste înfiinţate şi din membri numiţi de guvern pentru a reprezenta acele ramuri de activitate, încă neorganizate în corporaţii, cum

sunt, de pildă, reprezentanţii organelor administrative şi acei ai intereselor morale şi intelectuale.

Cele 25 de secţiuni ale Parlamentului corporativ caută să îmbrăţişeze întreaga activitate a naţiunii, ca : cereale şi animale — vinuri — produse forestiere —produse agricole nediferenţiate—peşte şi conserve — mine, cariere şi produse chimice — produse textile — electricitate — clădiri şi materiale de construcţie — arte grafice şi presă — credit şi asigurări — activităţi comerciale nediferenţiate — turism — interese spirituale şi morale — educaţia fizică şi sport —politică şi administraţie generală — apărarea naţională — justiţie — lucrări publice şi comunicaţii — sănătatea — politică şi economie colonială — administraţii locale — finanţe şi economie generală — arte frumoase.

După cum se vede, Salazar a căutat să reformeze parlamentul, întroducând o seamă de inovaţii importante şi limitându-i atribuţiile. De aci nu urmează însă că Salazar este un anti-parlamentar, cum i-a plăcut să mărturisească singur. A fost numai împotriva sistemului de reprezentare şi a felului de funcţionare; ceea ce este cu totul altceva. A procedat foarte bine când n'a fost întru totul consecvent cu declaraţia sa anti-parlamentaristă ca să desfiinţeze pur şi simplu parlamentul. Cu timpul, îşi va da seamă că puterea executivă are nevoie de un corectiv, care s'o ferească să nu degenereze în tiranie şi absolutism. De asemenea, este nevoie de un organism, care să ajute selecţia valorilor şi a cadrelor. Regimul parlamentar, cu toate păcatele lui, îndeplineşte într'o bună măsură aceste funcţiuni.

Bazat pe considerentul că francmasoneria are partea ei de vină în frământările revoluţionare, care, timp de mai bine de douăzeci de ani, au sguduit din temelii Portugalia, încredinţat că este în contrazicere cu principiile religiei creştine şi tradiţia ţării, deoarece ţelurile sale n'au nimic comun cu acelea ale na-

țiunii, precum și pentru faptul că francmasoneria este o stavilă pentru oamenii cu răspundere, dat fiindcă îi împiedecă să lucreze înafară de orice influență, punând interesele sectei mai presus de interesele obștești și promovând totdeauna în funcțiuni și onoruri pe partizani în paguba meritelor personale, Salazar, cu ajutorul tânărului Ministru de Justiție Corbal, a votat o lege, prin care sunt desființate lojile masonice și societățile secrete. Apreciindu-i opera și vrednicia lui personală, poporul a înțeles să-i acorde toată încrederea.

Cele două minorități care-i fac opoziție sunt foarte neputincioase.

Asaltul cercurilor masonice și anti-clericale ca și acela al unei părți din tineretul universitar se izbește de zidul popularității, al simpatiei și al încrederii cu care aproape întreaga țară îl înconjoară pe Salazar.

Comploturile care se urzesc se destramă foarte repede și ușor, în fața splendorii operei săvârșite de Salazar. Mai mult decât pe forță, dânsul se sprijină pe dragostea și recunoștința unui întreg popor.

Vor continua masele să-i acorde până la sfârșit aceeași favoare?

De obiceiu, mulțimea e asemenea femeii capricioase, nestatornică în preferințele ei. Oare nu se va plictisi într'o bună zi de republica profesorilor? Ce va face atunci Salazar? Va pleca liniștit la Coïmbra, să-și vadă de studiile întrerupte, sau va găsi necesar să impună dragostea cu sila? Pentru însănătoșirea copilului bolnav și îndărătnic, recurgi la forță ca să-i administrezi medicamentul salvator.

Va proceda la fel și Salazar? In acest caz, un capitol nou ar începe în viața dictatorului portughez.

Dat fiind însă caracterul său, suntem îndreptățiți să credem că atunci când s'ar produce primele simptome de nemulțumire, Salazar sau va izbuti să potolească febra revoluționară, pe cale de persuasiune,

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE

sau va găsi cu cale să se retragă în liniştea dela Coïmbra. Cu greu concepem gândul că dânsul va recurge la violenţă, spre a se menţine la putere.

Tot ce se poate însă, ca Portugalia, lecuită de boala endemică a convulsiunilor interne, să accepte până la sfârşit, cu inima uşoară, dictatura lui Salazar.

Până acum, dânsul a dat dovadă că merită toată încrederea.

Prin vrednicia şi însuşirile sale a reuşit să se impună atenţiei generale.

Portugalia n'are de ce să fie nemulţumită.

ADOLF HITLER

O întrunire banală de cartier, la o cârciumă de rând, anunţată, prin afişe scrise de mână, de către un partid minuscul şi obscur, intitulat „Partidul muncitoresc-german".

In sala scundă şi înnecată în fum, vreo treizeci de persoane alcătuiau publicul auditor ; erau lucrători şi gospodari din partea locului, veniţi acolo din spirit de curiozitate. Niciunul din ei nu ştie de existenţa partidului şi nici cine sunt organizatorii.

Printre dânşii se află soldatul Adolf Hitler din regimentul 2 Infanterie. Venise trimis de către superiorii săi, ca să dea raportul de cele ce se petrec la berăria Steineckebräu.

Armata ţinea cu tot dinadinsul să fie informată de starea de spirit care domnea în sânul populaţiei ; de aceea organizase un bun serviciu de informaţie politică.

Soldatul Adolf Hitler se dovedise un agent priceput; punea în îndeplinirea nouii sale îndeletniciri o râvnă deosebită. Era nelipsit dela întrunirile publice, care se ţineau lanţ, pe vremea aceea, în oraşul München. Nota cu scrupulozitate tot ceea ce credea că interesează pe superiorii săi. Incepuse însă să-l desguste toată această agitaţie zadarnică şi vorbărie stearpă. De nicăieri nu vedea vreun gest care să-i inspire încredere.

Obişnuit cu atmosfera deprimantă a întrunirilor publice, nu se aştepta ca aceea de astăseară să aducă vreo notă deosebită.

Asista din spirit de datorie.

Nici locul, nici asistenţa, puţin numeroasă şi de calitate inferioară, precum nici organizatorii, cu totul necunoscuţi, nu erau de natură să trezească vreun interes oarecare.

Căuta să-şi îndeplinească numai o obligaţie profesională. De aceea, plictisit, aştepta nerăbdător să înceapă şedinţa. Care nu-i fu mirarea însă, când văzu la tribună pe inginerul Gottfried Feder. Pentru acest domn, soldatul Adolf Hitler are o admiraţie neprecupeţită. Îi apreciază cultura, ideile, talentul. Îl priveşte ca pe un om ce iese din comun. Conferinţa pe care inginerul Feder a ţinut-o, cu câtva timp în urmă, la cazarmă, în faţa soldaţilor, făcuse asupra lui Hitler o impresie cu totul deosebită.

Dată fiind personalitatea autorului, Hitler urmăreşte conferinţa cu cel mai viu interes. Atât natura subiectului, cât şi felul cum e tratat, îl pasionează pe Hitler în gradul cel mai înalt cu putinţă.

Inginerul Gottfried Feder vorbeşte despre chipul cum poate Germania să iasă din marea încurcătură economică în care se găseşte.

Mizeria în care se sbate poporul german, el o atribue finanţei jidoveşti. După Feder, finanţa evreească este aceea care roade industria şi agricultura germană, împiedecându-le să se desvolte, prin înnăbuşirea lor. El face o deosebire între capitalul naţional, rodnic şi binefăcător, şi cel internaţional, neproductiv şi hrăpăreţ. Pe câtă vreme cel dintâiu este în cea mai mare parte în mâna creştinilor, cel de-al doilea se găseşte în stăpânirea Evreilor. Pentru inginerul Feder, lupta de clasă nu este decât o invenţie jidovească, prin care finanţa internaţională caută să aibă la discreţia sa pe patroni şi lucrători.

Datorită acestei desbinări, finanţa evreească tronează.

Feder vede posibilă o înțelegere între lucrători și patroni, ambii speculați deopotrivă de către capitalul internațional. Având un dușman comun, finanța jidovească, este în interesul lucrătorului și al patronului să meargă mână'n mână. In acest chip, Feder caută să împace elementul național cu cel social.

Karl Marx și doctrina lui sunt atacați cu nespusă violență.

Incearcă să-l strivească cu un noian de statistici, cifre și citate. Reproduce pasaje întregi din scrierile lui Marx, îl pune în contrazicere cu sine însuși, silindu-se să dovedească cum că întemeietorul materialismului istoric n'a fost în fond decât un șarlatan.

Își susține teza cu multă căldură și erudiție.

Mânuește statisticile cu îndemânare, citează o droaie de economiști, scriitori, filosofi din toate timpurile și din toate părțile. Face impresia că stăpânește foarte bine materia.

Hitler îi soarbe cu lăcomie fiecare cuvânt. E transportat de bucurie. Inginerul Feder nu face decât să tălmăcească propriile lui gânduri și simțăminte.

De mult, soldatul Adolf Hitler e încredințat că Jidanii sunt pricina tuturor pacostelor care s'au abătut pe capul Germaniei, și că finanța evreească poartă vina tuturor relelor care bântue țara și lumea. Și dânsul e adversar neîmpăcat al marxismului și râvnește o împăcare a elementului național cu cel social. Numai că inginerul Feder se pricepe să învesmânteze aceste gânduri într'o formă științifică.

Il impresionează mai cu seamă avalanșa de date, cifre, statistici și citate. Faptul că un om așa de cult și talentat, împărtășește aceleași idei ca și dânsul, îl face să-i sporească încrederea în sine.

Când Feder termină conferința, Hitler izbucnește în aplauze frenetice.

Totul s'ar fi redus la această manifestație de simpatie, dacă hazardul nu făcea să intervină în discuție un domn profesor chel și burtos, care se găsea din

întâmplare în asistență. El ceru să vorbească în contradictoriu. Conferința lui Feder îl lăsase rece.

Fiind un separatist bavarez, el încearcă să arate că toate relele provin din partea Prusienilor, că nu este decât o singură soluție, despărțirea Bavariei de Reich și unirea ei cu Austria. Prin acest mijloc, oratorul susținea că se pot obține din partea aliaților condițiuni de pace mai dulci, dacă nu excelente.

La auzul acestor cuvinte, Hitler sări ca muşcat de şarpe. Ii vâjâiau urechile de ciudă, îi svâcneau tâmplele de revoltă. Nu putea să lase fără răspuns o asemenea nerușinare. Răspunzând unei chemări tainice și sub imboldul mâniei, ceru cuvântul.

Cu voce tunătoare arătă că cel care vorbise de separatism nu poate fi decât un ticălos, un nelegiuit, vândut Franțujilor și Jidanilor. Nu există Bavaria, — declară el patetic, — nu există Austria, Saxonia, Prusia, ci o singură Germanie, marea și eroica Germanie dela Tannenberg și Ypres. Această Germanie, — continuă el, — în clipa de față este trădată de Jidani, dar mâine se va trezi, își va ridica semeață fruntea și va pedepsi cu asprime pe toți fiii săi nedemni. Proclamă lupta contra trădătorilor ca cea mai sfântă datorie, lupta care trebue continuată până la capăt, fără strop de milă, neînduplecată și sângeroasă.

Termină, evocând imaginea unei Germanii mari, biruitoare și binecuvântată de Dumnezeu.

Asistența e înfiorată de cuvântarea plină de avânt a soldatului Adolf Hitler. A știut să găsească accente sguduitoare. Cu toții au impresia să se găsesc în fața unui orator de rasă.

Nimeni însă nu bănuește în soldatul Adolf Hitler pe viitorul Cancelar al Germaniei.

Când coboară dela tribună, toată lumea îl aplaudă cu frenezie.

Președintele, Feder, publicul, cu toții se îngrămădesc să-l felicite.

E primul lui succes în vieaţa sa mohorîtă. De aceea se şi grăbeşte să părăsească sala de întrunire. Vrea ca singur să guste, în liniştea nopţii, satisfacţia turburătoare a succesului obţinut.

In clipa când păşea pragul, cineva aleargă în urma lui.

— Domnule, Domnule !

— Ce e ?

— Eu sunt Anton Drexler, preşedintele organizaţiei din München a „Partidului muncitoresc-german". Dacă vă face plăcere, poftim această carte. E lucrarea mea. Poate să vă intereseze. Totodată, dacă sunteţi aşa de bun, daţi-ne adresa dvs.

— Cazarma Regimentului 2 Infanterie, soldatul Adolf Hitler, — răspunde acesta scurt.

Sub impresia succesului obţinut, soldatul Adolf Hitler porni singur, în puterea nopţii, pe străzile tăcute ale Münchenului, cu sentimentul mândriei şi al încrederii sporite. Ecoul aplauzelor aducea în sufletul lui hărţuit de necazuri, o adiere îmbălsămată.

Această înviorare îl face să simtă noui imbolduri. Zări necunoscute îl atrag în chip irezistibil, cu vraja mirajului învăluit în taină. Nicio legătură de sânge sau de inimă nu-l reţine, nicio îndatorire sau afecţiune care să-l împiedece să-şi ia sborul. E liber ca pasărea în codru. Şi totuşi îl apasă povară singurătăţii. N'are pe nimeni cui să-i împărtăşească, în noaptea aceasta de pomină, bucuria şi nădejdile care-i frământă cugetul. Părinţii i-au murit de mult. N'are parte nici de cămin şi nici de prieteni. Singurii tovarăşi care-i ţin de urît sunt guzganii. In fiecare seară, el are grijă să ospăteze pe aceşti mosafiri nepoftiţi, cu fărâmituri de pâine şi de carne.

„Indurasem atâtea lipsuri în vieaţa mea, — scrie el, — încât îmi era foarte uşor să-mi închipui foamea şi satisfacţia lighioanelor."

Pe vremea aceea el ocupa o cameră mititică în ca-

zarma regimentului 2 Infanterie. Tolănit pe un pat cazon, el asculta cum ronţăe şoarecii.

Broşura strecurată la plecare de către preşedintele adunării îi dă prilej de meditaţie. Lucrarea lui Anton Drexler era intitulată: „Deşteptarea mea politică". Era spovedania unui lucrător convertit la naţionalism. El propovăduieşte un fel de socialism naţional. In cartea lui se găsesc fraze de soiul acesta: „Lumea va fi salvată de socialismul german... Pentru mine, lucrătorul este deopotrivă un concetăţean şi ofiţerul şi funcţionarul nu sunt deloc burghezi... Sărman muncitor care te-au înnebunit! Cu tine au făcut din revoluţie o mişcare numai pentru salarii, mişcare care nu ţi-a adus nimic, dar care a umplut buzunarele acelora care te exploatează şi care a nimicit puterea de concurenţă a Germaniei".

Ceea ce-l izbeşte pe Hitler este strădania lui Anton Drexler de a câştiga pe muncitorul german pentru cauza naţională. Este ideea care-l preocupă şi pe dânsul de atâta amar de vreme. Din ce în ce îşi dă mai limpede seama că numai pe această cale, Germania poate fi salvată dela pieire.

In înfăptuirea unui asemenea ţel, găseşte el rostul existenţii sale.

Nu trecu mult dela această întâmplare, când, spre marea lui mirare, Hitler primi din partea „Partidului muncitoresc-german" o carte postală, cu următorul cuprins: „In urma strălucitei voastre intervenţii, partidul nostru caută militanţi de valoarea dvoastră... Noi ne-am îngăduit să vă înscriem din oficiu în rândurile noastre. Vă rugăm să participaţi la viitoarea reuniune. Locul de întâlnire: Alten Rosenbad, Herrensstrase, marţi, la ceasurile 22".

Ceea ce-l uimeşte pe Hitler este modul original în care această grupare înţelege să-şi recruteze partizanii.

Până atunci, Hitler se ferise să se înregimenteze într'un partid politic.

Se spune că, la un moment dat, dânsul se gândea să se înscrie în partidul socialist majoritar. Pe vremea aceea, acest partid trecea în ochii multora drept o grupare de dreapta. De mult timp el îşi pierduse fizionomia de partid de stânga pe care o avusese înainte de războiu.

A fost un noroc pentru Hitler că n'a făcut un asemenea pas. In rândurile partidului socialist, organizat până la osificare, Hitler era osândit să lâncezească.

Deşi noua grupare nu-i inspira nicio încredere, totuşi, din spirit de curiozitate, se hotărî să participe la şedinţă.

A trebuit să umble cam mult prin mahalalele Münchenului, până să nimerească adresa. Era un han păcătos, într'o uliţă înfundată. Câteva mese de lemn şi nişte bănci de-a-lungul pereţilor, acesta era tot mobilierul care se afla în sala mică şi slab luminată. La o masă retrasă stăteau de vorbă patru tineri. Era comitetul „Partidului muncitoresc-german". Restul muşteriilor dormitau.

Cei patru tineri îl întâmpină pe Hitler cu multă bunăvoinţă.

— Domnul Hitler? Foarte încântaţi! Fiţi aşa de bun şi luaţi loc printre noi. Aşteptăm dintr'o clipă într'alta să pice cei doi preşedinţi: Harrer, preşedintele partidului; Anton Drexler, preşedintele organizaţiei din München. Din moment ce vor sosi, va începe şedinţa, cea de a treia şedinţă a comitetului central.

— Dar eu nu fac parte din comitetul central. Eu abia...

— N'are nicio importanţă! Deocamdată aproape toţi membrii militanţi ai partidului fac parte din comitetul central. Vezi bine, suntem şase şi cu dumneata şapte. Când vom fi mai numeroşi, vom face o selecţie. Pentru moment, noi suntem în acelaşi

timp şi comitetul şi partidul. Ia loc, prin urmare. Hitler dă din cap. Nu simţea niciun fel de atracţie pentru acest partid minuscul şi ridicul totdeodată.

Se aşează totuşi la masă. După puţin timp, sosiră şi cei doi preşedinţi. Incepu şedinţa. Casierul face raportul; anunţă partidul că are în casă fantastica sumă de şapte mărci şi jumătate. Comitetul îi exprimă mulţumiri.

Harrer, preşedintele partidului, anunţă cu multă ceremonie, evenimentul zilei. La apelul adresat prietenilor săi, a primit trei răspunsuri, trei scrisori prin care i se cer lămuriri. Mai ales cea din Berlin îl impresionează. In ele vede Harrer un semn îmbucurător: mişcarea începe să fie cunoscută în toată Germania. Secretarul notează în procesul verbal: „O scrisoare din Kiel, o scrisoare din Düsseldorf, o scrisoare din Berlin". In lipsă de alt material informativ, drept răspuns la scrisorile primite, comitetul hotărăşte trimiterea broşurii lui Anton Drexler: „Spovedania unui lucrător german convertit la naţionalism".

După rezolvarea acestor puncte din ordinea de zi, preşedintele, curtenitor, se adresează lui Hitler.

— Ne-am îngăduit să vă înscriem din oficiu în rândurile noastre. Purtaţi numărul şapte. Discursul dvs. dela Steineckerbräu a fost într'adevăr foarte bun şi patriotic. Din nenorocire, deocamdată nu suntem în măsură de a vă înmâna şi cartea de membru. De îndată însă ce cărţile de membru vor fi gata, vom avea grijă să vi-o eliberăm.

In tot acest interval de timp, Hitler n'a scos o vorbă. S'a mărginit s'asculte, să observe, să cerceteze. Se întreba dacă e cazul să intre sau nu într'un asemenea partid, fără partizani, fără program, fără sediu, fără material de propagandă, fără niciun plan de lucru, numai cu şapte mărci şi jumătate bani în casă.

După propria lui mărturisire, Partidul muncitoresc-german făcea o impresie detestabilă.

Fără ocol şi meşteşuguri, îşi spune limpede gândul.

„Domnilor, — vorbeşte el cu hotărîre. — Tot ceea ce am văzut aici nu sunt decât copilării. Partide de soiul acesta am văzut cu duzina, cum s'au născut şi au dispărut în răstimpul acestor două luni. Dacă mă socotiţi vrednic de a mă înnumăra în rândurile voastre, atunci trebue schimbat totul."

Comitetul central, în frunte cu cei doi preşedinţi, Harrer şi Drexler, rămâne cu gura căscată.

Infierbântat, Hitler continuă: „Trebue schimbat totul din temelie. Aşa nu merge. Să fiu sincer. Un singur om dintre voi toţi mi-a făcut o impresie deosebită, inginerul Feder. Trebue adus cu orice preţ şi însărcinat cu alcătuirea programului. Dar aceasta n'ajunge. Feder nu-i decât un teoretician. Ori ceea ce vă trebue, e un om de acţiune, un organizator. Omul acesta sunt eu. Vi se pare poate o glumă! Dar e vorba de un lucru foarte serios. Mă simt vrednic să croiesc partidului un viitor strălucit. De două luni de zile asist la toate întrunirile ce se ţin la München şi-mi dau seama că ceea ce trebue e lupta. Trebue, ca şi pe front, violenţă, muşchi şi nervi. Am petrecut patru ani pe front. Trebue, domnilor, violenţă şi chiar brutalitate. Numai aşa te poţi impune maselor.

Observaţi pe socialişti! Cum au parvenit? Prin demagogie! Trebue combătuţi prin propriile lor arme sau să ne dăm învinşi. Nu sunt decât un soldat de rând. Dar ştiu că pe front, oridecâteori duşmanul născocea o armă superioară, imediat ea era însuşită. Marxiştii pradă, otrăvesc, vând, prostituiază Germania. Impotriva lor totul este bun, totul este îngăduit".

Şi aproape de mai bine de un ceas, Hitler vorbeşte fără întrerupere, desordonat şi cu pasiune.

Harrer şi Anton Drexler ar vrea să-l întrerupă, să-şi spună şi dânşii punctul lor de vedere, dar oratoria şi atitudinea dârză a lui Hitler îi reduce la tăcere.

Trecuse de miezul nopţii, când preşedintele e nevoit să pună la vot propunerea ce urmează : „Domnul Adolf Hitler e însărcinat de partid cu organizarea şi poliţia întrunirilor şi cu propaganda".

Propunerea e votată cu unanimitatea celor şase voturi.

Din noaptea aceea începe cariera politică a lui Hitler.

*

Sub imboldul lui Hitler, anemicul partid muncitoresc-german începe să se mişte, să se manifeste, să se impună.

La început treaba a mers greu. Au fost chiar momente de descurajare. Cei convocaţi prin invitaţii scrise de mână, nu se grăbesc să răspundă la apelul nouii grupări. Hitler însă nu-i omul care să se descurajeze ; merge mereu înainte. Are numai grijă ca invitaţiile să nu mai fie scrise de mână, ci bătute la maşină. Această inovaţie dă roade mulţumitoare. La prima întrunire vin 11 auditori ; la a doua, 13 ; la a treia, 17 ; la a patra, 23 ; la a cincia, 30.

La un moment dat, reuşeşte să strecoare anunţul într'un ziar local cu tiraj redus, *Münchner Beobachter*. De data aceasta participă peste 100 de persoane, face vreo 20 de înscrieri şi colectează prin chetă 300 de mărci. Acest succes îi dă curaj să organizeze peste două săptămâni o nouă întrunire, într'o sală mai mare, în care să se desbată următoarea teză : Brest-Litowsk şi Versailles.

Patru oratori se perindă la tribună, făcând o paralelă între cele două tratate. Vorbitorii se străduesc să arate mărinimia Germaniei şi spiritul hrăpăreţ al aliaţilor. Hitler, în deosebi, cucereşte adunarea prin accentele lui năvalnice cu care atacă tratatul dela Versailles şi Puterile aliate.

Timp de un ceas, Hitler ţine sala sub vraja cuvântului său.

Când termină, o tânără doamnă în doliu se îndreaptă spre dânsul, oferindu-i un buchet de flori imaculate.

„Am încredere în dvs.", — îi spune dânsa, plină de entuziasm.

E primul buchet pe care-l primeşte în vieaţa sa, dela o femeie.

Această scenă se petrece în Octombrie 1919.

*

Harrer, preşedintele partidului, nu vede cu ochi buni ascensiunea lui Hitler. Ea îl pune în umbră. Îi ştirbeşte autoritatea, îi micşorează importanţa. Nu putea concepe ca un soldat incult şi bădăran s'o ia înaintea lui, om cu ştiinţă de carte şi mânuitor al condeiului. De aceea socoate ca o datorie de onoare să se pună de-a-curmezişul lui Hitler. E singurul om din partid care îndrăsneşte să ia atitudine potrivnică. Harrer e de părere că Hitler duce partidul la ruină, cu antisemitismul lui agresiv, cu propaganda lui deşănţată şi prin felul cum dânsul irită masele, în loc să le câştige pentru ideea naţională. De asemenea vede cu ochi răi cum Hitler introduce pe fiecare zi, în partid, o droaie de militari şi coconaşi.

Pentru Harrer, Hitler e un om desechilibrat. Nu vrea să-i recunoască nici darul oratoric. El susţine morţiş că Hitler nu-i un orator veritabil.

„N'a fost chip, — declară cu humor autorul lui *Mein Kampf*, — să revie asupra acestei păreri."

Publicul însă ascultă cu mai multă plăcere pe soldatul Hitler decât pe ziaristul Harrer. Acesta din urmă e plictisitor, cu argumentele lui luate din Chamberlain şi Gobineau, cu citate din Nietzsche sau Schopenhauer. Hitler, din contră, vorbea răspicat, cu cuvinte tari, cu argumente luate din vieaţa de toate zilele.

In timp ce Harrer se adresa inteligenţei, Hitler îi asmuţă.

Harrer discută cuviincios cu adversarii. Hitler îi copleşeşte cu invective.

Harrer, vorbind academic, nu făgăduieşte nimic acelora cărora se adresează; Hitler, dimpotrivă, după triumful ideii naţionale, le promite marea cu sarea.

In asemenea condiţii, e dela sine înţeles că mulţimea e alături de Hitler. Harrer vede cu melancolie şi ciudă cum lumea vorbeşte numai de Hitler, iar partidul ascultă din ce în ce mai mult de dânsul.

Lui nu-i rămâne decât să plece sau să se plece.

Conştiinţa nu-i îngădue să renunţe la punctul lui de vedere, iar mândria îl opreşte să accepte supremaţia lui Hitler.

A ales calea demisiei. Nimeni din partid însă nu se solidarizează cu şeful plecat. Cu toţii au intuiţia că viitorul e de partea lui Hitler. Nu-l urmează pe ziaristul Harrer nici chiar Anton Drexler. Acesta e bucuros că-i poate lua locul. El va fi, de acum înainte, pentru câtva timp, şeful nominal al partidului. Adevăratul şef însă este Hitler. El e sufletul partidului.

Sub impulsul lui, Partidul muncitoresc-german, minuscul şi obscur, în câteva luni de zile s'a impus atenţiei opiniei publice. Ziarele vorbesc de dânsul, iar întrunirile publice devin din ce în ce mai populate.

Intre timp au intrat în partid căpitanul Ernst Röhm, inginerul Feder şi scriitorul Dietrich Eckart, trei achiziţii din cele mai însemnate. Inginerul Feder, omul admirat de Hitler, dă partidului programul şi doctrina de care avea nevoie. Căpitanul Ernst Röhm, un ofiţer curajos şi vrednic, cu patima politicii în sânge, asigură partidului concursul nespus de preţios al Reichswehr-ului.

Scriitorul Eckart îşi luase sarcina să facă educaţia politică a lui Hitler.

Fiecare îşi închipue că Hitler joacă cum îi cântă dânşii. Ca iniţiator şi şef nominal al partidului, Anton Drexler se crede factor hotărîtor. Inginerul Fe-

der are motive puternice să se considere creierul partidului. Ca unul care formează puntea de legătură cu armata şi poliţia, cele două instituţii care ocrotesc partidul, căpitanul Röhm este în dreptul lui să creadă că el este acela care reprezintă forţa. Mai modest, Eckart îşi zice : dacă Hitler joacă pe scenă rolul principal, de bună seamă că eu voiu fi acela care îi voiu sufla replicile.

Şi fiecare e mulţumit cu rolul pe care şi-l atribue.

Aparenţele favorizează aceste iluzii înşelătoare. Hitler ştie să se folosească de oameni şi împrejurări. Cu timpul, vor dispare, rând pe rând, cu toţii de pe scenă, ca să nu rămână decât Hitler singur ; un rezultat greu de prevăzut pe vremea aceea.

La aceasta n'a contribuit numai întâmplarea, cum sunt înclinaţi să creadă unii.

Meritele lui Hitler au cântărit mult în balanţa succesului.

•

24 Februarie 1920 ; câteva luni numai dela intrarea lui Hitler în partid. In sala de festivităţi a berăriei Hofbräu din München e convocată o mare întrunire publică. Participă peste 2000 persoane. In astăseară se va da citire programului partidului.

In calitatea sa de şef al propagandei, Hitler ceruse cu stăruinţă alcătuirea unui program. Işi dădea perfect de bine seamă că fără program nu poate cuceri opinia publică, unicul obiectiv al preocupărilor sale. Incă din Decembrie 1919 lucrează împreună cu Feder şi Eckart la întocmirea programului. Ia parte la desbateri şi Anton Drexler.

Hitler formulează punctele care se referă la unirea tuturor Germanilor, într'o Germanie mare, anularea tratatului de pace, înfiinţarea unei armate naţionale şi crearea unui „Parlament Central".

Se vede la Hitler preocuparea lui pentru unificarea şi întărirea Germaniei.

In punctul 4, Dietrich Eckart introduce teza antisemită şi formula după care „interesul obştesc trece înaintea intereselor particulare"; inginerul Feder trece în program punctul care se referă la „Desfiinţarea robiei cametei" şi acelea care au în vedere ocrotirea clasei mijlocii. In calitatea lui de lucrător, Drexler cere să se pună în program naţionalizarea trusturilor şi participarea lucrătorilor la beneficii.

La întrunirea din seara de 24 Februarie 1920, urma să se dea citire programului cu care fostul partid muncitoresc german, sub noua lui formaţie şi titulatură, „naţional-socialist-muncitoresc-german", înţelegea să se prezinte în faţa ţării.

La ceasurile şapte jumătate seara, Anton Drexler, preşedintele adunării, deschide şedinţa, într'o atmosferă încărcată.

Socialiştii veniseră în număr mare, cu gândul să împiedece întrunirea. Primul care vorbeşte e doctorul Johann Dingfelder, un conferenţiar rasist de seamă. El ţine un discurs lung, care plictiseşte sala. Când Hitler apare la tribună, e întâmpinat cu invective şi fluierături. El urma să citească şi să comenteze programul. Marxiştii nu vor să-l lase să vorbească.

Hitler, îmbrăcat în haine civile, palid la faţă, urmăreşte cu privirea încruntată frământarea sălii. La un moment dat, când vacarmul este în toiu, Hitler face un semn cu mâna. Intr'o clipă, vreo cincizeci de vlăjgani, înarmaţi cu măciuci şi bastoane de cauciuc, se năpustesc asupra mulţimii, lovind la întâmplare în dreapta şi stânga.

Drexler holbează ochii.

— Ce-i asta ? întreabă el nedumerit.

— E trupa mea de şoc, — răspunde Hitler satisfăcut. Am avut grijă s'o organizez în vederea păstrării ordinei. In totul sunt vreo cincizeci de oa-

meni, membri de-ai partidului şi soldaţi din regimentul meu. Cum vezi, băieţii ştiu să se bată.

Bătălia n'a durat decât un sfert de oră. Hitler a putut să citească şi să comenteze în linişte programul. Expunerea a durat două ceasuri.

In darea de seamă care a apărut în ziarul *Völkische Beobachter,* numai câteva cuvinte sunt consacrate lui Hitler. Şi totuşi, în seara aceea de 24 Februarie 1920, s'a aprins făclia fascismului în Germania. Pe atunci, evenimentul a trecut ca un fapt divers. N'a căpătat amploare decât odată cu timpul.

*

Dăm mai jos programul Partidului naţional-socialist, citit de Hitler în seara de 24 Februarie 1920.

1. Pe temeiul dreptului popoarelor de a dispune de soarta lor, noi cerem unirea tuturor Germanilor într'o Germanie Mare.

2. Noi cerem, pentru poporul german, drepturi egale cu celelalte naţiuni şi anularea tratatelor de pace dela Versailles şi Saint-Germaine.

3. Noi cerem colonii pentru hrănirea poporului nostru şi plasarea surplusului de populaţie.

4. Nu poate fi cetăţean german decât acela care face parte din neamul german. Numai acela face parte din neamul german care este de sânge german, fără deosebire confesională. Niciun Evreu, prin urmare, nu poate face parte din neamul german.

5. Acela care nu este cetăţean german nu poate trăi în Germania decât cu titlu de oaspete şi va fi supus unui regim care priveşte pe străini.

6. Numai cetăţenii se bucură de dreptul de a participa la administraţia şi conducerea Statului. Ca urmare, cerem ca orice funcţie publică, de orice natură ar fi ea, la Stat sau comună, să nu poată fi ocupată decât numai de cetăţeni germani.

Noi luptăm împotriva corupţiei parlamentare, da-

torită căreia funcţiile se ocupă nu după însuşirile morale şi vrednicia fiecăruia, ci după interesele partidelor politice.

7. Cerem ca Statul să considere ca cea dintâi a lui datorie, faptul ca să asigure cetăţenilor posibilitatea de lucru şi mijloacele de traiu. Dacă nu este cu putinţă de a se hrăni întreaga populaţie, atunci să fie izgoniţi toţi cei care nu sunt cetăţeni germani.

8. Trebue să se pună stavilă imigrării a ne-Germanilor. Cerem ca toţi străinii (ne-germani), care s'au stabilit în Germania cu începere dela 2 August 1914, să fie siliţi să părăsească imediat Reichul.

9. Toţi cetăţenii trebue să se bucure de aceleaşi drepturi şi de aceleaşi datorii.

10. Datoria fiecărui cetăţean e de a munci fie cu mintea, fie cu mâna. Activitatea individuală nu trebue să se împotrivească interesului general, ci din contra, ea trebue să se desfăşoare în cadrul comunităţii şi spre binele obştesc.

Ca urmare, cerem :

11. Inlăturarea oricărui câştig, care nu provine din muncă.

12. Având în vedere enormele jertfe de sânge şi de bani pe care războiul le impune poporului, orice îmbogăţire a individului, realizată de pe urma războiului, trebue socotită ca o crimă. De aceea cerem confiscarea tuturor averilor de război.

13. Vrem etatizarea tuturor societăţilor de exploatare (trustul).

14. Vrem participarea lucrătorilor la beneficii, la marile industrii.

15. Cerem urcarea simţitoare a pensiilor acordate bătrânilor.

16. Vrem crearea şi menţinerea unei clase mijlocii sănătoase ; comunizarea imediată a marilor magazine care vor trebui să fie închiriate pe preţ scăzut micilor comercianţi ; se vor avea în vedere, în cea mai

mare măsură, micii negustori, în ceea ce priveşte furniturile către Stat sau comună.

17. Noi vrem o reformă agrară după nevoile noastre naţionale, întocmirea unei legi care să îngădue exproprierea pământului, fără despăgubiri, pentru scopuri de interes obştesc, desfiinţarea rentei fonciare şi interzicerea cu desăvârşire a speculei cu pământul.

18. Cerem o luptă necruţătoare împotriva celora a căror activitate este păgubitoare interesului obştesc. Aceşti criminali de rând care exploatează poporul, cămătarii şi traficanţii, vor fi osândiţi la moarte, fără deosebire de religie sau rasă.

19. Vrem ca dreptul roman, care e la temelia unei orândueli materialiste a lumii, să fie înlocuit prin dreptul german.

20. Pentru a îngădui oricărui German vrednic şi muncitor de a putea ajunge la o treaptă de cultură superioară şi de a putea să ocupe mai pe urmă un loc de înaltă răspundere, cerem o schimbare radicală a întregii instrucţii publice. Programele tuturor şcoalelor vor trebui să fie adaptate potrivit nevoilor vieţii practice. La şcoală se va explica copilului noţiunea Statului, de îndată ce el va putea s'o înţeleagă (instrucţia civică). Cerem ca Statul să crească pe seama lui pe copiii săraci şi, în deosebi, pe cei bine înzestraţi, oricare ar fi rangul lor social sau ocupaţia părinţilor lor.

21. Statul trebue să vegheze la sănătatea publică, ocrotind mama şi copilul, interzicând lucrul copiilor, făcând obligator sportul şi gimnastica, susţinând din răsputeri toate societăţile care se ocupă de educaţia fizică a tineretului.

22. Cerem desfiinţarea armatei de meserie şi înlocuirea ei cu o armată naţională.

23. Cerem pe cale de lege pedepsirea minciunii politice şi răspândirea ei prin mijlocul presei. Pentru a putea întemeia o presă germană, noi cerem : a) Toţi

directorii şi colaboratorii ziarelor care apar în limba germană să fie de neam german (cetăţean german). b) ziarele străine (ne-germane) nu pot apărea decât cu o autorizaţie de Stat, specială. Ele nu pot apărea în limba germană. c) Orice participare bănească a străinilor la ziarele nemţeşti şi orice influenţă ar încerca să exercite asupra acestora, aduce după sine suspendarea ziarului şi imediata izgonire din Germania a străinilor vinovaţi.

Ziarele vătămătoare interesului public vor fi oprite. Cerem legi împotriva oricărei mişcări literare sau artistice, care exercită o înrâurire distrugătoare asupra vieţii poporului nostru ; cerem interzicerea oricărei manifestaţii care nu împlineşte condiţiile mai sus pomenite.

24. Noi cerem întreaga libertate pentru toate confesiunile în măsura în care ele nu pun în primejdie siguranţa Statului şi nu ating sentimentul moral şi moravurile rasei germane.

Partidul îmbrăţişează punctul de vedere al unui creştinism pozitiv, fără să se alăture însă unei anumite confesiuni.

Partidul va combate spiritul materialist evreesc, atât în rândurile noastre, cât şi înafară, fiind convins că nu poate fi vorba de o vindecare temeinică a poporului nostru decât printr'o schimbare morală pe temeiul acestui principiu.

25. In vederea acestui program, noi vrem crearea în Reich a unei puternice Puteri Centrale. Parlamentul central va trebui să dispună de autoritate absolută pe întregul Reich. Se vor crea în diferitele state confederale Camere profesionale care să vegheze la aplicarea legilor generale promulgate de Reich.

Şefii partidului jură să lupte din răsputeri pentru realizarea acestui program, iar la nevoie să-şi sacrifice chiar vieaţa.

München, 24 Februarie 1924.

Deşi în Preambul se declară că programul are un caracter provizoriu, înafară de punctul 17 el n'a suferit nicio modificare.

Luptele din interiorul partidului au silit pe Hitler, în 1926, să proclame acest program cu caracter provizoriu, imuabil.

După cum se vede, acest program are un pronunţat caracter pan-germanist şi antisemit. Se vorbeşte răspicat de crearea unei Germanii mari şi puternice, de drepturile cetăţeanului german, bazate pe principiul privilegiului de rasă.

Inafară de punctul 17, care se referă la nevoile ţăranilor, punct modificat cu timpul, restul programului nu se adresează decât populaţiei înfometate a oraşelor.

Micului burghez întors de pe front, ruinat moralmente şi băneşte, Hitler îi făgăduieşte confiscarea averilor de război, comunizarea marilor magazine, plasarea în locurile ocupate de Jidani.

Prin acest program, Hitler caută să deschidă perspective trandafirii, tuturora acelora fără un rost în vieaţă. Are grijă însă, ca să proclame sus şi tare principiul Statului totalitar. Programul nu prevede revendicări de ordin individual. Faimoasele drepturi ale omului nu sunt menţinute în programul elaborat de naţional-socialişti. Se au în vedere interesele Statului german, în faţa căruia individul dispare, cu drepturile şi nevoile lui.

Punctul 24 e redactat cu multă îndemânare.

Hitler e cel dintâiu care şi-a dat seamă că programul e mai mult un instrument de propagandă şi nicidecum o evanghelie care trebue respectată cu sfinţenie. Insuşi Hitler declară răspicat în cartea sa, că se îndoia de valoarea anumitor puncte din program.

Cu timpul, mai ales acele puncte care se refereau la problemele sociale, erau cu grijă ocolite sau de-adreptul părăsite, cum a fost, de pildă, renunţarea la paragraful 17, care prevedea exproprierea.

Goebbels nu se va sfii mai târziu să mărturisească unui prieten : „Bine c'a dat Dumnezeu că nu s'a mai auzit deloc vorbindu-se de nenorocitele cele de 24 puncte".

Mulţi caută să facă lui Hitler o vină că n'a luat în serios programul, căutând să-l traducă în fapt, ci dimpotrivă, l-a nesocotit în mai multe puncte esenţiale.

Nu trebue să uităm că Hitler nu-i singurul om politic care s'a făcut vinovat de o asemenea inconsecvenţă.

La fel s'a întâmplat cu Lenin şi Mussolini. Amândoi au fost siliţi de împrejurări să-şi modifice pe de-a'ntregul atitudinea.

Infăptuirile dela guvern contrastează cu programul din opoziţie.

De bună seamă, din punct de vedere etic, procedeul nu-i deloc recomandabil.

Rămâne însă de văzut dacă, în politică, o asemenea inconsecvenţă constitue o scădere sau un merit.

E bine ca omul de Stat să fie prizonierul unor formule abstracte sau, dimpotrivă, eliberat de orice idei preconcepute, să nu ţină cont decât de realitate ?

Lenin avea obiceiul să repete mereu sfatul lui Mefistofeles : „Teoria este uscată, numai arborele vieţii este veşnic verde".

* * *

La început, Hitler nu-i deloc luat în seamă. E întâmpinat cu indiferenţă, neîncredere şi ironie. Ce poate să reprezinte un simplu soldat, într'o ţară plină de savanţi şi generali glorioşi, cu partide bine organizate, ca acel catolic şi social-democrat ?

Lenin venea în numele unui trecut revoluţionar şi cu reputaţia stabilită a unui teoretician de marcă. Mussolini aducea cu dânsul faima unui mare agitator

şi gazetar de mâna întâia. Mustafa Kemal se întorcea din războiu, încărcat de glorie, cu numeroase relaţii şi cu o bogată experienţă politică.

Care era cartea de vizită a lui Hitler ?

In 1922, Hitler reuşind să se impună atenţiei opiniei publice, *Simplicissimus,* cea mai bună revistă humoristică din Germania, a căutat să prindă într'o imagine plastică personalitatea lui Hitler.

Desemnul reprezenta o masă pe care se află o halbă de bere alături de nişte crenvirşti cu hrean. Deasupra mesei pluteşte un nor brăzdat de fulgere. Dedesubt, această legendă : „Am stabilit că Adolf Hitler nu este o persoană în carne şi oase, ci numai o stare de spirit".

Foarte mulţi găsesc că nici nu se poate o mai bună caracterizare. Rămâne însă un semn de întrebare : de ce această stare de spirit s'a întruchipat în Hitler şi nu în altă persoană ? De ce acest rol nu l-a jucat, de pildă, Ludendorff ? Avea merite deosebite, se bucura de un mare prestigiu, era bun patriot şi foarte popular.

De asemenea, în sânul partidului ca şi înafara lui, se găseau destui oameni care, prin meritele şi însuşirile lor, erau deopotrivă de îndreptăţiţi să joace rolul indicat de împrejurări.

De ce, din totalul de 60 milioane suflete, această stare de spirit s'a întruchipat în Hitler, într'o ţară cu superstiţia titlurilor şi având în sânge ierarhia rangurilor ? A fost la mijloc jocul capricios al întâmplării care l-a ales pe dânsul ca să joace un rol istoric sau, dimpotrivă, a fost omul care a ştiut să se folosească de împrejurări ca să joace acest rol ?

De ce, din puzderia oamenilor care roiau pe scena politică, concursul fericit de împrejurări s'a oprit asupra lui Hitler ?

Numai simplul capriciu al hazardului ? Greu de presupus.

* * *

In ziua de 6 Iunie 1876, se prezintă înaintea notarului din Weira, numitul Georg Hitler, declarând că el este tatăl lui Aloys Schicklgruber, născut la 7 Iunie 1837, din legăturile de dragoste extraconjugale. Motivele pentru care Georg Hitler şi-a recunoscut aşa de târziu paternitatea asupra fiului său Aloys, deşi între timp se însurase cu mama copilului, au rămas necunoscute. Se dau numai supoziţii. Principalul este că, de acum înainte, Aloys Schicklgruber se va numi Aloys Hitler. Acesta nu-i altul decât tatăl actualului dictator al Germaniei.

Aloys Hitler a fost însurat în trei rânduri ; primele două soţii au murit de tuberculoză; cea de a treia, Klara Pölzl, e mama actualului dictator. Din a treia căsătorie, Aloys a avut cinci copii, trei băieţi şi două fete. Trei dintre dânşii au murit la o vârstă foarte fragedă. Au rămas în vieaţă un băiat şi o fată. Paula a ajuns lucrătoare la Viena, Adolf, Cancelar al Imperiului german.

Când s'a născut Adolf, în seara zilei de 20 Aprilie 1889, tatăl lui avea 52 ani. La această dată, fostul ciobotar de pe vremuri era slujbaş la vama din Braunau pe Inn. Purta cu mândrie uniforma de brigadier vamal şi o pereche de mustăţi stufoase. Era mulţumit că s'a putut ridica pe o treaptă mai înaltă decât aceea a părinţilor săi.

Ca orice slujbaş mărunt, dorea ca fiul său să ajungă funcţionar superior. Micul Adolf însă nici nu vrea să audă de aşa ceva.

„Simţeam că mă 'mbolnăvesc, — spune el, — numai gândindu-mă c'aş putea fi silit să-mi petrec toată vieaţa aşezat în faţa unui birou, de a nu fi stăpân pe timpul meu, ci de a-mi pierde toată existenţa mâzgălind formulare."

Avea ambiţia să se facă artist. Credea că are talent la pictură.

Hotărîrea bătrânului însă e de neclintit ; ţinea morţiş să-şi facă copilul funcţionar.

Adolf e nevoit să cedeze de formă. In schimb, are grijă să obţină la studii note cât se poate de proaste. Se distinge numai la desemn, geografie şi istorie universală. Cu toată străduinţa părinţilor, rămâne cu studiile neterminate. Tatăl lui moare îngrijorat de viitorul copilului său.

Când brigadierul vamal în retragere, Aloys Hitler, îşi dă obştescul sfârşit, doborît de un atac de apoplexie, Adolf are doisprezece ani.

Curând după moartea tatălui său, dânsul e nevoit să se retragă dela şcoală ; e bolnav de o afecţiune pulmonară.

Doctorul care-l caută e de părere că „Adolf nu se va vindeca niciodată". Pe vremea aceea, Adolf Hitler era un copil palid la faţă şi pipernicit. Din cauza acestei debilităţi a fost scutit de serviciul militar.

Când împlineşte vârsta de optsprezece ani, pleacă la Viena, plin de iluzii. Il mâna dorul să studieze pictura, pasiunea şi visul vieţii sale. De dragul artei se împotrivise voinţei părinteşti, neglijase studiile, refuzase să-şi facă un rost în vieaţă. Era încredinţat că talentul lui de pictor îi va asigura existenţa şi îi va aduce glorie. La Viena, însă, îl aşteaptă cea mai amarnică desamăgire. Candidatul Adolf Hitler nici nu este admis la examenul de admitere, la şcoala de Belle-Arte, secţia picturii. E respins dela prima probă. Acelaşi dezastru la o nouă încercare. Disperat, aleargă la director să-i ceară explicaţii. Acesta îi spune că-i mai bine dotat pentru arhitectură, decât pentru pictură, sfătuindu-l să încerce să intre la Şcoala de Arhitectură. Dar acest drum îi este închis lui Hitler ; el nu posedă diploma de bacalaureat, fără de care nu se putea intra la şcoala de arhitectură.

Tânărul care venise în capitala Austriei, plin de iluzii, încredere şi avânt, îşi vede dintr'odată toate visurile spulberate, toate planurile răsturnate.

Era pe deplin îndreptăţit să fie cât se poate de dezolat.

N'avea de unde să știe, pe vremea aceea, că tocmai eșecul suferit îi va schimba cu desăvârșire fața vieții sale, pregătindu-i drumul spre țeluri nebănuite. Admis la una din cele două școli, cu timpul, Hitler ar fi devenit un pictor sau un arhitect, încadrându-se în ritmul vieții normale.

Impotriva voinții sale și spre marea lui supărare, împrejurările l-au îmbrâncit în hățișul vieții aventuroase.

La 1907, Hitler nu vede decât partea hâdă a drumului pe care a apucat. De ce înaintează în mers, de ce se înfundă în locuri primejdioase și înfiorătoare. Sunt momente când crede că nu mai are nicio ieșire. E bucuros să poată da de un luminiș de pădure. Dar se teme că se va împotmoli în mlaștini sau se va rostogoli într'un fund de prăpastie. Nici prin gând nu-i trece că, la capătul drumului, se deschide în fața lui perspectiva cea mai încântătoare.

* * *

Tatăl său fiind agent vamal, Hitler a fost nevoit să trăiască mult timp la graniță. Braunau pe Inn, locul unde s'a născut Adolf, e un târgușor așezat la hotarul dintre Austria și Bavaria. Această împrejurare a contribuit în bună parte să trezească de timpuriu și cu putere, în sufletul micului Adolf, sentimentul național.

In Austria, stat alcătuit dintr'un conglomerat de popoare, Germanii erau în minoritate. La fiecare pas se izbeau de concurența Slavilor și a Evreilor. Dincolo de frontieră însă, lucrurile stăteau cu totul altfel. Germania era un stat omogen, unitar, puternic și cu mare prestigiu. Aci, Germanii erau stăpâni și nimeni nu le discuta întâietatea.

Intr'una din zile, răscolind dulapul cu cărți al tatălui său, micul Adolf dă, din întâmplare, peste o

carte de istorie care va produce asupra lui o impresie cu totul deosebită ; este o ediţie populară a istoriei războiului din 1870. Devine cartea lui de căpătâiu. Citeşte cu nespusă lăcomie slovele din care se desprinde cea mai minunată poveste care a încântat vreodată imaginaţia lui de copil. Isprăvile oştilor germane îl transportă de entuziasm. Aşa ceva nici pomeneală în istoria Imperiului habsburgic.

Ceva mai târziu, la vârsta când se plămădeşte personalitatea copilului, elevul Adolf Hitler e subjugat de profesorul lui de istorie, Leopold Poetsch. Pangermanist înfocat, bătrânul dascăl, în contrast cu părul lui cărunt, vorbea cu pasiune de istoria poporului german. In cuvinte înflăcărate evoca imaginea patriei germane şi vorbea de dreptul sfânt al limbii materne. Ochii lui se umezeau de lacrămi, când auzea pe elevii săi cântând *Deutschland über alles*. Profesorul Leopold Poetsch era idolul elevilor. Asupra lui Hitler, în special, exercita o influenţă covârşitoare. Hitler va fi cel dintâiu care să mărturisească acest lucru. Figura dascălului dela Linz i-a rămas adânc întipărită.

Dela dânsul a învăţat să facă deosebire între patriotismul dinastic şi naţionalismul de sânge, înclinând cu hotărîre spre acesta din urmă.

Cu aceste sentimente şi idei, el pleacă la Viena.

Inainte de războiu, capitala Austriei era poate oraşul cel mai vesel de pe lume. Fără să fie cetatea păcatului şi a blestemăţiilor, era oraşul dragostei, al dansului şi al muzicii.

Vieaţa se desfăşura într'un tempo de vals. Strauss rezuma o epocă, reprezenta un moment caracteristic din istoria Imperiului habsburgic. Viena din preajma războiului parcă presimte că i se apropie sfârşitul ; caută să se bucure de ultimele ei clipe.

In acest oraş cosmopolit prin excelenţă, centru important de civilizaţie şi cultură, intrat însă în perioada decadenţei, nemereşte adolescentul Adolf

Hitler. Abia are optsprezece ani. La această vârstă, când clocoteşte dorul de vieaţă, dânsul păşeşte pe străzile Vienei, cu câţiva gologani în buzunar.

Câtva timp, soarbe cu lăcomie emoţiile pe care i le prilejueşte un oraş de talia Vienei. Admiră operele de artă şi clădirile monumentale ale Capitalei, vizitează muzeele, frecventează teatrul şi opera.

Incă din copilărie, reprezentarea lui Wilhelm Tell şi muzica lui Wagner făcuseră asupra lui o impresie deosebită. Acum are ocazia să vadă teatru de bună calitate şi să asculte muzică excelentă. Moartea Isoldei şi cavalcada walkyriilor îi dau fiori.

In tovărăşia a câte unei fete, s'a plimbat şi dânsul de-a-lungul Dunării albastre sau pe aleele Praterului. La început îi place să vadă viitorul în colori trandafirii. Işi face iluzii, îşi croieşte planul. Dar foarte curând se produce dezastrul. E respins la concursul dela Belle-Arte şi drumul către Şcoala de Arhitectură îi e închis.

Peste puţin timp, are nenorocul să piardă pe mama lui.

Rămâne singur pe lume. Lipsit de mijloace, trebue să se gândească să-şi câştige existenţa. Cu greu însă găseşte de lucru. O bună bucată de timp munceşte ca lucrător de rând; cară piatră sau mânueşte bidineaua. Dar atât prin înfăţişarea sa, cât şi prin felul său de a fi, el face notă cu totul aparte în lumea lucrătorilor, în care l-a asvârlit din întâmplare vântul soartei.

„Hainele mele, — spune el, — erau încă aproape în bună stare; vorbeam o limbă îngrijită şi aveam o atitudine rezervată. Căutam numai de lucru, ca să nu mor de foame şi spre a avea putinţă, chiar pe îndelete, să-mi văd de desvoltarea mea intelectuală. Nu m'aş fi sinchisit deloc de cei ce mă'nconjoară", — dacă lumea din jurul lui nu s'ar fi sinchisit ea de dânsul.

Era firesc ca ceilalţi tovarăşi să se uite chiorîş la

acest lucrător, îmbrăcat îngrijit, care vine cu sticla de lapte în buzunar, nu sudue, vorbeşte ca o dudue şi stă cât se poate de retras. Dar mai presus de toate, îi despărţea prăpastia de ordin ideologic. Tot ceea ce preţuia Hitler, era desconsiderat în lumea lucrătorilor.

„Lucrătorii din Viena nu văd în naţiune decât o născocire a clasei capitaliste ; în patrie, un instrument al burgheziei pentru exploatarea clasei muncitoare ; în autoritatea legii, un mijloc de a asupri proletariatul ; în şcoală, un centru pentru creşterea nobilelor; în religie, un mijloc de îndobitocire a poporului, iar în morală, un semn de nătângă răbdare."

Vieaţa de proletar nu-l face să-şi schimbe mentalitatea. Refuzul societăţii burgheze de a-i acorda cel mai umil loc în rândurile organizaţiei sale, nu-l determină pe Hitler să se asvârle în lagărul vrăjmaş. Rădăcini adânci şi numeroase îl ţin legat de pătura burgheză. Toate lipsurile şi suferinţele îndurate n'au fost în stare să rupă legăturile organice dintre dânsul şi clasa socială căreia îi aparţinea. Pe de altă parte, etica marxistă nu-l satisface.

El, omul care ştie ce-i foamea şi simte întreaga povară istovitoare a muncii, nu poate totuşi să admită că singurul scop al vieţii e lupta pentru pâinea zilnică şi ziua de opt ore de lucru. Râvneşte o etică superioară, străbătută de avânturi generoase, îmbibată de misticism şi înveşmântată în raze purpurii.

Când află că directorii, redactorii, colaboratorii şi editorii presei marxiste din Viena erau Evrei, Hitler rămâne înmărmurit.

„Şi când descoperii că Jidanul era de fapt conducătorul social-democraţiei, începură să mi se despăienjenească ochii", — scrie el.

Foarte curând ajunge la concluzia că social-democraţia nu-i decât o născocire jidovească pentru înscăunarea atotputerniciei lui Israel pe pământ.

„Presimţiri îngrijorătoare şi o teamă groaznică

m'au cuprins, când văzui limpede scopul ascuns pe care-l urmăreşte socialismul. Imi dădui seamă că doctrina era inspirată din egoism şi ură, că totul era pus la cale spre a-i îngădui să câştige biruinţa uşor şi în chip matematic ; biruinţa care ar fi adus, din nenorocire, o lovitură mortală omenirii. Intre timp, descoperii că existau între această doctrină a morţii şi caracteristicile specifice ale unui popor care-mi fusese cu totul necunoscut până în acea zi, anumite raporturi. Numai cunoaşterea lui Israel dă cheia scopurilor ascunse, şi prin urmare reale, a social-democraţiei. Acela care cunoaşte acest popor, are putinţa să'nlăture vălul ideilor false, care ascunde rostul şi scopul final al partidului social-democrat. Din retorica sa neguroasă şi nelămurită, se desprinde chipul grotesc şi schimonosit al marxismului."

Foarte multe persoane vor susţine că avem de a face cu o judecată din cele mai simpliste şi mai eronate, care nu poate rezista unei analize logice. Un cuvânt în plus ca ea să se implânte cât mai adânc în mintea autodidactului Hitler.

Ideile trecute prin ciurul raţiunii îşi pierd din forţa lor dinamică. Cu subtilităţi şi nuanţe, cu dialectică transcendentală şi judecăţi cumpănite, nu poţi pune masele în mişcare. Ce-ar rămâne din mitul marxist, când el ar fi supus unei analize minuţioase ? S'ar destrăma ca ceaţa în faţa razelor de soare.

Cum a ajuns Hitler să privească o întreagă problemă socială numai prin prisma doctrinei antisemite ? Cum a ajuns să reducă problema raportului dintre muncă şi capital la o problemă de rasă ?

Am văzut că pe dânsul l-a impresionat în chip cu totul deosebit, faptul că întemeietorul socialismului cât şi conducătorii partidului social-democrat din Austria, erau Evrei. Nu ia în seamă că'n fruntea mişcării socialiste se găsesc foarte mulţi creştini. El nu reţine decât ceea ce-l izbeşte.

Venind din provincie, el rămâne adânc impresio-

nat de aspectul pe care-l prezenta Viena, capitala Imperiului.

„Unde mă'ntorceam, nu întâlneam decât Evrei, şi cu cât îi vedeam mai des, cu atât mi se părea că prin întreaga lor înfăţişare se deosebesc cu totul de restul oamenilor. In special centrul şi cartierele din nordul cheiului Dunării erau împânzite numai cu Jidovi care, prin înfăţişarea exterioară, arătau numaidecât că nu sunt Nemţi."

La început, el admite că se găsesc şi printre Evrei oameni cumsecade, „că religia iudaică, ca orice religie", e bună. Consideră omorul ritual ca o stupiditate, o pură calomnie, iar cămătarului evreu el opune pe cămătarul creştin. Prin urmare, meseria de exploatator nu-i în funcţie de credinţă religioasă. Curând însă, el uită acest lucru. Peste tot nu vede decât influenţa nefastă a iudaismului. Descoperă că nu-i întreprindere, nu există escrocherie sau vreo afacere necurată, în care să nu fie amestecat un Jidan. Presa, literatura de proastă calitate, revistele şi cărţile pornografice, prostituţia şi localurile de perdiţie, toate, după Hitler, nu sunt decât produse ale rasei evreeşti. Ii e deajuns un examen sumar ca să fie convins, fără posibilitate de revenire.

Atât de pornit este împotriva acestei rase, încât spune că „n'ar vrea niciodată s'aibă relaţii de dragoste cu o Evreică, fiindcă ele put".

Acţiunea politică a primarului din Viena vine să-l întărească în credinţele sale. Doctorul Karl Lueger era şeful partidului social-creştin. Prin personalitatea sa şi forţa lui de atracţie, el izbutise să creeze partidului social-creştin o situaţie preponderantă.

După Hitler, Karl Lueger e cel mai de seamă primar pe care l-au avut Nemţii vreodată. Partidul social-creştin de sub conducerea lui Karl Lueger atacă deopotrivă pe socialişti şi pe Evrei. Faimosul primar al Vienei se mândreşte cu denumirea de antisemit, iar antisemitismul constitue unul din punctele principale

ale programului cu care partidul social-creştin câştigă simpatiile publicului vienez.

Hitler constată cu bucurie că ceea ce simte şi gândeşte el în chip nebulos, formează programul unui partid puternic, care are în fruntea lui un om vrednic şi de mare vază ca doctorul Lueger.

Un partid puternic, autoritatea unei persoane de mare prestigiu şi voturile Capitalei vin să confirme antisemitismul lui Hitler.

Are tot dreptul să creadă că vede clar şi judecă bine.

O altă influenţă care vine să întărească impresiile şi preocupările lui din copilărie, este aceea a partidului pangermanist din Austria. Acest partid, care avea în fruntea lui pe Schönerer şi Wolff, atacă cu violenţă monarhia Habsburgilor, guvernată de Slavi. Reproşează împăratului şi arhiducilor bunăvoinţa pe care o arată faţă de Cehi, Polonezi şi Ruteni. Partidul pangermanist era pornit împotriva Vienei cosmopolite, a funcţionarilor slavi dela *Balplatz*, împotriva deputaţilor slavi dela *Reichsrat*. Partidul n'avea decât o singură lozincă: „Austria este şi va rămâne germană".

Cam la fel simţise şi gândise Hitler încă din copilărie, când citea pe nerăsuflate istoria războiului din 1870 sau asculta lecţiile înflăcărate ale profesorului Leopold Poetsch.

Acestor sentimente şi gânduri care au frământat copilăria lui, partidul pangermanist le-a dat o bază teoretică.

Văzând cum oameni învăţaţi şi cu renume împărtăşesc aceleaşi idei ca şi dânsul, fiul unui mărunt slujbaş de vamă şi care până la vârsta de douăzeci de ani n'a ajuns decât să mâzgălească cărţi poştale, Hitler este în drept să se simtă îndrăzneţ şi încrezător în forţele sale. In ochii lui dispare umilinţa originii şi a situaţiei sociale pe care o ocupă. Aproape cu nimic nu se deosebeşte în judecata şi aprecierile sale de

oameni încărcaţi cu titluri academice şi care deţin ranguri înalte şi se bucură de celebritate.

Deşi îl atrage programul partidului, totuşi Hitler nu se înregimentează. Nu se împacă cu metoda de luptă a lui Schönerer şi Wolff. Găseşte că partidul e lipsit de vlagă, având un caracter prea teoretic. Ii convin mai de grabă întrunirile socialiştilor, cu temperatură ridicată, cu lozinci incendiare, cu demonstraţii grandioase. Apreciază violenţa de limbaj şi accentele patetice ale agitatorilor socialişti. In cei patru ani pe care-i petrece la Viena, în lipsuri, sbucium şi suferinţă, ideologia politică a lui Hitler prinde contururi bine definite : devine anti-marxist, antisemit şi pangermanist.

Cu această zestre ideologică va părăsi el capitala Austriei.

Din cauza ideilor sale politice, el vine în conflict cu tovarăşii lui de lucru. Aceştia, oameni duri şi încercaţi de necazuri, nu înţeleg să-şi piardă vremea în discuţii contradictorii. Revoltaţi de mentalitatea şi apucăturile burgheze ale lui Hitler, îl someză pur şi simplu să părăsească şantierul. Cu riscul de a rămâne fără lucru şi lipsit de ocrotire, refuză cu îndărătnicie să se înscrie în sindicat. Nu vrea să plătească, cu preţul libertăţii, foloasele de ordin material pe care i le oferă organizaţia de breaslă. Preferă să fie concediat decât să accepte jugul sindicatului. Simte că n'are nimic comun cu „turma".

După dânsul, „muncitorii formează o masă amorfă. Ei nu ştiu decât de burta lor, de băutură şi de muieri". Ii judecă pe toţi după cei câţiva lucrători pe care Hitler îi cunoaşte la azilul de noapte. Aceştia, aproape cu toţii, sunt nişte derbedei şi beţivani. Lucrătorul serios trăia retras, în sânul familiei ; pe acesta n'avea de unde să-l cunoască dânsul.

Refuzând cu încăpăţânare să facă parte din sindicat, Hitler rămâne fără lucru. Lipsit cu totul de mij-

loace, zile în şir rabdă de foame şi doarme sub cerul liber, hărţuit de gardişti.

Intr'o seară, chinuit de foame, îşi ia inima în dinţi şi cere de pomană unui trecător chefliu. Văzându-l bine dispus, şi-a închipuit că omul chefliu se va îndura să-i dăruiască câţiva creiţari. Dar în loc de ajutor, străinul ridică ameninţător bastonul.

Scena i-a rămas viu întipărită.

O bună bucată de timp, Hitler va fi nevoit să locuiască prin aziluri, laolaltă cu hoţii şi beţivanii. Seara, când se culcă pe patul tare, trebue s'aibă grijă să lege sdravăn ghetele de piciorul patului, ca să nu i le poată fura cineva, iar hainele le pune sub cap, drept căpătâiu.

Luni de-a-rândul se hrăneşte cu supa pe care o capătă gratuit pe la diferitele instituţii de binefacere. Cea mai mare parte din aceste cantine ca şi azilul de noapte din Meidling, erau opera unor Evrei. In această perioadă a vieţii sale, Hitler va găsi în Evreul Neumann un bun prieten. Acesta, deşi tot aşa de prăpădit ca şi dânsul, îi vine deseori în ajutor ; îi face rost de cămăşi şi îmbrăcăminte. Mult timp, Hitler va fi nevoit să se îmbrace cu redingota dăruită de Neumann. Cu haina aceasta sărăcăcioasă pe dânsul, Hitler părea caraghios. „Era pur şi simplu „ridicul", — spune unul din foştii lui prieteni, anume Henisch. „Imi amintesc, — continuă dânsul, — că, într'o zi, în faţa unui auditoriu numeros de lucrători, în timp ce el perora cu vehemenţă, un mucalit îi prinse poalele redingotei de bancă. O clipă după aceea, vroind să răspundă unuia care-l contrazicea, se ridică, sări înainte cu bancă cu tot, căzând în mijlocul hohotelor de râs".

Aşa era pe vremea aceea ; Dictatorul de astăzi al Germaniei trecea drept o persoană care stârneşte râsete. Mucaliţii îşi îngăduiau să facă posne, iar gloata petrecea pe seama lui.

In timp ce el se sbate în cea mai neagră mizerie,

dormind azi pe o bancă din grădina publică, mâine la azil, în tovărăşia tuturor lepădăturilor, hrănindu-se cu ceea ce poate căpăta din milă sau din vânzarea cărţilor poştale pictate de dânsul, tânăr în floarea vârstei, vede cum în jurul lui gâlgâie cu putere vieaţa.

Viena este într'o continuă sărbătoare. Echipajele elegante se ţin lanţ. Nopţile sunt luminate feeric de nenumărate focuri de artificii. Văzduhul răsună de chiote, de muzică şi de şoapte de dragoste. Peste tot se râde, se dansează, se petrece. Mii de orchestre şi de tarafuri de Ţigani cântă din zor valsuri, ciardaşuri, romanţe şi lieduri. La fiecare pas, perechi de îndrăgostiţi. Râs sglobiu, ciripituri, murmure şi şoapte te împresoară din toate părţile.

In acest oraş într'o continuă petrecere, Hitler scrâşneşte din dinţi şi strânge pumnii. In sufletul lui se strâng şiroaie de venin. Are dreptul la o altă vieaţă. Işi dă seamă de acest lucru. Nici în cele mai critice moment nu s'a lăsat doborît; a continuat să gândească, să reflecteze, să se instruiască. A citit cu sete şi lăcomie tot ce-i cădea în mână. Fiind necăjit şi lipsit de ocupaţie, căuta în lectură un refugiu, care să-l răsplătească de toate umilinţele şi necazurile îndurate. Anii petrecuţi la Viena n'au fost pentru dânsul ani prăpădiţi de geaba. In acest timp şi-a făcut o cultură de autodidact.

Oricare ar fi neajunsurile lipsei unei culturi sistematice şi academice, nu suntem îndestul de îndreptăţiţi să socotim acest lucru ca un mare cusur al lui Hitler. Dimpotrivă, poate suntem înclinaţi să vedem un merit.

Cu altă educaţie şi o altă disciplină intelectuală, e foarte cu putinţă ca Hitler să fi devenit un alt om. Formalismul academic ar fi sfârşit probabil prin a-i înnăbuşi originalitatea. Sunt firi care se frâng sub corsetul unor constrângeri. Cultura de autodidact a avut darul să nu-i altereze personalitatea. In schimb,

şi-a făcut ucenicia la cea mai bună şi sigură şcoală : la şcoala aspră a vieţii.

Hitler e cel dintâiu care-şi dă seamă de acest lucru.

„Datoresc acestei epoci faptul — scrie dânsul mai târziu — c'am devenit dur şi că pot fi aspru. De asemenea, tot mulţumită acestei epoci, am putut să mă smulg din zădărnicia unei vieţi uşoare, dăruind copilului răsfăţat care eram, o nouă mamă: nevoia."

Dar la 1912, sătul de această experienţă dureroasă, să hotărăşte să părăsească Viena.

Unii susţin că Hitler a plecat din Austria ca să nu facă serviciul militar. Versiunea ar putea să pară întemeiată. Hitler ura de moarte monarhia habsburgică. Nu era deloc dispus să slujească în oastea drăguţului de împărat, ca simplu soldat şi poate sub comanda unui ofiţer slav. Ce era mai cuminte, prin urmare, decât să dezerteze ? N'ar fi pentru dânsul nicio scădere şi desonoare, cum înclină s'o facă unii. A dovedit-o mai târziu, pe câmpul de luptă, că nu este omul care se dă în lături dela primejdie. Dar dezertarea lui Hitler nu-i deloc dovedită. Mărturiile publicate în corespondenţa social-democrată din Viena nu sunt suficiente şi concludente. Konard Heiden, autorul unui studiu documentat şi amănunţit asupra vieţii Führer-ului, nu pomeneşte nimic de dezertarea lui Hitler. Iar cum autorul, în cartea lui, nu-i deloc dispus să-l menajeze pe Hitler, nu înţelegem de ce a trecut sub tăcere un asemenea fapt, când el a relatat cât mai pe larg o mulţime de alte mărunţişuri.

Părăsind Austria, el duce cu sine o ură înverşunată împotriva monarhiei Habsburgilor.

„In timpul acestei epoci, — spune el, — aversiunea mea profundă faţă de monarhia Habsburgilor n'a făcut decât să crească. Mă convingeam din ce în ce mai mult că acest regim nu poate să fie decât spre nenorocirea germanismului.

Eram cu totul desgustat de conglomeratul de rase

care stăpâneau în capitala Imperiului ; eram desgustat de tot acest amestec de Cehi, Polonezi, Unguri, Ruteni, Sârbi, Croaţi, etc. ; dar mai cu seamă, între toate aceste popoare, eu deosebeam veşnicul ferment al desbinării dintre oameni ; Evreii şi iarăşi Evreii. Uriaşul oraş îmi apărea ca întruchiparea pângăririi raselor."

Cu astfel de gânduri şi sentimente pleacă Hitler din Viena.

Un nou capitol începe în vieaţa lui.

Ce-ar fi devenit Hitler, dacă ar fi continuat să rămână în Austria ?

Publicistul francez Michel Gorel, autorul unei cărţi asupra lui Hitler, avu curiozitatea să pună această întrebare unui mare ziarist vienez.

Fără pic de şovăială, gazetarul îi răspunde : „Un funcţionar poştal înăcrit sau un învăţător la ţară, arţăgos şi gâlcevitor".

In Germania, el a ajuns Cancelar cu puteri mai mari decât ale Kaiserului.

Cum s'a întâmplat această minune ? !

* * *

Venind la München, Hitler n'are naivitatea să-şi închipue că aici îl aşteaptă vreo situaţie excepţională şi strălucită.

E foarte bucuros să-şi poată aranja un rost cât se poate de modest şi să poată duce o vieaţă mai omenească şi mai puţin sbuciumată.

Dar schimbând locul, Hitler îşi schimbă şi norocul. Dela început, deşi e cât p'aci să fie dat afară de proprietăreasă, fiindcă nu plătise chiria, totuşi, Hitler se simte bine la München.

„Cineva care n'a văzut Münchenul, — spune dânsul, — nu cunoaşte Germania şi arta nemţească. Dar ceea ce m'atrăgea mai mult, era acel amestec de forţă

şi de artă, această perspectivă unică în felul ei care începe dela Hofbräuhaus şi merge până la Odeon şi dela Oktoberfest până la Pinacotecă."

Cu timpul, Hitler prinde rădăcini la München. Aci îl apucă războiul şi se înrolează în armată. După încheierea păcii, tot la München se gândeşte să se aciueze. In sfârşit, când soldatul Adolf Hitler porneşte acţiunea lui politică ; patria lui adoptivă nu-i este nici refractară, nici ostilă. Incetul cu încetul, fără să opună nicio împotrivire serioasă, se lasă cucerită de dânsul, îl înţelege, îl urmează, îl ridică pe scut.

Cu timpul, Münchenul devine leagănul mişcării naţional-socialiste. Aici îşi stabileşte Hitler cartierul general şi baza operaţiilor politice. In curând, Münchenul devine cetatea renaşterii naţionale.

In ochii a milioane de Germani, acest oraş capătă proporţii simbolice. Pentru Hitler, Münchenul e singurul oraş pe care-l îndrăgeşte cu patimă. Aici i-a surâs norocul.

In ziua când s'au împlinit două decenii dela venirea lui Hitler la München, fără voie, gândurile Führer-ului s'au întors cu douăzeci de ani în urmă.

La 1913, venea la München un om cu totul necunoscut, prăpădit, fără căpătâiu şi lipsit de orice perspectivă. Azi, e gloria şi speranţa Germaniei.

Când au aflat de acest lucru, foştii lui tovarăşi din vremea aceea au rămas înlemniţi de uimire.

Stând la sfat un flăcău şi o fată din München, aceasta din urmă îi aminteşte băiatului că Führer-ul de astăzi, nu-i decât una şi aceeaşi persoană cu Hitler pe care-l cunoşteau dânşii înainte de războiu.

La aflarea acestei veşti, foarte perplex, tânărul răspunde : „Cum, acel tânăr aşa de sfios să fie Hitler cel de astăzi ?"

Nu-i vine să creadă.

* * *

Impăratul Wilhelm avea pretenţia că este atotştiutor şi pe deasupra om înzestrat cu o mulţime de talente. Se credea savant, artist, diplomat, om politic şi militar desăvârşit. Pe lângă toate aceste însuşiri, mai avea mania să-şi închipue că este un foarte bun cârmaciu. De aceea, ori de câte ori călătorea cu yachtul imperial, ţinea cu tot dinadinsul să conducă singur vaporul. Dar fiindcă cei iniţiaţi ştiau că împăratul nu se pricepe la mânuirea cârmei şi pentru a înlătura primejdia unui accident, aveau grijă să instaleze o cârmă falsă, în timp ce vasul era condus în chip efectiv, în secret, de către un pilot de meşerie, priceput şi îndemânatic.

Ii lăsau astfel Kaiserului iluzia că el conduce vaporul. Datorită acestui artificiu, călătoria decurgea în cele mai bune condiţii.

Nu se întâmplă însă acelaşi lucru în vieaţa politică. In acest domeniu, lipsesc oamenii vrednici şi pricepuţi care să se substitue Kaiserului la cârma statului, lăsându-i suveranului iluzia guvernării.

Germania a avut, în decursul timpului, gânditori uriaşi, artişti de frunte, savanţi care au făcut epocă, generali vestiţi, dar a fost foarte săracă în oameni politici.

In asemenea condiţii, cârma statului german e lăsată la voia întâmplării. Cu toate aerele pe care şi le dă, Kaiserul nu-i stăpân pe mişcări şi frână.

O convorbire pe care a avut-o regele Carol cu unul din trimişii speciali ai împăratului Wilhelm, cu puţin timp înainte de izbucnirea războiului, oglindeşte foarte bine această stare de lucruri din Germania.

Kaiserul dorea să aibă părerea înţeleptului rege de pe tronul României.

„Imi este foarte greu, — răspunde regele Carol trimisului special, — ca să-i dau sfatul pe care mi-l cere. Intotdeauna s'a declarat campionul păcii în Europa ; a proclamat-o fără încetare, şi, dintr'odată, iată că-l apucă o dorinţă fierbinte de a turbura acea-

stă pace, şi aceasta fiindcă-i este teamă de un tânăr pe care i-ar fi foarte uşor să-l reducă la neputinţă, dacă ar dori-o cu adevărat. Poate că nu mă'nţelegi ; am să mă explic. Gândesc că nu este un secret pentru Dvs. că relaţiile dintre Impărat şi Kronprinţ sunt foarte încordate. Moştenitorul tronului e pe cale de a urzi cele mai primejdioase planuri împotriva tatălui său ; a izbutit să-şi facă o mare popularitate şi să strângă în jurul lui un partid considerabil, fiind gata ca, sub anumite inspiraţii, să meargă până la conspiraţie împotriva suveranului pe care-l învinuesc de laşitate faţă de Rusia. Oamenii acestui partid sunt aceia care au înnebunit pe de-a'ntregul pe împărat, făcându-l să se teamă că s'ar putea întâmpla, la un moment dat, să fie răsturnat şi înlocuit cu fiul său, în care partidul militar prusian vede pe viitorul răzbunător şi erou naţional.

Impăratul d-stră se teme de acest partid de opoziţie mai mult decât îşi îngădue ca s'o spună. Dacă ar fi chibzuit, ar dispreţui o campanie care, lăsată în voia ei, e sortită să sfârşească într'un eşec sigur ; dar el refuză s'admită că jumătate din atacurile îndreptate împotriva persoanei sale în presa franceză şi rusă, sunt inspirate şi, în anumite cazuri, plătite de partizanii fiului său din Berlin."

Şi regele Carol încheie convorbirea cu aceste cuvinte : „Ambiţiile acestui băiat, de bună seamă nu sunt cu nimic mai vinovate decât acelea pe care el însuşi le-a nutrit pe timpul scurtei domnii a tatălui său. Istoria se repetă. Wilhelm să-şi cerceteze adâncul sufletului său şi să-şi amintească că atâta timp cât va rămâne stăpânul, nimic supărător nu poate să iasă din militarismul sălbatic al fiului său" [1]).

Wilhelm însă n'a ştiut să fie cu adevărat stăpân acasă la dânsul. Mâinile lui au tremurat la cârma

1) Les dessous de la politiques en Orient, par un Allemand. Cap. X. II.

statului. Fără să-şi dea seama, s'a lăsat în voia valurilor şi a vânturilor. Peste câteva luni de zile dela această convorbire izbucneşte războiul mondial.

Hitler îl salută cu entuziasm.

„Pentru mine, — spune dânsul, — aceste ceasuri au fost mântuirea din penibilele impresii ale tinereţii mele. De ce m'aş ruşina să mărturisesc astăzi că, sub stăpânirea unui entuziasm general, am căzut în genunchi, mulţumind cerului din tot sufletul meu, că mi-a dăruit fericirea să pot trăi într'o astfel de epocă."

In naivitatea lui, Hitler crede că „războiul din 1914 n'a fost impus maselor, ci, dragă Doamne, el a fost dorit de întregul popor german". Ar vrea să sboare pe front cu primele regimente, dar el e supus austriac şi n'a făcut armata.

In ziua de 3 August îşi ia inima în dinţi şi înaintează direct şi urgent regelui Bavariei o cerere, în care îl roagă să binevoiască să-l primească ca voluntar într'unul din regimentele bavareze.

Aşteaptă răspunsul cu cea mai mare nerăbdare. Ii e teamă de un refuz. In acest caz, s'ar putea întâmpla ca poliţia din München să-l predea în mâna autorităţilor austriace, ca să fie încorporat în rândurile armatei aliate. O astfel de perspectivă îl înnebunea de ciudă şi mâhnire. „Deschizând cu mâna tremurândă plicul oficial dela Cancelarie, când am văzut că cererea mea e acceptată şi că era chiar însoţită de ordinul de a mă prezenta la un regiment bavarez, bucuria şi recunoştinţa mea n'au cunoscut margini.

Câteva zile mai târziu, eram îmbrăcat în uniforma pe care n'am scos-o decât după şase ani. Atunci începu pentru mine, ca şi pentru orice German, timpul cel mai de neuitat şi sublim din viaţa mea pământească."

Incorporat în regimentul 16 de rezervă bavarez, Hitler e trimis să facă instrucţie militară. Perioada

de pregătire durează zece luni de zile. Soldatul Adolf Hitler e întristat şi îngrijat totdeodată că e silit să stea departe de câmpul de luptă.

„Singura neliniște care mă tulbura pe vremea aceea, — scrie el, — era aceea de a nu sosi prea târziu pe front. Aceasta mă'mpiedeca deseori să am parte de liniște. La vestea fiecăreia din biruințele noastre şi de eroismul soldaţilor germani, se amesteca întotdeauna puţină amărăciune în bucuria mea. Orice nou succes al trupelor noastre micşora pentru mine şansele pe care le aveam de a participa la izbândă."

Nu bănuia că războiul e de lungă durată. Bătălia dela Marna nu-i sdruncinase cu nimic încrederea în victoria finală. Ii lipseau pătrunderea şi intuiţia necesară ca să vadă realitatea hâdă, dincolo de păienjenişul aparenţelor înşelătoare. Singura lui grijă era ca nu care cumva să sosească izbânda înaintea plecării sale pe front.

Socotea un asemenea fapt ca o adevărată catastrofă.

Deşi trecuse de douăzeci şi cinci ani, totuşi rămăsese cu mentalitatea de adolescent. Privea războiul nu ca un măcel înfiorător, ci ca un cadru superb de epopee sublimă.

La 1915, în plin război mondial, Adolf Hitler nu se deosebea, ca mentalitate şi naivitate, de liceanul care, cu zece ani în urmă, se entuziasma de istoria războiului din 1870.

Parcă n'au trecut anii şi viforniţa vieţii peste dânsul.

Dar, în sfârşit, după o aşteptare înfrigurată de aproape un an de zile, soseşte ziua cea atât de mult dorită, când primeşte, în Flandra, botezul focului. Iată cum descrie Hitler emoţia primelor clipe de luptă: „Fiecare dintre noi se simţi în chip brusc atras înainte, cu privirea înfrigurată, mereu tot mai ascuţită, până în clipa când, deodată, ne pomenim

corp la corp, peste câmpuri de sfeclă şi împrejmuite cu mărăcini. Dar acordurile unui cântec răsunară în depărtare, apropiindu-se din ce în ce mai mult de urechile noastre ; ele sboară din companie în companie şi, chiar în clipa când moartea începuse secerişul în rândurile noastre, am început şi noi să cântăm acelaşi cântec pe care şi noi la rândul nostru l-am transmis mai departe : *Deutschland, Deutschland über alles, über alles in der Welt*".

Nicăieri nu se simte Hitler mai bine ca pe front. Singur pe lume, n'are pe nimeni la care să se gândească şi de care să se simtă legat ; nici părinţi, nici rude, nici soţie sau copil, nici măcar o ibovnică. Nimeni care să-i ducă dorul şi să se intereseze de dânsul. Hitler poate e singurul soldat din toată armata germană care n'a primit, în cursul întregului război, niciun pachet.

El priveşte cu melancolie cum ceilalţi camarazi primesc mereu scrisori şi pachete. Numai dânsul n'are parte de o astfel de bucurie.

In glumă, câte un camard îi spune : „Cred că buna ta prietenă ţi-a mai scris".

Hitler simte cum i se sfâşie inima de durere.

In asemenea condiţii, e foarte firesc ca toate gândurile lui să fie absorbite de Germania. Asupra patriei germane îşi revarsă dânsul tot focul pasiunii sale. Nu trăieşte decât pentru gloria şi strălucirea patriei.

Imediat ce se vindecă de rănile căpătate pe câmpul de luptă, Hitler cere să fie reprimit cât mai repede pe front. In dosul frontului se simte un desrădăcinat. Nu-i priesţe decât atmosfera tranşeelor, cu spectrul morţii în faţa şi tensiunea morală ridicată. Preferă răpăitul mitralierelor şi bombardamentul de artilerie, atmosferei asfixiante din dosul frontului.

In interiorul ţării, populaţia, sătulă de prăpădul războiului, de mizerie şi de lipsuri, doreşte pacea. In spatele frontului eroismul războinic e o notă demo-

dată. La ce foloseşte gloria militară, unei mame care şi-a pierdut nădejdea vieţii şi sprijinul bătrâneţii! Copilul rămas orfan de tată blestemă războiul care-l lasă în bătaia tuturor vânturilor şi nevoilor. Şirul de schilozi care se îngroaşă pe fiecare zi ce trece, ameninţând să facă din Germani un popor de mutilaţi, e un spectacol cât se poate de dezolant. Numai bieţii dascăli se încearcă să vorbească elevilor de blazonul celor mutilaţi pe câmpul de onoare. Nu-i ascultă nimeni. Războiul a ucis copilăria unei întregi generaţii. Această stare de spirit care domneşte în dosul frontului, Hitler o atribue Evreilor. Nici nu se putea altfel.

Fără să luăm drept bune toate poveştile care circulă cu privire la isprăvile vitejeşti săvârşite de Hitler, un lucru rămâne bine stabilit: Adolf Hitler şi-a îndeplinit cu cea mai mare conştiinciozitate datoria de soldat. In toate privinţele a fost un ostaş model. Va trebui s'o recunoască şi cei mai îndârjiţi adversari.

Pentru actele lui de bravură el e citat pe ordinul de zi al regimentelor, decorat cu Crucea de Război clasa II-a iar pe la sfârşitul războiului i se acordă cea mai înaltă distincţie de care poate fi vrednic un soldat, Crucea de Fier clasa I.

Unii se întreabă: De ce Hitler n'a ajuns decât simplu caporal, după patru ani jumătate de război, într'o vreme când era aşa de mare nevoie de subofiţeri? Unul dintre superiorii lui spune că era „modest şi din această cauză nu atrăgea atenţia". „Făcea ceea ce avea de făcut, fără multă vorbă".

In schimb, comandantul lui de companie declarase că „nu va face niciodată un subofiţer din acest isteric".

Faptul că Hitler n'a obţinut în armată decât gradul de caporal nu-i de loc de natură să-i micşoreze meritele.

*

Ultimele luni de război. Speranța în victorie se mistuise odată cu intervenția Americii. Acum nu se vorbea decât de salvarea onoarei. Majoritatea soldaților însă se sinchisea prea puțin de asemenea preocupări. Ei erau îngrijorați de soarta celor de acasă, care trăiau în lipsuri și în mizerie. După patru ani și mai bine de luptă, bieții oameni erau dornici de cămin și de pace.

Hitler însă, om singur și fără rost pe lume, era sclavul cuvintelor sonore. El nu știa decât un singur lucru, că trebue salvată onoarea Germaniei. E aproape inuman în ținuta lui eroică. Se străduește să ridice moralul camarazilor săi, îndemnându-i la luptă, la rezistență, la acte de bravură. Acest exces de zel îi face pe mulți să-l ia drept nebun. Unii râd pe înfundate, iar majoritatea îi întoarce spatele. Oamenii au altceva mai bun de făcut decât să asculte aiurelile unui om care nu-i în toate mințile. El continuă însă să aibă aceeași atitudine dârză și neînduplecată, până când e scos afară din luptă, din cauza unei noui răni pe care o capătă tocmai pe la sfârșitul războiului.

In seara zilei de 13 spre 14 Octombrie 1918, pe când Hitler se afla pe frontul Ypres, în partea de Sud, Englezii deslănțue un puternic bombardament cu gaze. „Era gazul ale cărui efecte noi nu le cunoșteam decât în măsura în care ele se manifestau pe corpul nostru. Eu, unul, a trebuit să le simt chiar în aceeași seară. In ziua de 13, la asfințit, pe când ne găseam pe o colină la Sud de Werwick, ne-am pomenit sub un bombardament continuu cu obuze de gaz. Bombardamentul a ținut toată noaptea cu mai multă sau mai puțină intensitate. Pe la mijlocul nopții, cea mai mare parte dintre noi au fost evacuați; câțiva au trebuit să se sfârșească pentru totdeauna. Dimineața mă cuprinse o durere care sporea din cincisprezece în cincisprezece minute și la ceasurile șapte, poticnindu-mă și clătinându-mă, mă târîi în dosul frontului,

cu ochii înflăcărați. Câteva clipe mai târziu, ochii mei se schimbară în cărbuni aprinși și în jurul meu se făcu întunerec beznă."

*

Nicio lună de zile dela data rănirii lui Hitler. Intr'o noapte dela începutul lui Noembrie, o limuzină cu perdelele lăsate sboară în goană nebună spre granița Olandei. La volan, un ofițer de stat major. Din când când în când, un glas răstit se adresează șoferului: „Mai repede, mai repede", ca și cum mașina nu mergea și așa destul de repede.

In zorii zilei de 10 Noembrie 1918, limuzina ajunse la granița Olandei. Din ea coboară un general îmbrăcat în mare ținută. Prezentându-se funcționarului dela vamă, îi spune: „Eu sunt Wilhelm, împăratul Germaniei. Am abdicat. Solicit ospitalitatea Țărilor de Jos și a Reginei Wilhelmina". In acest chip a înțeles Kaiserul să-și încheie cariera.

Hitler se găsea la spitalul militar din Pasewalk, când a aflat de abdicarea împăratului și izbucnirea revoluției. Vestea a fost adusă la spital de un grup de marinari, care venise în numele Sfatului soldaților, lucrătorilor și marinarilor să anunțe evenimentele.

Hitler nu mai poate de durere și de ciudă. Se mângâie numai cu nădejdea că poate la mijloc nu-i vorba decât de niște mișcări răzlețe, fără urmări, repede înnăbușite. Dorește din adâncul sufletului ca totul să nu fie decât svonuri lipsite de temeiu. Adoarme cu această iluzie.

A doua zi, un pastor bătrân și pipernicit, cu o redingotă lungă și demodată, își face intrarea în sala spitalului unde se găsea Hitler.

Moșneagul, cu glasul stins, a început să vorbească bolnavilor, comentând după ziar ultimile vești.

„Copiii mei, — le spune dânsul,— împăratul a abdicat. Prințul Max de Baden a cedat puterea sociali-

stului Ebert, care a constituit un sfat al comisarilor poporului. Republica a fost proclamată. Armistițiul va fi semnat mâine. Să ne rugăm Domnului să nu părăsească poporul nostru în aceste grele încercări, să-l aibă sub paza și grija atotputerniciei sale." Și cu glasul înmuiat în lacrămi, bătrânul pastor vorbește de serviciile aduse de către Hohenzollerni, Prusiei și Germaniei.

„In mica sală a spitalului,— scrie Hitler,— o amărăciune pustiitoare apasă pe sufletul tuturora." Când pastorul termină, spunând că de acum înainte Germania este la cheremul învingătorilor, nimeni nu-și mai poate stăpâni plânsul. Lacrămile curg șiroaie pe obrazul tuturora.

Dar cel mai îndurerat și mai abătut dintre toți e Hitler. El trăiește în toată intensitatea ei tragedia înfrângerii. Nu-i însă omul care să se lase doborît de durere. Găsește că este de datoria lui să lupte din răsputeri, pentru mântuirea patriei. S'a hotărît să facă politică. Pe această cale speră să ajute la ridicarea țării sale.

Cine era însă dispus, pe vremea aceea, să ia în serios pe un soldat obscur, pe jumătate orb și bolnav de isterie?

* * *

La izbucnirea războiului, între Lenin și Zinoviev are loc următorul rămășag, rămas celebru:

— Vei vedea, — îi spune Zinoviev, că d-nii social-democrați germani nu vor îndrăsni să voteze contra guvernului pe chestia creditelor de război; se vor abține.

— Nu, — răspunde Lenin. Nu sunt chiar așa de lași. Fără îndoială că nu vor combate războiul, dar pentru ușurarea conștiinței lor, vor vota contra, fie chiar și din teama de a nu-și răzvrăti, împotriva lor, muncitorimea.

Au pierdut amândoi. Socialiştii germani n'au avut curajul nici măcar să se abţină. Au găsit nimerit să voteze creditele de război.

Când soseşte în Elveţia numărul din *Vorwärts*, în care era darea de seamă a şedinţei Reichstagului din ziua de 4 August, Lenin susţine că trebue să fie la mijloc o mistificare din partea marelui Cartier general german.

Nu credea că social-democraţia germană, care trecea drept avantgarda socialismului internaţional, să fie aşa de nătângă şi de laşă. Nu de geaba era socotită cea mai puternică şi cea mai bine organizată. Pe toţi îi impresiona numărul considerabil al membrilor, fondurile destul de apreciabile de care dispunea partidul, noianul publicaţiilor cu conţinut socialist, calitatea şi mulţimea doctrinarilor, tirajul gazetelor, nivelul ridicat al maselor şi admirabila lor disciplină.

Când Lenin află de cele întâmplate în Germania, s'a crezut îndreptăţit să exclame: Internaţionala a doua a murit!

Intr'adevăr, social-democraţia germană n'a ştiut să fie la înălţimea evenimentelor şi a misiunii sale istorice. S'a văzut acest lucru mai cu seamă după război, când socialiştii germani, datorită împrejurărilor, au ajuns la cârma statului.

Era momentul cel mai prielnic ca să curme cu trecutul şi să inaugureze o eră nouă în vieaţa politică a poporului german. Infrângerea sleise până la istovire puterea de rezistenţă a păturii conducătoare, a cercurilor militare şi a elementelor reacţionare.

Drumul era liber pentru reforme şi adâncirea revoluţiei.

Trebuia să deparaziteze aparatul de stat, să deposedeze pe nobili, să exproprieze pe latifundiari, să socializeze industria, să confişte averile de război, să creeze o armată nouă, însufleţită de spirit revoluţionar.

Majoritatea partidului însă, cu Ebert în frunte, se

străduește să pună cât mai repede capăt revoluției care izbucnise fără știrea lui și care-l adusese la putere, contrar voinței sale.

Biet birocrat, ridicat din rândurile muncitorimii, era lipsit și de orizont și de suflu revoluționar. Era tipul socialistului german, reformist și legalist.

Șef al partidului muncitoresc și președinte al republicii, nu găsește altceva mai bun de făcut decât să instaleze o linie telefonică secretă, prin care să comunice direct cu Marele Cartier General al mareșalului Hindenburg, care în fond era un adversar al revoluției. El socotea de datoria sa de a continua să se sprijine în stat și societate, pe vechile forțe.

Republica democrată se preocupă mai mult de interesele celor 13.000 de junkeri, decât de adevăratele interese naționale. In 1932, se acordă la 12.000 de țărani ajutoare bănești care se ridică la suma de 69 milioane mărci, în timp ce 722 de mari proprietari încasează dela stat frumoasa sumă de 60 milioane mărci ; și toate aceste lucruri sub un guvern socialist.

Numai Karl Liebknecht și Roza Luxemburg încearcă să adâncească revoluția, căutând să-i fixeze țeluri și să-i dea amploarea cuvenită. E poate singurul German care are curajul să strige compatrioților săi : „adevăratul dușman e la noi în țară".

Dar Karl Liebknecht, luptător socialist încercat, apărător fanatic al cauzei muncitorești, moare împușcat ca un câine din ordinul ministrului social-democrat Noske, iar corpul lui e asvârlit ca un stârv, într'un canal. Abia după o săptămână se îndură să-l pescuiască. A urmat la rând asasinarea lui Erzberger, Rathenau, deputatul Gareis și atentatele împotriva ex-cancelarului Scheideman și a ziaristului Maximilian Harden. Și, lucru de neînțeles, în timp ce Ebert și Noske, cu ajutorul generalilor, înnăbușă în sânge și fără pic de milă mișcarea muncitorească din München, Hitler e lăsat să-și facă de cap. In fața

asalturilor repetate şi din ce în ce mai impetuoase pe care acest venetic le dă împotriva republicii, conducătorii nu se gândesc să emită nici măcar un mandat de expulzare. Ba ceva mai mult; în 1928, preşedintele Reichstagului, socialistul Löbe ca şi Grzesinschi, Ministrul de Interne al Prusiei, tot un socialist, intervin cu insistenţă pentru ridicarea interdicţiei lui Hitler de a vorbi în public.

„O interdicţie mai lungă nu este cu putinţă într'un stat democrat", notează cu candoare, pe marginea referatului, demnitarul pus să păzească interesele republicii.

Numai un funcţionar însărcinat cu facerea raportului, vede situaţia în adevărata ei lumină.

„Avem destui idioţi la noi în ţară, ca să mai fie nevoie să mai importăm şi din altă parte", — raportează dânsul superiorilor săi. Dar acest om cu judecată sănătoasă, cu vederea clară şi simţul răspunderii, era simplu funcţionar şi nu ministru.

N'au fost deajuns greşelile săvârşite de socialişti; a trebuit să vie şi partidul comunist să aducă apă la moara fasciştilor. Datorită greşelii de neiertat săvârşită de comunişti de a menţine candidatura şefului lor la preşedinţia republicii, s'a ajuns la căderea candidatului democrat Dr. Marx şi la alegerea lui Hindenburg.

Cu instalarea mareşalului în fruntea republicii s'a abătut cursul istoriei.

Nici măcar în ceasul al douăsprezecelea comuniştii nu se desmeticesc.

In preajma venirii lui Hitler la putere, Brauer îi spune lui Ernst Torgler, şeful grupului comunist din Reichstag:

— Torgler, este timpul; vezi ce se petrece în ţară. In sfârşit, nu pricepeţi că trebue să mergem mână în mână?

— Ne vom păzi de aşa ceva, răspunde Torgler. Trebue ca naziştii să ia puterea. In patru săptămâni,

toată muncitorimea se va găsi strânsă în jurul partidului comunist.

Acelaşi limbaj îl ţine lui Brauer şi un înalt diplomat sovietic.

— Nu ! Trebue ca ei (naziştii) să ia acum puterea, ca să se termine în sfârşit cu această luptă care durează de atâţia ani. In patru săptămâni, comuniştii vor avea în spatele lor întreaga muncitorime.

In asemenea condiţii, drumul lui Hitler era liber.

Nu-i nimeni care să apere republica.

In momentele cele mai hotărîtoare pentru soarta democraţiei germane, ministrul Braun, care trecea chipurile drept un om energic, îşi vede de nevoile lui şi n'are altă grijă mai mare decât să-şi caute de sănătate. Ca să se spele de răspundere, găseşte cu cale să-şi înainteze demisia. Urmăreşte evenimentele din pat, citind gazetele.

In faţa asaltului care se dă republicii democrate, Severing, altă somitate a partidului, se mulţumeşte să declare că el „cedează în faţa forţei".

Când von Papen anunţă miniştrilor socialişti că sunt concediaţi, Severing crede că n'are altceva mai bun de făcut decât să spună sentenţios : „De acum înainte, evenimentele aparţin istoriei universale".

Ce spectacol lamentabil ! Social-democraţia germană a capitulat în chip ruşinos. Câtă deosebire între dânsa şi tânăra democraţie din Spania. Aceasta din urmă a stârnit admiraţia lumii întregi, prin virilitatea şi eroismul de care a dat dovadă.

In rezistenţa şi martirajul ei, democraţia spaniolă poate privi cu încredere viitorul.

Cine nu ştie să moară, n'are dreptul să trăiască.

Social-democraţia germană şi-a meritat soarta. A murit prin persuasiune. Şi câte speranţe se puneau în social-democraţia germană ! Era socotită avantgarda socialismului internaţional.

* * *

Era prin vara anului 1919. După înfrângere şi revoluţie, toată Germania era molipsită de politică. Partidele răsăreau ca ciupercile. Oricine se credea îndreptăţit să întemeieze un partid politic. Printre cei care nutreau asemenea gânduri, dar n'aveau destulă energie ca să păşească la înfăptuire, era ziaristul şi scriitorul Dietrich Eckart din München. Acesta era un tip de boem interesant, de talie mijlocie şi îndesat, cu capul ras şi ochii mici, şi îi plăcea să bea şi să înjure. Cea mai mare parte din timp, publicistul Dietrich Eckart şi-o petrecea pe la berăria Schvabing, pălăvrăgind.

Printre înjurături şi câteva pahare de bere, expunea, celor care vroiau să-l asculte, programul său politic şi felul cum înţelege să-şi organizeze partidul. Partidul preconizat de dânsul trebuia să lupte împotriva Jidanilor şi a bolşevicilor.

„Va trebui să fie un partid burghez german, — explica el cu seriozitate. Lucrătorul este şi el tot un burghez, când este un compatriot german. Orice burghez sau ţăran care are o casă, este dânsul un capitalist sau trântor? El e nevoit să muncească pentru a-şi păstrat avutul şi proprietatea. Trebue să se sfârşească cu invidia, dar totodată trebue să se sfârşească şi cu fudulia bogaţilor. Trebue să redevenim simpli."

Dar partea cea mai interesantă este aceea care se referă la persoana şefului.

„Partidul trebue să aibă în fruntea lui un tip care să nu se teamă de ţăcănitul mitralierelor. Trebue ca plebea să tremure în pataloni de frică. Nu pot să mă servesc de un ofiţer, deoarece poporul nu-l mai respectă. Cel mai bun ar fi un lucrător care să se priceapă să flecărească. Ah dacă! dacă Noske n'ar fi fost un... — şi-i trage o înjurătură din alea strașnice. Nu-i nevoie ca şeful partidului meu să fie prea deştept. Politica e cea mai neroadă meserie de pe lume şi la noi orice ţaţă dela hala din München se pricepe tot aşa de bine ca şi deputaţii dela Weimar. Un mai-

muțoiu îngâmfat care știe să dea un răspuns nimerit roșilor și care nu-și ia tălpășița în spinare cum vede că se învârtește un scaun în jurul său, pentru mine are mai mult preț decât o duzină de profesori care tremură și au pantalonii umezi când se află în fața realității. De asemenea, șeful va trebui să fie un celibatar. Atunci vom avea femeile cu noi."

In vremea când Dietrich Eckart rostea aceste cuvinte, trăia la München un soldat obscur cu numele de Adolf Hitler. Era un om fără meserie și fără niciun rost în lume.

In copilărie n'a putut să isprăvească școala secundară. Respins dela Academia de Pictură ca și dela Școala de Arhitectură, a fost rând pe rând lucrător, desenator de cărți poștale, zugrav și o bună parte de timp, oaspe al unui azil de noapte. Dela 1914 până la 1920, și-a găsit un rost în armată.

După războiu și revoluție, neavând altceva mai bun de făcut, năzuiește să conducă destinele poporului german.

La început, nimeni nu-i dispus să-l ia în seamă. Cu timpul însă se impune. O caricatură de partid îi dă prilejul să se manifeste. Sub impulsul lui, minisculul și ridicolul partid muncitoresc german e smuls din obscuritate și îmbrâncit pe calea succeselor răsunătoare. Cu toate protestele și avertismentele președintelui Harrer, Hitler organizează întruniri din ce în ce mai numeroase și mai reușite. In zadar susține Harrer morțiș că Hitler nu-i un orator veritabil. Mulțimii îi place să asculte pe acest soldat cu fața suptă și care știe să atace cu vehemență și să izbească sdravăn cu pumnul în masă. Cele două subiecte de predilecție pe care le tratează Hitler în discursurile și conferințele sale, sunt: Versailles și Brest-Litovsk și răspunderile războiului din 1914.

Fără să se preocupe prea mult de adevărul istoric, răstălmăcind cu îndemânare datele, Hitler scoate Germania basma curată, asvârlind întreaga vină pe

seama aliaţilor. Cu pathos şi siguranţă vorbeşte de mărinimia Germaniei cu ocazia păcii dela Brest-Litovsk, în contrast cu spiritul hrăpăreţ şi banditesc al tratatului dela Versailles. Aliaţii sunt puşi la stâlpul infamiei. Mulţimea e încântată. Hitler îi măgulește vanitatea, îi biciuește mândria, îi inoculează încredere.

Germaniei învinse, el îi spune: „Să nu te chinuiască deloc ruşinea înfrângerii. Tu n'ai pierdut războiul mondial, dimpotrivă, de fapt tu l-ai câştigat. Nenorocirea ta a fost că nu ţi-ai dat seama de otrava pe care o purtai în corpul tău, de mâna perfidă care, tocmai în clipa când erai pe cale de a birui pe un duşman care era egalul tău, şi fără ca tu să te fi îndoit, te-a doborît, datorită şireteniei diavoleşti a unui om de rasă inferioară. Tu ai ţinut piept Angliei, ai strivit pe Ruşi, ai bătut pe Francezi, dar tu n'ai luat în seamă scârboşenia de Jidan. Mântuieşte-te de Jidani şi data viitoare vei învinge".

Tuturor celora care, din cauza împrejurărilor, nu pot să-şi facă rost în vieaţă, deşi sunt în posesia unor studii universitare, Hitler le spune: „Dacă ţi-ai pierdut averea, dacă vezi drumul închis şi nu zăreşti nicio perspectivă, dacă eşti silit să duci vieaţa unui lucrător, deşi ai în buzunar diploma unei Universităţi, nu pleca capul, ci luptă pentru Statul naţional-socialist, unde totul va merge bine. Căci statul naţional-socialist nu va distribui posturile înalte, după naştere, avere, situaţie socială, ci după meritele personale".

După câteva luni de zile numai dela intrarea lui Hitler în partid, partidul muncitoresc german e de nerecunoscut. Cu începere dela 24 Februarie 1920, el devine partidul social-naţional. Noul partid are sediu, fonduri, iar foarte curând şi un ziar. De unde, la început, casa partidului nu dispunea decât de şapte mărci jumătate, în Noembrie 1923, suma fondurilor se ridică la 170.000 mărci aur. Cât progres numai în trei ani de zile!

Şi acest lucru datorită aproape exclusiv lui Hitler. El este organizatorul şi animatorul partidului.

Pe front, Hitler a învăţat dela aliaţi să preţuiască marea însemnătate a propagandei. L-a impresionat în chip deosebit felul cum conducătorii Antantei, Wilson, Lloyd George, Clemenceau, Wickam Steed, se pricepeau de minune să mobilizeze energia vitală a popoarelor şi să le menţină moralul ridicat, fluturând în faţa lor mirajul unui ideal, pentru care să lupte şi să spere. Dela aliaţi a învăţat Hitler arta propagandei.

Germaniei învinsă şi umilită, decimată de lipsuri şi şomaj, Hitler îi făgăduieşte o eră de renaştere, revanşă şi prosperitate.

Pentru tot ceea ce oferă, nu cere în schimb decât încredere în dânsul şi doctrina naţional-socialistă.

Mulţimii doritoare de spectacole, Hitler îi oferă aproape zilnic demonstraţii cât mai impunătoare, defilări cu muzici, uniforme, embleme şi drapele.

In marş cadenţat, îmbrăcaţi în cămăşi cafenii, batalioanele de asalt cutreieră oraşele, cântând:

„Copilo brună, de ce plângi atât de mult? Un tânăr ofiţer din batalioanele de asalt ale lui Hitler mi-a furat inima..."

Fetele se uită galeş la şirurile de tineri care defilează, iar cântecul sboară din gură'n gură. In toată Germania răsună imnurile partidului hitlerist: „Omul dela munte se coboară la câmp, ţăranul îşi părăseşte plugul, tineretul nu mai vrea să fie rob mojicilor, şi dela Alpi până la mare răsună, în vârtejul bătăliei germane, cântecul care face să tremure pe Iuda: lanţurile se rup şi luna lui Mai ne surâde. O, Germanie, ridică-te! Pentru tine-i libertatea".

Uniformele, insignele, steagurile, salutul şi cântecele devin lucruri foarte importante pentru propaganda naţional-socialistă.

Hitler a căutat să facă din muzică şi steaguri un element esenţial al celor mai neînsemnate întruniri.

El nu se mulţumeşte numai să conceapă în linii generale planul propagandei ; se ocupă până şi de cele mai mici amănunte. Pierde zile întregi cu desemnarea drapelului şi a insignelor, stabileşte proporţiile colorilor.

Negrul, albul şi roşul erau colorile vechiului imperiu, „cel mai radios acord de tonuri care poate fi posibil", spune Hitler. Dar dânsul nu vrea să reia pur şi simplu vechiul steag, ci să-l reînnoiască, deoarece, spune Hitler : „Noi nu vrem să reînviem vechiul imperiu care s'a prăbuşit din cauza propriilor sale greşeli, ci să clădim un stat nou".

Steagul naţional-socialist, ca şi orice altă insignă a partidului, se compune dintr'o cruce încârligată, neagră, cuprinsă într'un cerc alb, aşezat pe un fond roşu.

„In culoarea roşie, — spune Hitler, — noi vedem ideea socială a misiunii; în cea albă, ideea naţională, iar în crucea încârligată misiunea în lupta pentru izbândă a omului arian şi care va însemna în acelaşi timp izbânda principiului muncii creatoare, care a fost şi va fi întotdeauna antisemită."

Intrunirile sunt regisate cu multă grijă şi artă. Sala e fastuos împodobită cu steaguri şi ghirlande. Predomină culoarea roşie. Hitler vrea să bată pe socialişti cu propriile lor arme. Muzica cântă, corul de asemenea. Batalioanele de asalt, cu steagul în frunte, se înşirue pe două rânduri. Mulţimea cântă şi strigă „Heil Hitler !" Hitler se lasă aşteptat. Sala e înfierbântată de muzică, de strigăte, de entuziasm colectiv. Statul major apare pe scenă. Hitler încă n'a sosit. Un fruntaş anunţă că şeful e reţinut de unele întrevederi politice importante. Incordarea sporeşte. In sfârşit, după o aşteptare care uneori durează aproape două ceasuri, Hitler soseşte. Sala îl primeşte în picioare, cu braţul întins, în urale şi strigăte de „Heil Hitler !" Corul cântă, batalioanele de asalt dau onorul, steagurile se închină.

Hitler e stană de piatră. Salută mulţimea, cu braţul

întins, apoi îşi pune cruce mâinile la piept, aşteptând să se potolească freamătul sălii.

Incepe: „Dragii mei concetăţeni. Poate că sunt mulţi între voi care-şi zic socialişti internaţionali. Ce înseamnă, cu adevărat, acest cuvânt: internaţional? Da, ştiu, lucrătorul neamţ este frate internaţional cu lucrătorul chinez, cu cel malaez şi cu Rusul analfabet; toţi aceşti oameni îi sunt, de bună seamă, cu mult mai aproape decât patronul său care, de fapt, nu este şi dânsul decât tot un Neamţ. Bunul meu prieten, nu spune că nu, deoarece în chipul acesta v'au bătut la cap ani în şir. Şi voi aţi crezut. Dar în realitate nu există decât o singură internaţională, şi aceasta nu poate să existe decât în măsura în care se întemeiază pe o bază naţională: aceasta este internaţionala dictatură a burgheziei evreeşti. Ea este opera unui singur popor care are o obârşie comună, o religie comună şi o limbă comună; de fapt, Jidanii vorbesc toţii cu mâinile lor".

Şi atacul împotriva Evreilor continuă viguros şi într'o formă cât se poate de plastică.

„Jidanul n'a devenit mai sărac. El se umflă în pene din ce în ce mai mult şi dacă nu vreţi cumva să credeţi, priviţi în staţiunile noastre climaterice. Veţi găsi acolo două feluri de persoane: Neamţul care merge după atâta timp pentru prima dată ca să respire aerul curat şi să se odihnească, iar Evreul ca să slăbească. Şi mergeţi în munţii noştri. Pe cine credeţi că veţi întâlni, încălţaţi în minunaţi bocanci galbeni, cu ruksacuri elegante în spinare? Şi de ce sunt ei acolo? Şi stau acolo, sus la hotel, de cele mai multe ori până la sosirea trenurilor; şi unde se opreşte trenul, acolo se opresc şi dânşii. Şi roiesc acolo, pe o rază de un kilometru, ca muştele în jurul unui stârv.

Dar toţi aceştia care se învârtesc acolo, nu fac parte din clasa noastră muncitoare; nu sunt nici intelectuali, nici oameni de-ai breslelor. Foarte adesea îi veţi întâlni pe aceşti muncitori, îmbrăcaţi în haine

jerpelite, străbătând culmile de primprejur, sfiindu-se să se arate în această atmosferă parfumată, cu îmbrăcămintea lor veche din 1913 sau 1914."

Tabloul înfăţişat de Hitler în colori vii şi pătrunzătoare izbeşte imaginaţia auditorului. Fiecare are în faţa ochilor scena dela munte, cu Evreii elegant îmbrăcaţi care merg în vilegiatură ca să slăbească, în timp ce Germanul, din cauza îmbrăcămintii sărăcăcioase, e silit să se strecoare cu sfială prin locuri mai puţin umblate.

La întrunirile partidului naţional-socialist, nimeni nu îndrăsneşte să ia cuvântul în contradictoriu. Aşa ceva nu îngădue Hitler. Oameni cu spiritul critic şi simţul censurii nu sunt deloc pe placul naziştilor. Hitler îi dispreţueşte şi-i consideră plaga Germaniei. Publicul trebue s'asculte, s'aprobe şi să aplaude.

La început, socialiştii au încercat să zădărnicească întrunirile tânărului partid rasist. Se bizuiau pe forţa numărului şi puterea organizaţiilor sindicale. Dar batalioanele de asalt ale lui Hitler au ştiut să pună la punct foarte uşor şi repede pe socialişti. Au fost deajuns câteva încăierări şi capete sparte. Băieţii lui Hitler au arătat că ştiu să mânuiască bâta şi bastoanele de cauciuc.

In faţa unor asemenea argumente, socialiştii au dat înapoi; ba ceva mai mult; presa marxistă din München dă cuvânt de ordine cititorilor săi: „Nu mergeţi la meetingurile hitleriştilor! Nu vă lăsaţi provocaţi!"

Hitler ştie să se impună. Odată, prin 1922, socialiştii au voit cu tot dinadinsul să împiedece o demonstraţie a naziştilor. Lucrătorii dela căile ferate declară cu hotărîre că refuză să pună în mişcare trenul cu care trebuia să plece Hitler cu tovarăşii săi, la Coburg. Hitler nu se intimidează. El ameninţă pe ceferişti că va porni trenul cu un mecanic nazist — care din întâmplare se găsea printre ei — dar, spre a preîntâmpina o eventuală primejdie, el ia ca

ostatici pe mai mulţi lucrători socialişti, mânându-i cu revolverul la tâmplă.

In faţa unor astfel de gesturi, marxiştii sunt siliţi să cedeze.

Atitudinea dârză şi curajoasă a lui Hitler impresionează în chip profund atât partidul cât şi opinia publică.

Insfârşit, iată un om care ştie să-şi impună voinţa şi să facă să fie ascultat.

Un asemenea om, în Germania, prin 1922, era ceva rar de tot.

Hitler e cel dintâiu care-şi dă seamă de acest fenomen.

„Mulţimea, — spune dânsul, — ca şi femeia, preferă totdeauna pe acela care porunceşte decât pe acela care cere." Iar Hitler, în ultimul timp, a învăţat să poruncească.

Numai socialiştii continuă să nu vadă primejdia.

Pe dânşii îi amăgeşte jocul cifrelor.

Pe vremea când partidul social-naţionalist era în perioada de înjghebare, cele trei grupări cu nuanţă marxistă din München — socialiştii majoritari, socialiştii independenţi şi comuniştii — numărau un total de aproape 40.000 membri aderenţi şi aproape 200.000 alegători simpatizanţi. Hitleriştii nu sunt decât o mână de oameni.

In asemenea condiţii, partidele de stânga cred că-şi pot îngădui luxul să privească fără grijă viitorul.

Cine îndrăsneşte să pună la îndoială logica de fier a cifrelor ?

Aritmetica electorală demonstrează mereu forţa numerică a partidelor de stânga şi lipsa de popularitate a hitleriştilor.

La alegerile pentru preşedintele Republicii, după moartea lui Ebert, Ludendorff, candidatul naţional-socialiştilor, nu obţine decât 200.000 voturi.

Privită prin prisma unor astfel de rezultate electorale, situaţia partidului naţional-socialist apare dezastruoasă. Socialiştii se cred îndreptăţiţi să nu se

îngrijească de o eventuală şi apropiată primejdie hitleristă. Nutresc chiar iluzia că, foarte curând, Hitler va dispare din vieaţa politică, sfârşind în ridicol. Mai ales oamenii gravi şi pedanţi vor afirma, cu aer doctoral şi solemn, că Hitler nu-i decât o curiozitate postbelică, menit să aibă o existenţă cât se poate de efemeră.

Numai atunci când aritmetica electorală indică o însemnată deviere în favoarea lui Hitler, domnii socialişti încep întrucâtva să se desmeticească, dar săvârşesc marea greşală că nu preţuesc pe Hitler la justa lui valoare.

La început, Hitler a fost pentru dânşii obiect de ironie şi zeflemea uşoară. Râdeau pe socoteala „zugravului" care avea pretenţia să conducă destinele poporului german. Ratatul care n'a putut să-şi facă un rost în vieaţă, clientul azilurilor de noapte năzuia să fie ctitorul Germaniei celei noui. Li se părea o glumă de prost gust. Mai târziu, când partidele de stânga şi-au dat seama că Hitler constitue o primejdie, în loc să ia măsurile dictate de împrejurări, s'au apucat să-i facă reclamă, contribuind astfel la crearea legendei.

Deoarece se găsesc mulţi Evrei care poartă numele de Hitler, au fost persoane care s'au crezut îndreptăţite să tragă concluzia că Führer-ul e de origine semită. I s'a atribuit ca rudă o oarecare Klara Hitler, născută la 12 Octombrie 1821, în Boemia, din părinţi evrei şi botezată la Viena. Totul însă se reduce la o simplă supoziţie care nu se sprijină pe nimic. Arborele genealogic al lui Hitler spulberă orice umbră de îndoială. Niciun strop de sânge semit nu curge în vinele actualului Cancelar al Germaniei. Astăzi, nimeni nu mai susţine tema originii evreeşti a lui Hitler. Şi totuşi, a fost o vreme când a circulat o asemenea versiune. Cum de altfel nimic nu ne îndreptăţeşte să-i atribuim lui Hitler viţiul blond. Nicio mărturie demnă de luat în seamă nu vine în sprijinul svonurilor defăimătoare. Dimpotrivă, toţi cei în măsură

să-l cunoască mai de-aproape, dau cea mai categorică desmințire.

Am amintit în altă parte discuția care a avut loc în jurul dezertării lui Hitler. Faptul în sine nu prezintă nicio importanță. Prin întreaga lui atitudine ulterioară, Hitler a dovedit cu prisosință că dânsul nu fuge de armată și nu ocolește primejdia frontului; are oroare numai să servească monarhia Habsburgilor. Din tot ceea ce se cunoaște, se știe că Hitler nu-i dezertor, ci a fost reformat, socotit „inapt pentru serviciul militar", din cauza „constituției sale foarte slabe".

Răscolindu-i trecutul, adversarii au aflat că Hitler a fost un elev foarte slab, care n'a izbutit să termine școala, că el a fost respins la examenul de admitere dela Școala de arte frumoase, din Viena, că, însfârșit, a fost un vagabond care a frecventat aziluriile de noapte, trăind din expediente.

Mereu adversarii îl hărțuiau pe Hitler cu întrebarea „Din ce trăiește ?"

La drept vorbind, întrebarea nu era lipsită de sens. Se știa că șeful național-socialiștilor era om sărac și fără meserie. Insuși Hitler mărturisește lui Gregor Strasser: „Pentru mine, pe vremea aceea, faptul de a cumpăra un bilet ca să mă duc la Nürenberg, să țin un discurs, era o adevărată problemă".

In ziua de 9 Noembrie 1923, când Hitler dădea lovitura dela München, nu se găseau în buzunarele lui nici măcar doi bani.

Adversarii lăsau să se creadă cum că Hitler ar fi în solda capitaliștilor. Ce eroare ! Hitler a putut să primească bani pentru nevoile partidului. Nu era însă omul care să se vândă.

Prietenul său Rudolf Hess are dreptate când spune că Hitler „și în această privință este curat".

Analizând ideile din discursurile și cartea sa „Mein Kampf", adversarii se străduesc să dovedească simplismul, lipsa de cultură și seriozitate a lui Adolf

Hitler. Pentru dânşii, şeful naţional-socialiştilor e un demagog de speţă inferioară, agramat şi zănatic. Nu vor să-i recunoască nici talentul oratoric.

Bazat pe unele antecedente ereditare ca şi pe unele manifestări şi apucături de ale sale, mulţi au fost ispitiţi să vadă în Hitler un caz patologic.

Doctorul Brinsteiner, medicul închisorii din Landsberg, care a avut câtva timp sub supravegherea lui pe Hitler, scrie următoarele, în raportul său: „După ce am studiat starea sufletească şi conduita psihică a lui Adolf Hitler, am ajuns la concluzia că dânsul n'are nici ereditatea şi nici educaţia care să prezinte simptome patologice. Putsch-ul (răzmiriţa) din 8 Noembrie 1923, care a fost deseori calificat drept fapta unui nebun, poate fi de natură să îndreptăţească părerea că Hitler ar fi pregătit şi executat lovitura sub îndemnul stării sale mintale morbide. Dar, dacă asculţi motivele şi explicaţiile date de însuşi Hitler, ajungi la convingerea că Hitler a fost în această împrejurare întotdeauna stăpân pe hotărîrile sale şi că activitatea lui mintală n'a suferit nicio influenţă de ordin morbid, chiar dacă aceste motive ar putea fi socotite pe de-a'ntregul greşite. Influenţele de ordin lăuntric şi extern care s'au exercitat asupra lui Hitler în această împrejurare, au determinat, în mare parte, felul său de a acţiona, iar cu siguranţă că nicio constrângere de ordin morbid nu s'a exercitat asupra voinţii sale. Apriga reacţiune urmată de depresiunea nervoasă care s'a putut observa la Hitler, după Putsch, nu ne îngăduie totuşi să tragem concluzia că există la dânsul predispoziţii morbide".

De sigur, diagnosticul doctorului Brinsteiner nu poate fi luat drept literă de Evanghelie, dar nici nu vom săvârşi greşala să ne pronunţăm la repezeală şi cu uşurinţă, declarând că Hitler este un caz patologic. Lăsăm pe seama psihiatrilor să se pronunţe în cunoştinţă de cauză. Tare ne e teamă însă că nici dânşii nu vor izbuti să se pună de acord. Fiecare va

vedea cazul prin prisma temperamentului, a educației și poate a doctrinei politice în care e înfeudat.

Ceea ce suntem siliți să constatăm e că adversarii, prin atacurile și campania lor de ponegrire, au adus lui Hitler cel mai mare serviciu; au contribuit la popularitatea și crearea legendei.

Unde dai și unde crapă!

* * *

8 Noembrie 1923. Se înnoptase de-a-binelea. Instalați într'o birjă, Hitler și Anton Drexler mergeau în spre berăria Bürgerbräu. Anton Drexler, președintele de onoare al partidului național-socialist, era încredințat că se duce la o întrunire publică. Pe drum însă, pe când președintele de onoare al partidului își rumega în gând discursul pe care intenționa să-l rostească, Hitler, îndreptându-se brusc spre dânsul, îi spune precipitat și tăinuitor: „Toni, vei ști tu să-ți ții gura? Nicidecum nu mergem la Freising. La ceasurile opt jumătate dau atacul".

La aflarea acestei vești, bietul Anton Drexler rămâne perplex și contrariat. Președintele de onoare al partidului național-socialist vede cu ciudă și amărăciune cum se iau hotărîri din cele mai importante, fără măcar să i se aducă la cunoștință.

Simțindu-se, pe drept cuvânt, jignit, Anton Drexler răspunde înțepat: „Îți doresc să ai parte de izbândă".

Ședința începuse, când a sosit Hitler la berăria Bürgerbräu.

Vorbea von Kahr, comisarul Guvernului. Pe scenă se mai aflau generalul Lossov, comandantul suprem al Reichswehr-ului din Bavaria, și Seisser, șeful poliției. După cum se vede, erau de față toți șefii autorităților. Cu alte cuvinte, Hitler urmărea să facă revoluție cu voia d-lui președinte și concursul poliției.

A avut grijă ca, la timpul potrivit, localul să fie încercuit de cei 600 membri ai batalioanelor de asalt, înarmaţi până'n dinţi.

La un moment dat, pe când comisarul von Kahr îşi citea discursul, spre uimirea generală, Hitler, urmat de garda sa, îşi face drum în sală cu revolverul în mână. Un glonte tras în aer îi face pe toţi să încremenească de spaimă.

Cu părul vâlvoiu, faţa lividă şi ochii injectaţi de sânge, Hitler înaintează pe scena unde se găseşte von Kahr, strigând în gura mare: „A izbucnit revoluţia naţională; ea e îndreptată împotriva guvernului jidovesc dela Berlin. Armata şi jandarmeria sunt cu noi; ele merg sub steagul cu crucea încârligată. Toate cazărmile sunt ocupate de noi. Să nu se mişte nimeni de aici. Am cu mine 600 de oameni înarmaţi până'n dinţi".

In acelaşi timp, declară demis pe Ebert din funcţiunea lui de preşedinte al republicii.

In faţa acestui tablou, cei trei înalţi demnitari ai statului, guvernatorul Bavariei, învestit cu puteri depline, comandantul suprem al armatei şi şeful poliţiei, rămân înlemniţi de uimire. Buimăciţi de cele întâmplate şi sub ameninţarea mitralierelor, sunt incapabili să aibă vreo iniţiativă. Se lasă târîţi de evenimente.

Hitler se străduieşte din răsputeri să-i câştige de partea revoluţiei. Se roagă, ameninţă, face fel de fel de făgăduieli, îşi dă cuvântul de onoare. Intre timp soseşte mareşalul Ludendorff, adus de Hitler ca să patroneze lovitura de Stat.

La un moment dat, guvernatorul von Kahr are o atitudine cât se poate de demnă.

„Domnule Hitler, — îi spune dânsul, — poţi să porunceşti să tragă în mine, poţi chiar tu însuţi să mă omori. Dar pentru mine n'are nicio importanţă, fie că voiu muri sau nu."

Sfârşi însă prin a fi de acord cu generalul Lossov

ca „să joace comedia". De aceea, până la urmă, guvernatorul von Kahr a convenit să accepte propunerile lui Hitler.

Şeful naţionaliştilor a oferit lui von Kahr regenţa Bavariei, mareşalului Ludendorff conducerea armatei naţionale, generalului Lossov ministerul de război, colonelului von Seisser ministerul poliţiei, iar preşedinţia de consiliu lui Pöhner.

Fără s'aştepte consimţământul formal a celor interesaţi în cauză, Hitler se grăbeşte s'anunţe adunării: „Vă propun cele ce urmează: până când vom încheia socotelile cu nelegiuiţii care astăzi conduc Germania la pieire, eu îmi asum conducerea politică a guvernului naţional provizoriu. Excelenţa sa Ludendorff va lua conducerea armatei naţionale. Generalul von Lossov va fi ministru Reichswehr-ului, iar colonelul von Seisser va fi ministrul poliţiei. Misiunea guvernului naţional provizoriu e de a merge asupra Berlinului, noul Babilon. Şi acum vă întreb; afară se găsesc trei oameni, Kahr, Lossov şi Seisser. Le-a venit foarte greu să se hotărască. Acceptaţi voi această soluţie a chestiunii germane? Noi vrem să clădim un stat federativ, în care Bavaria să se bucure de toate prerogativele la care are dreptul. Mâine, Germania sau va avea un guvern naţional, sau noi vom muri".

Punându-i pe presupuşii tovarăşi în faţa faptului împlinit, Hitler le spune: „De-acum înainte, nu se mai poate da înapoi. Evenimentul a intrat deja în istoria universală". Şi încântat de cele întâmplate, declară cu emfază: „Astăzi văd împlinindu-se ceea ce am jurat acum cinci ani în urmă, când mă găseam pe un pat de spital, infirm şi orb, şi anume: de a nu avea parte de odihnă până când nu vor fi doborîţi nelegiuiţii din Noembrie, până când pe ruinele nenorocitei Germanii de astăzi nu se va ridica o Germanie nouă, puternică, mare, liberă şi plină de măreţie. Amin".

Dar peste noapte, faţa lucrurilor se schimbă.

Imediat ce au părăsit sala de întrunire şi n'au mai fost sub ameninţarea mitralierelor, cei trei înalţi demnitari ai Statului şi-au revenit în fire.

A doua zi, pe toate străzile din München erau lipite o grămadă de afişe, cu următorul cuprins :

„Înşelătoria şi reaua credinţă a câtorva indivizi au făcut ca o manifestaţie cu caracter de renaştere naţională să se transforme într'o scenă de violenţă odioasă. Declaraţiile care ne-au fost smulse mie, generalului Lossov şi locotenent-colonelului Seisser, sub ameninţarea revolverului, sunt declarate nule şi neavenite. Partidul naţional-socialist ca şi ligile „Oberland" şi „Reichsflagge" sunt disolvate.

semnat : von Kahr
Comisar de Stat

Dintr'odată, Hitler îşi vede răsturnate toate planurile sale.

Armata rămâne credincioasă guvernului. Populaţia oraşului, deşi simpatizează cu acţiunea lui Hitler, s'a ferit totuşi să coboare în stradă. Hitler nu dispune decât de 3000 oameni. Cu toate acestea, dacă ar fi luat din timp măsurile dictate de împrejurări şi n'ar fi lucrat cu uşurinţă, lăsând totul la voia întâmplării, Putsch-ul avea şanse să reuşească. Guvernul n'avea la îndemână forţe suficiente şi sigure. In armată, o răceală se produsese între ofiţerii superiori şi cadrele subalterne. Populaţia oraşului simpatiza pe faţă cu Hitler şi era gata să treacă la acţiune.

Lucrurile însă au luat altă întorsătură.

In dimineaţa zilei de 9 Noembrie 1923, un cortej impunător, având în frunte pe Hitler, Ludendorff, doctorul Weber, Scheubner-Richter, Kriebel şi Göring înaintează spre centrul oraşului.

La capătul podului de pe Isar, un cordon de poliţişti barează drumul. E gata să izbucnească o în-

căierare. Göring se adresează poliţiştilor: „Primul mort sau rănit dintre noi va însemna moartea tuturor ostaticilor care se găsesc în mâinile noastre".

In faţa acestei ameninţări, poliţia cedează. Cât ai clipi din ochi, ea este desarmată. Incurajat de acest prim succes, corteju! înaintează spre centrul oraşului, unde se găseşte reşedinţa.

In dreptul punctului Feldherrnhalle, un puternic cordon de poliţişti barează drumul. Aci nu se mai repetă scena dela capătul podului. E deajuns un foc de revolver, care nu se ştie din ce tabără a pornit, ca să înceapă încăierarea. Gloanţele curg ploaie din amândouă părţile. Primul care cade din lagărul naţional-socialiştilor e Scheubner-Richter. „Excelenţa Sa Ludendorff" scapă dela moarte sigură datorită unui oarecare Neuman, care a făcut din corpul său pavăză pentru ocrotirea generalului. Bietul om a plătit cu preţul vieţii această intervenţie salvatoare. Göring e rănit la cap. Sângele curge valuri. De ambele părţi sunt numeroşi morţi şi răniţi. Hitler e nevoit să fugă cu automobilul. Generalul Ludendorff e arestat pe loc. In culmea indignării, Ludendorff declară că de-acum înainte nu va mai purta uniforma de ofiţer. Nu se aştepta ca el, eroul dela Tannenberg, să fie arestat de către ofiţeri germani.

Mulţi condamnă atitudinea lui Hitler din ziua de 9 Noembrie. Il invinuesc că n'a fost la înălţimea împrejurărilor, că n'a dat dovadă de curaj, părăsind câmpul de luptă. Konard Heiden are dreptate. Să asvârle cel dintâiu piatra, cel care, fiind în locul lui Hitler, are siguranţa c'ar fi procedat altfel. Şi apoi, partida fiind pierdută, ce rost mai avea să-şi expună vieaţa în chip stupid? Şi aşa, zăceau pe câmpul de luptă dela Feldherrnhalle, optsprezece cadavre de ale tovarăşilor săi.

Partidul primise botezul sângelui.

*

In ajunul Putsch-ului, Hitler declara în mod solemn : „Dacă mâine după amiază nu sunt biruitor, mă împuşc".

După înfrângere, şeful naţional-socialiştilor e cât se poate de abătut.

Cu două zile înainte se credea salvatorul şi stăpânul Germaniei ; acum nu-i decât un biet puşcăriaş. Il doare faptul că a fost tras pe sfoară, că n'a fost înţeles şi urmat. Tabloul celor optsprezece tovarăşi ucişi îi stă mereu înaintea ochilor. Se gândeşte cu groază la ceea ce au să clevetească prietenii şi duşmanii pe socoteala sa, privind atitudinea lui din 9 Noembrie. Regretă că n'a căzut şi dânsul victimă gloanţelor. Ajungeau până la gratiile temniţei în care se găsea Hitler, ecourile atacurilor presei de stânga şi ale unei bune părţi a celei de dreapta. Ii se reproşa cu asprime atitudinea lui din piaţa Feldherrnhalle. Cuvântul „netrebnic" venea mereu la fiecare articol. Se repeta întruna refrenul : „Optsprezece oameni au murit, trădaţi de Hitler. Hitler primeşte cârnaţi şi bere la închisoare". Totodată, îl întristează profund faptul că partidul lui se destramă. Unii membri au trecut de partea lui von Kahr, iar restul partidului e desorientat şi sguduit de lupte intestine.

Disolvat, fără fonduri, local şi presă, partidul naţional-socialist trece prin zile grele. In acest timp, Graeffe, Wulle şi Haenning pun bazele unui nou partid nazist. Ludendorff inclină mai mult spre dânşii decât spre Hitler. Are impresia că steaua lui Hitler apune.

Decepţionat de oameni şi evenimente, Hitler se gândeşte în chip serios să-şi curme vieaţa. Vrea să se reabiliteze printr'un act de disperare eroică.

Cu câtva timp înainte, opinia publică mondială a fost profund impresionată de moartea prin greva foamei a primarului din Cork, Mac Swinney. Timp de nouăzeci şi una de zile, în atenţia încordată a lumii întregi, primarul din Cork a îndurat, cu o răbdare adevărat îngerească, chinurile îngrozitoare ale foamei.

Atitudinea eroică a lui Mac Swinney a contribuit într'o largă măsură la succesul cauzei irlandeze.

Hitler ar vrea să urmeze pilda primarului din Cork.

Împărtăşindu-i planurile sale lui Anton Drexler, acesta se grăbeşte să-l desaprobe cu toată energia. Ii răspunde că nu poate fi în acelaşi timp şef de partid şi martir. La fel îl sfătueşte şi ziaristul Klotz. Hitler se lasă uşor convins. In curând, criza sufletească prin care a trecut încetează. Evenimentele din ultimul timp şi vieaţa de temniţă îl fac să-şi îndrepte gândul către Isus Hristos, refugiul de totodeauna a tuturor năpăstuiţilor. Citirea Evangheliilor îi aduce linişte şi alinare. Il impresionează în chip cu totul deosebit persoana Mântuitorului, cu vieaţa şi patimile sale. Isus Hristos a luptat pentru mântuirea omenirii şi, drept răsplată, a fost răstignit.

Incetul cu încetul, Hitler găseşte puncte de asemănare între vieaţa Nazarineanului şi pătimirile sale. Şi dânsul s'a ridicat pentru mântuirea patriei sale, Germania. La fel ca şi Isus Hristos, a fost trădat şi pironit de von Kahr şi von Lossov. Fiecare din capii mişcării hitleriste îşi găsea rolul corespunzător în apostolii lui Isus. Feder era asemuit cu Ioan Botezătorul, precursorul care pregăteşte drumul omului providenţial.

Atât a reţinut Hitler din toată măreţia religiei creştine. Esenţa învăţăturii lui Isus a rămas străină de sufletul său. Dânsul se simte mai aproape de Nietzsche, care propovăduieşte cultul violenţei.

Din creştinism, Hitler a luat atât cât îi trebuia ca să înfrunte adversităţile soartei. De rest, s'a putut lipsi fără prea mare pagubă. Dimpotrivă, însuşirea concepţiei creştine asupra lumii şi a vieţii ar fi putut să-i fie o piedecă serioasă în calea ascensiunii sale. Eliberat de frâna constrângerilor religioase, a putut să-şi urmeze nestingherit chemarea.

* * *

Procesul autorilor Putsch-ului din 9 Noembrie. Pe banca acuzării: Hitler, Ludendorff, doctorul Weber, Frick, Röhm, Pöhner, Kriebel şi alţii. Pentru Hitler şi partidul naţional-socialist, procesul apare ca un prilej minunat de reclamă şi propagandă. Timp de o lună de zile, presa din toată lumea consacră desbaterilor coloane întregi. Peste o sută de ziarişti străini, aparţinând tuturor partidelor de pe glob, urmăresc cu cea mai mare atenţie mersul desbaterilor. Cuvintele rostite de Hitler fac ocolul pământului. Şeful naţional-socialiştilor ştie să se folosească cu prisosinţă de libertatea fără margini pe care tribunalul i-o acordă în exercitarea dreptului său de apărare. Din acuzaţi, ei devin acuzatori.

Dânşii învinuesc pe von Kahr, Lossov şi Seisser c'ar fi urmărit separarea Bavariei de Reich. Işi atribue meritul că, prin intervenţia lor, au împiedecat desmembrarea Reich-ului.

Konrad Heiden, autorul unei biografii amănunţite asupra lui Hitler, afirmă că cei implicaţi în proces ştiu că sunt înafară de orice primejdie. El spune că „Hitler a fost judecat de nişte judecători care în realitate erau complici". Konrad Heiden califică acest proces drept „o comedie judiciară". După dânsul „animatorul secret al acestei comedii judiciare a fost Gürtner, Ministrul de Justiţie al Bavariei". Tot ce se poate. Faptul acesta însă nu ne îndreptăţeşte pe noi să nu-i recunoaştem lui Hitler atitudinea sa demnă şi impunătoare pe care a avut-o în tot timpul procesului.

— Dar n'a fost decât un joc de comedian! vor sări să susţină unii.

Atârnă de cum priveşti lucrurile. Dar oricare ar fi punctul de vedere din care judeci, un fapt rămâne bine stabilit, anume că, dintre toţi cei care se perindă la proces, Hitler îi depăşeşte prin ţinuta marţială, prin atitudinea dârză şi demnă, replica promptă, accentele patetice şi încrederea în sine.

De cum apare în şedinţă, cu faţa palidă, îmbrăcat într'o haină neagră şi veche, dar curată, purtând la piept crucea de război clasa I, decoraţie câştigată pe câmpul de luptă, el impune respect.

Când ia cuvântul să vorbească, cu glas pătrunzător, limpede, dar lipsit de agresivitate, Hitler îşi povesteşte la început copilăria şi tinereţea, plină de lipsuri şi nevoi.

„Am venit la Viena — spune el — ca cetăţean al lumii ; am plecat ca antisemit şi duşman neîmpăcat al marxismului. Căpătasem siguranţa că toate partidele existente sunt neputincioase de a da o deslegare problemelor fundamentale". Vorbeşte apoi de trecutul lui militar, de întemeierea şi primii paşi ai partidului, până ajunge la evenimentele din 8 şi 9 Noembrie.

„Nu tăgăduesc nimic, — declară dânsul, — recunosc toate faptele mele, dar resping orice idee de vină pentru următoarele două raţiuni : 1. Guvernul Reich-ului îşi datoreşte existenţa lui unui act de înaltă trădare ; 2. D-l von Kahr reprezenta în Bavaria adevăratul guvern al ţării şi eu am lucrat de acord cu dânsul. Pe de altă parte, măsurile luate de von Kahr constituesc prin ele însile o declaraţie de război împotriva Berlinului.

Singura deosebire dintre noi este că von Kahr şi tovarăşii lui n'au avut, în ultimul moment, forţa trebuitoare de a se hotărî, nefiind siguri de reuşită."

In discursul pe care-l rosteşte în ultima şedinţă, înainte de pronunţarea sentinţei, după ce expune doctrina partidului naţional-socialist, Hitler îşi asumă întreaga răspundere.

„Şi acum, să-mi îngădue tribunalul să fac o rugăminte. Nu voiu săvârşi josnicia de a mă desvinovăţi de un fapt de care posteritatea mă va ierta. Dar, de acord cu von Kahr, von Lossov şi Seisser, eu sunt acela care am înştiinţat pe tovarăşii mei ce stau pe banca acuzării, despre marşul asupra Berlinului. Eu

i-am indus în eroare. N'asvârliţi în închisoare oameni care n'au făcut altceva decât să creadă în împlinirea unei datorii sacre. O mai spun încăodată : dacă există un vinovat, atunci sunt numai eu. Dar ştiu că istoria care ne va judeca pe toţi, va rosti achitarea mea." Totodată, declară : „Cred că va veni ceasul când mulţimea care astăzi defilează pe străzi, având în frunte steagurile cu crucea încârligată, se va uni cu aceia care, la 9 Noembrie, au tras asupra noastră. Cred că sângele vărsat nu ne va despărţi pentru vecie. Când am aflat că poliţia verde este aceea care a tras asupra noastră, m'am simţit înviorat. Mi-am zis: bine cel puţin că n'a fost armata. Va veni ceasul, când Reichswehr-ul va fi alături de noi".

Corespondentul unui ziar englezesc care urmăreşte desbaterile procesului, scrie în ziua de 18 Martie : „Impresia care se desprinde aci este că Hitler nu va ieşi micşorat din acest proces. E un actor excelent, fiindcă este un actor sincer. Cunoaşte foarte bine, prin instinct, sufletul german. Atitudinea lui de astăzi e aceea care trebuia luată ca să fie pe placul Germanilor şi mai ales a Germanilor mistici : felul demn şi mândru cum s'a purtat contrastează în chip izbitor cu lipsa de demnitate morală a adversarilor săi".

In ziua de 23, acelaşi ziarist îşi îngădue să facă următoarea proorocire : „Ori eu mă 'nşel tare, ori Hitler va ieşi de aici ca să înceapă o nouă carieră politică ce poate să-l ducă departe. Acest luptător convins şi nepătat e departe de a fi omul sfârşit despre care mi s'a vorbit".

Pentru moment, tribunalul, după o lungă deliberare, l-a condamnat la cinci ani închisoare şi două sute mărci amendă. Numai Ludendorff a fost achitat de orice pedeapsă.

* * *

Hitler îşi ispăşeşte osânda la închisoarea din Landsberg.

Regimul la care e supus e cât se poate de blând şi civilizat.

Penitenciarul din Landsberg e o închisoare model, clădită de curând şi prevăzută cu tot confortul modern. Aşezat într'o poziţie pitorească, el are mai mult înfăţişarea unui sanatoriu.

Pe deasupra, Hitler se bucură de un regim de favoare. E socotit şi tratat ca un oaspe de seamă. Locueşte o cameră spaţioasă, însorită şi confortabilă. Dela fereastră, Hitler poate să-şi desfete ochii cu o minunată privelişte de ţară. Primeşte aceeaşi hrană ca şi personalul închisorii. Noaptea, poate să consume oricâtă lumină îi place. Are voie să primească musafiri în toate zilele. Partizanii şi admiratorii pot să-i trimită nestingheriţi tot felul de daruri. Conducerea închisorii nu-i impune nicio restricţie. Dimpotrivă, se poartă cu dânsul cu multă deferenţă.

Rare ori, în trecutul lui, a avut Hitler parte de o astfel de vieaţă tihnită ; e îngrijorat însă de soarta partidului.

După lovitura dela München, partidul naţional-socialist e lovit de interdicţie. E silit să funcţioneze sub numele de *Uniunea populară din Germania Mare*. In lipsa lui Hitler, conducerea revine lui Rosenberg şi inginerului Feder. Aceştia se pricep să scrie articole şi să ţină conferinţe, dar n'au stofă de conducători ; nu sunt animatori şi oameni de acţiune. Nemulţumit, Hitler îl înlocueşte pe Rosenberg prin Pöhner, eliberat din închisoare.

Pöhner, care a fost un excelent prefect de poliţie, fără să fie în acelaşi timp nici măcar un om politic de valoare mijlocie, lipsit de pricepere, curaj şi îndemânare, lesne a fost îmbrobodit, sfârşind prin a fi un personaj decorativ.

Fără ştirea lui Hitler, partidul, din îndemnul generalului Ludendorff, fuzionează cu gruparea lui

Graefe. Cu ajutorul lui Gregor Strasser şi a căpitanului Röhm, Ludendorff parvine la conducerea nouii grupări. Generalul socoteşte că i-a venit ceasul să joace un mare rol politic. Işi închipue că poate lucra pe cont propriu.

Din generozitate şi drept fişă de consolare, îi oferă lui Hitler şefia propagandei. Il crede încă bun pentru aşa ceva.

Hitler însă nu-i dispus să acepte rolul de impresar, organizând impozante turnee electorale, pentru măgulirea vanităţii unui general ramolit. Pentru un om care pornise cu gândul să reformeze Germania, o astfel de situaţie ar fi însemnat o abdicare ruşinoasă.

El poate fi învins, dar nu umilit.

S'au folosit de întemniţarea lui ca să-i fure partidul, creat prin strădania şi meritele sale. Acum vor să-i biciuiască mândria.

Revoltat şi mâhnit totdeodată de cele ce se întâmplă în partid, îşi înaintează demisia din demnitatea de şef pe care o ocupase, anunţând opiniei publice, prin scrisoarea din 8 Iulie 1924, retragerea sa din vieaţa politică. E o scrisoare străbătută de amărăciune.

După ce aduce la cunoştinţa publicului hotărîrea sa de a se retrage, îşi ia rămas bun dela tovarăşii lui de luptă, dela cei care au sângerat în ziua de 9 Noembrie, în piaţa reşedinţei din München, dela cei care au mers la închisoare pentru triumful ideii, dela toţi acei care, în cursul procesului, au făcut zid în jurul şefului.

Ca încheiere, cerea să nu i se mai facă vizite în închisoare.

Când Ludendorff, însoţit de Strasser, s'a dus să-l vadă, Hitler a refuzat să-i primească ; într'atât era dânsul de supărat şi pornit.

Smuls din vâltoarea luptei şi la adăpostul grijilor zilei, Hitler are răgazul trebuitor să treacă în revistă vieaţa lui bogată în peripeţii şi evenimente, să re-

flecteze asupra diferitelor probleme, să pună oarecare rânduială în gândurile şi sentimentele sale.

Pe de altă parte, amărăciunea iluziilor spulberate şi revolta mândriei ultragiate îl îmbrâncesc pe Hitler să caute un refugiu în literatură. Işi pune în gând să scrie cartea *Mein Kampf* (Lupta mea), carte care va avea un mare răsunet, devenind Evanghelia partidului naţional-socialist.

Până atunci, dânsul manifestase un dispreţ suveran pentru mâzgălitorii de hârtie.

Avea mai multă încredere în cuvântul rostit, decât în slova scrisă.

„Nu se cucereşte mulţimea printr'un articol sau o carte, — spunea el deseori, — ci printr'un discurs bine închegat". Când rostea aceste cuvinte, nu-i trecea deloc prin minte că va veni o zi când va exercita pe calea scrisului, o influenţă covârşitoare asupra a milioane de oameni.

Nedeprins cu meşteşugul scrisului, Hitler are de întâmpinat multe şi mari dificultăţi în redactarea cărţii sale. Compoziţia şi regulele sintactice îi dau mult de lucru.

In oratorie, foarte adeseori dicţiunea, mimica, gestul însufleţesc cuvântarea, subliniază ideea, suplinesc eventualele lipsuri, asigurând succesul vorbitorului. Mulţimea nu ştie să analizeze cuvântarea. Cu totul altfel e situaţia scriitorului. El n'are la îndemână decât cuvântul, neînsoţit de căldura vocii, de expresia privirii şi de forţa de atracţie a vorbitorului. Rămâne ca scriitorul să-l mânuiască cu dibăcie, să-l înzestreze cu putere de fascinaţie, în aşa chip, încât cuvântul să cucerească pe cititor prin propriile lui mijloace de seducţie. E o muncă cât se poate de anevoioasă.

E meritul lui Hitler că nu l-au descurajat nenumăratele dificultăţi pe care le-a întâmpinat, ci a izbutit să ducă până la capăt lucrul început în condiţii puţin promiţătoare.

Omul care până la 1924 nu se îndeletnicise de loc cu meşteşugul scrisului, a avut îndrăsneala, răbdarea şi perseverenţa să scrie o carte de 700 pagini.

I-a trebuia multă casnă şi strădanie, ca să poată aşterne pe hârtie noianul de gânduri care-i frământau mintea. A avut nopţi de insomnie şi l-au trecut şiroaie de năduşeli. Muncea din răsputeri, cu râvna şi stăruinţa unui şcolar sârguitor.

Ţinea cu tot dinadinsul să scrie o carte care să servească pentru partid şi poporul german ca un îndreptar.

Cu toate defectele şi naivităţile pe care le cuprinde lucrarea, Hitler şi-a atins ţinta. „Mein Kampf" a devenit Evanghelia mişcării naţional-socialiste. Succesul a venit pe'ndelete.

O caricatură apărută în *Simplicissimus*, ne arată felul cum a fost primită cartea la început. Ea reprezintă pe Hitler cum umblă prin localuri să-şi vândă cartea. Oprindu-se în faţa unui burghez burtos, acesta, cu halba ridicată, îi spune: „Cam scump, dragă domnule, cam scump! N'aveţi cumva nişte chibrituri".

Cu timpul însă, cartea se răspândeşte, face vâlvă, se impune, stârneşte entuziasm, ajunge Evanghelia mişcării naţional-socialiste.

După publicistul Michel Gorel, *Mein Kampf* nu-i decât „un dicţionar scris de către cineva care n'a citit în vieaţa lui decât dicţionare şi acestea din cele mai îndoielnice; este inventarul complet al unui spirit naiv, năucit ca o busolă în timp de furtună; înseamnă ocolul pământului al unei întreite victime: victima elocvenţei sale, victima disciplinei militare şi, însfârşit, victima unei metafizici în declin, a unui spiritualism înăcrit, a unei filosofii care coboară dela Schopenhauer la Oswald Spengler, dela Oswald Spengler la Gottfried Feder".

Chiar Jacques Bainville care, de altfel, nu priveşte pe Führer cu ostilitate, spune despre cartea lui Hit-

ler: „Dacă ar fi să judecăm operele de luptă cum se judecă celelalte opere ale spiritului, de bună seamă că Biblia național-socialismului n'ar rezista examenului nici măcar o secundă. Cele mai ridicole copilării se amestecă cu afirmațiile științifice foarte puțin probabile, într'o formă strașnic de pedantă, lucru care, de altfel, a contribuit într'o largă măsură la succesul lui *Mein Kampf* în țările germane".

In cartea sa, Hitler, pe lângă povestea vieții și istoricul formației sale intelectuale, tratează în cele 700 pagini chestiunile cele mai felurite și mai disparate. Totul e trecut în revistă, cercetat, drămăluit și catalogat; dela problema federalistă la privirile râvnitoare pe care Jidanul „trădător și puturos" le asvârle asupra trupurilor goale ale femeilor germane, pe la stranduri; dela compoziția sângelui slav, la îmbrăcămintea bărbaților, dela sifilis la colonizare, dela chestiuni religioase la gimnastică, dela malthusianism la portul căștilor de oțel, dela puterea navală a Angliei la arta modernă, dela secolul lui Pericle la uniforma trupelor de asalt, dela Ebert la existența lui Dumnezeu, dela Parsifal la Lloyd George, dela chestiuni de agricultură la Maximilian din Mexic, dela arhitectură la căpitanul Röhm, dela Goethe la *Frankfurter Zeitung* și așa mai departe.

Cheia de boltă a gândirii lui Hitler este ideea de rasă.

In anii de grea încercare petrecuți la Viena, el capătă convingerea că semitismul și marxismul reprezintă pentru toată lumea două mari primejdii.

După Hitler, făuritorii adevăratei civilizații, aceleia fără de care niciun popor n'a putut să existe, și ale cărei urme se găsesc tocmai până în Japonia modernă, sunt Arienii. Și dintre Arieni, cei mai curați, adevărații moștenitori ai civilizației elene, sunt Germanii. Poporul german a primit o misiune sacră pe care însă nu și-a putut-o împlini încă pe de-a'ntregul din pricina desbinărilor lăuntrice și anumitor greșeli secu-

lare ale politicii sale. Oriunde a pătruns însă elementul german, el a avut o activitate rodnică. Numai mulţumită elementului german, — spune Hitler, — Rusia, din starea ei de barbarie, a putut deveni, într'o oarecare măsură, o naţiune. Cel mai de seamă suveran pe care l-a avut această ţară a fost Caterina II, o prinţesă de neam german. Din nenorocire însă, de-a-curmezişul expansiunii binefăcătoare a civilizaţiei eleno-germane, s'au pus Jidanii.

Privitor la Evrei, Hitler vorbeşte întotdeauna cu patimă. Nu le recunoaşte nicio calitate, le atribue numai scăderi şi păcate. Dacă este aşa, cum s'a putut menţine acest popor de-a-lungul veacurilor, în ciuda tuturor prigoanelor ? Cum a putut, cu toată ostilitatea, să se impună în diferite ţări, ocupând situaţii preponderente ? Din sânul lui au ieşit o seamă de oameni valoroşi, care au ilustrat filosofia, ştiinţa, artele şi celelalte ramuri de activitate. Din rândurile poporului evreu au ieşit profeţii şi apostolii.

„Ideile pe care autorul lui *Mein Kampf* pare că şi le face asupra desvoltării naţiunii evreeşti de-a-lungul veacurilor, sunt aşa de grosolane, încât te întrebi, — spune Jacques Bainville, — dacă nu-i la mijloc vorba de nişte imagini izbitoare care se adresează mulţimii, trupelor, secţiunilor de asalt, mai mult mituri creatoare de energie decât raţionamente sincere."

Foarte greu să ne pronunţăm. N'avem destule temeiuri ca să punem la îndoială sinceritatea şi buna credinţă a lui Hitler. Ura împotriva Evreilor, am văzut că el a contractat-o din adolescenţă, din anii de grea încercare petrecuţi la Viena, într'o vreme când nici vorbă nu era să joace un rol politic.

Antisemitismul este ideea fixă care-l obsedează pe Hitler. Originea evreească a lui Karl Marx şi a altor fruntaşi social-democraţi îl face să privească socialismul ca o mare pacoste pentru omenire. In această doctrină socială, el nu vede decât o creaţiune a „Jidanilor", prin care „poporul lui Israel" urmăreşte

să-şi asigure supremaţia. Hitler nu vrea să ia în consideraţie că bazele filosofice ale marxismului au fost puse de Ludwig Feuerbach, care nu era Evreu, că formulele cele mai uzitate au fost asvârlite de Friederich Engels, care şi el nu era Evreu, şi că desvoltarea socialismului actual, atât teoretic cât şi practic, este opera lui Jaurés, Plekhanov şi Lenin, care niciunul nu este Evreu. Şi cu toate acestea, după Hitler, marxismul este de esenţă evreească ; cu alte cuvinte, această doctrină socială anti-naturală este creaţiunea şi proprietatea unei anumite rase care a născocit această teorie, cu scopul ascuns de a înlătura celelalte rase dela desvoltarea firească, ca astfel, slăbindu-le, să le poată însfârşit supune.

Hitler vorbeşte de Evrei nu numai ca de o primejdie care ameninţă întreaga civilizaţie occidentală, ci şi ca de o misterioasă societate secretă, conştientă în mod constant de ţelurile sale şi mijloacele pe care le întrebuinţează, temeinic organizată şi în chip erarhic şi care pare condusă de un Consiliu Suprem nevăzut, care-şi are sediul în America, Anglia sau în Ierusalim.

„Lupta între aceste două mari forţe, germanismul şi semitismul, — zice Jacques Bainville, — umple *Mein Kampf* de consideraţiile cele mai adeseori neguroase, întotdeauna imperative, dar care, fără îndoială, au făcut pentru succesul cărţii mai mult decât cele câteva pagini cu înţeles precis pe care le găsim în această lucrare. Din aceste consideraţii semimetafizice asupra purităţii rasei, unde întâlnim diformate ideile lui Nietzsche şi acelea ale lui Gobineau, a izvorît cea mai mare parte din atitudinile pe care Hitler le-a luat în faţa problemelor esenţiale care se pun poporului german."

Pentru acest Neamţ pe care soarta l-a făcut să se nască înafară de hotarele Imperiului german, prima lui grijă e să unească sub acelaşi steag, tot ceea ce aparţine neamului german. Şi, în primul rând, Au-

stria. In ce privește alipirea celorlalte provincii locuite de Nemți, Hitler se arată foarte precaut. Din mistic devine oportunist. Astfel, el refuză să revendice Tirolul ocupat de Italieni. Ba, ceva mai mult; condamnă cu asprime pe acei Germani care ridică asemenea pretențiuni. Nu înțelege să se strice cu Mussolini, de dragul a vreo 200.000 de Germani care locuiesc în Trentin. De sigur, recunoaște că Italia a profitat în paguba germanismului, dar cine oare în urma războiului, n'a căutat să jăcmănească Germania ? De aci nu urmează deloc ca Germania să stea la o parte de toate celelalte puteri europene.

Prin acest fel de a vedea, Hitler dovedește simț politic. Nu se lasă orbit de patima pangermanismului. Păstrează destulă cumpăneală ca să stabilească o erarhizare a scopurilor.

„Cei care atrag atenția asupra Tirolului, — spune dânsul, — fac jocul Evreilor și al Franței."

In ce privește afirmațiile lui Hitler la adresa Franței, ele nu pot rezista nici celei mai sumare analize. A declara că Franța nu merită să trăiască și că este o datorie pentru civilizația europeană de a lupta pentru sdrobirea ei, ni se pare o glumă de prost gust.

Nemții însă nu și-au dat nici cea mai mică osteneală să supună unui examen critic asemena bazaconii. Ei s'au mulțumit să contemple, plini de admirație, icoana ispititoare a celui de al treilea Reich, întemeiat pe supremația germană, într'un univers regenerat. Nici prin gând nu le-a trecut că poate să fie vorba de o fantasmagorie grotescă.

Unul din aghiotanții săi, Alfred Rosenberg, îi atrăsese de mult atenția asupra importanței pe care o reprezintă Răsăritul pentru expansiunea germanismului. Prietenul său Rudolf Hess îi vorbește mereu de același lucru, dar cu argumente furnizate de Karl Haushofer, profesorul de geopolitică dela Universitatea din München. Cursul pe care-l ține profesorul Karl Haushofer nu-i altceva decât teoria im-

perialismului german. El predică o politică de expansiune spre Orient. Rudolf Hess e asistentul profesorului de geopolitică, Karl Haushofer. Sub influenţa lor, Hitler îşi îndreaptă privirile spre răsărit. Potrivit aceste noui orientări politice, dânsul lansează formula : „Cu Anglia împotriva Rusiei".

„Pământul — spune Hitler — nu-i făcut pentru popoarele laşe... Dacă este adevărat că este pe glob loc pentru toată lumea, atunci să ni se dea spaţiul de care avem nevoie ; şi dacă nu vor voi să ne dea de bunăvoie ceea ce cerem, vom şti să luăm cu forţa".

Astfel, expansiunea spre Răsărit devine sâmburele politicii celei noui şi, încetul cu încetul, trece pe ultimul plan dorinţa unui război de revanşă împotriva Franţei.

Foarte mulţi dintre cititori n'au voit să ia în serios nici cartea intitulată *Mein Kampf,* nici pe autorul ei.

Cu timpul însă, *Mein Kampf* devine Evanghelia naţional-socialismului, iar Hitler, Cancelarul Germaniei, cu puteri necunoscute până atunci de niciunul din predecesorii săi.

Nici Cancelarul de Fier n'a dispus de asemenea puteri.

*

Potrivit sentinţei date de tribunalul din München, Hitler urma să petreacă în închisoare cinci ani de zile, timp îndestulător ca el să fie dat uitării şi exclus din vieaţa politică, iar partidul înfiripat cu atâta trudă să se împotmolească sau să încapă pe mâini străine. Se iviseră chiar o seamă de pretendenţi.

Institutori, farmacişti, ofiţeri în retragere, negustori şi dentişti se cred îndreptăţiţi să joace roluri politice de rangul întâiu. Partidul, ros de luptele lăuntrice şi lipsit de un şef capabil, trece prin momente de criză.

Gândul că la capătul osândei îl aşteaptă foarte pro-

babil o situaţie fără nicio perspectivă surâzătoare, îl face pe Hitler să se cutremure. Să se mulţumească cu o situaţie modestă, după ce cunoscuse beţia gloriei? Să renunţe la năzuinţele care au dat existenţei sale un rost pe lume? Să reînceapă lupta şi vieaţa sa de vagabond? Să se scufunde din nou în obscuritatea din care cu greu a putut să iasă? Iată întrebări care-i sfredelesc mintea şi-i tulbură sufletul. Doar munca pe care o depune în redactarea cărţii sale *Mein Kampf*, îi alungă gândurile negre şi-i aduce alinare.

Pe de altă parte, ştie că însăşi Gürtner îi poartă de grijă. Ministrul de Justiţie nu se sfiise să declare în mod public, în cursul unei cuvântări: „Trebue să susţinem pe naţional-socialişti. Aceştia sunt carne din carnea noastră".

Dar Hitler nu ştie în ce măsură protectorul său va izbuti să-i reducă pedeapsa. De aceea se pregătea să petreacă Crăciunul în temniţa dela Landsberg. In acest scop, aşezase într'un colţ al camerei un brad. Iată însă că, la amiaza zilei de 20 Decembrie, direcţia închisorii primeşte o telegramă prin care este înştiinţată să pună imediat în libertate pe Adolf Hitler şi Herman Kriebel.

Reprezentanţii republicii germane, împotriva cărora se răzvrătise Hitler, au căutat să fie cu dânsul mai mult decât îngăduitori, generoşi chiar.

*

Prima grijă a lui Hitler, după eliberarea sa din închisoare, a fost să-şi găsească un editor. Tipărirea cărţii era preocuparea lui de căpetenie. Neştiind ce-l aşteaptă în viitor, ţinea să aibă cel puţin mângâierea că lasă poporului german un testament politic: *Mein Kampf*. Pe această cale căuta să se răzbune de ingratitudinea partidului şi a tovarăşilor săi care l-au trădat.

După cinci ani de muncă îndârjită, se vede alungat din partid şi părăsit de prieteni. Simte cum îl năpădeşte obida. Deşi de o săptămână liber, n'a dat nici pe la club, nici pe la redacţie. A evitat chiar să se întâlnească cu fruntaşii partidului. Cel puţin pentru moment, nu se gândea să revină asupra demisiei. Lăsa pe seama desfăşurării evenimentelor, grija de a-i orienta viitoarea lui acţiune politică. Se mulţumeşte numai să se informeze asupra situaţiei, dela prietenul său Pöhner. Hitler află dela aghiotantul său că, în cursul anului, situaţia s'a schimbat cu desăvârşire, atât în cuprinsul Reichului cât şi în Bavaria. Puterea a trecut din nou în mâinile Parlamentului şi ale organelor constituţionale. Influenţa politică a armatei a scăzut în chip simţitor. Reichswehr-ul nu se ocupă decât de chestiuni pur militare şi de treburile care au directă atingere cu dânsul. Preocupările politice au fost părăsite ca să se consacre în întregime operei de reorganizare a forţelor militare. In locul ligilor militare, au reapărut vechile partide reacţionare. Şeful guvernului bavarez nu mai este un comisar de stat, neconstituţional, ci însuşi şeful partidului catolic, Heinrich Held. Stabilizarea mărcii şi oarecare înviorare economică creaseră o atmosferă mai puţin favorabilă agitaţiilor extremiste.

In această stare de spirit îl găseşte pe Hitler noaptea Revelionului. Afară viscoleşte. Un strat gros de zăpadă acoperă străzile Münchenului. In camera lui de hotel, Hitler stă singur cu gândurile sale, în timp ce capitala Bavariei petrece, salutând cu chiote de bucurie noul an care vine.

Ceasul dela clopotniţa unei biserici din apropiere sună orele 11 noaptea. Incă un ceas şi se vor aprinde luminile în cinstea noului an care începe. Hitler nu mai poate suporta asaltul amintirilor şi singurătatea înfiorătoare care-l înconjoară în noaptea aceasta de Revelion. Simte nevoia să iasă afară, să rătăcească pe străzi, să simtă pe obraz biciuirea omătului. Dar, fără

voie, aproape în chip mecanic, se îndreaptă spre berăria Steineckerbräu, locul unde, cu cinci ani de zile în urmă, a cunoscut primele succese şi şi-a inaugurat cariera politică.

O forţă misterioasă parcă îl atrage spre acest local. Păşeşte pragul, cu sufletul împovărat de gânduri negre.

Dar abia intră în sală când, spre marea lui surprindere, se pomeneşte întâmpinat cu ovaţiuni entuziaste. Era un grup de vechi prieteni, strâns în jurul unei mese, cu ocazia Revelionului, având în fruntea lor pe Strasser. Depănând amintirile şi luând în de aproape cercetare situaţia politică şi a partidului, repede au ajuns la concluzia că, pentru salvarea partidului, este de neapărată trebuinţă să facă apel la fostul lor conducător ca să revină asupra demisiei, reluând frânele comandei, în locul trufaşului general Ludendorff.

Luând cuvântul, Strasser îi vorbeşte de situaţia în care se găseşte Germania şi partidul, neascunzându-i de loc realitatea. Ii arată că mişcarea naţional-socialistă, sub conducera generalului, lâncezeşte. In accente patetice îi spune că numai dânsul este în stare să refacă partidul şi să-i redea forţa şi faima din trecut, să-l ducă la izbândă.

Hitler ascultă aiurit cuvintele care-i merg la inimă. Cu un ceas în urmă se crezuse un om prăpădit, lipsit de orice perspectivă. Venise cu gândul să retrăiască, pentru o clipă, trecutul. Socotea că acesta este singurul bun care i-a mai rămas. Iată însă că, spre marea lui uimire, are în faţă prezentul, iar viitorul îi surâde. Hitler, fără să stea mult pe gânduri, aleargă întru întâmpinarea lui.

La apelul pe care i-l fac vechii prieteni, el răspunde pe loc: „Ei bine, primesc. Vom începe dela capăt".

Generalul Ludendorff e silit să părăsească conducerea mişcării.

In cursul lunei Februarie, Hitler îşi reia locul de

şef al partidului. Imediat după instalarea sa, el anunţă într'un număr special din *Völkische Beobachter,* oficiosul partidului, prefaceri radicale în folosul partidului naţional-socialist.

In seara de 27 Februarie are loc o mare întrunire publică, în sala Bürgerbräu. Participă aproape 4000 persoane.

Hitler vorbeşte pentru prima dată după eliberarea sa din închisoare.

Celor care au venit să-l asculte, el le spune răspicat: „Dacă cineva vine şi pretinde să-mi pună condiţii, eu spun: Dragul meu, nu te-aprinde şi ascultă mai întâi condiţiile mele. Nu caut de loc aprobarea mulţimii. Tovarăşi, să mă judecaţi după un an; dacă am lucrat bine, bun; dacă am lucrat rău, atunci mă duc. Dar până atunci, eu sunt acela care conduc partidul şi nimeni nu poate să-mi pună condiţii atâta timp cât port conducerea puterii. Ori mă angajez din nou să-mi asum răspunderea de tot ceea ce se petrece în partid". Iar mai departe declară: „Sau duşmanul va călca peste cadavrele noastre, sau noi vom trece peste corpurile lor".

Aşa dar, Hitler n'a înţeles să ia şefia decât cu condiţia să conducă partidul în chip dictatorial. S'au modificat statutele. Pe viitor, toţi funcţionarii, şefii de secţie, de grupe şi celelalte nu vor mai fi aleşi, ci numiţi de Führer. A introdus o disciplină de fier. Cine nu se poate împăca cu această conducere autocrată, va fi nevoit să părăsească partidul. In această situaţie se găseşte Anton Drexler, unul din principalii întemeietori ai partidului muncitoresc-german. Cine va îndrăsni să-i înfrunte voinţa, se va prăbuşi; Strasser are această soartă. Iar alţii vor sfârşi prin a trece cu arme şi bagaje de partea lui Hitler: E cazul lui Goebbels.

Hitler e Führer-ul partidului; nu va trece mult timp şi va ajunge Cancelarul Germaniei.

* * *

In momentul când Hitler părăsea închisoarea din Landsberg, luând din nou conducerea partidului naţional-socialist, în Franţa era cu mult mai cunoscut Hugenberg, şeful naţionaliştilor conservatori. Unul din cei mai mari industriaşi din Germania, dânsul avea la spatele lui marea finanţă. El dispunea de societatea cinematografică Ufa creată de Krupp în timpul războiului, de trustul ziarelor Scherl, de agenţia de publicitate Ala şi de Uniunea telegrafică. Peste 50 de ziare şi sute de cinematografe ascultau de ordinele şi dispoziţiile lui Hugenberg. De asemenea, asociaţia foştilor luptători „Căştile de oţel" era inspirată şi patronată de şeful conservatorilor. Gruparea condusă de Hugenberg avea, în anul 1919, 100 deputaţi în Reichstag. Foarte mulţi privesc pe magnatul finanţei, poreclit „Vulpea argintie", ca pe viitorul conducător al Germaniei. Şeful conservatorilor, om cu multe calităţi şi având la îndemână numeroase mijloace de sprijin şi propagandă, urmăreşte cam aceleaşi scopuri ca şi Hitler.

El vrea răsturnarea republicii, anularea tratatului dela Versailles, doborîrea sindicatelor, sfărâmarea social-democraţiei şi nimicirea comuniştilor. Un antisemitism mai puţin pronunţat e singura deosebire programatică ce-i desparte.

In asemenea condiţii, pe drept cuvânt, mulţi ar fi ispitiţi să se întrebe : de ce Hugenberg, cu toate mijloacele pe care le-a avut la îndemână, n'a putut să joace în Germania rolul lui Hitler ? Fiindcă i-a lipsit adesiunea maselor. Hugenberg a putut să aibă de partea sa concursul marei finanţe, presa, cinematograful, agenţiile de publicitate, dar n'a izbutit totuşi să cucerească şi încrederea poporului. Magnatul marii industrii germane a fost printre cei dintâi care şi-au dat seamă de acest neajuns. De aceea a căutat, în diferite rânduri, tovărăşia lui Hitler. Şi-a închipuit că se va servi de dânsul ca de un simplu instrument. Lucrurile însă s'au petrecut pe dos. Hitler este

acela care a ştiut să se folosească de serviciile lui Hugenberg.

Presa şi agenţiile de publicitate aparţinând partidului conservator, răspândesc în toată Germania discursurile şi programul lui Hitler. Cu fondurile furnizate de marea finanţă, Führer-ul susţine propaganda şi campania electorală. Cu girul lui Hugenberg, Hitler a putut să vie la putere. Când Hugenberg nu i-a mai fost de folos, Hitler a ştiut să se descotorosească de dânsul, rămânând singur stăpân pe situaţie.

De altfel, Hugenberg, deşi reprezenta forţa banului, n'a fost nici singura, nici cea mai mare piedecă care i s'a pus în cale.

Reichswehr-ul şi partidele politice erau două stăvilare puternice care barau drumul lui Hitler. Armata era credincioasă lui Hindenburg, iar masele, şi în special muncitorimea, mergeau alături cu partidele de stânga. La începutul anului 1920, la München, leagănul mişcării naţional-socialiste, cele trei grupări marxiste — socialiştii majoritari, socialiştii independenţi şi comuniştii — numărau laolaltă aproape 40.000 de membri aderenţi şi întruneau aproape 250.000 de voturi şi simpatizanţi. După opt ani de muncă îndârjită, de propagandă bine susţinută şi organizare intensă, partidul condus de Hitler izbuteşte în alegerile din Mai 1928, să obţie 800.000 de voturi. Masa cea mare a alegătorilor continuă să voteze cu stânga. Până în ultima clipă, muncitorimea germană a urmat fără şovăire cele două partide marxiste, acordându-le 12.000.000 voturi.

In faţa batalioanelor de asalt organizate de Goebbels, la Berlin, marxiştii puteau să opună cu succes cele două mari organizaţii de luptă : „Frontul roşu", a comuniştilor şi „Steagul Reich-ului", a socialiştilor.

Incetul cu încetul însă, prin tenacitate şi îndrăsneală, printr'o propagandă sistematică şi deşănţată uneori, Hitler a reuşit să câştige de partea sa toată

pătura burgheză. Spre uimirea tuturora, în alegerile din Aprilie şi Septembrie 1930, naţional-socialiştii obţin 6 milioane jumătate de voturi. Cu doi ani în urmă ei nu întruneau decât 800.000. Ce progres în interval aşa de scurt!

După insuccesul Putsch-ului din 1923, Hitler a fost nevoit să-şi schimbe tactica. In închisoarea dela Landsberg, el ajunge la concluzia că este preferabil să cucerească poporul decât să se impună pe calea forţei şi a violenţei. Gândirea lui evoluează.

De-acum înainte consideră Parlamentul ca o etapă foarte importantă pentru cucerirea puterii. Deşi în fond rămâne partizanul elitelor, minoritatea capabilă căreia îi revine dreptul să guverneze în chip dictatorial, totuşi ţine cu tot dinadinsul să aibă adesiunea maselor.

In zilele noastre, şi cei mai încarnaţi dictatori nu se pot lipsi de sprijinul mulţimii. Fără voie şi în chip indirect, dictatorii sunt siliţi să aducă acest omagiu concepţiei democratice.

Totodată, Hitler şi-a dat seama că este foarte greu, dacă nu chiar peste putinţă, să vină la putere pe calea unei lovituri de stat.

Căile legale îi apar mai sigure şi mai accesibile, cu mai puţine riscuri, obstacole şi primejdii. De aceea, primul lucru pe care-l face după eliberarea lui din închisoare, a fost să se înţeleagă cu Dr. Heinrich Held, şeful guvernului bavarez şi totodată şeful partidului catolic. In calitatea sa de aghiotant al papii în Bavaria, Held întruchipează reacţiunea clericală şi este, în acelaşi timp, un înfocat federalist. Pentru realizarea înţelegerii însă, Hitler trece uşor peste aceste fapte. In Ianuarie 1925, el nu urmăreşte decât un singur obiectiv: pacea cu autorităţile statului. In acest scop, în ziua de 4 Ianuarie 1925, se înfăţişează înaintea lui Held, în ipostasa de pocăit. Recunoaşte fără ocol că Putsch-ul dela 8 Noembrie a fost o greşeală. Dându-şi seama că trebue consolidată autoritatea gu-

vernului, Hitler se declară gata să colaboreze cu dânsul, pentru combaterea marxismului.

— Să colaborezi cu mine? exclamă Held. Uiți poate că eu sunt fiul coruptei Biserici catolice.

— Ludendorff este acela care e împotriva Bisericii catolice, răspunde Hitler, și este o părere care-l privește numai pe dânsul.

Hitler îl asigură pe primul ministru că nu va combate niciodată un partid burghez, ci numai pe marxiști.

Cu prilejul procesului dela Leipzig, Hitler declară în fața Tribunalului: „Condamn în mod categoric orice încercare de disoluție sau slăbire a Reichswehr-ului. Suntem hotărîți să nu facem nimic care să fie împotriva legii... Dacă vom avea puterea în mână, vom judeca pe toți acei care poartă răspunderea revoluției din Noembrie 1918. Și atunci, multe capete se vor rostogoli. Partidul național al lui Hugenberg este un partid de reforme. Noi suntem ceva cu totul nou, care urmărește o schimbare radicală. In acest sens înțelegem noi cuvântul revoluție. Nu mi-am făurit arme pentru o revoluție violentă. Nu înțeleg să dau cuvântului „dărâmare", pe care-l întrebuințăm deseori, decât un sens spiritual. In trei ani de zile, noi vom avea majoritatea absolută și vom lua puterea".

Prin aceste cuvinte, Hitler aderă în chip formal și public la principiul legalității.

Potrivit sfatului dat de Lueger, omul pe care Hitler îl admiră așa de mult, el caută să „menajeze pe cei puternici".

Spre a fi pe placul junkerilor, a marei finanțe și a marei industrii, Hitler, cu toată opoziția pe care o întâmpină în partid, modifică programul, proclamând proprietatea „sacră și inviolabilă" și se pronunță împotriva confiscării bunurilor familiei domnitoare. In noua redactare a programului, dispar limitele între capitalul productiv și cel speculator. Din ordinul lui

Hitler, Feder, care trecea pe atunci drept teoreticianul partidului, publică un lung comentariu în sensul noilor directive.

Insuşi Führer-ul, atât în cursul unei conversaţii pe care a avut-o cu Otto Strasser, cât şi în reuniunile cu patronii, declară: „Patronii noştri s'au ridicat, graţie meritelor lor, până la culmea ierarhiei sociale. Pe baza acestei selecţii care dovedeşte valoarea rasei superioare, ei au dreptul să fie conducători".

Spre a înlătura orice bănuială din partea cercurilor bancare, rupe cu Gottfried Feder, care susţinea „desfiinţarea robiei cametei", retrage proiectul depus de gruparea naţional-socialistă în Reichstag, pentru exproprierea averii prinţilor, a băncilor şi a finanţei, precum şi a tuturor averilor câştigate după 1914, mergând până acolo încât îi interzice lui Feder să vorbească la Radio, în discuţie contradictorie cu un adversar politic, privitor la programul partidului naţional-socialist.

Ca să nu indispună pe industriaşul Kirdorf, în anul 1928 Hitler disolvă secţia partidului naţional-socialist din Ruhr (fieful industrial al lui Kirdorf), înjghebată cu multă trudă de către Strasser şi compusă, în marea ei majoritate, din lucrători cu idei înaintate.

Prin intermediul lui Hugenberg şi mai pe urmă al lui Hialmar Schacht, directorul lui Reichsbank, Hitler intră în legături cu înaltele cercuri industriale şi financiare. După însăşi mărturia lui Otto Dietrich, unul din intimii Führer-ului, „în vara anului 1931, Hitler a luat dintr'odată hotărîrea la München, de a căuta să câştige în chip sistematic personalităţile economice plasate în centrul rezistenţei, precum şi partidele burgheze moderate, tolerate de aceste cercuri, cu scopul de a le smulge piatră cu piatră din edificiul guvernamental. In timpul lunilor care urmează, el parcurge întreaga Germanie. Are peste tot întrevederi confidenţiale cu personalităţi din cercurile conducătoare, în capitala Reich-ului ca şi în pro-

vincie, la Hotelul Kaiserhof ca şi'n poienele singuratice, în mijlocul naturii libere. Urmările n'au întârziat să se arate. Aparatul guvernamental a început să trosnească în chip îngrijorător, pe tăcute şi în taină".

In special îi va fi de mare folos concursul lui von Papen, vlăstar de viţă nobilă şi posesorul unei frumoase averi, de pe urma căsătoriei sale cu fiica unui mare industriaş.

In casele bancherului Schröder are loc întrevederea dintre von Papen şi Führer, în care se hotărăşte venirea lui Hitler la putere. Cu ajutorul căpitanului Röhm, Hitler intră în legătură cu cercurile militare, fără sprijinul cărora nu se poate concepe cucerirea puterii, şi caută să câştige favoarea mareşalului Hindenburg. Generalul Kurt von Schleicher formează trăsătura de unire.

Conştient de preţiosul concurs pe care i-l dă Ministrul Armatei, Hitler, transportat de bucurie, îi spune generalului Schleicher, într'una din zilele lui Iunie 1932, pe când se găsea în vizită la dânsul în castelul din Fürstenberg, că va trebui cândva să se pună pe această casă o placă comemorativă cu următoarele cuvinte : „Aici a avut loc, între Adolf Hitler şi generalul von Schleicher, memorabila întrevedere, în cursul căreia..." Hitler a ştiut să se impună şi să se menţină pe primul plan al scenei mondiale, urmând aproape întotdeauna, în decursul celor paisprezece ani, calea celei mai slabe rezistenţe şi a celei mai mari siguranţe.

* * *

Timp de paisprezece ani cât a stat în opoziţie, Hitler, pe lângă piedecile întâmpinate înafară, a avut de luptat cu multe greutăţi în propriul lui partid.

Am văzut cum, chiar dela început, preşedintele

partidului muncitoresc german, ziaristul Harrer, încearcă să se pună de-a-curmezişul planurilor lui Hitler. Neizbutind, a trebuit să demisioneze. La fel a fost nevoit să procedeze şi Anton Drexler, înlocuitorul lui Harrer la preşedinţia partidului. Infiinţând o nouă grupare, fostul preşedinte duce împotriva lui Hitler o luptă crâncenă.

In înţelegere cu Drexler, institutorul Streicher încearcă să ia locul lui Hitler în partid. Acesta însă ştie să-i reducă la tăcere, impunându-şi voinţa şi autoritatea.

După Putsch-ul din Noembrie şi'n lipsa Führerului, care se afla la închisoare, partidul şi-a închipuit că poate să-l înlocuiască pe Hitler cu Ludendorff. Repede însă şi-a dat seamă că fără Hitler, partidul se prăpădeşte. Generalul s'a arătat mai prejos de aşteptări. Hitler a reluat şefia, punând condiţii şi însuşindu-şi puteri quasi-dictatoriale. Câţiva dintre partizani, desamăgiţi de persoana Führer-ului şi neîncrezători în steaua lui, părăsesc partidul, ducând împotriva fostului lor şef o campanie violentă şi defăimătoare. Apar broşuri cu titlul „Hitler şi canalia din jurul său". Lucrurile ajung până'n faţa tribunalului. Hitler a dat în judecată pe fostul lui tovarăş de luptă, Anton Drexler, pentru calomnie.

Stennes, şeful batalioanelor de asalt din Berlin, îşi închipue că-şi poate îngădui luxul să se răzvrătească împotriva „Luceafărului de operetă din München", adică împotriva lui Hitler. Fără nicio şovăire, Führer-ul îl exclude din partid. La fel procedează şi cu fruntaşul Otto Strasser, fratele lui Gregor Strasser. Hitler nu îngădue ca cineva să-l contrazică şi să-i înfrunte autoritatea de şef.

Otto Strasser, exponent al aripii stângi, părăsind partidul dimpreună cu prietenii săi, a găsit cu cale să spună: socialiştii părăsesc partidul naţional-socialist.

Crede că poate înjgheba o nouă grupare politică care să poate înlocui partidul condus de Hitler. Ast-

fel ia naştere „Partidul naţional-socialist revoluţionar", denumit mai pe urmă „Frontul Negru". Ambele încercări au dat greş, ca şi acţiunea lui Gregor Strasser şi Goebbels.

Sub conducerea lui Gregor Strasser şi Goebbels, doi conducători capabili şi talentaţi, se formează în sânul partidului o puternică fracţiune de stânga. Aproape întreaga Germanie de Nord sprijină această aripă a partidului, cu nuanţă pronunţat socialistă. La un moment dat, situaţia lui Hitler pare ameninţată. Führer-ul însă ştie să iasă cu bine din încurcătură. Contrar părerii tovarăşilor săi, care socotesc pe Goebbels ca „Un Mefisto al partidului", Hitler îi apreciază calităţile şi vede în aghiotantul lui Strasser un viitor colaborator de seamă. Oferindu-i conducerea organizaţiei din Berlin, Hitler reuşeşte să câştige de partea sa pe năbădăiosul şi talentatul adversar.

Lipsit de sprijinul lui Goebbels, grupul lui Strasser a ieşit înfrânt în congresul dela Bamberg. Hitler a ştiut să-şi impună voinţa şi să iasă învingător.

Cu tot succesul repurtat la congresul dela Bamberg, Hitler n'a scăpat de concurenţa lui Gregor Strasser. Era cât p'aci ca Führer-ul să iasă învins. La un moment dat, generalul Schleicher, omul care făcea şi desfăcea guvernul, s'a gândit să rupă partidul naţional-socialist în două, aducând la putere pe Gregor Strasser cu fracţiunea sa. Ar fi însemnat ruina lui Hitler. Puţin a lipsit ca acest plan ingenios să izbutească. Generalul Schleicher însă s'a încurcat în propriile lui iţe. Von Papen, omul creat de dânsul şi pe care generalul îl privea ca un personaj mediocru, a fost buturuga care a răsturnat combinaţiile savante ale lui von Schleicher.

I-a fost dat lui Hitler să birue toate piedecile, adversităţile şi uneltirile.

* * *

In decursul timpului, Hitler a fost apreciat în chipuri deosebite. Elev sub-mediocru în liceu, pe care nu izbuteşte să-l termine, e respins la examenul de admitere dela Şcoala de Arte Frumoase.

In timpul războiului, cu toată nevoia de subofiţeri, Hitler nu obţine decât gradul de caporal.

„Nu voiu face niciodată un subofiţer din acest isteric", — declară sentenţios comandantul său de companie. Şi pentru mulţi, Hitler va rămâne multă vreme un agramat, un artist ratat, un desechilibrat.

„Acest caporal austriac are ambiţia să devie Cancelar ? Niciodată ! Cel mult Ministru al Poştelor", — îi spune înfuriat şi categoric lui von Schleicher, mareşalul Hindenburg, într'un timp când Hitler era şeful celui mai popular partid din Germania.

Insuşi Goebbels, unul din aghiotanţii lui principali, vorbea cu ironie pe socoteala, „subofiţerului iluminat", numindu-l „Steaua de operetă dela München".

Harrer, preşedintele partidului, cu niciun preţ n'a vrut să-i recunoască talentul oratoric.

Nu mai vorbim de adversari. După ce l-au tratat cu nepăsare şi dispreţ, l-au copleşit cu epitetele cele mai puţin măgulitoare.

După dânşii, Hitler nu era decât un psihopat, un caz patologic, menit să sfârşească în ridicol sau într'o casă de sănătate.

Şi astăzi unii înclină să vadă în Hitler un caz anormal.

Dar în ciuda acestor fapte şi păreri defavorabile, Hitler se impune în faţa opiniei publice, izbutind să cucerească simpatia şi încrederea maselor.

Puţin timp după venirea lui Mussolini la putere, Hermann Esser declară sus şi tare la circul Krone, cu prilejul unei mari întruniri publice : „Noi n'avem nevoie să căutăm mult timp un Mussolini german, noi îl avem deja : se numeşte Adolf Hitler".

Mulţi au zâmbit de această comparaţie ; o găseau deplasată.

Astăzi nimeni nu se mai îndoieşte de adevărul spuselor lui Hermann Esser.

In vara anului 1923, bătrânul filosof Houston Stewart Chamberlain, autorul operei „Geneza secolului al XIX-lea", cunoscându-l pe Hitler, a rămas foarte entuziasmat. In tribunul care răscoleşte masele, H. S. Chamberlain vede eroul contra-revoluţiei germane.

„Faptul că Germania, — spune autorul teoriei rasiste, — în ceasul celei mai grele cumpene, a dat la iveală pe un Hitler, iată ceea ce dovedeşte vitalitatea sa."

Hitler trece drept omul providenţial.

* * *

După alegerile din 14 Septembrie 1930, partidul de sub conducerea lui Hitler se aşează în centrul vieţii politice. El dispune în parlament de mai bine de 100 de mandate. Dintr'odată, devine în Reichstag al doilea mare partid.

Generalul Kurt von Schleicher, maestru în arta iţelor, îşi pune în gând să îmbrobodească pe Hitler. In acest scop, îl invită în ziua de 8 Octombrie acasă la dânsul. Pregătise un prânz copios, cu vin bun şi din belşug. Se aştepta ca, pe această cale, pe de o parte să-l îmblânzească pe fiorosul luptător, iar pe de alta, printr'o masă bogată, să-l predispună la voie bună şi concesii. Generalul însă s'a înşelat în socoteli. Spre marea lui uimire, descoperă în Hitler, un om foarte cumpătat la mâncare şi abstinent în ce priveşte băutura. In faţa sobrietăţii Führer-ului, von Schleicher s'a grăbit să facă şi dânsul pe Spartanul. N'a ştiut să scruteze mai adânc lucrurile, ca să tragă concluzia cuvenită.

In locul lui, Bismarck, de pildă, bărbatul de stat cu experienţa oamenilor şi a vieţii, ar fi fost serios îngrijorat de sobrietatea lui Hitler. Cancelarul de Fier

n'avea încredere în omul care nu bea un pahar de vin. Generalul Kurt von Schleicher a plătit cu viaţa această nepricepere şi imprudenţă.

Cum va plăti Germania această experienţă, punând la cârma statului pe abstinentul Hitler ?

*

„Ceea ce-mi place mai mult la Hitler, — declară un diplomat german, — e faptul că el nu lucrează decât patru zile pe săptămână, iar restul de trei se odihneşte. E un om, nu o maşină."

Dar nici în cele patru zile de lucru nu se prăpădeşte cu munca. E, după cum observă Otto Dietrich, o fire de artist. De aci, vraja ce-o exercită asupra unui popor, obişnuit cu ordinea exemplară, cu munca migăloasă şi sistematică, cu viaţa raţionalizată până la automatism. Acest artist are însă „o vitalitate rară şi nervi de oţel. E la înălţimea oricărei mari situaţii şi nu se lasă doborît de nicio criză". (Goebbels). Când vrea şi crede că-i nevoie, studiază cu râvnă şi este capabil de sforţări. Dându-şi seamă de necesitatea studiilor economice, se apucă, în preajma vârstei de 40 ani, să ia lecţii de economie politică.

Ziaristul Walter Funk, însărcinat cu predarea cursului, vorbeşte în termeni elogioşi de Hitler ; spune că este un elev sârguitor care prinde iute şi este foarte accesibil şi plin de bunăvoinţă faţă de nouile idei. Profesorul de economie politică, al lui Hitler, declară aceste lucruri într'un cerc de cunoscuţi şi la o vreme când partidul naţional-socialist era departe de putere.

Dar nici în zilele de odihnă, să nu se creadă că spiritul lui Hitler trândăveşte. Dimpotrivă, e foarte activ. Reflectează îndelung asupra diferitelor probleme şi soluţii, rumegă ideile şi planurile care îl frământă, cumpăneşte hotărîrea care trebue luată.

Cinematograful şi cursele cu automobilul, cele

două distracţii de predilecţie ale Führer-ului, sunt pentru dânsul îndeletniciri care favorizează rumegarea şi cristalizarea ideilor, elaborarea planurilor şi luarea de hotărîri.

In goana automobilului şi în filmul care rulează, Hitler găseşte prilej de destindere şi recreaţie, lăsând să funcţioneze nestingherit subconştientul.

Nu-şi bate capul să stea încovoiat pe masa de lucru, cu nasul în cărţi şi vrafuri de hârtie înainte. Prin instinct, şi-a dat seamă că menirea sa de om politic nu-i aceea de a rivaliza cu arhivarii şi şoarecii de bibliotecă.

E un merit şi nu o scădere, cum vor s'o vadă unii. Această însuşire îi dă putinţa să aibă un orizont mai larg, o privire mai ageră şi o intuiţie mai justă.

Spre a ne face o idee de persoana lui Hitler, Robert Ley, unul din cei mai intimi colaboratori, relatează următoarea scenă: „Era prin Mai 1933, — povesteşte dânsul. — Am stat toată ziua cu şefii frontului muncitoresc-german, discutând împreună bazele regimului corporatist. Spre seară soseşte Führer-ul, întrebându-ne unde am ajuns. Eu răspund: Şefule, trebue să recunosc că chestiunea este cât se poate de anevoioasă. Atunci Führer-ul răspunse, zâmbind: Nici nu mă'ndoiam; ei bine, am să v'arăt acum cum văd eu personal lucrurile. Atunci, Führer-ul, timp de un ceas, ne ţinu o conferinţă magistrală în care toate problemele, în linii generale, erau soluţionate. Când termină, îi spusei: Şefule, sunt aci mai multe persoane care, timp de ani de zile, s'au ocupat în chip special de aceste chestiuni. E de necrezut cum Dvs. care nu sunteţi tehnician, aţi putut soluţiona o problemă căreia noi cu toţii nu i-am putut da de capăt. Un zâmbet apăru din nou pe faţa Führer-ului. Ne răspunse: Am să vă explic cum stă cazul. In timpul anilor de luptă dusă de către mişcarea noastră, am petrecut multe nopţi albe, reflectând

asupra acestei chestiuni, căci urma să ne ocupăm de dânsa numaidecât".

Puţin importă dacă suntem sau nu de acord cu soluţiile date de Hitler, cu privire la organizarea muncii. Asta este altă chestie. Ceea ce interesează e faptul în sine, în sensul cum se comportă Führer-ul. Dânsul n'a înţeles să-şi schimbe felul de vieaţă şi metoda de lucru nici astăzi, când se găseşte în fruntea Germaniei.

Se sustrage cât poate dela banchete, locueşte la ţară, într'o casă modestă, umblă simplu îmbrăcat, se plimbă, frecventează spectacolele. Nu se dă în lături ca, de dragul unui film, să suspende o şedinţă a consiliului de miniştri.

Asemenea gesturi, unii le-ar socoti ca o lipsă de seriozitate, ca şi cum seriozitatea ar fi în funcţiune exclusiv de formalism şi rigiditate.

* * *

Refuzând cu îndărătnicie să se încadreze în ritmul normal al vieţii banale, fără voie, Hitler s'a supus destinului care-l mâna prin căi întortochiate, spre culmile puterii şi ale măririi. De această chemare el nu şi-a dat seamă decât târziu, în măsura în care se înfiripează şi progresează mişcarea naţional-socialistă. Atunci, o seamă de întâmplări petrecute în vieaţa sa, capătă în ochii lui o semnificaţie simbolică, ajungând să se creadă predestinat pentru roluri istorice.

Iată una din aceste întâmplări, povestite de Hitler intimilor săi: „Mă găseam pe front, dimpreună cu mai mulţi camarazi, pregătindu-ne să mâncăm sub cerul liber. Deodată aud o voce lăuntrică care-mi porunceşte: „Scoală-te şi du-te de te aşează acolo!" M'am supus. Locul era la o depărtare de aproape douăzeci de metri de acolo de unde plecasem. Abia

sosisem, când un obuz căzu în mijlocul camarazilor mei. N'a scăpat niciunul".

La fel, într'o altă împrejurare, scapă teafăr din ghiarele mulţimii. Un altul care semăna cu dânsul a fost asvârlit în apă, în locul lui. Toate aceste fapte ca şi succesul acţiunii sale îi dau sentimentul siguranţei şi încrederea în steaua lui.

Dar ca orice om, are şi dânsul momente de îndoială.

In astfel de clipe şi stare sufletească, pretenţiile lui sunt foarte modeste.

„Doresc numai ca mişcarea să dureze şi eu să pot să-mi câştig existenţa ca director al lui *Völkische Beobachter*", spunea Hitler, după eliberarea sa din închisoare. La atâta lucru se reducea ambiţia Führer-ului pe vremea aceea. Era firesc ca un om care a îndurat, în decursul vieţii sale, tot felul de privaţiuni şi a cunoscut în de-aproape foamea, să se gândească la un mijloc de existenţă.

Alteori se întreabă dacă va ajunge să vadă cu ochii ziua biruinţii. „Se prea poate, — spune Hitler prin 1927, — ca destinul să ne fi hărăzit soarta lui Frederic Wilhelm I (tatăl lui Frederic cel Mare) ; noi nu clădim pentru noi, ci pentru viitor." Acelaşi lucru îl declară cu o altă ocazie : „Vor trece peste douăzeci sau chiar o sută de ani până când ideea va ieşi triumfătoare. Tot ce se poate ca cei care cred în ideea noastră să fie atunci morţi de mult. Dar ce importă un om în desvoltarea unei naţiuni şi a omenirii".

Repede însă îşi revine în fire, alungând din sufletul său norul îndoielii, care i-ar putea slăbi voinţa şi stânjeni acţiunea.

Increzător în steaua lui, aşteaptă să-i vie ceasul.

Sigur de sine, după căderea lui dela alegerile prezidenţiale, el declară sus şi tare : „Marele meu rival, preşedintele Hindenburg, e în etate de 85 de ani. Eu n'am decât 43 şi mă simt foarte sănătos. Pe de altă parte, nu mi se va întâmpla nimic, deoarece simt în

chip neîndoielnic că providenţa m'a ales să săvârşesc fapte mari. Când eu, la rândul meu, voiu avea 85 ani, Hindenburg nu va mai fi de mult în vieaţă".

E adânc încredinţat că are o misiune istorică de împlinit.

Asemenea oameni, când împrejurările sunt prielnice şi-şi urmează cu neşovăire chemarea, sunt sortiţi să biruiască.

Hitler a fost unul dintre aceştia.

De ce se miră lumea de el? Fiindcă se trage dintr'o familie umilă, n'are un trecut şi o diplomă?

* * *

După moartea lui Ebert, datorită tacticii greşite a comuniştilor, a fost ales preşedinte al republicii mareşalul Hindenburg. Dacă partidul comunist ar fi avut simţul politic ca să renunţe la candidatura fără niciun sorţ de izbândă a şefului lor, hotărîndu-se să voteze pe candidatul susţinut de socialişti şi catolici, atunci, în locul lui Hindenburg, s'ar fi ales Marx, şeful partidului catolic. In acest caz, poate că cu totul altfel ar fi fost faţa lucrurilor. Dar comuniştii s'au îndărătnicit să menţină candidatura lui Thallmann, contribuind astfel la reuşita lui Hindenburg.

La 1932, expirându-i mandatul, mareşalul îşi depune din nou candidatura la preşedinţia republicii. De data aceasta, Hindenburg se alege cu voturile lucrătorilor. In lipsă de altceva mai bun, democraţia germană se mulţumeşte cu satisfacţia că, prin gestul ei politic, a izbutit să determine căderea lui Hitler. Işi închipue că Hindenburg va fi o stavilă serioasă în calea Führer-ului. Democraţii germani au avut naivitatea să încredinţeze soarta republicii în mâinile mareşalului. Vor plăti scump această miopie politică.

La început însă, aparenţele erau de natură să în-

dreptăţească gestul socialiştilor. Hindenburg părea un om hotărît să apere republica. La un moment dat, guvernul se hotărîse să ia măsuri energice împotriva mişcării hitleriste. Se proiectase chiar disolvarea batalioanelor de asalt.

După întrevederea pe care Hindenburg a avut-o cu Hitler, moşneagul exclamă furios şi categoric: „Acest caporal austriac are ambiţia să ajungă cancelar. Niciodată! Cel mult, — adaugă el, — un Ministru al Poştelor".

Dar nu trece mult timp şi situaţia se schimbă. O manevră greşită a generalului Schleicher îl determină pe Hindenburg s'aducă pe Hitler la putere.

Evenimentul se petrece în ziua de 30 Ianuarie 1933.

Nici nu se împlinise anul de când mareşalul Hindenburg fusese reales preşedinte, cu voturile democraţilor germani.

*

In preajma venirii lui Hitler la putere, d. Leon Blum susţinea cu toată tăria, că „Hitler este exclus nu numai dela putere, dar aş putea zice chiar dela ideea puterii". Astăzi această părere pare cu totul lipsită de seriozitate, iar autorul ei a fost expus la zeflemea şi ironie. Cercetând însă mai de aproape situaţia politică de atunci, vom vedea că opinia lui Leon Blum, deşi hazardată şi exagerată, conţine totuşi un sâmbure de adevăr. Puţin a lipsit cu Hitler să se prăbuşească. Au fost clipe când Führer-ul, cuprins de disperare, spune lui Goebbels: „Dacă se distruge partidul, în trei minute îmi fac seama; un glonte de revolver şi am încheiat socotelile".

Intr'adevăr, pe la sfârşitul anului 1932, partidul naţional-socialist trece prin momente de grea cumpănă. In ultimile alegeri, numărul voturilor întrunite de naţional-socialişti scăzuse simţitor; 195 de mandate în loc de 230, obţinute în alegerile dela 31 Iunie. Numai în decurs de câteva luni de zile, par-

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE

tidul pierduse aproape o cincime din voturi. Totodată, casa partidului era cu totul sleită. Administratorul nu ştie cum să facă faţă celor 12 milioane de mărci datorie. Conducători de-ai batalioanelor de asalt se îmbulzesc la redacţiile „presei jidoveşti", propunând, în schimbul câtorva mărci, să facă revelaţii senzaţionale asupra partidului.

Pe de altă parte, partidul e ros de intrigi şi disensiuni.

Am văzut la început pe Strasser şi Goebbels contra lui Hitler; apoi, dintr'odată, Goebbels e pentru Hitler şi contra lui Strasser; Strasser e împotriva căpitanului Röhm; Göring împotriva căpitanului Röhm şi a lui Strasser; Frieck şi Feder contra lui Goebbels şi Göring; Aman contra lui Strasser, Goebbels şi Göring; Rosenberg împotriva lui Strasser, Aman, Goebbels şi Göring.

In special, acţiunea din ultimul timp a lui Gregor Strasser punea partidul, şi pe Hitler mai cu seamă, la grea încercare. Puţin a lipsit ca Strasser să nu câştige partida împotriva lui Hitler.

Cancelarul Schleicher, omul zilei, inteligent, influent şi foarte abil, îşi pusese în gând să distrugă partidul naţional-socialist şi pe Hitler în special. In acest scop, concepuse un plan ingenios.

Anunţând un program de „Reforme sociale", în cadrul ideii de Stat „naţional", generalul Schleicher umăreşte să bată pe tărâmul ideologic pe Hitler cu propriile lui arme.

Ca şi partidul hitlerist, vorbeşte că va lucra din răputeri la mărirea Germaniei şi la anularea tratatului dela Versailles.

Un cerc restrâns de teoreticieni, grupaţi în jurul ziarului *Taegliche Rundschau* şi a revistei *Tat*, se pune la dispoziţia cancelarului Schleicher, căsnindu-se să dea o bază teoretică unei „acţiuni sindicale germane". Acest grup de intelectuali şi publicişti lansează lozinca: „alianţa armatei şi a sindicatelor

împotriva străinătății și a capitalismului internațional". Generalul Schleicher urmărește să realizeze o „coaliție transversală", care să cuprindă pe sindicaliștii naționaliști, pe Leipart, șeful sindicatelor socialiste și pe Imbusch, șeful sindicatelor catolice.

Cu un astfel de „Front sindical", îmbibat de naționalism și de idei socialiste false, cancelarul Schleicher crede că poate înfrunta cu sorți de izbândă partidul național-socialist. Ba ceva mai mult: scontează ruptura partidului, promovând la conducerea lui pe Gregor Strasser.

Pentru realizarea acestui plan, generalul susține cu toată tăria, împotriva opiniei lui von Papen, numirea lui Gregor Strasser la postul de vice-cancelar al Reich-ului.

Planul, ingenios conceput, se năruește din pricina unei manevre greșite a cancelarului Schleicher.

Campania de presă, stârnită de general pe tema scandalului cu afacerea Ost-Hilfe, cu scopul de a forța mâna lui Hindenburg în sensul vederilor sale, are consecințe cu totul contrarii decât cele pe care le urmărește dânsul.

Cancelarul Schleicher pierde încrederea mareșalului, iar în locul său e numit cancelar, Hitler.

Lovitura i-a venit din partea lui von Papen, omul creat de dânsul, din neant, căci von Papen a fost nașul cabinetului Hitler.

Șeful partidului național-socialist se găsea într'o situație foarte critică, poate la doi pași de prăbușire, când poșta i-a adus scrisoarea salvatoare dela von Papen. Fostul cancelar îl chiamă de urgență la o consfătuire. Hitler aleargă într'un suflet la Colonia. Acolo, în casa bancherului von Schröder, are loc întrevederea între cei doi bărbați politici.

După tratative care durează toată ziua, se încheie la Colonia, oraș vestit prin apele sale parfumate și monumentala catedrală, înțelegerea între Hitler și von Papen. In seara zilei de 14 Ianuarie, cabinetul

Hitler — von Papen era în chip virtual constituit.

Ce făceau în acest timp rivalii şi adversarii lui Hitler ?

După cum am văzut, generalul Schleicher se încurcă în propriile lui iţe. Gregor Strasser pierde timpul cel mai preţios, pălăvrăgind în faţa unui pahar de vin ; Otto Braun, care trece drept un om tare, în momentele cele mai critice pentru democraţia germană, ca un burghez de treabă, citeşte gazete şi îngrijeşte de nevastă-sa bolnavă ; Severing, altă nădejde a partidului socialist, rumegă în mintea lui de birocrat, formule sonore cu care vrea să treacă în istorie.

Proletariatul, obosit, lipsit de experienţă şi conducători capabili, nu-i în stare să opună o rezistenţă serioasă şi tenace.

Singura piedecă în calea lui Hitler, Hindenburg, în faţa scandalului cu afacerea Ost-Hilfe, a manevrelor generalului Schleicher şi sub înrâurirea lui von Papen şi a fiului său, Oskar Hindenburg, sfârşi prin a ceda.

Fără voie şi cu inima îndoită, mareşalul e silit de împrejurări să numească pe „caporalul austriac", cancelar al Germaniei.

Abia se împlinise anul de când Hindenburg declarase răspicat : „Niciodată ! cel mult, un Ministru al Poştelor". După un an de zile însă, mareşalul e nevoit să-şi schimbe hotărîrea, călcându-şi pe inimă. Se mângâie doar cu gândul că această formaţiune ministerială nu-i decât o soluţie de moment.

Şi astfel, în ziua de 30 Ianuarie 1933, se constitue cabinetul Hitler — von Papen.

Exact la zece ani de zile după Putsch-ul din 1923, Hitler ajunge cancelar al Reich-ului.

*

Instalarea regimului hitlerist nu provoacă în Germania niciun fel de reacţiune. Nici pomeneală de re-

zistenţă sau grevă generală. Sindicatele muncitoreşti, a căror organizare stârnea admiraţia lumii întregi, privesc cu pasivitate cum se pregăteşte înmormântarea republicii şi a democraţiei germane.

Chiar comuniştii au devenit cuminţi şi foarte prevăzători. Nici prin gând nu le trece să se folosească de batalioanele „Frontului Roşu", organizaţia militară a partidului, care, prin spiritul şi ţinuta ei, smulsese admiraţia şefului de stat major german, generalul Hamerstein şi chiar a căpitanului Röhm. Dimpotrivă, comuniştii îşi dau toată osteneala ca nu care cumva, prin vreun gest pripit, să provoace guvernul. In ajunul arestării sale, leaderul comunist, deputatul Torgler, îi spune lui Philispsforn: „Noi refuzăm să oferim guvernului un pretext care să justifice represiunea. Nu vrem să ne interzică. De aceea, tăcem".

Pentru moment se mulţumesc că Hitler n'a disolvat partidele şi n'a suspendat ziarele; în ce priveşte viitorul, aşteaptă să se producă un reviriment în opinia publică, iar Hitler să cadă prin propriile sale puteri şi slăbiciuni. Speranţele socialiştilor se întemeiază pe deducţiuni logice şi pe unele indicii. Din punct de vedere al logicii formale, raţionamentul lor nu era deloc fals. Hitler, în opoziţie, făgăduise marea cu sarea. Făgăduise poporului german anularea tratatului dela Versailles, Anschluss-ul, un imperiu colonial în perspectivă şi ridicarea Germaniei umilite la rangul de mare putere, cu rol preponderent în politica mondială.

Prin gura lui Feder făgăduise câte „o casă fiecărui cetăţean de origină ariană"; milioanelor de şomeri, le făgăduise de lucru. Ţărănimii îi promisese o situaţie privilegiată în statul totalitar „nazist". Ce se vor alege din toate aceste făgăduieli, odată cu venirea lui Hitler la putere? se întreabă partidele de stânga. Praf şi pulbere, căci îi va fi cu neputinţă lui Hitler, chiar dacă ar avea toată bunăvoinţa, să aducă

la îndeplinire măcar a zecea parte din programul lui demagogic.

Atunci se va produce desagămirea maselor, iar mitul Hitler se va nărui.

Pe de altă parte, însăşi compoziţia cabinetului îi îndreptăţeşte să nutrească iluzii. Hitler are în coaste pe Hugenberg, şeful partidului naţional-german, şi pe von Papen, omul lui Hindenburg. Partidul naţional-socialist n'are în guvern decât trei reprezentanţi: pe Hitler, Göring şi Frick. Restul miniştrilor sunt persoane străine de partid, deţinând departamentele cele mai importante.

Astfel, partidul naţional-german de sub conducerea lui Hugenberg are Ministerul Economiei şi acel de Agricultură; Franz Selde, şeful căştilor de oţel, e Ministrul Muncii; Ministru de Externe rămâne conservatorul von Neurath; la Finanţe e menţinut tehnicianul von Schwerin-Krosigk, iar la Comunicaţii baronul Eltz von Rübenach, două persoane care nu fac politică de partid, dar care sunt legaţi de von Papen. Ministru al şomajului e numit Dr. Gerecke, omul de încredere al mareşalului. Ministerul Armatei a fost încredinţat generalului Blomberg, cunoscut până atunci ca cel mai democrat dintre toţi generalii şi devotat cu trup şi suflet republicii, omul pe care se poate conta în caz de primejdie; iar pe deasupra, von Papen, în calitatea sa de persoana grata a lui Hindenburg, deţinând postul de vice-cancelar.

Von Papen reprezintă în guvern ochiul preşedintelui.

In asemenea condiţii, e natural ca Hitler să facă impresia unui prizonier.

Ziare din cele mai serioase şi cu mare trecere în opinia publică considera pe Hugenberg ca pe adevăratul învingător. Mulţi sunt îndreptăţiţi să creadă că Führer-ul va sfârşi prin a se compromite. Nu-şi închipue că Hitler, înfruntând piedecile şi manevrele, ar putea să iasă biruitor. Presa străină, în repetate

rânduri, vorbeşte cu certitudine de iminenta cădere a lui Hitler. Insuşi fostul Ministru de Externe al Franţei, Louis Bartou, a lăsat să se înţeleagă, în cursul unei conversaţii, că este inutil de a negocia cu un guvern care e pe pragul de a cădea.

E adevărat c'au fost momente când s'au produs manifestări de natură să îndreptăţească asemenea prognosticuri. O manifestaţie în acest sens a fost discursul lui von Papen, ţinut la Marburg.

Fiecare cuvânt e un atac direct la adresa partidului naţional-socialist şi a conducătorilor lui. Generalul von Schleicher nu se sfieşte să declare în gura mare: „Ştiu că Germania este guvernată de nişte ticăloşi şi criminali; dar în şase luni nu vor mai fi la putere". Chiar în rândurile partidului sunt mari nemulţumiri şi frământări.

In deosebi, domneşte o vie agitaţie în rândurile batalioanelor de asalt, stârnită de svonul care circulă cu insistenţă, cum că Führer-ul, sub presiunea Reichswehr-ului, a plănuit desfiinţarea lor. In fruntea nemulţumiţilor se găseşte însuşi comandantul trupelor de asalt, energicul şi curajosul căpitan Röhm, omul care are sub ordinele sale 3 milioane de soldaţi.

Pornirea împotriva Führer-ului merge până acolo, încât se încearcă un atentat asupra vieţii sale. Dar glontele destinat lui Hitler nimereşte în braţul lui Frederic Himmler, şeful Gestapoului.

Soarta l-a favorizat să scape teafăr. Destinul n'a vrut să-i întrerupă firul vieţii, tocmai când Hitler începea să scrie un nou capitol în istoria Germaniei.

Nu trece mult timp şi norocul din nou îl părtineşte pe Hitler. La 2 August 1934, mareşalul Hindenburg îşi dă obştescul sfârşit. Cu moartea preşedintelui republicii dispare din calea Führer-ului orice piedecă sau surpriză. Adversarii lui Hitler, aparţinând cercurilor conservatoare şi care contau pe sprijinul mareşalului pentru înlăturarea regimului nazist,

după încetarea din viaţă a lui Hindenburg sunt nevoiţi să se plece sau să părăsească lupta.

In ciuda calculelor savante şi a profeţiilor, Hitler se menţine la putere.

* * *

Am văzut condiţiile în care Hitler a venit la putere, condiţii care nu cadrează cu demnitatea unui partid ce are pretenţia că reprezintă voinţa ţării şi vrea să inaugureze o eră nouă, printr'o revoluţie naţională, în toate domeniile.

Spre deosebire de Lenin, Mustafa Kemal, Pilsudski sau Mussolini, care cuceresc puterea prin forţă, Hitler vine la cârma statului pe căi legale şi cu girul lui von Papen. In locul unui marş triumfal asupra Capitalei, după tocmeli şi combinaţii de culise, şeful partidului naţional-socialist primeşte din mâna mareşalului sarcina de a forma guvernul.

Din capul locului, Hitler şi-a dat seamă că Reichswehr-ul e credincios lui Hindenburg, iar fără sprijinul armatei nici vorbă nu poate fi de reuşita unei lovituri de stat. Ar fi însemnat să repete experienţa dureroasă din 1923. Totodată, a înţeles că bătrânul mareşal nu era dispus să-i încredinţeze postul de cancelar, fără girul lui von Papen şi sprijinul cercurilor conservatoare.

A avut intuiţia situaţiei politice şi a momentului tactic. Nu s'a lăsat sedus de formula sonoră şi pompoasă ; sau totul, sau nimic. Un elementar simţ politic i-a dictat să lase la o parte orgoliul şi sentimentul demnităţii. Şi-a dat seamă că împrejurările cer să facă toate concesiile cu putinţă, să se mulţumească cu compromisuri. Lucru esenţial era faptul că a reuşit să pună un picior la cârma statului. Rămânea ca timpul să aducă după sine instalarea lui definitivă. Era foarte posibil ca Hitler să se înşele în calculele sale şi tactica lui să dea greş. Dar s'a întâm-

plat ca evenimentele să se desfăşure în aşa fel, încât ele au adus lui Hitler izbândă pe toată linia.

Venind la putere, şeful partidului naţional-socialist are prudenţa să nu treacă dintr'odată la măsuri radicale şi dictatoriale. Noul guvern nu interzice apariţia ziarelor şi lasă mai departe să funcţioneze partidele de stânga. De asemenea, se fereşte să desfiinţeze parlamentul. Se mulţumeşte să disolve Reichstag-ul, anunţând noui alegeri pentru luna Martie. Partidele de stânga îşi fac iluzii. Işi închipue că Hitler va continua să guverneze în cadrul dispoziţiilor constituţionale. Hindenburg nu-i încredinţase puterea decât cu această condiţie expresă. In acest sens, Führer-ul îşi luase faţă de preşedintele republicii, angajamente formale. Democraţii nu-şi închipue că Hitler va fi în stare să-şi calce cuvântul, iar Hindenburg va îngădui o asemenea abatere. Au încredere în loialitatea de soldat a mareşalului. Nu de geaba a fost ales preşedinte cu voturile lor. In eroul dela Tannenberg, ei văd pe cel mai bun străjer al republicii şi Constituţiei. Ba ceva mai mult, încep să creadă că dracul nu-i aşa de negru cum se spune. Unii socialişti găsesc chiar că Hitler este, în fond, „un băiat de treabă". Nu urmăreşte şi dânsul rezolvarea problemei sociale ? Nu sunt în rândurile partidului său o mulţime de muncitori şi oameni cu idei înaintate ?

Dar foarte curând vine desmeticirea.

In seara zilei de 27 Februarie, cerul Berlinului e cuprins de flăcări uriaşe ; pare o mare de sânge. Din toate părţile capitalei aleargă în goană nebună posturile de pompieri. Arde Reichstag-ul. Intreaga clădire a Parlamentului face impresia unei torţe aprinse. O pădure de flacări se înalţă în slava cerului.

Göring, care sosise imediat la faţa locului, conducând personal operaţiile de stingere şi localizare a incendiului, declară unui grup de ziarişti ; „E o ispravă de a comuniştilor. De-acum începe adevărata dictatură. Ne-o vor plăti scump".

A doua zi după incendiu, adică la 28 Februarie, guvernul vine cu un decret-lege „pentru ocrotirea poporului și a statului". Acest decret-lege înseamnă de fapt și de drept desființarea drepturilor fundamentale acordate de Constituție cetățeanului german.

„Articolele 114, 115, 117, 118, 123, 124 și 153 din Constituția poporului german — spune decretul-lege — încetează de a fi în vigoare, până la noui ordine. Prin urmare, sunt îngrădite restricțiunile cu privire la libertatea individuală, la dreptul de exprimarea liberă a gândirii, în care se cuprinde și libertatea presei, dreptul de asociație și întrunire ; secretul corespondenței poștale, al telegramelor și al convorbirilor telefonice nu mai este garantat ; de asemenea sunt permise perchezițiile la domiciliu, confiscarea precum și limitarea dreptului de proprietate individuală."

In alte două paragrafe se prevăd o serie întreagă de pedepse draconice, între care și pedeapsa cu moartea.

Hitler a putut să vie cu un asemenea decret-lege, invocând spectrul primejdiei comuniste. Arderea Reichstag-ului i-a folosit ca pretext pentru inaugurarea pe față a regimului dictatorial.

Pentru orice om de bună credință, care cercetează situația politică, fără idei preconcepute, reiese că în 1933 nu exista în Germania o primejdie comunistă. După cum am văzut în altă parte, comuniștii nu se gândeau la o acțiune de răsturnare ; erau bucuroși să nu-i disolve. Tribunalul dela Leipzig, după un proces răsunător care a durat trei luni de zile, neputând stabili vina și amestecul comuniștilor la incendierea Reichstag-ului, a fost nevoit să achite pe Torgler, Dimitrof, Popof și ceilalți ; numai Van der Lübbe a fost condamnat.

In orice caz, pentru preîntâmpinarea unei eventuale primejdii, nu era nevoie de un decret-lege care să suspende libertățile cetățenești. Ordinea și sigu-

ranţa statului puteau foarte bine să fie apărate în cadrul legilor existente. Dar acest decret era necesar pentru consolidarea situaţiei lui Hitler şi a regimului său.

In contrast cu social-democraţia, partidul naţional-socialist nu se mulţumeşte cu instalarea sa oficială la guvern, ci ţine să dovedească cu tot dinadinsul că el exercită în chip efectiv puterea. Treptat şi în chip sistematic au fost înlăturaţi din administraţie şi serviciile publice, toţi cei care sunt bănuiţi că nu simpatizează cu noul regim. Göring şi Goebbels se pricep să purifice aparatul de stat de toate elementele incomode sau care nu prezintă destulă încredere. In locul lor au fost puşi oameni devotaţi partidului. De decretul deplinelor puteri se foloseşte Hitler nu numai pentru nimicirea comuniştilor şi socialiştilor, ci chiar împotriva aliaţilor săi. Ii tolerează atât timp cât are interes de dânşii. Când nu mai are nevoie de ei, iar tovărăşia lor începe să-l stinghereasc㠍 Hitler nu se dă în lături să-i extermine.

După discursul dela Marburg, sunt pur şi simplu suprimaţi cei mai intimi colaboratori ai lui von Papen. Din arbitru, fostul cancelar al Germaniei ajunge prizonierul lui Hitler. Ca să-şi salveze situaţia lui personală, von Papen comite laşitatea de a nu lua apărarea prietenilor săi, renunţă la orice gest de independenţă, resemnându-se cu roluri de figurant; Seldte, şeful căştilor de oţel, om înţelept şi comod, trece cu arme şi bagaje în lagărul lui Hitler. Hugenberg se vede silit să părăsească guvernul, în timp ce partidul său e desfiinţat. Cu această monedă a ţinut Führer-ul să-i plătească recunoştinţa pentru sprijinul acordat în clipe de nevoie.

După şase luni de zile dela instalarea lui Hitler la putere, apare legea „împotriva formării de noui partide".

Primul articol din această lege, sună: „Nu există

în Germania decât un singur partid politic : partidul naţional-socialist-muncitoresc-german.

Bătrânul mareşal asista neputincios la înmormântarea regimului constituţional, căruia dânsul i-a jurat credinţă. Guvernul pe care l-a adus la putere i-a smuls din mâini dictatura. A refuzat cu îndărătnicie şi în chip solemn să dea cancelariatul pe mâna unui singur partid şi acum guvernează un partid sub preşedinţia sa.

Reşedinţa lui e păzită de un puternic detaşament al trupelor de asalt. Moşneagul priveşte cu nedumerire, dela fereastra locuinţei sale, cum flutură pe milioane de case germane, în bătaia noului vânt al vremurilor, steagul cu crucea încârligată.

Ajung până la dânsul horcăitul muribunzilor, vaietele celor care zac în închisoare sau lagăre de concentrare, bocetele femeilor care-şi jelesc feciorii sau bărbaţii. La toate aceste neomenii şi nelegiuiri, el, mareşalul Hindenburg, e nevoit, împotriva conştiinţei sale, să-i trimită cancelarului Hitler telegrame de felicitare.

Astfel, a doua zi după masacrul din 30 Iunie 1934, frânt de povara răspunderilor care-l copleşesc ca şi de ciuda neputinţei, iscăleşte ca un automat textul telegramei prezentat de Meissner, şeful Cancelariei dela preşedinţia Reichului : „ Din rapoartele prezentate (sună telegrama expediată dela Neudeck, 2 Iulie 1934), am aflat că, prin energica voastră intervenţie şi prin curajul vostru personal, aţi înnăbuşit în germene toate încercările de trădare, îndreptate contra siguranţei statului şi astfel poporul german a fost salvat dintr'o mare primejdie. Pentru aceasta vă exprim adânca mea mulţumire şi sincera mea recunoştinţă. Cu cele mai bune salutări".

Omul care, în calitatea sa de comandant al armatei, a guvernat Imperiul împreună cu şeful său de stat-major, acordând „Şefului suprem al războiului" formele exterioare ale respectului, ajunsese o pă-

puşă în mâinile lui Hitler. I se dau numai onorurile de preşedinte al republicii. E silit să se mulţumească cu acest rol decorativ, deşi legea deplinelor puteri prevede că „Drepturile Preşedintelui Reichului rămân neatinse". Nici vârsta înaintată şi nici împrejurările nu-i îngădue să-şi exercite în chip efectiv drepturile lui de preşedinte, să facă acte de autoritate.

Oamenii însărcinaţi de dânsul să-l supravegheze pe Hitler, nu s'au priceput să-şi îndeplinească misiunea.

Suflet cinstit, bătrânul şi gloriosul soldat cade doborît de vârstă şi de povara răspunderilor.

Cu moartea lui Hindenburg dispare şi ultima piedecă din calea atotputerniciei Führer-ului.

In locul rămas vacant, e ales Hitler, preşedinte al Reich-ului şi cancelar totodată. Führer-ul devine stăpânul absolut al Germaniei. De-acum înainte nu-i cu putinţă nicio împotrivire făţişă sau vreo surpriză neplăcută.

In August 1934, când Hitler ajunge preşedinte al Reich-ului, abia are patruzeci şi cinci de ani. Bărbat în puterea vârstei, ducând o vieaţă cât se poate de cumpătată, Führer-ul are înaintea lui viitorul. De n'ar surveni însă accidente sau evenimente năprasnice. Acestea din urmă depind în mare parte de tactul şi înţelepciunea lui.

* * *

Cu toate că şefii partidului naţional-socialist se laudă că niciodată o revoluţie n'a fost aşa de disciplinată şi mai puţin sângeroasă ca revoluţia naţional-socialistă din anul 1933, iar Hitler declară cu emfază că „n'a fost atins nici măcar cu un fir de păr, un singur Evreu", totuşi, lista victimelor făcute de regimul hitlerist e lungă. Ea începe cu mult înainte de venirea partidului la putere. Hitler s'a făcut cunoscut şi s'a impus opiniei publice prin violenţa limba-

jului şi cultul energiei. A utilizat forţa ca mijloc de propagandă, presiune şi afirmare. Şi-a dat seamă că logica violenţei e mai convingătoare decât cele mai subtile argumente de ordin raţional. A lăsat adversarului onoarea de a se lupta cu arme civilizate. A pus mai mult preţ pe câteva batalioane de asalt, bine organizate, decât pe erudiţie, dialectică şi doctrină. Intotdeauna s'a apărat, atacând.

Venind la putere, din capul locului şi-a dat seamă că nu-i deajuns consimţământul momentan al maselor ca un regim dictatorial să se poată instala şi să dureze. Fără violenţă şi teroare, riscă să fie răsturnat la cea dintâi ocazie. In cadrul libertăţilor constituţionale, forţele opoziţioniste au putinţă să se organizeze şi să pornească la atac, când se iveşte momentul favorabil. Hitler n'are naivitatea să ignoreze acest lucru. Decât să se facă vinovat de slăbiciune, mai bine să păcătuiască printr'un exces de autoritate. De aceea, loveşte fără cruţare adversarii, în orice lagăr s'ar găsi dânşii. Caută să stârpească din rădăcini orice opoziţii sau rezistenţă. Incepe cu comuniştii şi sfârşeşte cu proprii lui partizani.

In noaptea de 30 Iunie 1934 a fost un adevărat măcel. Au fost omorîţi fără judecată şi vină dovedită, o mulţime de membri marcanţi de-ai partidului naţional-socialist, şefi ai batalioanelor de asalt, oameni care au contribuit la ascensiunea şi la instalarea lui Hitler la putere. In fruntea celor osândiţi la moarte se află căpitanul Röhm, făuritorul şi conducătorul trupelor de asalt, organizaţia care a contribuit în cea mai mare parte la succesul acţiunii lui Hitler, ofiţerul care, cu ajutorul soldaţilor săi şi a trecerii de care se bucura în cercurile armatei, a adus contribuţia cea mai preţioasă la întemeierea partidului.

Nu mai mult decât cu patru luni de zile în urmă, Hitler îi scria lui Ernst Röhm: „Pentru mine, e o datorie imperioasă să-ţi mulţumesc pentru serviciile pe care le-ai adus cauzei naţional-socialiste şi poporului

german, asigurându-te că sunt adânc recunoscător soartei care m'a învrednicit să întâlnesc prieteni şi tovarăşi de luptă de talia ta. Cu cea mai cordială prietenie, stimă şi recunoştinţă. Al tău, Adolf Hitler".

In Ianuarie 1934, deşi erau arhicunoscute păcatele căpitanului Röhm, ele nu erau luate în seamă ; abia prin Iunie încep să tragă în cumpănă, determinând suprimarea lui. Tot în ziua de 30 Iunie e ridicat de acasă şi ucis Gregor Strasser, un alt fost tovarăş de luptă de-al lui Hitler, cu toate că victima încetase, de mai bine de un an de zile, orice activitate politică. La fel păţeşte şi Gustav von Kahr, un bătrân de şaptezeci şi trei ani, retras de aproape un deceniu din viaţa politică. Pe simple prezumţii a fost împuşcat generalul von Schleicher, fostul cancelar al Reichului. Stătea la masa lui de lucru când au năpustit călăii în birou. Odată cu dânsul a fost omorîtă şi soţia sa. Nu de mult, Hitler, transportat de bucurie şi profund recunoscător, îi spusese lui von Schleicher că va trebui într'o zi să se pună la casa generalului o placă comemorativă, cu următorul conţinut : „Aici, a avut loc între Adolf Hitler şi generalul Kurt von Schleicher, memorabila întrevedere, în cursul căreia..."

După doi ani de zile, în locul plăcii comemorative a curs sângele generalului.

Insuşi Hitler a fost speriat de proporţiile pe care le-a luat masacrul din noaptea tragică de 30 Iunie. Parcă se repeta noaptea Sfântului Bartolomeu. In excesul lor de zel, subalternii, executând ordinele date de şefi, au depăşit orice măsură. Când Führer-ul află din gura aghiotanţilor săi numărul şi numele victimelor, se înfurie şi răcneşte la dânşii.

„Nu vă daţi seamă de ceea ce aţi făcut", — le strigă Hitler, răstit.

La aceste ocări ale Führer-ului, Iosif Dietrich, omul care se bucura de mare trecere în faţa şefului, răspunde pe un ton ridicat : „Domnule Hitler, sunt

răspunzător cu capul meu de viaţa voastră. Când cineva îşi asumă o astfel de răspunde, are de asemenea dreptul să întreacă şi măsura".

De fapt, inspiratorul şi conducătorul operaţiilor din noaptea de pomină 30 Iunie, a fost Göring. Hitler însă şi-a asumat întreagă răspundere.

„In acea clipă, — declară dânsul, — eram răspunzător de soarta naţiunii germane şi, ca atare, judecător suprem al poporului german."

Măcelul din noaptea de 30 Iunie a produs o impresie profundă şi penibilă. Pe vremea aceea, nici bolşevicii nu se făcuseră vinovaţi de asemenea isprăvi. Ceva mai târziu, Stalin va inaugura sistemul epurării partidului, prin decapitarea în rate a membrilor marcanţi. Pe atunci se mulţumea cu excluderea lor din partid, cu întemniţarea sau surghiunul. Mustafa Kemal şi Mussolini şi-au consolidat regimul prin nimicirea adversarilor, Hitler prin suprimarea partizanilor.

In urma masacrului din 30 Iunie, mulţi au crezut că situaţia Führer-ului e serios compromisă. Işi închipuiau că baia de sânge îl va face odios în ochii opiniei publice şi ai celor trei milioane de soldaţi ai trupelor de asalt. Mai ales aceştia din urmă. Conflictul dintre Röhm şi Hitler izbucnise pe tema disolvării trupelor de asalt. După ce ani de zile şi-au servit cu credinţă „Führer-ul" şi i-au asigurat izbânda, se văd acum trimişi la vetre. Führer-ul nu mai are nevoie de dânşii.

Reichswehr-ul a cerut şi a obţinut disolvarea lor. Conştienţi de contribuţia nespus de preţioasă dată partidului, ca şi de forţa ce o reprezentă trupele de asalt, o seamă dintre conducători, în frunte cu comandantul lor suprem, căpitan Röhm, au încercat să se opună. Ba ceva mai mult, intenţionau să înceapă o luptă împotriva tendinţelor reacţionare care dominau în partid. Vroiau o adâncire a revoluţiei. Au plătit cu capul această încercare.

A doua zi după măcelul din 30 Iunie, Göring spunea reprezentanților presei: „Se pregătea o a doua revoluție, dar ea a fost făcut de noi împotriva acelora care complotau".

Prin disolvarea trupelor de asalt se punea o mare întrebare: Nu săvârșise Hitler o greșală de neiertat tăindu-și craca de sub picioare? Lipsit de sprijinul lor, care constituia forța partidului, nu va fi dânsul de acum înainte la discreția armatei și a combinațiilor de culise? Pe ce forță se va bizui Führer-ul în caz de nevoie și cum putea el să-și impună voința, când nu mai avea la spate batalioanele de asalt? Bolșevicii, venind la putere, au menținut Sovietele și au căutat să facă din ele organe principale ale vieții de stat.

Și astăzi, ducele, deși este stăpânul absolut al Italiei, înțelege să se sprijine pe miliția fascistă.

Numai Hitler, după instalarea sa la guvern, procedează la disolvarea trupelor de asalt, dând câștig de cauză Reichswehr-ului. Pus în situație să aleagă între batalioanele de asalt și armată, Führer-ul se hotărăște pentru aceasta din urmă. In zadar, căpitanul Röhm se căsnește să-l convingă să nu se teamă de Reichswehr. Când comandantul trupelor de asalt îi spune că 3 milioane de oameni sunt gata să lupte pentru dânsul, Hitler îi răspunde răspicat că el nu vrea să fie ocrotit de o astfel de clică murdară. Vrea să scape de cohortele catilinare. Vrea ca „In stat să nu existe decât o singură forță armată: Reichswehr-ul". Dar o astfel de măsură, salutară pentru bunul mers al Statului, putea să devină fatală pentru dânsul. Lipsit de sprijinul unei forțe militare, devotată lui, Hitler risca să ajungă curând un personaj decorativ sau să fie înlăturat la prima ocazie. Nu s'a întâmplat niciuna din aceste două alternative. Și au trecut de atunci aproape trei ani de zile. In tot acest răstimp, Hitler a condus destinele poporului german, așa cum a crezut el de cuviință, iar situația lui devine, pe zi

ce trece, din ce în ce mai sigură. Teroarea şi petele de sânge care mânjesc regimul, oricât de condamnabile ar fi ele în sine, nu sunt totuşi de natură să anuleze meritele lui Hitler. De altfel, de când e lumea, nu s'a pomenit revoluţie fără violenţă şi excese. Prin însăşi structura ei organică, dictatura e legată de asemenea neajunsuri.

Cu voie sau fără voie, bolşevicii, Mussolini, Mustafa Kemal şi ceilalţi au fost siliţi să se conformeze acestei cerinţe. Nu putem pretinde ca numai Hitler să facă excepţie dela regulă. Dacă numărul victimelor a fost în Germania puţin mai restrâns ca în altă parte, aceasta se datoreşte nu atât bunăvoinţei regimului, cât lipsei unei opoziţii şi reacţiuni serioase. Aşa că hitleriştii se laudă de geaba cu revoluţia lor paşnică şi civilizată. Au arătat, în noaptea de 30 Iunie, ce sunt în stare să facă, la caz de nevoie. Şi doar la mijloc nu era vorba decât de o problematică primejdie în perspectivă.

* * *

Guvernul hitlerist a avut ideea minunată de o proclama 1 Mai, ziua de sărbătorire a muncii, zi de sărbătoare naţională. Această măsură a făcut asupra muncitorimii o impresie deosebită.

In faţa unei mulţimi de aproape un milion de oameni, strânsă pe câmpul de manevre dela Tempelhof, Hitler spune în discursul său: „Slăviţi munca şi cinstiţi pe lucrător".

Pentru combaterea şomajului, guvernul de sub conducerea lui Hitler a făcut sforţări demne de laudă. A întreprins o adevărată bătălie împotriva şomajului. Sub conducerea directă a lui Goebbels se organizează o vie şi vastă propagandă „contra foamei şi a frigului". Patronii sunt siliţi să angajeze un număr cât mai mare de lucrători. Guvernatorii diferitelor pro-

vincii se iau la întrecere în opera de combatere a şomajului.

La venirea lui Hitler la putere, numărul oamenilor fără de lucru atingea impresionanta cifră de 7 milioane. Astăzi, datorită măsurilor luate de guvern, a lucrărilor întreprinse, a operei de înarmare a ţării, numărul şomerilor a scăzut simţitor. Nu ştim dacă un guvern democrat ar fi putut face mai mult pentru combaterea şomajului. Nu se poate susţine că Hitler nu s'a îngrijit să asigure hrana lucrătorilor. Preocupat de această grijă, el renunţă fără multă şovăire la unele din ţelurile revoluţiei. La 7 Iulie 1933, el declară răspicat: „Nu trebue să destituim un bun tehnician în materie economică, fiindcă nu este încă naţional-socialist, mai ales dacă naţional-socialistul pe care vrei să-l pui în locul lui nu pricepe nimic în economie. Nu prin sincronisme teoretice vom putea să dăm pâine lucrătorilor şi să suprimăm şomajul. Nu-i vorba aci de programe şi idei, ci de pâinea zilnică a celor 7 milioane de oameni".

In schimb, Hitler le-a răpit lucrătorilor libertatea. A doua zi după sărbătoarea muncii, în dimineaţa lui 2 Mai 1933, în tot cuprinsul Germaniei, sediul sindicatelor e ocupat cu forţa de către trupele de asalt, iar conducătorii sunt asvârliţi în închisoare. In locul sindicatelor desfiinţate se organizează, sub conducerea doctorului Ley, „Frontul muncitoresc german".

De-acum înainte, lucrătorii germani îşi pierd libertatea de acţiune şi independenţa. Organizaţiile lor profesionale, întocmite pe noui baze, cu totul străine de concepţia sindicalistă, devin, în mâna guvernului, instrumente docile. Şi era o vreme când sindicatele germane treceau drept model de organizare muncitorească. Se credea că reprezintă o forţă invincibilă. Au fost deajuns câteva patrule de soldaţi, ca praf şi pulbere să se aleagă din faimoasele sindicate germane. Nici umbră de rezistenţă sau reacţiune.

Indată după îndepărtarea lui Hugenberg din guvern, Hitler păşeşte la inaugurarea unei nou politici agrare. Walther Darre e numit Ministru al Alimentaţiunii. Prin legile întocmite de dânsul, el urmăreşte să lege pe ţăran de brazdă. O altă lege îi acordă dreptul să fixeze suprafaţa de pământ care trebue cultivată, natura produselor, până chiar şi preţul vânzării.

Mulţi au crezut că Hitler nu va îndrăsni să pună în aplicare programul antisemit din opoziţie. Aveau în vedere complexitatea problemei şi nenumăratele dificultăţi pe care avea să le întâmpine realizarea unui asemenea program. In primul rând era consideratul de ordin extern. E în deobşte cunoscută influenţa pe care cercurile evreeşti o exercită în concertul politicii mondiale, datorită puterii banului şi a presei. Politica antisemită era de natură să creeze în jurul Germaniei o atmosferă defavorabilă, să învenineze relaţiile cu străinătatea, să prejudicieze comerţul german, să lovească în economia naţională.

Cu toate aceste inconveniente, Hitler caută să pună programul în aplicare. Imediat după venirea lui la putere, Hitler promulgă patru legi cu caracter net antisemit: Legea pentru reorganizarea corpului funcţionăresc; Legea asupra condiţiilor de admitere în barou; Legea contra numărului excesiv de străini în şcoli şi universităţile germane; şi Decretul de lege cu privire la participarea medicilor la Casele de Asigurări.

Legea de organizare a corpului funcţionăresc prevede ca să fie concediaţi din serviciu toţi funcţionarii care nu sunt de origină ariană, afară de acei care au intrat în slujbă înainte de 3 August 1914, care au făcut războiul pe front, ori au tatăl sau fiul căzuţi pe câmpul de luptă. De asemenea, funcţionarii sunt opriţi să se căsătorească cu femei de origină ne-ariană. Aceleaşi restricţiuni sunt aplicate avoca-

ţilor evrei pentru admiterea în barou. La fel şi cu medicii.

In învăţământ se aplică principiul lui *numerus clausus.*

Evreii nu sunt admişi în şcoli, decât în proporţia de 1,5%.

Dar, ceea ce e mai grav încă pentru Evreii din Germania, este atmosfera morală care s'a creat în jurul lor.

Pe chestia evreească, Hitler nu înţelege să facă niciun fel de concesie. Nu-i dispus nici măcar să discute în principiu această chestiune.

Campaniile de presă şi boicotul străinătăţii n'au fost în stare să-l abată pe Hitler din drumul apucat.

Intr'unul din discursurile sale, Hitler caută să definească poziţia ideologică a regimului naţional-socialist, în opoziţie cu aceea a bolşevismului.

„Naţional-socialismul — spune Führer-ul — este o doctrină care priveşte numai poporul german. Bolşevismul, dimpotrivă, declară că are o misiune internaţională.

Bolşevismul propovăduieşte lupta internaţională între clase, revoluţia internaţională şi mondială, prin mijlocul teroarei şi al violenţei.

Naţional-socialismul luptă pentru împăcarea şi egalizarea logică şi pentru solidarizarea tuturor în vederea realizării ţelurilor comune.

Naţional-socialismul n'atribue niciun preţ unei supremaţii de ordin teoretic a clasei muncitoreşti. In schimb, acordă cea mai mare atenţie, în domeniul practic, îmbunătăţirii condiţiilor de vieaţă şi a nivelului existenţei acestei clase.

In calitatea noastră de naţional-socialişti, noi suntem plini de admiraţie şi respect pentru marile înfăptuiri ale trecutului, nu numai faţă de acelea care aparţin poporului nostru, dar chiar şi faţă de acelea de peste graniţă, pe care noi le salutăm. Noi suntem

fericiţi că aparţinem unei comunităţi de cultură europeană care a imprimat, într'o măsură aşa de mare, lumii actuale, peceta geniului său. Bolşevismul se leapădă de acest trecut cultural, afirmând că istoria civilizaţiei şi a omenirii nu începe decât odată cu naşterea marxismului.

In calitatea noastră de naţional-socialişti, noi considerăm proprietatea individuală ca una ce corespunde unei faze superioare a evoluţiei economice, care, în ansamblul ei, face posibilă şi garantează tuturora un nivel de vieaţă mai ridicat."

Şi Hitler continuă să condamne cu asprime principiile fundamentale ale bolşevismului şi, în special, ideea luptei de clasă.

Totodată, atât Führer-ul cât şi ceilalţi fruntaşi ai partidului se laudă că ei au salvat Europa de pacostea invaziei bolşevice.

Iar în timp ce regimul, pe zi ce merge, se întăreşte, adversarii au avut naivitatea să creadă că el e aproape de prăbuşire. In nenumărate rânduri s'a vorbit de căderea lui Hitler. Se spunea că finanţele Reichului sunt în pragul falimentului, că Germanii duc lipsă de unt, carne, grăsime şi'n curând nu vor avea ce mânca.

In deosebi, s'a insistat asupra urmărilor pe care le va avea asupra soartei regimului, acţiunea Bisericii creştine.

Nimic însă din toate acestea n'a putut clinti poziţia cucerită de hitlerişti.

Poate cu timpul să se împlinească spusele lui Robert d'Harcourt ca „Ura să devină revoltă".

Până atunci, Hitler rămâne stăpân pe situaţie.

* * *

După Putsch-ul din Noembrie 1923, Hitler trece printr'o criză sufletească foarte acută. Depresiunea

morală e așa de mare încât sunt momente când se gândește serios să-și ridice viața.

In acele clipe de grea cumpănă, strivitoare prin povara desamăgirii, Hitler găsește în creștinism reazim și alinare. Persoana Mântuitorului îl înviorează și-l susține ; îi dă puteri să reziste obidei, să alunge gândurile negre și să privească cu seninătate viitorul.

In cartea sa *Mein Kampf*, Hitler are cuvinte grele la adresa rasiștilor germani care vor să reînvie cultul lui Wotan și al Walhallei și mârâie împotriva creștinismului.

Imediat după eliberarea sa din închisoare, Hitler se duce la Heinrich Held, șeful guvernului din Bavaria, care era în același timp și șeful partidului catolic.

— Vrei să colaborezi cu mine ? îi spune șeful partidului catolic. Doar știi foarte bine că eu sunt un fiu al coruptei Biserici catolice.

— Ludendorff este acela care e contra Biserici catolice, răspunde Hitler. E o părere personală care-l privește numai pe el.

In urma acestei explicații, șeful partidului catolic acceptă să ridice interdicția care apăsa asupra partidului național-socialist. Depindea de Held să interzică sau nu funcționarea partidului, să-l expulzeze pe Hitler sau să-i îngăduie să mai rămână în Germania.

Șeful partidului catolic, pe temeiul celor discutate cu Hitler, îi acordă autorizația cerută și renunță la gândul de a-l expulza din Germania.

Fără aceste concesii acordate de Heinrich Held, mișcarea hitleristă era amenințată să se împotmolească fără posibilitate de ieșire.

Cum a răsplătit Hitler serviciile făcute de partidul catolic ?

A avut grijă să-l desființeze.

Pe cine nu-l lași să moară, nu te lasă să trăiești.

Pe deasupra, de o bucată de timp, asistăm în Germania la o încercare de a reînvia vechiul cult păgân.

In fruntea mişcării neo-păgâne se află Goebbels. Din iniţiativa acestui grup, ziua de 1 Mai e sărbătorită asemenea nopţilor walpurgice. Mişcarea neopăgână caută pe toate căile să descreştineze Germania, spre a reveni la timpurile de dinainte de sfântul Bonifaciu. Pastorii şi episcopii, alarmaţi de această acţiune care pune în primejdie Biserica creştină, încearcă să se opună. Ei condamnă cu asprime concepţia politică care zeifică statul, legea sterilizării, manifestările neo-păgâne ale regimului şi ideologia potrivnică spiritului creştin.

In Iulie 1935, episcopii catolici strânşi la Fulda pronunţă în chip solemn anatema împotriva hitlerismului. O mulţime de preoţi zace în închisori, din vina de a fi glorificat pe Crist, în locul statului totalitar, şi de a fi afirmat sus şi tare credinţa lor creştină, în locul celei naţional-socialiste.

O luptă făţişă se dă astăzi, în Germania, între spiritul creştin şi cel teuton.

Fără îndoială că până la urmă, spiritul creştin va ieşi învingător din această luptă.

Chiar dacă Goebbels ar fi sdravăn de ambele picioare, el ar sfârşi prin a fi învins.

Nimeni până astăzi n'a putut înfrânge pe Galileean; El e mereu triumfător.

Hitler ar trebui să nu piardă o clipă din vedere că poporul german datoreşte întreaga lui civilizaţie tocmai creştinismului.

Fără contribuţia religiei creştine, poporul german ar fi rămas multă vreme în stare de barbarie şi n'ar fi fost posibil s'atingă gradul de civilizaţie de astăzi; ar fi împărtăşit soarta celorlalte popoare barbare necreştine.

E foarte sugestivă, în această privinţă, o scenă descrisă de Anatole France, într'unul din romanele sale.

Doi nobili romani, din epoca decadenţei, culţi şi rafinaţi, stau la taifas.

Vorbesc pe socoteala Germanilor.

La un moment dat, unul dintre ei se întreabă : vor ajunge vreodată aceşti barbari să înţeleagă şi să guste muzica ?

Poporul german a ajuns nu numai să priceapă muzica, dar să producă cele mai mari genii muzicale pe care le-a avut omenirea : Beethoven şi Wagner.

Această transformare radicală se datoreşte în chip exclusiv înrâuririi spiritului creştin.

Păşind pe urmele lui Nietzsche, Hitler apucă pe drumuri greşite.

Va plăti scump într'o zi această rătăcire, iar poporul german va avea mult de păgubit.

* * *

Multă lume se întreabă : ce au devenit milioanele de lucrători social-democraţi sau comunişti ca şi membrii partidului catolic ?

Următoarea anecdotă caracterizează foarte plastic situaţia.

Conducătorul unei întreprinderi industriale, întrebat de un fruntaş naţional-socialist, care-i proporţia personalului, pe culori politice, acesta îi răspunde, atâţia la sută social-democraţi, atâţia comunişti, atâţia catolici, etc.

— Dar atunci, câţi sunt naţional-socialişti ? întreabă intrigat reprezentantul guvernului şi al partidului hitlerist.

— Toţi sunt naţional-socialişti, îi răspunde conducătorul întreprinderii.

Se pune întrebarea : ce vor deveni aceste trupe, cu înfăţişare unitară, dar cu elemente eterogene, în caz de turburări şi momente critice ?

Asupra stării de spirit ce domeneşte în Germania, iată două întâmplări mărunte care ne pot da o idee de ceea ce gândeşte şi simte o bună parte din publicul german.

Intr'o conferinţă, un profesor universitar tratează despre cărbune. După ce înşiră multiplele întrebuinţări ale cărbunelui, conferenţiarul adaogă că este o adevărată binefacere că nu se poate extrage dintr'însul şi hârtie, căci atunci ar fi fost un potop de ordine, circulări şi ordonanţe.

Sala subliniază cu aplauze sgomotoase butada împotriva regimului.

Cealaltă întâmplare e şi mai caracteristică.

La un cinematograf din Berlin, rulează filmul *May Time*, cu artista Janette Mac Donald.

Intre nenumăratele arii pe care le execută vestita cântăreaţă, e şi aceea a regimentului Sambres-et-Meuse.

Când vedeta de cinematograf rosti cuvântul libertate, sala izbucni în aplause puternice şi prelungite.

La adăpostul obscurităţii şi al anonimatului, publicul şi-a putut îngădui această îndrăsneală colectivă.

Intâmplarea amintită mai sus arată că cel puţin o parte din populaţia ţării tânjeşte după libertatea pierdută. A prăpădit-o tocmai după ce se înfruptase puţin dintr'însa şi începuse să-i prindă gustul.

Rămâne de văzut, dacă Hitler a făcut un serviciu poporului german, suprimându-i libertatea. Germanii nu sunt un popor sglobiu, neastâmpărat şi capricios, cu porniri anarhice şi înclinat spre libertinaj ; dimpotrivă, e foarte disciplinat, iubitor de ordine şi cu superstiţia legalităţii în sânge.

La ce foloseşte unui asemenea popor, atmosfera înnăbuşitoare a statului totalitar ? Din contra, poate că era nevoie de o lungă perioadă de libertate, pentru ca poporul german să-şi facă ucenicia politică la şcoala experienţei.

* * *

In momentul când s'a produs prăbuşirea Germaniei, în spitalul dela Pasewalk, un soldat infirm şi

orb jura să n'aibă odihnă până când nu va vedea cu ochii înălţându-se pe ruinele Germaniei din Noembrie 1918, o Germanie nouă, puternică, mare, liberă şi plină de grandoare.

Era caporalul Adolf Hitler.

In Noembrie 1918, asemenea gânduri păreau curate aiureli.

Infrângerea şi pacea dela Versailles pricinuiseră în sufletul poporului german o mare depresiune morală. El nu mai îndrăsnea să spere şi să năzuiască.

La alcătuirea programului (1919—1920), Hitler este acela care formulează punctele ce se referă la unirea tuturor Germanilor într'o Germanie mare, anularea tratatului de pace, înfiinţarea unei armate naţionale şi crearea unui Parlament Central.

In Februarie 1920, asemenea revendicări de ordin politic erau socotite drept năluciri ale unor spirite exaltate.

Nu s'au împlinit încă cinci ani de zile dela venirea lui Hitler la putere, şi aproape toate punctele din programul lui politic, privitor la unificarea şi întărirea Germaniei, au fost realizate. Rând pe rând au fost anulate toate clauzele din tratatul dela Versailles. Hitler a militarizat zonele oprite, a creat o armată naţională puternică şi a proclamat Anschluss-ul.

Astăzi, Germania stă pe picior de egalitate cu toate marile puteri. Nu mai este privită şi tratată ca o ţară învinsă; impune respect şi constitue, în concertul politicii mondiale, un factor de cea mai mare importanţă.

Mulţi îi aduc lui Hitler vina că n'a respectat tratatele încheiate de Germania învinsă.

De când o ţară e obligată să respecte cu sfinţenie un tratat impus cu sula în coaste? De când e lumea, toate statele au călcat acele tratate care nu le conveneau, atunci când au putut s'o facă fără urmări neplăcute pentru dânsele.

N'au procedat la fel Francezii cu Tratatul dela Frankfurt?

Era de presupus că Germania nu va suporta mult timp situaţia de inferioritate, creată prin tratatele de pace. Cum îşi putea închipui cineva că Germania va continua să stea cu braţele încrucişate, în timp ce toate celelalte state se înarmau cu febrilitate?

De dragul unor paragrafe ale tratatelor?

Celor care-i reproşează opera de înarmare a ţării, Hitler le răspunde, nu fără temeiu: „Este inadmisibil — spune el, — ca un grup de state să prezinte înarmările lor ca o ramură de măslin, iar acelea ale altora ca furca dracului".

Hitler a ştiut ca, treptat, prin îndrăsneală, viclesug şi gesturi brutale, dar calculate, să-şi aducă planul la îndeplinire.

Germania e pe cale să şteargă ultimile urme ale înfrângerii.

Sfărâmând „digurile de hârtie" ale tratatelor, Führer-ul a înfăptuit Anschluss-ul. Hitler a ştiut să pândească momentul favorabil folosind cu maximum de câştig conjuncturа politică din Europa.

In urma războiului din Etiopia şi a sancţiunilor aplicate de Geneva, Mussolini nu este dispus să coopereze la o acţiune de salvare a independenţei statului austriac. Frământările lăuntrice din Rusia, politica şovăitoare a cabinetului Chamberlain, criza ministerială din Franţa fac cu neputinţă o acţiune unitară şi eficace de apărare a independenţei statului austriac.

Puse în faţa faptului împlinit, Puterile interesate să împiedece Anschluss-ul au fost nevoite să se mulţumească cu proteste platonice. Şi câte dificultăţi şi complicaţii prezintă această chestiune spinoasă! Führer-ul a ştiut s'o rezolve, la momentul oportun, prin metoda clasică a faptului împlinit, fără să se sinchisească de notele diplomatice sau de filipicile oratorice pe care diferiţi oameni politici sau publi-

cişti le debitează prin presă sau la tribuna parlamentului.

A avut intuiţia să prevadă că doar la atâta lucru se va reduce reacţiunea statelor interesate să menţină independenţa Austriei.

A mai rămas acum o singură problemă de rezolvat: aceea a coloniilor.

Orice om de bună credinţă va recunoaşte că este cu totul anacronic ca state cum sunt Belgia şi Portugalia să dispună de vaste imperii coloniale, în timp ce Germania, o ţară care numără peste 73 de milioane locuitori, să fie lipsită cu totul de colonii.

E o situaţie care nu poate dăinui la infinit.

Rămâne însă un mare semn de întrebare, felul cum va fi soluţionată această problemă de mare importanţă şi foarte gingaşă.

Va avea Hitler răbdarea să aştepte desfăşurarea evenimentelor, prudenţa să ocolească primejdia unui conflict armat, înţelepciunea şi tactul trebuitor ca să obţină, pe cale paşnică, o soluţie favorabilă pentru Germania? Sau, dimpotrivă, sub beţia succeselor şi pintenul nevoii unei politici de expansiune şi prestigiu, să recurgă la războiu? In cazul acesta din urmă, are toate şansele să se trezească în faţa unui dezastru.

Războiul poate să însemne preludiul revoluţiei.

Mulţimea va simţi atunci o nevoie organică să sfarme idolul, cu lovituri de târnăcop; iar în faţa istoriei, Hitler va apărea ca un aventurier.

Comentatorii evenimentelor vor spune că un isteric, ridicat din pulberea anonimatului, de valul tulbure al crizei politice şi morale din Germania postbelică, prin situaţia la care a ajuns, a avut putinţa să joace un rol nefast în istoria patriei sale şi aceea a omenirii.

Fiecare întâmplare din vieaţa lui, fiecare cuvânt rostit şi fiecare gest va fi răstălmăcit în sensul temei unui caz patologic.

Vieaţa lui Hitler furnizează un material bogat în sprijinul acestei teze.

Să nu se repete cazul cu Wilhelm al II-lea.

Inainte de războiu, Kaizerul Germaniei trecea drept un om excepţional, înzestrat cu multiple însuşiri şi talente. Era idolatrizat de poporul german şi admirat chiar înafară de hotarele ţării.

Oaspeţii străini rămâneau încântaţi de persoana împăratului german.

Ce a rămas astăzi din această legendă? Praf şi pulbere.

A ajuns să fie cercetat ca un caz de clinică.

Şi toate acestea nu s'ar fi întâmplat, dacă nu izbucnea războiul din 1914. Wilhelm al II-lea ar fi continuat să fie privit ca un mare împărat.

Şi era o vreme când acest suveran trecea drept un campion al păcii.

Aproape fără voia lui a fost târît în războiu.

Credea că armata germană, fără să tragă o lovitură de tun, va reuşi să asigure ţării dominaţia economică şi diplomatică în Europa.

Işi închipuia că se va repeta experienţa din 1908 şi cea din 1911. Rusia se va grăbi să reînnoiască tratatul de comerţ, Franţa să nu sporească armata, iar Anglia flota. Şi toate acestea, fără un foc de puşcă. Aşa îl asigurau sfetnicii şi cercurile militariste.

A trebuit să plătească scump această nesocotinţă.

Hitler se găseşte astăzi într'o situaţie aproape similară.

A sfâşiat tratatul dela Versailles şi a înfăptuit Anschluss-ul, fără să tragă o lovitură de tun.

Teama unora, simţul de răspundere din partea altora, l-au împiedecat până acum pe Hitler să deslănţuie războiul.

Vor continua la infinit popoarele în cauză, să accepte cu resemnare provocările lui Hitler şi hegemonia Germaniei?

De bună seamă că nu. Până la urmă, ele vor reac-

ţiona cu toată tăria şi vigoarea pe care o dă sentimentul drepturilor şi al libertăţii ameninţate.

Va fi atunci o încăierare fără precedent în istoria omenirii.

Hitler va purta în faţa posterităţii răspunderea unui astfel de măcel.

Deşi, în fond, Führer-ul n'are intenţia fermă să-l provoace şi niciun interes să-l deslănţuie, totuşi, războiul poate să izbucnească ca o consecinţă firească a politicii şi atitudinii sale ; la fel cum s'a întâmplat cu războiul mondial din 1914.

Teoria rasistă, cu corolarul ei, superioritatea poporului german, teorie care justifică dreptul la supremaţia acestui popor, pangermanismul şi tendinţele imperialiste ce caracterizează politica regimului hitlerist, atitudinea agresivă împotriva religiei creştine şi încercarea de a favoriza reînvierea spiritului păgân, politica de prestigiu şi aceea a înarmării, pot duce în mod fatal la deslănţuirea războiului.

Pentru evitarea lui nu sunt deajuns unele intenţii şi declaraţii pacifiste. E nevoie de o anumită atmosferă morală care să favorizeze promovarea ideii de pace şi de multă bunăvoinţă şi străduanie, pentru ca ea să se poată înfăptui. Ori cultul violenţei, educaţia războinică, exaltarea sentimentului naţional şi teoria popoarelor alese sunt departe de a crea o atmosferă prielnică păcii.

Pe de altă parte, trecutul lui Hitler nu-i deloc o chezăşie în sensul unei politici pacifiste.

La 1914, Adolf Hitler salută cu entuziasm delirant declararea războiului mondial.

„De ce m'aş ruşina să mărturisesc astăzi că, sub stăpânirea unui entuziasm delirant, am căzut în genunchi, mulţumind cerului din tot sufletul meu că mi-a dăruit fericirea să pot trăi într'o astfel de epocă", scrie Hitler, după ce a văzut de aproape ce înseamnă grozăviile de nedescris ale războiului.

In naivitatea lui, autorul lui *Mein Kampf* crede că

Vieaţa lui Hitler furnizează un material bogat în sprijinul acestei teze.

Să nu se repete cazul cu Wilhelm al II-lea.

Inainte de războiu, Kaizerul Germaniei trecea drept un om excepţional, înzestrat cu multiple însuşiri şi talente. Era idolatrizat de poporul german şi admirat chiar înafară de hotarele ţării.

Oaspeţii străini rămâneau încântaţi de persoana împăratului german.

Ce a rămas astăzi din această legendă? Praf şi pulbere.

A ajuns să fie cercetat ca un caz de clinică.

Şi toate acestea nu s'ar fi întâmplat, dacă nu izbucnea războiul din 1914. Wilhelm al II-lea ar fi continuat să fie privit ca un mare împărat.

Şi era o vreme când acest suveran trecea drept un campion al păcii.

Aproape fără voia lui a fost târît în războiu.

Credea că armata germană, fără să tragă o lovitură de tun, va reuşi să asigure ţării dominaţia economică şi diplomatică în Europa.

Işi închipuia că se va repeta experienţa din 1908 şi cea din 1911. Rusia se va grăbi să reînnoiască tratatul de comerţ, Franţa să nu sporească armata, iar Anglia flota. Şi toate acestea, fără un foc de puşcă. Aşa îl asigurau sfetnicii şi cercurile militariste.

A trebuit să plătească scump această nesocotinţă.

Hitler se găseşte astăzi într'o situaţie aproape similară.

A sfâşiat tratatul dela Versailles şi a înfăptuit Anschluss-ul, fără să tragă o lovitură de tun.

Teama unora, simţul de răspundere din partea altora, l-au împiedecat până acum pe Hitler să deslănţuie războiul.

Vor continua la infinit popoarele în cauză, să accepte cu resemnare provocările lui Hitler şi hegemonia Germaniei?

De bună seamă că nu. Până la urmă, ele vor reac-

ţiona cu toată tăria şi vigoarea pe care o dă sentimentul drepturilor şi al libertăţii ameninţate.

Va fi atunci o încăierare fără precedent în istoria omenirii.

Hitler va purta în faţa posterităţii răspunderea unui astfel de măcel.

Deşi, în fond, Führer-ul n'are intenţia fermă să-l provoace şi niciun interes să-l deslănţuie, totuşi, războiul poate să izbucnească ca o consecinţă firească a politicii şi atitudinii sale ; la fel cum s'a întâmplat cu războiul mondial din 1914.

Teoria rasistă, cu corolarul ei, superioritatea poporului german, teorie care justifică dreptul la supremaţia acestui popor, pangermanismul şi tendinţele imperialiste ce caracterizează politica regimului hitlerist, atitudinea agresivă împotriva religiei creştine şi încercarea de a favoriza reînvierea spiritului păgân, politica de prestigiu şi aceea a înarmării, pot duce în mod fatal la deslănţuirea războiului.

Pentru evitarea lui nu sunt deajuns unele intenţii şi declaraţii pacifiste. E nevoie de o anumită atmosferă morală care să favorizeze promovarea ideii de pace şi de multă bunăvoinţă şi străduinţă, pentru ca ea să se poată înfăptui. Ori cultul violenţei, educaţia războinică, exaltarea sentimentului naţional şi teoria popoarelor alese sunt departe de a crea o atmosferă prielnică păcii.

Pe de altă parte, trecutul lui Hitler nu-i deloc o chezăşie în sensul unei politici pacifiste.

La 1914, Adolf Hitler salută cu entuziasm delirant declararea războiului mondial.

„De ce m'aş ruşina să mărturisesc astăzi că, sub stăpânirea unui entuziasm delirant, am căzut în genunchi, mulţumind cerului din tot sufletul meu că mi-a dăruit fericirea să pot trăi într'o astfel de epocă", scrie Hitler, după ce a văzut de aproape ce înseamnă grozăviile de nedescris ale războiului.

In naivitatea lui, autorul lui *Mein Kampf* crede că

„războiul din 1914 n'a fost impus maselor, ci el a fost dorit de întreg poporul german".

In timpul războiului mondial, Hitler, deşi trecuse de 25 ani, rămăsese cu mentalitatea de adolescent; privea războiul nu ca un măcel înfiorător, ci ca un cadru superb de epopee sublimă.

Nu-şi schimbă acest fel de a vedea nici chiar atunci când vede, în toată grozăvia lor, mizeriile şi ororile războiului. E aproape inuman în ţinuta lui eroică.

In toamna anului 1918, când aproape tot poporul german, istovit până la sleirea completă a forţelor sale, e dornic de pace, Hitler, prizonier al formulelor sonore, vrea continuarea războiului până dincolo de orice limită. Din cauza acestei atitudini, în ochii camarazilor el face impresia unui om care nu-i în toate minţile. Mulţi îi întorc spatele.

După încheierea păcii, la toate întrunirile publice se străduieşte să dovedească asistenţei că Germania n'are nicio răspundere la deslănţuirea războiului.

Cu o astfel de mentalitate, primejdia unui război e iminentă. Dar tot ce se poate ca, sub povara răspunderii care apasă pe umerii lui, să privească lucrurile printr'o altă prismă.

Vârsta, experienţa vieţii, lupta politică şi sentimentul răspunderii au putut să săvârşească această schimbare.

Ar fi spre binele lui Hitler, al Germaniei şi al omenirii.

Va şti Hitler să nu se lase ameţit de succesele obţinute şi furat de mirajuri? Va avea prevederea să-şi dea seama că nu poate continua, mult timp, politica de provocare şi aceea a faptelor împlinite? Să nu repete greşala lui Wilhelm al II-lea.

Cu prilejul conflictului din 1914, care a dus la deslănţuirea războiului, împăratul Germaniei şi sfetnicii lui au crezut că lucrurile se vor petrece ca în 1908 şi în 1911. Când evenimentele însă au luat altă întorsătură, conducătorii Germaniei au rămas buimăciţi.

Nu se aşteptau la intervenţia Angliei, iar aceea a Americii era înafară de orice calcule posibile.

„N'am vrut aşa ceva ! N'am vrut aşa ceva !" spune Kaizerul în diferite ocazii.

Istoria se poate repeta.

Intr'o bună zi, Germania se poate trezi în faţa unei coaliţii asemănătoare cu aceea din 1914.

Şi foarte probabil ca Hitler să creadă, ca şi atunci, că „războiul n'a fost impus maselor, ci dorit de întreg poporul german".

Iar în cazul când Germania va ieşi înfrântă şi nimicită, Führer-ul va încerca să asvârle toată vina pe seama adversarilor, căutând să dovedească cum că înfrângerea se datoreşte „otravei siriene".

Nimeni însă nu va fi dispus să ia în seamă asemenea explicaţii. In acele momente, va fi ascultat glasul lui Karl Liebknecht, care va răsuna din mormânt, cu puteri înzecite : „Adevăratul duşman e la noi în ţară".

Poporul german, trezit la vieaţa cetăţenească, va găsi cu cale atunci să doboare odată pentru totdeauna pe duşmanul intern, pricina atâtor pacoste care au căzut pe capul lui.

Sub înrâurirea lui Rosenberg şi geopolitica profesorului Karl Haushofer, Hitler, de o bucată de timp, e atras de mirajul expansiunii spre răsărit. Führer-ul însă nu trebue să uite că steaua marelui Napoleon a început să păleasca în urma expediţiei din Rusia ; stepa rusească are această însuşire.

Din Rusia înfrântă, armatele biruitoare ale Reichului se pot întoarce cu virusul bolşevismului, tocmai de ceea ce se fereşte aşa de mult Hitler şi regimul naţional-socialist.

Va şti Hitler să se folosească de învăţămintele trecutului, să nu-şi piardă cumpătul, să nu se lase ameţit de succesele obţinute şi să reziste ispitelor? Va rămâne mare în istoria Germaniei, iar omenirea îi va păstra recunoştinţă că a contribuit la evitarea unui cataclism.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

CUPRINS :

	Pag.
PILSUDSKY	7
ATATÜRK, MUSTAFA KEMAL	89
MUSSOLINI	191
OLIVEIRA SALAZAR	275
ADOLF HITLER	303

CITIŢI

EROII REVOLUŢIEI RUSE

LENIN — TROTZSKY — STALIN

de

STERIE DIAMANDI

Perfect obiectivă, impunând prin documentare impecabilă, cartea aceasta a d-lui Sterie Diamandi, concis şi lapidar scrisă, înregistrează un binemeritat succes de librărie, fiind la a II-a mare ediţie.

LA TOATE LIBRĂRIILE